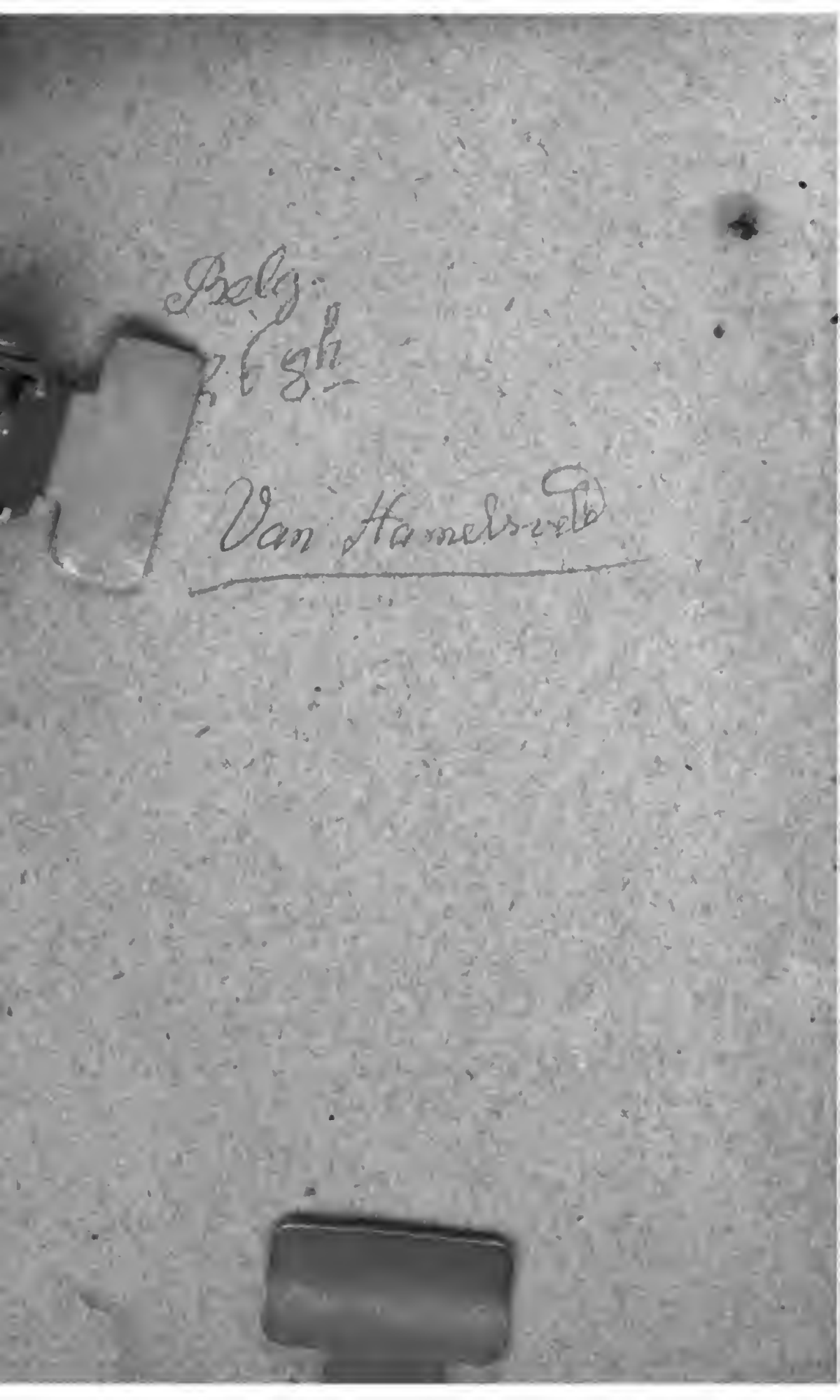
Belg.
Engh.
Van Hamelsveld

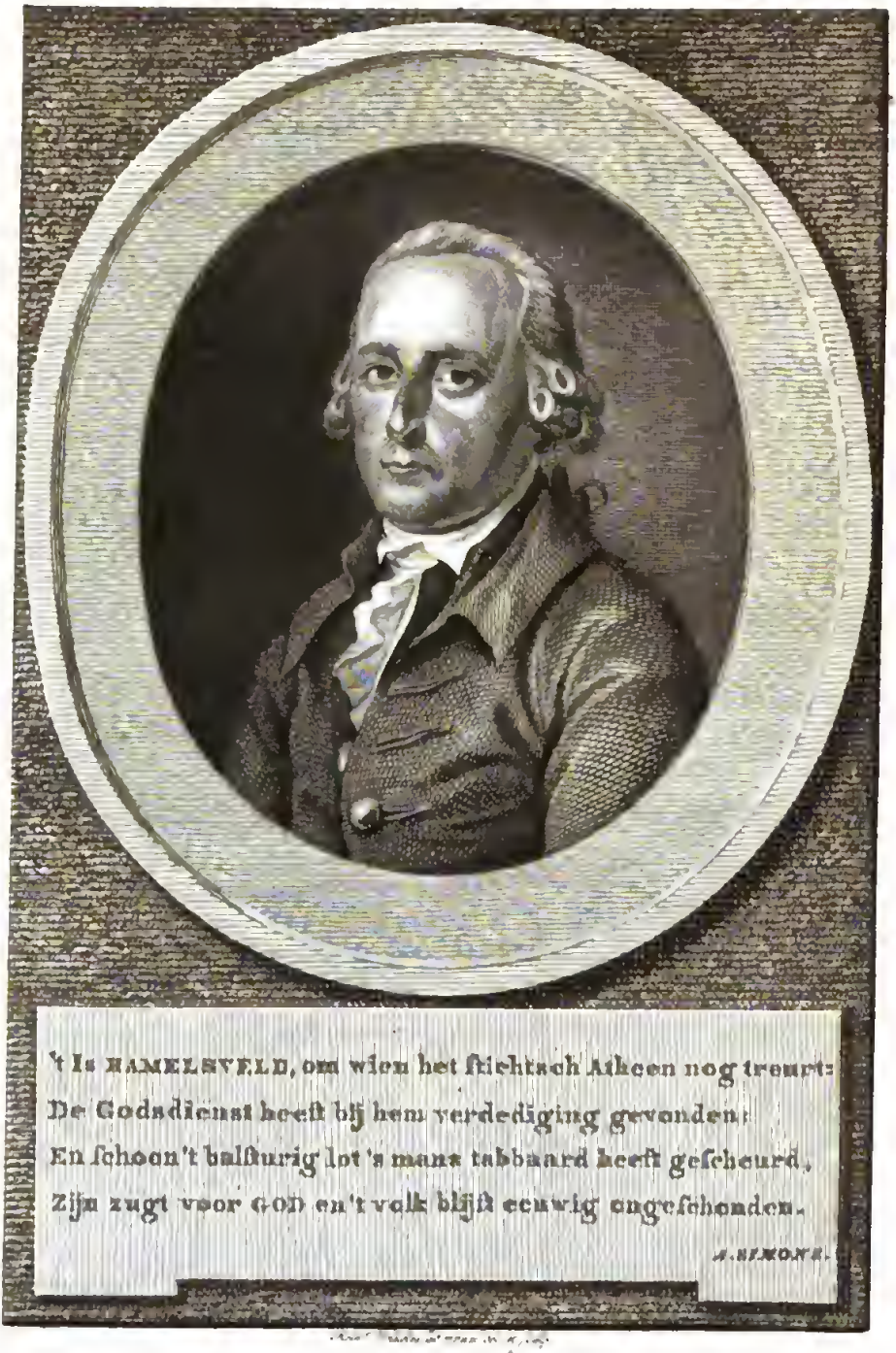

't Is HAMELSVELD, om wien het ſtichtsch Athcen nog treurt:
De Godsdienst heeft bij hem verdediging gevonden:
En ſchoon't balſturig lot 's mans tabbaard heeft geſcheurd,
Zijn zugt voor GOD en 't volk blijft eenwig ongeſchonden.

A. SIMONS.

DE

ZEDELIJKE TOESTAND

DER

NEDERLANDSCHE

NATIE,

OP HET EINDE DER ACHTTIENDE EEUW.

DOOR

IJSBRAND VAN HAMELSVELD.

TE AMSTERDAM, BIJ
JOHANNES ALLART.
MDCCXCI.

AAN HET

VOLK

VAN

NEDERLAND.

Ik waag het, mijne Landgenooten! ulieden eene afbeelding van den zedelijken toeſtand der Nederlandſche Natie, *op het einde dezer achttiende eeuw, mede te deelen. — Reeds lang had ik, door verſchillende lotgevallen in mijn leven, gelegenheid en aanleiding, om mijne opmerking op dit onderwerp te vestigen.*

Maar welke roeping heb ik, om dit werk te ondernemen, om den uitſlag mijner waarnemingen aan u mede te deelen? — Vooreerst: mijne zucht voor mijn volk ſpoort mij onophoudelijk aan, om alle mijne vermogens te beſteeden aan het geen, al ware het ſlechts in één of ander opzicht, nuttig kan zijn voor Nederland. *— Onophoudelijk gevoel ik eene drift, om tot dat einde werkzaam te wezen en te arbeiden.*

Ik

Ik ben geen baardeloze jongeling, die door jeugdig vuur ontſteken, zich dingen vermeet, welke aan de grijsheid voegen. — Ik heb die jaaren bereikt, aan welken het geöorloofd is, te ſpreken, en het geen ervaaring geleerd heeft, ook aan anderen voor te dragen.

Mijne roeping, als Leeräar, verpligt mij, om mijne verkregen kundigheden te gebruiken, ten einde ik, naar vermogen, kennis, deugd, geluk, en zaligheid verbreide. Naar het voorbeeld van mijnen Grooten Meester wil ik werken, zoo lang het dag is, tot de nacht komt, in welken niemand werken kan, terwijl ik, in navolging van den Apostel PAULUS, *allen alles zoeke te worden, opdat ik ten minſten eenigen behouden moge.*

Donker, ik beken het, is het tafereel, dat ik, naar het oorſpronglijk, ontworpen heb, van den zedelijken toeſtand der Natie. — Hoe wenschte het Nederlandsch *hart, dat in mijnen boezem voor mijn land en volk klopt, dat ik vrolijker had kunnen ſchilderen! — Ik voelde nu en dan zelfs genegenheid, om dezen voor mij aandoenlijken arbeid te ſtaaken. —*

Maar,

Maar, dacht ik, doet men iemand, wien men bemint, dienst, wanneer men voor hem verborgen houdt, en hem niet waarſchuwt, dat hij op den rand van eenen afgrond ſtaat? Is de aanwijzing van een voor handen zijnde gevaar niet de pligt van elken menſchen-vriend?

Somtijds dacht ik: Heb ik mij ook door droefgeestige of zwartgallige denkbeelden laten misleiden? Hadden zekere vooröordeelen ook invloed op mijne beſchouwingen? — Ik onderzocht mij zelven meermaalen, en vond mijn geſtel niet droefgeestig, ik vond niets van dat zwartgallige. — Integendeel mijn tot vrolijkheid geſtemd bloedrijk Temperament heeft mij verſcheiden beelden nog ſteeds in het gunstigste licht doen plaatzen.

Misſchien zal iemand achten, dat ik in meer dan één opzicht te oppervlakkig geſchreven heb, maar een wijze moet tijd en wijze weten. — Ik wilde geene bijzonderheden aanroeren, veel min het geringſte reppen, van iet, waar in ik zelf voor mijn perſoon getuigenis zou kunnen dragen. — Het is in den loop der menſchelijke lotgevallen, onder het hoog-wijs beſtuur der God-

lij-

lijke Voorzienigheid meer gebeurd, dat, het geen menſchen ten kwaade dachten, God zulks toonde, ten goede gedacht te hebben; wanneer menſchen iemand verhinderen wilden, om in eenen meer bepaalden kring, in welken hij geplaatst was, te werken, dat dan de Opperbeſtuurer van ons leven zoodanige pogingen ten besten keerde, ten einde zij juist veröorzaaken zouden, dat zulk iemand zich in eenen ruimer en vrijër kring beweegde, en meer algemeen nuttig kon zijn. —— Dit is mijn geval geweest; dien wenk der Vaderlijke Voorzienigheid eerbiedig ik met dankzegging, en ben — welgemoed.

Eindelijk, het is zoo, andere Natiën van Europa *hebben, niet min, dan wij* Nederlanders, *hunne zeden bedorven, zij hebben ons, door hun voorbeeld, beſmet —— doch, mijne Landgenooten! vermindert dit onze kwaal? kan dit de droevige gevolgen verhinderen, aan welken ons zedenbederf ons blootſtelt?*

Dit zij genoeg ter billijking van deze mijne onderneming!

Ontvangt mijnen arbeid, mijne Landgenooten! met genegenheid, en, mogt mijn wensch mij gebeu-

beuren, gij zoudt er dat gebruik van maaken, dat, door de daadlijke verbetering der zeden, uw oorſpronglijk ſpoedig verre, zeer verre, van mijne kopij zoude verſchillen, zoodat de Nakomelingſchap zou twijfelen, of ik wel naauwkeurig geſchilderd had! —— Even gelijk mij niets aangenamer zou wezen, dan indien iemand, mids naar waarheid, kon aantoonen, dat de zeden der Natie over het geheel beter zijn, dan ik ze heb afgebeeld. —— Niemand zou zulk bericht blijmoediger ontvangen dan ik, niemand zich meer verheugen, en God hartelijker danken.

Deze dankſtoffe zal ik eens deëlächtig worden, en mijne Landgenooten met mij, wanneer elk dit werk, met toepaſſing op zich zelven, leest, dat is, zich zelven met dit tafereel vergelijkt, en waar hij het goede, dat te prijzen is, in zich vindt, dat meer en meer aankweeke —— maar ook integendeel, waar hij zich en zijne zeden ziet afgeweken van de zeden, die eenen Nederlander *paſſen, dat hij dan zich zelven geloove bedoeld te zijn, opdat hij niet voortga, zich verder te bederven, noch het onheil der Natie, door zijn verkeerd gedrag, helpe verhaasten.*

Mogt

Mogt dit de vrucht ook van dit mijn werk zijn! dat zou mij eene waare blijdſchap, eene dierbaare zielsvreugde wezen! —— Mogten wij elk aan onze bijzondere en eigene verbetering werken tot eere van het Opperwezen, als onzen God, en tot nut van 't algemeen!

Den 21 April
1791.

DE

DE

ZEDELIJKE TOESTAND

DER

NEDERLANDSCHE NATIE.

I. BOEK.

Vooräfgaande algemeene aanmerkingen.

EERSTE HOOFDSTUK.

De gelijkenis, waar van MENENIUS AGRIPPA zich eens bediende, tusschen eene burgerlijke maatschappij, waar alle de leden onderling vereënigd, en tot één oogmerk, het behoud en welvaaren van het geheel, werkzaam zijn, en tusschen het menschlijk lighaam, is reeds, voor en na zijnen tijd, bij gewijde en ongewijde schrijvers, zoo dikwijls gebezigd, dat zij genoegzaam afgebruikt en versleten mag schijnen, en nogthans moet ik met dezelve, hoewel in een eenigzins veränderd opzigt, bij het begin van dit werk, waar in

ik het zedelijk Karakter der *Nederlanderen*, en deszelfs gevolgen, die in het toekomende te hoopen of te vreezen zijn, in overweeging wil nemen, eenen aanvang maaken.

Het menschlijk ligchaam neemt zijnen oorſprong uit zeer kleine beginzelen, het ontwikkelt zich, en groeit allengs op tot zijnen volkomen wasdom, vertoont zich zwak, doch vrolijk, en van dag tot dag volmaakter wordende, in de kindsheid; in de vuurige en leevendige jongelingſchap trekt het, door bevallige aanminlijkheid, de aandacht en genegenheid van allen, tot zich; in de manlijke jaaren zijn zijne werkvermogens in ſtaat, om belangrijke gewrochten daar te ſtellen, het kan zichzelven onderhouden, en verdeedigen, maar ook anderen beſchermen en weldoen. —— Doch nu, tot het toppunt van zijne volmaaktheid hier op aarde geſtegen, moet het, volgends de ſtaalen en onveranderlijke wet der ſtandverwisſeling, die in al het ondermaanſche heerscht, van lieverlede en trapsgewijze weder afnemen; de ſappen en leevens-geesten verdroogen en verminderen, de leden worden ſtroef, en verliezen, door ſtramheid en verſtijving, hunne veêrkracht, in den naderenden ouderdom, tot dat het lighaam door den dood ondergaat en ſterft. ——

Zie

Zie daar het beeld van alle rijken en ſtaaten, het zij koningrijken, het zij gemeenebesten, of onder hoedanige andere regeeringsvorm zich de burgermaatſchappijen tot één ligchaam verëenigen mogen. — Doorgaands waren de eerſte beginzelen gering, de voortgang en aanwas ſpoediger of traager, doch echter blijkbaar; daar is een tijd, dat de nabuuren haare verbindtenis en vriendſchap zoeken; zij geraaken in ſtaat, om haare kracht te ontdekken, en zich te doen ontzien aan benijders of vijanden, en nuttig te wezen aan vrienden; maar eindelijk, na korter of langer tijdsverloop, vervallen de ſtaatendommen; de veêrkracht verſlapt, de vermogens verzwakken, alle de werkingen van den ſtaat zijn niets, dan magtelooze pogingen, die hem dikwerf beſpottelijk maaken voor andere Natiën, gelijk de ouderdom, nu kindsch geworden, hoe onbillijk dit ook zijn moge, belagcht wordt van de dartele jongheid. — Eindelijk gaat een volk en rijk geheel te grond, en wordt niet meer gerekend onder het getal der mogendheden. — Het ſterft in den burgerlijken zin. — „ Laten wij „ ons zelven niet vleijen, zegt JUSTINIAAN bij den doorluchtigen Schrijver van den BELISARIUS, — „ laten wij ons niet

„ vleijen, zelfs de grootheid en lange duur
„ van een rijk zijn de oorzaaken van zij-
„ nen ondergang. Het ondergaat hetzelfde
„ lot, dat welëer de uitgeſtrekte rijken
„ van BELUS en CYRUS ondergaan heb-
„ ben. Het heeft gebloeid, gelijk die; —
„ het moet, gelijk die —— vergaan."

Treurige waarheid! —— Stervelingen! leert de onbeſtendigheid aller aardſche zaaken waarnemen! Met recht maakte de wijste der Oosterſche vorſten dit tot een' geduurigen weergalm in zijne beſchouwing van de natuur en het wezen der menschlijke lotgevallen op aarde: ijdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid!

Ik hoor uwe uitzonderingen, o BELISARIUS: „ Ik ſla geen geloof, — zegt gij, —
„ aan de noodlottigheid der ſtaats-veränderin-
„ gen. —— Alles vergaat, de ſtaaten zel-
„ ven, ik weet het; maar ik geloof niet,
„ dat de natuur den tijdkring van derzelver
„ beſtaan heeft afgeperkt. Daar is een ou-
„ derdom, in welken de mensch verpligt is,
„ de hoop op langer leven af te ſtaan, en
„ tot ſterven te beſluiten; daar is geen tijd,
„ in welken het ons vrijſtaat, te wanhoo-
„ pen aan den welvaart van een rijk. Het
„ ligchaam van een' ſtaat is ongetwijfeld on-
„ derhevig aan ſtuipen, die het ſchudden;

„ aan

„ aan kwijningen, die het inwendig vertee-
„ ren, en aan overvallen, die het voor
„ eene wijl ſterkte geven, om het naderhand
„ in de grootſte magteloosheid te ſtorten; de
„ werkzaamheid doet deszelfs drijfveeren ſlij-
„ ten, de rust laat die verſlappen, de on-
„ eenigheid verbrijzelt dezelve; maar geene
„ dier toevallen zijn doodlijk. Men heeft
„ volken, uit den wanhoopigſten ſtaat weder
„ op zien komen, en, na de zwaarſte toe-
„ vallen geleden te hebben, zich zien her-
„ ſtellen, met meer kracht dan ooit te voo-
„ ren. Hun verval is dan niet bepaald,
„ gelijk voor den mensch het verval des
„ levens; hun ouderdom is een harsſenſchim;
„ en de hoop, die den moed ondersteunt,
„ kan zich uitſtrekken, zoo ver men be-
„ geert." ——

Groote man! Ik ben huiverig en beſchroomd, om, tegen uwe ſpreuken, uitzonderingen te maaken, en nogthans zij het mij vergund, het één en ander op uwe gezegden aan te merken.

Gij erkent dan, dat alles vergaat, de ſtaaten zelven; dit zou mij reeds voldoen kunnen tot mijn tegenwoordig oogmerk, doch ik geloof, dat wij verder kunnen gaan, wanneer wij ſlechts den draad onzer gelijkenis volgen. —— Het menschlijk ligchaam

wordt aangerand door ziekten, dan doet eene brandende koorts het bloed gisten, dan maakt eene kwijning de drijfveeren van het kunstwerktuig slap, stuiptrekkingen schudden het gantsche zenuw-gestel, en dreigen het te vernielen door hevige schokken. —— Duizend en duizend toevallen kunnen onze gezondheid belaagen en bestormen, zonder nogthans doodlijk te zijn. —— Doch wanneer deze toevallen, die stuiptrekkingen, die heete koortzen, of kwijnende teering, of telkens wederkeeren, of hardnekkig aanhouden, welk kundig geneesheer is dan niet bekommerd voor den veegen sterveling? Wie voorspelt niet den onvermijdelijken dood, indien dit gebeurt in eenen afgeleefden ouderdom, in welken alle krachten vervlogen, en niet meer toereikende zijn, om het geweld der ziekte en kwaalen tegenstand te bieden. —— Laat ons de toepassing maaken. —— Een rijk, een gemeenebest, kan, door hevige oorlogen en geduchte overmagt van magtige vijanden, op den oever van zijnen ondergang gebracht worden, het kan kwijnen aan gebrek van middelen, om aan buitengewoone behoeften van staat of volk, voor een' tijd, te voldoen; het kan door hevige stuiptrekkingen van binnenlandsche verdeeldheden in het uiterste gevaar gebracht worden, doch

zoo

zoo lang er inwendige krachten zijn van een nog jeugdig geſtel, zo lang de levensgeesten niet zijn uitgeput, noch de veerkracht geheel verſlapt, ik wil zeggen, zoo lang de hoofddeugden, die een volk moeten ſtaande houden, nijverheid, trouw, vaderlandsliefde, *Esprit publicq*, en dergelijken, nog ſtand grijpen, of zo dezelven door rust verſlapt mogten zijn, zich weder poogen te herſtellen, zoo lang kan de beminnaar van zijn vaderland hoopen, zoo lang kan hij zich ſtreelen met het blij vooruitzigt, dat, door het gepast en vlijtig gebruik der geſchikte middelen, het onheil afgeweerd, en het vaderland herſteld kan worden. —— Doch wanneer de ééne verderflijke oorlog den anderen vervangt, wanneer alle de zenuwen van den ſtaat verſlappen —— wanneer geduurige omwentelingen en verdeeldheden, bij aanhoudendheid, de grondvesten van het land ſchudden; wanneer in plaats van volks-deugden zoodanige zeden algemeen de overhand nemen, welke volſtrekt ſtrijdig zijn met de inrichting van zodanig een land of volk, en wanneer alle de bronnen van welvaart zijn uitgeput, dan kan een ſchrander waarnemer den ondergang van zulken ſtaat, als kort aanſtaande, voorſpellen, en zijne voorſpellingen zullen, al worden zij, gelijk die van

KASSANDRA omtrent het lot van *Trojen*, beſpot, en als ijdele droomen beſchouwd, en ſchoon het tien jaaren duurde, eer de *Grieken* zich van die ſtad meester maakten, zekerlijk vervuld worden. In zulken toeſtand kan men, met den Boetprediker, zeggen: *de bijl ligt reeds aan den wortel des booms.*

Om niet van de *Israëlitiſche* Profeeten te gewaagen, die tevens door hooger geest onfeilbaar gedreven werden, zoo dat zij zelfs den bepaalden tijd van den ondergang der koningrijken van *Israël* en *Juda* te vooren konden zeggen, noch van den grootſten aller Profeeten, die alle dingen weet, en den ondergang van het Joodſche gemeenebest aankondigde; ſchoon nog, in de beide bedoelde gevallen, ook de natuurlijke en zedelijke omſtandigheden des Joodſchen volks zoo geſteld waren, dat de ondergang van het zelve onvermijdelijk moest volgen, en dus zelfs dit voorbeeld tot ſtaaving van mijne gemaakte aanmerking kan ſtrekken; om niet, zeg ik, hier van te ſpreken, ook bij andere volken hebben de wijzen en doorzigtigen uit den toeſtand, en voornaamlijk uit het zedelijk karakter des volks, en deszelfs ontaarting het aannaderende einde van natiën, rijken, en gemeenebesten voorſpeld.

In-

Indien ik den geleerden wilde ſpeelen, was niets gemaklijker, dan uit *Grieksche* en *Romeinſche* ſchrijveren zulke plaatzen te verzamelen, in welken zij, uit onbetwistbare kenmerken, den ondergang van hunne gemeenebesten te vooren voorzegd, en aangewezen hebben. —— Welk waar *Romein* zuchtte niet, toen de ſchatten van ATTALUS, naa *Rome* overgevoerd, tevens met de *Aſiätiſche* rijkdommen *Aſiätiſche* weelde en dartelheid overbrachten, waardoor het *Romeinſche* volk van de deugd zijner voorvaderen ontäard, nu zijne vrijheid, zijnen welvaart, zijnen luiſter, onder de verdrukkingen van dwingelanden zag bezwijken, die het *Roomsch* gebied verders zoodanig hebben uitgeput, en ontzenuwd, dat het niemand der verſtandigen bevreemd heeft, dat het eindelijk een prooi der barbaarſche volken van het noorden geworden is.

Ik zal mij daar, des te minder mede ophouden, omdat ik verzekerd ben van de algemeene toeſtemming van allen, die ooit een beſpiegelend oog geſlagen hebben op den toeſtand en de lotgevallen der volken. Op dezelfde wijze, als wij tot hier geſchreven hebben, ſpreekt een waardig *Vaderlandsch* ſchrijver; „ de ééne waarheid, zegt hij —— ſtoot ondertusſchen de andere niet omver;

neen zeker niet. Een ligchaam kan in enkele deelen door een gevaarlijk toeval aangetast, en echter gezond geheeten worden, zo het anders over het geheel wel geſteld is. Indien onze Natie geheel verbasterd ware, het kwaad zou zich dan al te ver uitgebreid hebben, het zou ongeneeslijk zijn, en wij zouden alleen den laatſten ademtogt van onzen veegen ſtaat met geduld moeten afwachten."

Welk is dan het beſluit? Aan den éénen kant ſlaan wij, met BELISARIUS, geen geloof aan de noodlottigheid der ſtaats-veranderingen; dat is, wij gelooven niet, dat een volk ondergaat, omdat het ondergaan moet; neen, het einde der ſtaaten heeft zijne oorzaaken, het zij zedelijke, het zij natuurlijke; even gelijk, met betrekking tot het menschlijk ligchaam, volgends het gemeen ſpreekwoord, de dood eene oorzaak moet hebben, maar dit is tevens zeker, dat de toeſtand van een land zoodanig kan wezen, dat deszelfs herſtel voor onmooglijk, deszelfs einde voor onvermijdelijk, moet gehouden worden.

Hoe billijk is dan de beſchouwing van den waaren toeſtand van een volk en land, daar men belang in ſtelt! —— En wat verdient meer onze deelneming, dan het vaderland, met het welk wij ſtaan of vallen moeten? —

De-

Deze beſchouwing zal ons vooruitzigten in het toekomende openen; wij zullen, naar de regelen van waarſchijnlijkheid, uit dien toeſtand tot de gevolgen kunnen beſluiten; wij zullen weten, of wij, voor ons of ons nageſlacht, herſtel van het vervallen, den voorigen bloei van het vaderland te hoopen, dan of wij het ergſte te duchten hebben. —— In beide gevallen, en welk ook de ſlotſom van het onderzoek zijn moge, zal nogthans elk rechtſchapen hart, elk waar vaderlander, elk menſchen-vriend, elk christen, zich genoopt en opgeſpoord vinden, om alles, wat in zijn vermogen, naar zijnen werkkring, waar in hij geplaatst is, geſchieden kan, toe te brengen, ten einde het herſtel te bevorderen, of den gedreigden ſlag, zo mooglijk, af te weeren, of ten minſten te doen vertraagen, en zo het noodlottig oogenblik niet langer kan worden uitgeſteld, zal het kwaad, door hem voorzien, hem hebben doen denken op zelfsbehoudenis, om zijn geluk op die grondſlagen te vestigen, die door alle de ſchokkingen van het gantsch Heel-al niet verwrikt kunnen worden, wanneer hij tot dat Koningrijk behoort, het welk in eeuwigheid geen einde zal nemen!

TWEEDE

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Eén der weldaadigſte geſchenken, die de goedheid van den Schepper aan het menschdom heeft uitgedeeld, is de hoop; de fabelkunde der ouden heeft dit in de bekende vertelling van de doos van PANDORA reeds erkend. —— De hoop blijft den ſterveling ſteeds verzellen, zij ſchraagt zijne treden in de kronkelpaden, die hij bewandelen moet; altijd toont zij hem vrolijke vergezigten in het verſchiet, die hem bemoedigen, het kwijnend overſchot zijner kragten te herzamelen, en zijne poogingen, om tot zijn doel te geraaken, te verdubbelen. — De hoop, morgen zal het beter zijn, onderhoudt het geringe vonkjen leven in den veegſten kranken. ——

Gelijk dus elk bijzonder mensch, op zijne wijze, zich met deze of gene hoop, naar mate zijner omſtandigheden, opbeurt en bemoedigt, zoo hoopt over het algemeen het gantſche menschdom op beter en gunſtiger tijden. — Eenige weinigen zwartgallige, of anders misnoegde en eeuwig morrende, en gemelijke gemoederen uitgezonderd, belooft men zich over het geheel eene uitbreiding en verbetering van de menſchelijke volmaaktheden, en dus van het menſchelijk geluk.

In

In onze eeuw heeft zich deze hoop, dit ſtreelend vooruitzicht getekend in bijna alle boeken, die over het geluk en de beſchaaving van het menschdom handelden, hoe zeer ook derzelver ſchrijvers in gevoelens, in beginzelen, in doelëinden mogten verſchillen. ——

Billijk vraagt een menſchenvriend: wat is er van deze hoop? Is zij eene waarſchijnlijke verwachting? Of is zij blootlijk een ſpel van de verbeeldings-kracht, een droom? waarmede de bewoners der wereld zich vleijen, om dat zij ze wenſchen, en, naar beter tijden, door het gevoel van hunne rampen, reikhalzen?

De vraag is van des te grooter aanbelang, omdat deze hoop op zoo geheel verſchillende gronden ſteunt, en het geluk der wereld in zoo onderſcheiden zaaken geſteld wordt.

Zedert de verlichting van de wereld in onze eeuw zoo ſterk heeft toegenomen, voelt het door rampen gedrukte menschdom die rampen des te levendiger; hoe levendiger dit gevoel is, des te heviger wordt het verlangen naar verlosſing, naar verbetering van zijnen toeſtand; en hoe ligt verändert dit reikhalzend verlangen in eene ſtreelende hoop? Dit is zeker het geval bij veelen, bij meer, dan men gelooven zou, in alle landen van *Europa*; dit is misſchien de bron van zoo veele

veele verwarringen, als overäl heerſchen, van zoo veele pogingen, om de vrijheid, de voorrechten der volken te herſtellen, den mensch zijne waarde weder te geven. —— Doch is deze hoop onverſtandig, wil men die gelukkige tijden, die men hoopt, verhaasten, dan is het te duchten, dat men de zaak overdrijven, dat men zich in zijne poogingen te leur geſteld vinden zal. ——

Zij, die het geluk van het menschdom in onze eeuw geſteld hebben, in eene volkomen onäfhangelijkheid van den Godsdienst, en deszelfs gezegende invloeden, en helaas! aan zulken heeft het niet ontbroken, —— die ten minſten den christen-godsdienst als een' ondraaglijken last hebben aangezien, dien zij wilden afwerpen, het zij zij al of niet bedachten, dat zij dezen omkeerende, tevens allen godsdienst wegnamen, gelijk zeker deze twee ſtellingen onſcheidbaar gepaard gaan, ſchoon niet allen, die tegen het christendom de wapens hebben aangegord, dit hebben doorzien — deze allen hebben gehoopt, die gelukkige tijden eerlang te zullen zien geboren worden, dat het menschdom nu van die vreeze, welke zij zich, hoewel ijdel, verbeeldden, dat de godsdienst aanjaagt, ontheft zoude wezen; zij hebben geſproken van een zalig tijdſtip, dat op handen was, waar in niets

den

den mensch zou hinderen, om te genieten, en zijne begeerten in te volgen.

De beter wijsgeer, de vriend van het waar geluk des menschdoms, meende uit de geſchiedenis der menschheid te mogen beſluiten, dat de beſchaaving en dus ook het wezenlijk heil der natiën, allengskens door den loop der eeuwen, toenam, en voortgangen maakte, waaröm hij, ſchoon nog veele barbaarsch- en onbeſchaafdheid alömme betreurende, echter hoopte, dat eindelijk alle deze nevelen verdwijnen, en plaats zullen maaken voor den helderſten dag van waarheid, rechtvaardigheid, en deugd.

De vriend van den godsdienst heeft zich met dezelfde uitzichten vermaakt; hij verblijdde zich, dat geene mutzaard-vuuren meer rookten, dat geene ſchavotten werden opgerecht, om den belijder van den waaren godsdienst derwaards te voeren, en als eenen bloedgetuigen aan de woede van het bijgeloof en vervolgzucht op te offeren; dat men nu vrij en vrank zijnen godsdienst belijden, er openlijk voor uitkomen mogt, zonder iet te ſchroomen te hebben. —

Dus heeft bijna het gantſche menschdom gehoopt, en hoopt nog heden, doch uit verſchillende beginzelen, en met verſchillende inzigten. —— Wat is er van de zaak?

Laat

Laat ons de vraag onderſcheiden: —— is er een tijd te wachten, waar in het menschlijk geluk op aarde waarlijk den hoogſten trap zal bereiken, voor welken het vatbaar is? En —— is die tijd te wachten, als kort aanſtaande?

In het voorbijgaan: door het waar geluk van het menschdom verſta ik, dat verdrukkingen en onrechtvaardigheden zullen ophouden, dat dwaalingen en verleidingen een einde zullen nemen, dat integendeel de waarheid en rechte kennis van den eigen aart en waarde van alles haar heilzaam licht zal verſpreiden, om de ſchreden der menſchen te beſtuuren, wanneer gerechtigheid en billijkheid zullen heerſchen, en alle menſchen in alle rangen en betrekkingen het tot hunnen wezenlijken pligt en daadlijke werkzaamheid zullen maaken, om menschlievendheid, liefde, eensgezindheid, te beöefenen, en zich, met aflegging van alle valschheid en bedrog, alleen zullen toeleggen, om ſlechts dat eigenbelang te zoeken, het welk in het algemeen belang van allen gelegen is, en daaruit noodwendig voorvloeit. Met één woord, waar geluk kan alleen geëvenredigd zijn aan den trap, dien de deugd onder het menschdom bereikt, en zonder deugd is er geen waar geluk.

Nu

Nu durf ik vrijmoedig beweeren: ja, zulk een waarlijk gouden eeuw zal ééns op deze wereld onder het menschdom plaats hebben. —— De reden geeft verſcheiden gronden voor deze hoop aan de hand, en die boeken, welken wij, christenen, met zoo veel recht, als godlijk eerbieden, ſtellen ze in volle zekerheid.

Voor eerst waarheid, kennis, deugd, zijn alle zoo veele wezenlijkheden, daadlijke volmaaktheden, terwijl in tegendeel onkunde, dwaaling, ondeugd, van welke natuur of foort zij zijn mogen, eigenlijk ontkennende denkbeelden zijn, die eene berooving of een ontbreken van de eerstgemelde volmaaktheden aanduiden. —— Maar is het nu niet de natuur van alle wezenlijkheden, van alle volmaaktheden, dat zij ſteeds voortwerken, ſteeds tot hooger en hooger trap rijzen, zich van tijd tot tijd meer ontwikkelen? —— „ Ik houde het daar voor —— zegt een waardig ſchrijver; —— dat de gevolgen van het goede door deszelfs wezenlijke natuur eeuwig zijn. Iedere goede handeling, gelijk ik mij verbeelde, brengt altijd daaden voort, die haar gelijkvormig zijn. Iedere ontluikende volmaaktheid wordt het werktuig van eene grootere. Alſchoon wij deze gelukkige voortplanting zeer zeldzaam waarnemen, zoo is dezelve niet min in de natuur der wezenlijkheid, in de natuur van het waare goed, gegrond. Van het

booze integendeel kan ik hetzelfde niet gelooven. Het beſtaat in het gebrek van wezenlijkheid en orde, en het is van zulk eene natuur, volgends welke het zich door zichzelve vernietigt."

Doch waar toe ons verdiept in de afgetrokkenheden der bovennatuurkunde? wij hebben eenen effenbaren weg voor ons, dien wij mogen inſlaan. —— Wanneer wij rondzien in al het geſchapene, overäl ontdekken wij in de natuur, orde, overëenſtemming, ſchoonheid. Alle wezens bereiken dien trap van volmaaktheid, waar zij, naar haaren aart, vatbaar voor zijn; de ſchijnbare wanördens zelven, de ſtormwinden en onweders, die de hoofdſtoffen in verwarring ſchijnen te brengen, en het bedeesde menschdom, door de verwachting der ramp-gevolgen, verlegen doen ſtaan, deze zelven moeten dienen, om het luchtsgeſtel te zuiveren, en de volmaaktſte overëenſtemming te herſtellen. —— Deze zijn de aanmerkingen, welken zij allen gemaakt hebben, die het beſtaan van den ſchepper en zijne regeering der wereld, uit het geſchapendom, hebben betoogd. —— En alleen in het zedelijke, alleen in het menschdom, als één geheel beſchouwd, zou nooit de volmaaktheid, daar het echter vatbaar voor is, naar inwendige mooglijkheid, bereikt worden? —— Ik weet, dat men, uit het waarnemen

van

van het zedelijk-onvolmaakte, een beſluit getrokken heeft tot een toekomend beter leven hier namaals, tot eenen tijd der vergelding, wanneer de wijsheid, de goedheid, de rechtvaardigheid van het Opperwezen zich zal rechtvaardigen en luiſterrijk openbaaren: —— en verre zij het van *mij*, de kracht van dit betoog, ten opzigt van elken mensch in het bijzonder en op zichzelven genomen, te loochenen of zelfs te willen verzwakken. —— Maar dewijl wij ons, in het toekomend leeven, het menschdom niet meer als één geheel, verëenigd in maatſchappijën, kunnen voorſtellen, mag ik dan niet hoopen, dat nog ééns hier op aarde het menschdom tot zulk eenen toeſtand zal komen, in welken de wijsheid, de goedheid, de rechtvaardigheid, en alle zedelijke eigenſchappen en volmaaktheden van den vader van allen zich in dit geheel doorluchtig vertoonen zullen?

Dit bewijs, uit de reden afgeleid, wordt verſterkt door de ondervinding; —— gaan wij de lotgevallen en de veränderingen na, welke de zedelijke toeſtand en de volmaaktheid van het menschdom ondergaan heeft, zoo verre de geſchiedenis ons, zelfs tot in de eerſte en de duiſterſte tijden, voorlicht, wij zullen ontdekken, dat, in elk tijdperk, het gantſche menschdom in het gemeen, en de bijzondere volken in het bijzonder, altijd zekere hoogte van volmaakt-

heid, en, evenredig aan dezelve, eene zekere hoogte van geluk bereikt hebben, en wanneer, of dat geheel, of deze bijzondere deelen, door af te wijken van den weg en voorſchriften der deugd, eene geweldige omwenteling ondergingen, zij telkens, na verloop van eenigen tijd, bij deze omwenteling, hoe doodlijk zij ſcheene te zijn, gewonnen hebben; zoodat, in een volgend tijdperk, de beſchaaving en volmaaktheid van het menſchdom in het gemeen gewonnen hadt. —— Om niet te hoog op te klimmen, en mij alleen tot de laatere tijden te bepaalen; —— toen, bij het innemen van *Conſtantinopel* door de *Turken*, zulk een zwaare ſlag aan het beſchaafde menſchdom werdt toegebracht, heeft *Europa* zijne verlichting aan die noodlottige gebeurenis te danken gehad, de gevluchte *Grieken* brachten hunne kundigheden met zich, ontſtaken, door hun voorbeeld, den naarijver van anderen, en de beſchaaving nam eene vlucht, die zij nog nooit genomen hadt. —— Toen in de volgende XVI eeuw, ten tijde der hervorming, alle rijken van *Europa* geſchokt, en door inwendige twisten, ſcheuringen, godsdienſtoorlogen, en vervolgingen gefolterd werden, toen alles vuur en vlam was, en het ſcheen, of het menſchdom zichzelf zoude verteeren, welk voordeel hebben eindelijk alle die verwarringen niet aangebracht? zij zelven, die uit hoof-

de

de van hunne godsdienst-gevoelens voor de hervormers niet gunſtig waren, hebben erkend, dat *Europa* veel gewonnen heeft door deze hervorming, hoe min volmaakt die dan ook moge geweest zijn. —— En gelijk in deze gevallen, zoo ook in alle ſoortgelijke, in alle eeuwen, heeft het menschdom over het geheel telkens winst gedaan, met betrekking tot zijn waar geluk. —— En zou dan niet eindelijk éens de hoop en verwachting op beste tijden voldaan worden?

Wanneer wij, christenen, onzen Bijbel raadpleegen, zoo wordt onze, door de rede waarſchijnlijke, hoop eene zekere en gewisſe. —— Het zou geheel ongepast zijn, indien ik hier eene menigte van Schriftuurtekſten opëenſtapelde, welke het menschdom met de heilrijke belofte van beter tijden verkwikken, nog meer, indien ik ze hier wilde ophelderen, en breedſprakig toonen, dat ik derzelver zin en meening wel gevat heb. —— Neen! dit zij genoeg! alle de Profeeten van het O. T. eindigen in het gemeen hunne voorzeggingen, met zalige tijden, die alles, wat het geluk der ſtaaten kan verhinderen, zullen zien verdwijnen, terwijl integendeel vrede, overvloed, gerechtigheid, liefde, en ongeſtoorde blijdſchap alömme onder de natiën zullen heerſchen. —— Zij ontleenen beelden uit de oude gouden eeuwen, uit den ſtil-

len en gezegenden toeſtand van het gelukkig menſchdom, toen het nog, voor alle zonden, in het *Paradijs*, in den godlijken lusthof, verkeerde, om deze zalige tijden in het verrukkendst daglicht te ſchilderen.

De groote *Engelschman*, POPE, heeft in een dichtſtuk, onder den titel, MESSIÄS *gewijde herders-zang* enz. welke men in *de gedichten van* S. M. VAN DER WILP vertaald vindt, alle deze beelden in een overheerlijke groep geplaatst, alle deze geurige bloemen tot een' ruiker ſaamvergaderd. —— Zie hier eenige van deze ſchoonheden:

Geen ſtrafbare euveldaad krijgt weder d' overhand.
Dan zal het oud bedrog in ijdlen rook verdwijnen,
Gerechtigheid weêr vrij met d' evenaar verſchijnen;
De vrede, op haaren troon alöm gevestigd, zal
D' olijftak zwaaijen door 't wijduitgeſtrekt heelal;
En zuivre onnozelheid, gehuld met hemelſtraalen,
In hagelwit gewaad op 't vrolijk aardrijk daalen.

'T Vernielende oorlogs-zwaard zal in de ſchede roeſten;
De wreede krijg den bloei der landen niet verwoeſten;
D' ontzinde razernij, door 't klinken der trompet,
Tot moord en plundering niet worden aangezet.
Men zal 't onnutte zwaard en de uitgediende ſpeeren,
In ſcherpe ſpaden en in ſikkelen verkeeren.

De wolf zal met het lam de groene klaver ſcheeren,
Des tijgers wreedheid in zachtmoedigheid verkeeren;
Zoo dat hem met gejuich een maagdeke, onverſchrikt,

Zal

Zal leiden aan een' band, van bloempjes t' ſaamgeſtrikt.
Een leeuw en ſtier zal 't voór aan ééne kribbe erlangen,
De reiziger zijn' voet zien lekken door de ſlangen.
Men zal 't geſpeende kind, daar 't met eene adder ſpeelt,
Daar 't met zijn tedre hand den baſiliskus ſtreelt,
En door den gloed bekoord, die 't in hun kleur ziet blaaken,
Met hun geſpleeten tong zich veilig zien vermaaken.

Men voere mij niet te gemoet, dat de Joden zich vreeslijk bedrogen, dat zij den ondergang van hunnen ſtaat, door hunnen roekeloozen opſtand tegen de *Romeinen*, aan dit zelfsbedrog te danken, dat zij, eeuwen lang, zich vruchteloos gevleid hebben met de heerſchappij over de wereld en *gojims*, onder het zegerijk beſtuur van hunnen MESSIÄS. —— Ik weet het —— Ik weet zelfs, dat de christenen even daaröm zich te vrede houden, met alle deze voorzeggingen, in eenen geeſtelijken zin, van de verloſſing en verbetering der wereld, door den godlijken JESUS, te verklaaren. —— Maar ik geloof tevens, dat beiden deze gevoelens het rechte midden-pad miſſen. —— De Joden handelden dwaas, dat zij, zonder zedelijke verbetering van het menschdom, deszelfs geluk te gemoet wilden zien, en dus eene ſchaduw voor het ligchaam aangrepen; terwijl de christenen, ſchoon waarheden zeggende en geloovende, ten opzichte van de verloſſing en zedelijke verbetering der menſchen door den grooten heiland der

wereld, echter geene reden hadden, om de godlijke beloften naauwer te bepaalen, dan derzelver inhoud in de daad is, te min, nadien uit eene zedelijke verbetering der menſchen, noodwendig als een gevolg van dezelve, ook het geluk van het menschdom, als een geheel beſchouwd, ééns moet voortvloeiën.

Hebben zelfs de christenen niet, boven de Jooden, nog nadere en meer duidelijke godlijke beloften nopens dezen gelukkigen toeſtand der wereld? Heeft zelfs JESUS niet *Matth.* XXIV. XXV, eene doorluchtige openbaring van het gezegend godsrijk toegezegd? Moet niet éénmaal God alles in allen, en alles aan JESUS onderworpen zijn? moet het Godlijk plan niet volmaakt uitgevoerd worden, en zijn vol beſlag krijgen? Hebben wij, volgends de godlijke beloften, niet eenen nieuwen hemel en nieuwe aarde, een vernieuwd ſamenſtel van zaaken, te wachten, waar in gerechtigheid woont? — Welke heerlijke tooneelen ſchildert de openbaring van JOÃNNES in 's mans gezichten op *Pathmos*, welke alle de ſchrikbarende, die in dat boek voorkomen, eindelijk beſluiten?

Men moet zich in allerhande bogten wringen, als men, het geen PAULUS ſchrijft van de algemeene bekeering der Heidenen en het zalig worden van gantsch *Israël*, van het verdelgen en te niet doen van den mensch der zonde en

zoon

zoon des verderfs, anders dan in den eigenlijken en eerſten zin wil verklaaren.

Ik geloof dan zeker, de eerſte der bovengemelde vragen moet met *ja* beäntwoord worden! Gij, ô mijn God! hebt het beloofd, gij zult het ook volbrengen! Mijn heiland moet, en wil, en zal ééns den ſcepter der gerechtigheid over de volken der wereld zwaaïen.

Het ruime veld der zee zal ééns in 't droog verkeeren,
Het blinkend ſtargewelf in dunnen rook verteeren;
En al 't gebergte als wasch, in dat ontzaglijk uur,
Verſmelten voor den gloed van 't alverteerend vuur;
Maar geen belofte van MESSIÄS zal ooit faalen;
Zijn godelijke troon, zijn magt, kent eind' noch paalen.

Maar: —— Zijn deze gelukkige tijden ook kort op handen? Is de verbetering en beſchaaving van het menſchdom reeds zoo ver gevorderd, dat men de volkomene zegepraal van den godsdienst en de deugd kan en mag te gemoet zien, zonder dat nog nieuwe beroeringen, vreeslijke ſchokkingen de wereld en het ſterfelijk geſlacht ſchudden?

Het onderzoek, hoe verre het menſchdom in beſchaafdheid gevorderd is, verdient in een afzonderlijk hoofdſtuk behandeld te worden, hier zou het ons te ver van ons doel verwijderen. —— Wij kunnen ook buiten dien de vraag beäntwoorden, want, of deze beſchaaving is

wezenlijk zoo verre gevorderd, als veelen zich verbeelden, of er valt op dezelve niet veel te roemen, en echter, in beiden gevallen, kan het waarheid zijn, dat die gouden eeuw, daar het menschdom naar reikhalst, nog niet zoo ſpoedig, en zonder dat 'er groote omwentelingen te vreezen zijn, te wachten is. —— Dit is klaar genoeg, ingevalle aan de beſchaaving en verlichting van het menschdom nog veel ontbreekt; nadien, als dan, niemand twijfelt, of er wordt tijd verëischt, om dit zoo wenschlijk werk te voltooïen. —— En wat het eerſte geval betreft, het zij zoo, wij geven voor een oogenblik toe, dat het menschdom in onze eeuw tot een toppunt van volmaaktheid in kundigheden en beſchaafdheid geſtegen is, hoedanig het in voorige eeuwen nooit bereikt hadt, maar weet men dan niet, dat de gelukkigſte tijden de zaaden van verval en van bederf reeds weder in zich bevatten en opſluiten? Het ſchijnt, als of de menschlijke geest, door zijne pogingen, om zich te verheffen, zich heeft uitgeput, die poogingen verflaauwen, die veêrkracht verſlapt, en de beſchaaving niet voortgezet wordende, gaat natuurlijk met het volgend geſlacht achter uit. — Daarënboven, wanneer onze vaders een' zekeren trap van volmaaktheid bereikt hebben, ſchijnt het, als of wij wanhoopen, hen te zullen inhaalen, omdat wij wanhoopen, hen

te

te overtreffen; of wij verbeelden ons gebooren te zijn, om te genieten, gelijk zij, om, door hunnen onöphoudelijken arbeid, voor ons dit genot te bezorgen; of zo wij nog iet willen ondernemen, zoeken wij iet nieuws, en dit nieuws is dikwijls niets dan eene beüzeling, terwijl wij het wezenlijke, dat onze vaders zochten, verlaten; om niet te ſpreken, dat de ondeugden ontwaaken, zoodra de beöefening van deugd, met dien ijver, met dat vuur, niet wordt voortgezet, als haare waarde verëischt. —— Elk bijzonder mensch, die aan zijne verbetering werkt, moet daar aan geſtadig arbeiden, zo hij niet verërgeren zal, en het geen van ieder in het bijzonder waar is, wordt ook waar bevonden van het geheel. —— Wie weet ook niet uit de ondervinding de treurige waarheid, van het geen hier gezegd wordt? Wisſelden bij de *Jooden* hunne bloeiendſte tijdperken niet doorgaands af met rampen, ellenden, en verbasteringen van het volk, die oorzaak der ellenden waren? —— Zijn zelfs de *Grieken*, door welken alle volken voor *barbaaren* gehouden werden, niet in de zwaartſte barbaarschheid vervallen? —— Werdt de beſchaafde eeuw van AUGUSTUS niet gevolgd door eeuwen, in welken alle kunſten en wetenſchappen bijna verlooren raakten? enz.

Het beſluit uit dit alles is. —— Onze eeuw zij eene verlichte, eene wijsgeerige eeuw, men

kan

kan echter niet zeker zijn, dat deze verlichting onafgebroken zal voortgaan, zonder nieuwe ſchokken te moeten beproeven, tot dat het gantſche menschdom gelukkig is. Hoewel, gelijk wij hier voor zeiden, het menschdom nogthans, bij elke nieuwe herſtelling, zoo veel wint, dat men duidlijk ontwaar wordt, dat het, langs deze beurtwisſelingen, tot zijne volmaaktheid wordt opgeleid.

Dit dan voor een oogenblik daar gelaten, gelijk wij het aan zijne plaats kunnen laten, wat is er op de vraag te antwoorden? Zijn die gelukkige tijden, waar in gerechtigheid en deugd zullen geëerbiedigd worden, en met den waren godsdienst zich zullen verëenigen tot den lof des Eeuwigen, en het algemeen geluk der ſterfelingen, kort aanſtaande?

Hoe zeer thans zeer veelen zich hier mede ſtreelen; hoe zeer menig één het zelfs daar voor houdt, dat de menſchen het nabij de volmaaktheid gebracht hebben, zoo veel volmaaktheid hier op aarde plaats kan vinden, en het bijna voor onmooglijk acht, dat eene verächtering in den voortgang van het goede zou kunnen gebeuren, zoodat mij lieden zijn voorgekomen, die het voor ongerijmdheid hielden, als men ſprak van treurige tijden, in welken het menschdom zelfs zoo verre zou kunnen vervallen in het verlicht *Europa*, dat het bijgeloovig

en

en met een' verkeerden ijver elkanderen, uit hoofde van verſchillende godsdienst-begrippen, zou kunnen vervolgen; moet ik echter, indien ik de waare meening van mijn hart niet verbergen zal, erkennen, dat ik vreeze, dat die gelukkige tijden niet eer komen zullen, voor dat de hevigſte ſchokkingen de volken beroerd, en het rampzaligst verval den deugdzaamen zal hebben doen zuchten.

Geene dweeperij! geen menſchenhaat! geene ontevredenheid met mijn lot zijn de oorzaaken van deze harde uitſpraak! Neen! Ik ben bij mij zelven beter bewust! — Ik gaf mijne bekommering reeds voor eenige jaaren te kennen, en helaas! zedert dien tijd is de gantſche geſteldheid van zaaken zoodanig ten nadeele veränderd, dat mijne bekommering hoe langer hoe grooter wordt!

Welk een tuimelgeest is zedert in *Europa* doorgedrongen! welke beroeringen hebben de volken geſchokt! Welke toneelen van ongerechtigheden, van oproer, van moord, van geweld, zijn er niet geöpend! —— Wie ziet het einde van dezelven? —— Schijnt niet, terwijl ik dit ſchrijf, gantsch *Europa* zich tot den geduchtſten oorlog toe te rusten? En wie zal alle de onheilen berekenen, welke daar uit kunnen voortvlociën? — Is de godsdienst zelf niet begonnen gebruikt te worden, om de verwarringen

gen

gen aan te vuuren, en de gemoeden op te zetten? —— Heeft men in *Braband* niet gezien, hoe veel invloed zulks op den gemeenen hoop der menſchen heeft? —— Het hart van den menſchen-vriend bloedt, wanneer hij, al hetgeen zedert de laatſte 8 of 10 jaaren gebeurd is, oplettend gadeſlaat; en hij, die weet, hoe rechtvaardig en geducht dat Wezen is, het welk geen onrecht of geweld kan gedoogen, beeft voor Gods oordeelen.

Behalven dit, welke woelingen hebben er in 't geheim plaats?. —— Wat is er toch van het verborgen *Jeſuitendom?* —— van Proſelijtenmaakerij? —— van de Secte der zoogenaamde Verlichten? —— Van de menigvuldige Profeeten, die hier en elders zich voordoen?

Uit alle deze woelingen en verwarringen trek ik dit beſluit: Het menschdom gevoelt, dat er iet aan zijn geluk en het algemeen welzijn ontbreekt, het is verdrietig en onvergenoegd, en verlangt reikhalzend naar beter tijden —— zoo was het in de eeuw voor de kerkhervorming, men leze de geſchiedenisſen! —— Doch, even gelijk toen alle de mogendheden, alle natiën, de geweldigſte ſchokken hebben doorgeſtaan, eer de verlichting en beſchaaving kon doordringen, dus is het niet ontbloot van waarſchijnlijkheid, dat ook thans in onzen tijd dergelijken te duchten ſtaan.

Voor-

Vooräl mag ik, als christen, hier den bijbel raadpleegen, in welken God ons de toekomende hoofdgebeurenisſen heeft bekend gemaakt, en gelijk hij in 't gemeen ons bemoedigt met de belofte van een gelukkig toekomende, zoo heeft hij het ons ook niet laten ontbreken aan zoodanige kenmerken der tijden, waar aan wij weten kunnen, wat lot ons naderende is. —— Alleen, dat wij ons wachten voor droomen van dweeperij, of inbeeldingen van verrukte hersſenen, maar dat wij met mate wijs zijn!

In den Bijbel lezen wij, dat eene algemeene gerustheid en zorgeloosheid de komst van JESUS in zijn koningrijk, zijne doorluchtige openbaring als heer der wereld, zal vooräf gaan; dat dan onvoorziens vreeslijke dingen, als oordeelen van dien God, dien het menschdom verwaarloosd heeft te verheerlijken, gebeuren zullen, zoodat het geheele ſamenſtel der zedelijke wereld zal geſchud worden, en het onderst boven keeren. —— De tijden van NOACH, en van LOTH, worden ten voorbeelde geſteld, en wanneer de menſchen zich zullen verbeelden, dat alles veilig, en er geen gevaar te vreezen is, dan zal een haastig verderf hen treffen.

De Apostel PAULUS geeft ons, in zijnen Brief aan de christenen te *Rome*, den ſleutel aan de hand, waarmede wij het diep geheim van Gods handelwijze met het menschdom ontſluiten kun-

kunnen. —— Hij leert ons in dien Brief, dat God alles onder de zonde heeft willen beſluiten, dat is, door ervaaring het menschdom heeft willen leeren, dat de geheele wereld ſtrafſchuldig is bij hem den grooten Rechter, en zoo geheel diep in zijnen aart verdorven, dat het niet alleen, aan zichzelven gelaten, geſtadig van God afwijkt, tot bijgeloof, onkunde, en barbaarschheid vervalt, maar zelfs zoo diep verdorven, dat alle zedelijke middelen ter verbetering mislukken, en hun oogmerk niet bereiken kunnen; —— ten einde het menschdom ééns leere ſchuld bekennen; door het geloof alleen van de godlijke ontferming, die in JESUS CHRISTUS zich verheerlijkt, gebruik maake; en God dus ééns alleen en geheel de eer hebbe van 's menſchen zaligheid. ——

Ten dien einde zegt hij, heeft God, die in de alleröudſte tijden de zigtbaarſte tekenen van zijne opperheerſchappij over de wereld gaf, en de dierbaarſte beloften deedt aan de aardsvaderen, niettegenſtaande al het welke het menschdom tot ſchandelijke afgoderijën en zedeloosheden verviel, aan het *Joodſche* volk zijne wet voorgeſchreven, en hen zelfs tot een volk gevormd, het welk, zich naar die godlijke wet gedragende, in *Kanaäns* land eene gezegende maatſchappij zou uitmaaken, terwijl hij de overige volken aan zich zelven overliet. —— Doch de-

deze wet, die zoo heilzaam was, heeft alleen ten dood geſtrekt, en gediend, om het groot verderf der menſchen aan te toonen. —— En door het gantſche gedrag der Jooden is gebleken, hoe het voor deze wet door de zonde onmooglijk was, om de menſchen te rechtvaardigen, en gelukkig te maaken.

De *Jooden* zijn, om hun ongeloof, rechtvaardig verworpen, en eene nog betere, eene zuivere, en meer verhevene Openbaring van den godlijken wil is in de wereld ingevoerd, waar mede ook de Heidenen, de Heidenen voornaamlijk, omdat het gros der *Jooden* hardnekkig ongeloovig bleef, bevoorrecht zijn geworden.

Indien het menschdom recht gebruik hadt gemaakt van dat licht, het welk de weldaadigſte aller godsdienſten allerwege verſpreidde, hoe zou deze wereld eene woonplaats van vrede en heil geweest zijn! —— „Deze godlijke leere," zeggen wij met eenen waardigen menſchenvriend, „onderſcheidde zich, in haare eerſte beginzelen, door de verhevenſte eenvouwigheid, en door de reinſte zuiverheid. Door deze voortreflijke eigenſchappen werdt zij geſchikt voor alle ſtanden, beroepen, en ſtaats-inrichtingen. Zij bevatte al het groote en verhevene in zich, dat in alle overige godsdienſten verſtrooid is, en zij was met geene van die ongerijmdheden bevlekt, welke dezelven ontëerden. Zij bevatte het voor-

treflijkſte, met betrekking tot de zedeleer, en was dus de zekerſte aanleiding tot de waare gelukzaligheid, en tot verzachting der menschlijke gemoeden."

Maar wat gebeurt? „ Juist wegens zijne zuiverheid en zachtmoedigheid, juist wegens zijne verëerings-waardige voorrechten mishaagde de christelijke godsdienst aan de barbaarſche en ijdele menſchen. Reeds vroeg vondt de priester, dat hij de zinnen niet genoegzaam bezig hieldt, en de inbeelding te weinig kluiſterde. Hij ontleende daaröm van eene valſche wijsgeerte ongerijmde droomen, en van den heerſchenden godsdienst ſchoonſchijnende plegtigheden. Hij vermeerderde daardoor zijn gezag bij de onwetenden, welke bereids zijne leere toegedaan waren; en hij won nog veele anderen, aan welken het christendom in zijne waare zuiverheid nooit zou behaagd hebben. Hoe meer hij den waaren geest van den godsdienst verſtikte; hoe meer hij betooverende uitwendigheden daarbij voegde; des te meer onderdrukte hij den geest des volks. Door dit middel breidde hij zijne magt uit, waarvan hij zich ſchrander bediende, om het *Despotismus* van den vorst ſomtijds te verſterken, en eindelijk zelfs door zijn eigen *Despotismus* te verzwelgen." —— „ Dus heeft het vervalschte christendom den ſmaak bedorven, het licht der wetenſchappen verdoofd, en met de on-

onwetendheid en duiſternisſen de geeſtelijke ſlavernij ingevoerd."

Eeuwen verliepen, terwijl het menschdom onder deze ſlavernij zuchtte, en ſchoon ſomtijds hier en daar de wijze en deugdzame zijne ſtem verhief, de ooren waren verëeld, de harten te ongevoelig, om op te merken. —— In 't begin der zestiende eeuw ſcheen het menschdom rijp te zijn, om verbetering te kunnen genieten. —— Luther, zwinglius en kalvyn troffen geheel *Europa* in eene geſteldheid aan, waar in men alleen één enkel vonkjen nodig hadt, om het geheel door het weldaadig en heilzaam vuur der waarheid te ontſteken. ——— Nu kon men hoopen, dat het menschdom eindelijk gehoor zou geven, en zijn waar geluk, in de betrachting van liefde en deugd, volgends de leſſen van het gezegend *Euängelie*, zou ſtellen: maar het tegendeel is gebeurd. —— Deze verbetering ontſtak in veele landen den fakkel van tweedragt, de afſchuwlijkſte tweedragt, en van den noodlottigſten burger-krijg —— afſchuwlijke ſtaats-orkaanen verzelden haar, hielden de gewenschte vruchten der verlichting verre terug, en maakten, voor eenen tijd lang, den toeſtand van het menschdom eer erger dan beter. —— Al ſpoedig maakte de geest der onderdrukking zich weder meester zelfs van die genen, welke naauwlijks hunne vrijheid bevochten hadden.

Zelfs dezen wilden nu ook aan anderen het juk opleggen, die hetzelve het eerst van zich afgeſchud hadden; ook dezen wilden nu aan allen het denken verbieden, welke niet, gelijk zij, wilden denken.

In onze eeuw heeft men vernieuwde pogingen zien aanwenden, om het menschdom te verbeteren. —— De wijsgeerte hervatte haare krachten, de wijsgeerte boodt aan den godsdienst de hand, om ſamen tot dat verheven einde mede te werken. —— Maar, terwijl men zich voorſtelde, alle de kluiſters, die den vrijën geest boeiden, te verbreken, vervielen veelen tot de ſpoorlooste losbandigheid, en wilden zelfs de vermaaningen der waarheid, de lesſen der wijsheid, de heilzame voorſchriften van den godsdienst, niet eerbiedigen. —— Zij, die met den titel van ſterke geeſten, vrijgeeſten, enz. pronkten, hebben onbeſchrijflijk veel kwaads veröorzaakt, zoodat het te vreezen ſtaat, dat de gevolgen zich in ſchrikbarende onheilen van het menschdom openbaaren zullen.

Dus zijn de christenen, even gelijk weleer de Jooden, voor God ſtrafbaar wegens de verwaarloozing van zijne genadige en gunstrijke inrichtingen, om het heil des menschdoms te volmaaken, en het is door de gebeurenisſen der eeuwen bewezen, hoe diep verdorven het menschdom is. — Nog erkent men dit niet algemeen

en

en oprecht, men zal het ééns moeten erkennen, wanneer de oordeelen der Godheid de inwooners der aarde gerechtigheid zullen leeren. —— Dan zal het oogmerk der Godheid bereikt wezen, dan zal het teeken des zoons des menſchen verſchijnen, dan zullen *Jooden* en Heidenen zich ſamen *verëenigen*, en al het menschdom onder den vreedzaamen ſcepter van JESUS, 's werelds Heiland, gelukkig wezen. —— Ziedaar het beloop van PAULUS redenbeleid!

*

*

DERDE HOOFDSTUK.

Ik zeide in het voorgaande HOOFDSTUK, dat het onderzoek, hoe verre het menschdom in beſchaafdheid gevorderd is, eene afzonderlijke plaats verëischte, dit HOOFDSTUK zij daartoe geſchikt!

Ik heb, indien men wil, in mijne *Inwijingsredenvoering, over den tegenwoordigen voor- of nadeeligen ſtaat van het Christendom, en het geen omtrent denzelven in 't vervolg door ons mag gehoopt, of moet gevreesd worden*, gehouden den 26 *Februarij* 1784. dit onderwerp reeds, ten minſten gedeeltelijk, behandeld, wij willen het hier nog uit een ander oogpunt beſchouwen.

Men heeft onze eeuw de verlichte, de wijsgeerige eeuw genoemd, en is mild geweest, in allerhande loffpraken aan haar te beſteden; men heeft geroemd, dat de geleerdheid uitgebreid, de zeden beſchaafd, de oorlogen min barbaarsch, de menschlijkheid meer gevierd is. — Daarëntegen heeft ROUSSEAU, een ſchrander brein, maar korzel hooſd, eene treurige ſchilderij opgehangen van den toeſtand der zeden in onze eeuw. „ Ik beſchuldig," zegt hij, „ de „ menſchen van onze eeuw niet, dat zij met „ alle ondeugden beſmet zijn, waar zij mede „ be-

„ beſmet zouden kunnen wezen; want zij bezit-
„ ten alleen de ondeugden der laffe zielen; zij
„ zijn alleen ſlechts bedriegers en deugnieten;
„ want ik geloof, dat zij onbekwaam zijn, om
„ ondeugden te begaan, waartoe veel moed en
„ ſtandvastigheid verëischt wordt."

Zie daar twee geheel onderſcheiden getuigenisſen.

Laat ons een oog van overweging ſlaan, op het geen de gebeurenisſen van onze tijden aan ons vertoonen!

Een geächt ſchrijver heeft gezegd: „ nog
„ heerscht doorgaands in de kabinetten eene
„ ſchranderheid, welke met den godsdienst, en
„ met de menschlijkheid, in de openlijkſte ſtrij-
„ digheid ſtaat. Deze roepen den vorst en zijne
„ ſtaatsdienaaren zoo wel als den geringſten bur-
„ ger toe: alle menſchen zijn uwe broeders: alle
„ uwe onderdaanen zijn uwe kinderen; uwe groot-
„ ſte zorg moet zijn, hoe gij gelukzaligheid,
„ welſtand, en vergenoegen over allen uitgieten,
„ hoe gij alles, wat u en uwe ſtaaten omringt,
„ bloëiend en gelukkig kunt maaken." Gene integendeel voert eene onmenschlijke, eene barbaarſche taal: „ gij hebt voor alles te vreezen,
„ wat u omringt. Uwe geringſte onderdaan is
„ bedacht, om zich aan uwe wettige heerſchappij
„ te onttrekken; de magtige, om uw geweld door
„ het zijne te verzwakken, uw aanzien met u

„ te deelen, of het u geheel te ontrukken;
„ de verlichte, de geleerde, wordt oproerig
„ met woorden, met ſluitredenen, met haairkloo-
„ ven, daar hij het met openlijk geweld niet
„ doen kan. Alles is voor den troon vreeslijk.
„ Wat denzelven niet openlijk durft aangrij-
„ pen, zoekt hem heimlijk te ondermijnen. De
„ ſlaaf is altijd de natuurlijke vijänd van zijnen
„ meester. Gij moet dus een ieder van uwe
„ onderdaanen als een' heimlijken oproermaaker
„ aanzien; gij moet jegens ieder op uwe hoe-
„ de zijn. Nog meer hebt gij voor uwe na-
„ buuren te vreezen. Hunne grootheid, hunne
„ rijkdommen, hun bloei, hun rust dreigen u
„ den ondergang. Gij moet alleen groot, gij
„ moet alleen magtig, gij moet alleen rijk zijn.
„ Uw bloei, uw welſtand, uwe zekerheid zijn
„ verloren, indien anderen niet zwak, indien
„ zij niet ellendig, indien zij niet uwe ſlaaven
„ zijn. Hen daar toe te brengen, moet uw
„ eenige toeleg zijn." Dit was veele duizend jaaren lang de taal van de ſtaatkunde; zij is het nog, en de wijsheid der grootſte ſtaatsmannen beſtaat in het uitöefenen van haare affchuwelijke grondregels. Hoe bloeïend, hoe bewonderenswaardig zou niet de toeſtand der volken worden, indien men alleen de helft der gaven beſteedde, om hen gelukkig te maaken, welke men verkwist, om mistreuwen, ellende,

en

en ſlavernij onder hen te onderhouden en uit te breiden!

„ De meeſte ſtaats-inrichtingen van *Europa* dragen nog de kentekenen van de wildheid en ruwheid van die tijden, waar in zij geſticht zijn geworden. De gewelddaadigheid gaf haar den oorſprong; zij behielden haare bevestiging en geſteldheid door andere gewelddaadigheden, door ongeregeldheden, en door onëenigheden." ——

Dus ſprak een wijsgeer voor eenige jaaren, en welke gebeurenisſen hebben wij zedert beleefd! —— Daar zijn oorlogen gevoerd, die het menschlijk hart hebben doen krimpen, door de affchuwlijke wreedheden, die daar in gepleegd zijn, welke aan de barbaarſche eeuwen en volken niets toegegeven, indien zij hen zelfs niet overtroffen hebben. — Men leze de geſchiedenis van den zevenjaarigen oorlog door ARCHENHOLTZ, en men oordeele, of de oorlogen thans menschlijker gevoerd worden, dan in de verwilderdſte eeuwen? —— Het waren niet alleen *Kalmukken* en *Koſakken*, volken, die nog nader aan den ſtaat der wildheid, dan aan den ſtaat der barbaarschheid zijn, die de verfoeilijkſte gruwelen pleegden, van rooven, branden, moorden, vrouwen en maagdenſchenden, zoo dat de groote FREDERIK, door edeler gevoelens bezield, op het gezigt der verwoeſte pro-

vintiën, der ſteden en vlekken, in puinhoopen verkeerd, en nog rookende onder de aſche, der vluchtende ellendelingen, die, van alles beroofd, omzworven, alle andere hartstochten aan de wraak onderſchikte, toen hij geboodt, geen éénen *Rus*, in den veldſlag, pardon te geven. —— Neen, zelfs die natiën, welken voor de beſchaafdſten gehouden worden, pleegden niet min ſpoorloze onmenschlijkheden —— De *Franſchen* ontvingen van hun hof bevelen, welke niet een beſchaafd volk, maar *Irokezen* waardig waren. —— Men beſloot, ſchrijft ARCHENHOLTZ, in *Verſailles*, zonder opzigt op de menschlijkheid, om van de behaalde voordeelen op het uiterſte gebruik en nut te trekken. De krijgsminister BELLEISLE ſchreef aan den maarſchalk CONTADES: „ Ik weet geene andere bron voor onze behoeften, dan het geld, welk wij uit de vijandlijke landen trekken. Dezen moeten ons ook, behalven geld, alles verſchaffen, wat ſlechts tot ſubſiſtentie behoort; hooi, ſtroo, haver, brood, koorn, vee, paarden, ja zelfs menſchen, om onze vreemde regimenten te rekruteeren. Tot het einde van September (1758) zal het nodig zijn, *eene volmaakte woeſtenij* van alle de gewesten te maaken, die voor het front van het cordon liggen, dat wij in den winter trekken willen, opdat het den vijand volſtrekt onmoog-

lijk

lijk zij, ons te naderen." —— In de volgende brieven waren deze bevelen nog bepaalder; in die van den 5 October ſtondt: „ gij, mijn heer, moet geheel *Westfaalen* in eene woeſtenij veränderen, en in de landen aan de *Lippe*, en in *Paderborn*, als de vruchtbaarſte gewesten, moet alles, tot de wortels in den grond toe, uitgeroeid worden."

Zulke bevelen kwamen van de ſtaats-dienaaren van eenen Vorst, die den eernaam van *allerchriſtelijkſten* voert! —— En deze bevelen zijn maar al te veel, naar de letter, volbracht. — Grootmoedige ARMENTIERES! gij hadt te weinig mededingers en navolgers in het beöefenen van menschlijkheid, onder het woeden des oorlogs! — Deze Franſche bevelhebber nam eene aanzienlijke ſtad in het *Hannoverſche* in. De adel en burgers ſmeekten hem, door eene bezending, om verſchoond te worden. ARMENTIERES gaf ten antwoord: „ Mijne heeren, ik ben niet gekomen, om u goed te doen; maar weest verzekerd, dat ik u zoo weinig kwaad zal doen, als mij ſlechts mooglijk zal wezen." En — hij hieldt zijn woord.

Maar doorgaands zijn groote zielen ſlechts weinig in getal! —— In *Hanau* liet de *Franſche* intendant FOULLON, de regeering, den adel, de magiſtraat, en de voornaamſte burgers,

gers, 93 perſoonen, uit hoofde van eene geweigerde contributie, in één enkel vertrek opſluiten, alwaar zij, drie dagen en twee nachten, zonder ſpijze en drank, en zonder ſlaap, uit gebrek aan plaats, meerendeels ſtaande moeſten doorbrengen. Deze, onder *Christenen*, in zulk geval, ongehoorde behandeling kreeg, op den derden dag, nog dit bijvoegzel, dat de wacht niemand tot voldoening der natuurlijke nooddruft uit de kamer mogt laten gaan. Hun werdt zelfs water en brood geweigerd, en toen de regeerings-raaden VAN GUNDERODE, VAN HUGO en andere opgeſloten ſtaats-perſoonen, dit van hunne tijrannen verzochten, ſchreef één van dezelven, met naame LA SONE, ten antwoord: „ Ik wil u dezen avond het begeerde verlof wel toeſtaan, en gij zult brood en water bekomen, maar verwacht zulke *inſchiklijkheden* niet meer."

Als ARCHENHOLTZ ons de overrompeling van *Berlijn* in het jaar 1760, en de plunderingen en mishandelingen, aan die hoofdſtad, en aan FREDERIKS ſloten en lusthoven gepleegd, beſchrijft, zegt hij onder anderen: „ De *Oostenrijkers* overtroffen de *Ruſſen* in deze bezigheid verre —— zij volgden hunnen volkshaat en roofzucht —— zelfs hospitaalen, de toevluchtsplaatzen van zieke en behoeftige menſchen, die wilde barbaaren verſchoond zouden heb-

hebben, hadden geen beter lot. Roof was de leuze. Niet ééns bleven de kerken verſchoond. —— Men roofde de kerkgereedſchappen en armen-kaſſen. Zelfs werden eenige graven geöpend, om de verrotte lijken van hunne doodkleederen te berooven."

„ Deze roofzucht en wildheid was gelijk aan eene beſmetlijke ziekte. De *Saxiſche* ſoldaaten, die in beſchaafdheid van geene krijgslieden in *Europa* overtroffen worden, verloochenden hier geheel hun volks-karakter De heerlijkſte verzameling van zeldzame en gedeeltelijk onſchatbare kunstwerken, van *Griekſche* handen beärbeid, en in *Rome* verzameld, die FREDERIK in *Charlottenburg* bezat, werdt thans, niet een roof des tijds, niet een offer van kunstverächtende Horden. Neen! beſchaafde krijgslieden van een volk, bij het welk de kunſten bloeïen, vernielden ze openlijk. —— Terwijl de bevelhebbers zelven deze verrichtingen, indien al niet met hunne goedkeuring aanmoedigden, echter onverſchillig aanzagen."

Zal de nakomelingſchap het gelooven kunnen van onze zoo vaak geroemde eeuw, dat weerloze menſchen ten bloede toe geſlagen, en met zabels gewond werden, zoodat zij voor de oogen hunner beulen den geest gaven, terwijl zoo wel vrouwen als maagden geſchonden werden? —— De ſlotbewaarer van *Schönhauſen*, een

een lustſlot der koningen van *Pruiſen*, werdt, benevens zijne vrouw, naakt uitgekleed, met roeden geſlagen, en met gloeïende ijzers gezengd. — Een Konings-bediende werdt op gloeïende koolen gelegd, en een ander met zabels ter dood toe gehouwen. — Bij den aftogt der *Ruſſen*, weergalmde het gantſche land, daar zij doortogen, van roof, moord, en vrouwekracht. Men zette moedwillig dorpen in brand; boeren, burgers, en edellieden werden wreed gepriegeld, en hunne vrouwen en dochters, zonder acht te ſlaan op ouderdom en ſtand, voor de oogen van haare mannen en ouders geſchonden. — „ Daar was, opdat ik ARCHENHOLTZ nog ééns late ſpreken, daar was, bij deze gelegenheid, als 't ware, een kamp onder FREDERIK'S vijanden, welke natie het boven de andere in barbaarschheid brengen kon; alzoo de *Oostenrijkers* onder LASCY insgelijks de ongebondenſte buitenſpoorigheden begingen; verſchoonende zelfs, op hunnen aftogt, de graven niet. In *Wilmersdorf*, een dorp, behoorende aan de familie van SCHWERIN, werdt de begraafplaats van den eigenaar van dit goed opgebroken, alle lijken, onder welken ſommigen reeds, zedert veele jaaren, aan de wormen tot ſpijze dienden, werden uit hunne kisten geſcheurd, naakt uitgetrokken, en op het veld geworpen. Zulke gruwelen, die zelfs onder min beſchaafde natiën zeer zeldzaam,

zaam, en ook bij de *Irokezen* vreemd zijn, dienen voor den veder der geſchiedenis, en moeten als gedeeltens van het karaktermatige van dezen oorlog aan de nakomelingſchap gemeld worden."

Dat het menschdom blooze! dat alle gevoellge wezens onpartijdig oordeelen, wat er zij van de grooter beſchaafdheid, van de zachter menschlijkheid in het oorlog, welk reeds op zich zelf barbaarschheid is, alſchoon het met dergelijke wreedheden niet gepaard gaat.

Het is waar, min ſterk ſpreekt ARCHENHOLTZ van de *Pruiſen*, hij roemt derzelver krijgstucht: FREDERIK, hun Koning, was een wijsgeer. — En met dit al, hoe moet men het poemen, wanneer gevangen ſoldaaten gedwongen worden, onder *Pruiſiſche* vaandelen, tegen hun eigen vaderland te dienen; men vraagde niet, of zij dienen wilden, zij werden tot de *Pruiſiſche* vaandels geſleept, moesten den eed van getrouwheid zweeren, en dus tegen hunne landslieden vechten. —— Eene wijze van werving greep ſtand, welke, in natuur en uitgeſtrektheid, nooit haars gelijke op aarde hadt. — Allerwegen werden gehuurde gelukzoekers uitgezonden, die de menſchen bepraatten, om in *Pruiſiſchen* dienst te treden; men gaf aan jonge lieden mildelijk *patenten*, waarbij zij tot luitenants en kapiteins bij de *Pruiſiſche* armée benoemd werden. Veele

zoons

zoons beſtolen hunne vaders, gelijk bedienden hunne heeren, en ſpoedden met hunne *patenten* naa *Maagdenburg*, alwaar men hen als gemeene rekruuten aannam, en met geweld onder de regimenten ſtak. —— Is dit beſchaafdheid? —— Zou men het bij onbeſchaafde natiën niet doemen als menſchendieverij? ——

Men voert den oorlog met meer menschlijkheid, zegt men, maar men overwege, hoe de krijgskunde in onze eeuw geheel van gedaante veränderd, meer van kanon, mortieren, en kartouwen gebruik maakt, dan van dapperheid en heldenmoed, en ſterk-geſpierde armen. —— Met al-vernielende bomben en gloeïende kogels ſchiet men de ſteden in brand, verwoest de ſchoonſte gebouwen, verkeert alles tot eenen puinhoop, en vernielt de levens der weêrloze ingezetenen en ſtilſte burgeren. Men leze, tot een voorbeeld, de bombardeering van *Dresden*, in het jaar 1760, en zegge, of de oorlogen met meer menschlijkheid gevoerd worden! —— Welk een toneel van jammeren! zes kerken in deze hoofdſtad, en 416, grootendeels ſchoone hooge huizen, paleizen, en openbaare gebouwen, lagen in de aſche, en 115 waren er beſchadigd. Eene menigte inwooners hadden hun leven verloren, of waren gemist, en nog meer, wier lot te vooren welvaarend geweest was, waren nu zoo arm als bedelaars. Veele honderd huisgezin-

zinnen, die door den vlijt van talrijke geſlachten opgekomen waren, en de vruchten daar van, als hun erfdeel, in ſtille rust genoten hadden, verloren nu weder alles. Bloedverwanten, door de banden van tederheid en liefde aan één verbonden, werden nu geſcheiden. Die van de manlijke kunne namen den pelgrimsſtaf in de hand, verlieten hun ongelukkig vaderland, en zochten hun brood onder eene vreemde luchtſtreek. Jonge dochters, in overvloed opgevoed, en van veele handen bediend, verlieten nu alle haare aangename uitzigten, en werden zelve dienstbaar, om haar leven te onderhouden." enz.

Zoo onbeſchaafd werdt deze oorlog, geduurende zeven jaaren, tusſchen beſchaafde natiën gevoerd. — Geheel *Achter-Pommeren*, en een deel van *Brandenburg* was eene woeſtijn; andere landen bevonden zich in eenen niet veel beter toeſtand; het ontbrak of geheel aan menſchen, of ten minſten aan mannen. De vrouwen gingen in veele provintiën achter den ploeg, in anderen ontbraken zelfs dezen. Men zag groote ſtreken vruchtbaar land, daar de ſporen van den voorgaanden akkerbouw niet meer kenbaar waren. De *Amerikaanſche* woeſtijnen aan den *Ohio* en *Orenoko* vertoonden thans hunne beeldenis in de bebouwde velden van *Germaniën* aan den *Oder* en *Wezer*. Zeker officier ſchreef, dat hij

zeven dorpen in *Heſſen* doorgereden, en daar in niet meer dan één enkel mensch gevonden hadt. Dit was een predikant, die zijn eigen boonen kookte. ——

De dichter heeft dan de akeligheden van dezen oorlog niet vergroot, als hij zingt:

Zie, hoe de krijg alömme woedt,
Geborſten uit zijn' holle moordſpelonken,
Hoe gloeit het zwaard, van bloed,
Van burgerbloed doordronken!
Getuigt, o *Dresden*, *Breslau*, *Praag*,
Hoe veele dappre helden
Neêrvielen op uw omgelegen velden,
Zoo menigmaal bedekt met bloed en nederlaag.
Germanje's droevige *Elbe* zuchtte,
Maar 't zuchten ſmoorde in 't donderend kanon.
Die bange landſtroom vluchtte,
Verbaasd naa zijne bron.
De grijze *Moldau* dorst den wagen
Niet mennen langs zijn nat.
De lijken wederhielden 't vlugge rad.
De ſtroom was zelf vermoeid, door zoo veel doôn te dragen.
Hoe kwijnt het graanrijk *Pruiſſisch* veld,
Verwoest door *Rus*, en door *Tartaren* benden,
Op ijslijk krijgsgeweld,
En eerloos maagden-ſchenden,
Geleerd, en wat barbariſche aard,
Door rooven, moorden, branden,
Ooit heeft getoond in overwonnen landen,
Die zelfs in 't ſtomme graf het kil gebeent' niet ſpaart.

Wanneer de moedige *Amerikaan*, te lang gefard, eindelijk zijne vrijheid hernam, en zijne rech-

rechten, onder het beleid van den grooten WASHINGTON, en andere waardige mannen, handhaafde, hebben wij eerlijke en vrijgeboren *Duitſchers*, door hunne landheeren en vorſten, als beesten, aan *Engeland* zien verkopen, met geweld in ſchepen pakken; en lieden, die naauwlijks in hun leven den naam van den *Oceäan* gehoord hadden, aan alle de verſchrikkelijkheden en gevaaren der woeſte golven blootgeſteld, zien overvoeren naa een ander wereld-deel, om daar voor de overheerſching te vechten, de ontluikende vrijheid te beſtrijden, en in het land der *Huronen* en *Irokeezen*, verre van hun vaderland, afgeſcheurd van vrienden en maagden, het leven zonder roem, met ſchande en verachting, te eindigen!

Brittanje, een fier gewest, van 't aardrijk afgeſcheiden,
Aêmt niets dan oproer, krijg. Men zag hier van alõm
Kartouwen en kanon aanſleepen, en de trom
Aan 't romlen, en het al zich tot den togt bereiden.
Men zag hier moeders van haar' zoon
Beroofd, in de oorlogsſmarte deelen;
Hem ſleepen, in den dienst der kroon,
Naa 's konings drijvende kaſteelen.
Hoe ziet hij om, en wenscht den Britſchen grond
Het jongst vaarwel met bleek beſtorven mond,
Beducht, dat hij het woên der baren,
En winden moeilijk kan ontvaren;
Of zo hem ziekte ſpaarde, en ſtorm, en pekelvloed,
Hij nog den *Irokees* zal voeden met zijn bloed.

Heeft men de *Engelſchen* niet beticht, en voorgeworpen, dat zij, in den ſlag op *Doggersbank*, den 5 *Augustus* 1781. welke den naam van ZOUTMAN en andere *Nederlandſche* zeehelden, bij den laatſten naneef, met roem in gedachtenis zal doen blijven, met glas, ſpek enz. geſchoten hebben, om, door onmenschlijke wreedheden, de wonden ongeneeslijk, of de pijnen en ſmerten te heviger te maaken? Wanneer zulke betichtingen zelfs ſlechts met ſchijn kunnen ingebracht worden, dan valt er zeker niet te roemen op de bevordering der beſchaafdheid en den voortgang der menschlievendheid.

Sla ik mijn onderzoekend oog op die verwarringen en verdeeldheden, welke tot daadlijkheden uitgeborſten, genoegzaam alle landen van *Europa* ontrusten, en die bloed- en moord-gebeurenisſen hebben opgeleverd, daar de jaarboeken der volken naauwlijks voorbeelden van weten, dan treurt mijn hart, omdat het daar door overtuigd wordt, dat de beſchaaving en verbetering van het menschdom, met betrekking tot menschlievendheid en deugd, in plaats van vorderingen te doen, ſterk achteruitgaat, en zelfs, indien wij geene waarborge in godlijke beloften hadden, hoopeloos zou ſchijnen.

Wanneer heerschzucht, ten einde de rechten der menschlijke vrijheid te vertrappen, geene middelen, hoe vloekwaardig ook, onbeproefd laat,

laat, om dat heilloos doel te bereiken; wanneer een toomloos graauw plundering en moord bedrijft; wanneer de heiligſte pligten van gastvrijheid geſchonden, de banden van bloedverwantſchap verſcheurd, in plaats van liefde, dolle razernij en woedende haat geöefend, en daar aan de vrijë teugel gevierd wordt, zal men zich dan nog ſtreelen kunnen met den voortgang der beſchaafdheid?

Magtig *Frankrijk!* weleer zoo bloeïend land! hoe heeft de burgerlijke tweedragt in uwe ingewanden gewroet! — De vrijheid aan uwe burgeren weder te geven, de rechten der menschheid te herſtellen, dit was het doel van uwe welmeenenden! Maar welke verwarringen! welke ijslijkheden! menſchen door eenen ontzinden hoop van één geſcheurd! ſchuldig of onſchuldig? dit verſchoont de wreede woede niet! Waar beſchaafdheid gekweekt wordt, moeten wetten, billijkheid, en recht het vonnis ſpreken, maar niet de driften, de toorn, de woede! — Menſchen, eerlijke burgers, gulle landlieden, op het adelijk kasteel genodigd, onder ſchijn van de eendragt te herſtellen, met een betoog van gastvrijheid onthaald, en —— o al te onmenschlijk beſtaan! — door buskruid, verraderlijk onder de feest-zaal gelegd, en aangeſtoken, de ellendige ſlachts-offers geworden van de barbaarschte wreedheid!

Hoe holt de tweedragt, hoe tiert de plunderzucht in *Braband!* welke mishandelingen! welke ondaaden!

Hoe worden de zuiverſte en edelſte ondernemingen, de ondernemingen, om vrijheid te herſtellen, bezoedeld, wanneer zij met deze buitenſpoorigheden gepaard gaan!

En gij, mijn vaderland! . . . . . Maar neen! daar valle een gordijn voor alles, wat in onze dagen, bij den uit den aart zachten *Nederlander* gepleegd en misdreeven is! — kon het zijn, dat een ondoordringbaar dekkleed, alle de gruwelen bedekte, die, geduurende de jongſte twisten, voor 't oog der zon, voor het oog van den God des hemels, door eene natie zijn begaan, die in zoo veele opzigten meer dan eenige andere ter wereld reden heeft, om eendragt, verdraagzaamheid, liefde, godsvrucht en zeden te kweeken! —— *'s Hertogenbosch!* —— graf van *Kapelle!* ——

o Schande voor onze eeuw — voor land, en maatſchappijën,
Dat zoo veel wroks beſta — zoo vuig een haat verſchijn'!....

Laat ons het beſluit opmaaken. —— De beſchaafdheid, de menschlijkheid is in *Europa* niet toegenomen; het tegenwoordig menschdom heeft geene roemſtoffe, dat het beter is dan zijne voor-

voorvaders! —— Daar is maar al te veel overgebleven van de voorige wilde en onbeſchaafde zeden! ——

Indien, het geen te vreezen ſtaat, de oorlog in *Europa* op nieuw mogt uitbarſten, ik duchte, de verbittering zal menſchen, die getoond hebben, tot welke wreedheden zij in ſtaat zijn, vervoeren, om denzelven tot den bloedigſten, vernielendſten, gruwzaamſten te maaken, die misſchien ooit onder beſchaafde volken gevoerd zijn. —— De Vader van het menschdom wende dit onheil genadig van de volken af, indien zijn rechtvaardig ongenoegen nog plaatze voor genade kan overlaten!

En wat moet men oordeelen van de verlichting van *Europa?* —— De wetenſchappen zijn in onze eeuw tot een' hoogen trap van volkomenheid geſtegen; wijsgeerte, fraaië letteren, vernuft en ſmaak zijn uitgebreid; genootſchappen alömme opgerecht, tot bevordering der geleerdheid; een aantal voortreflijke boeken geſchreven, en in 't licht gebracht, tot handhaaving der waarheid, en vermeerdering van kundigheden. —— Maar aan den anderen kant, ſchijnt het gros van het menschdom zoo min wijzer als beter te worden. —— Men heeft in deze eeuw dweepers, geeſtenzieners en zoogenaamde profeeten gevonden, die groote aanhangen hebben gemaakt; bedriegers, die voorwendden,

geesten uit den afgrond te kunnen oproepen, hebben geloof gevonden; het bijgeloof heerscht nog onder het gemeen in de meeste landen van *Europa*; en de godsdienst wordt weder gebruikt, om de gemoeden der menſchen gaande te maaken. —— De waare godsdienst, de manlijke godsvrucht, de echte ijver voor de eer van het Opperwezen, die in het volbrengen van zijne geboden, van zijne heilige wet van LIEFDE beſtaat, is verſlaauwd; op zijn best zijn de christenen laauw in het beöefenen van de pligten van godzaligheid en deugd; maar des te meer, wint een verkeerde ijver veld, en het geen wij in *Frankrijk*, *Braband* en elders hebben zien gebeuren, kan ons leeren, dat een religie-oorlog, eene vervolging om den godsdienst, min onmooglijk is in onze dagen, dan veelen zich misſchien verbeelden.

Ik zal deze ſchetze eindigen met de afbeelding, welke twee kundige mannen ons geven met betrekking tot het zedenbederf, en de verwijfdheid, in welken de dapperſte en heldhaftigſte volken van *Europa* heden vervallen zijn, en daaglijks meer en meer vervallen. „ Welk een verſchil," zegt de één, „ bij één en het zelfde volk, in een tijdverloop van nog geen derde half honderd jaaren! toen was de krijgsoefening te paard de meest geächte, zoo wel als meest beöefende, bezigheid der vorſten, en van

van den dapperen, wel toegerusten adel; de beweging te voet was aan alle ſtanden eigen; een ſterk manlijk ligchaam, de roem, en ſieraad van *Duitschlands* jongelingſchap; de zorg voor den moes en ooft-hof, voor de keuken en het huisgezin, de geliefdſte meestgeächte bezigheid der rijzige welgevormde meisjens; thans laat zich elk, die zich boven het gemeen verheven acht, in zachtlijk wiegende rijtuigen voortſleepen; 15000 koetzen vindt men in *Parijs*, en naar evenredigheid, een gelijk aantal in de andere ſteden van het koningrijk. *Duitschlands* verwijfde heldenzoonen met glinſterende witte zijden kouſen, het ligchaam met het fijnst borduurwerk, het hoofd met wijdsch gekapte haiten verſierd, huppelen door het opera-huis of de concert-zaal, of leeren aan de ſpeeltafel, tot ongeluk voor hun en hun vermogen, de naamen der oude helden voor het eerst op de ſpeelkaarten kennen, naauwlijks hebben zij zoo veel kracht, dat zij, wanneer zij het waagen durven, zich uit hun ſchitterend rijtuig te begeven, in ſtaat zijn, het zijden zonneſcherm boven hun gepoederd hoofd te houden; de aanſtaande moeder van zoonen, die de eer van *Duitschland* moesten verdeedigen, ligt den gantſchen dag met bleeke, maar door behulp der konst rood-geſchilderde wangen, vadzig op een Sofa neergezegen; al wat

naar huislijke bezigheden zweemt, jaagt haar een ſchrik op den hals, dit is ver beneden haaren rang — in gezelſchap der blinkende *petit maitres* den avond, aan de ſpeeltafel, of op eene of andere openbaare vermaakplaats door te brengen, is de geheele bezigheid dezer ontäarde vrouwen, die ongelukkig moeder geworden zijnde, even onnatuurlijke half-moeders zijn." —

De andere ſchrijver ſpreekt dus: „ Welk een bedrieglijk ſchouwſpel zien wij in den gantſchen hoop van bijzondere wezens, waar uit eenige *Europiſche* volken beſtaan! De velden vertoonen aan alle kanten menigvuldige akkerlieden, wier ſterkgeſpierde armen de aarde haare voortbrengzels ontrukken! Eene ontelbare menigte van burgeren, als op elkanderen geſtapeld, bewoont de groote ſteden; en derzelver werkzaamheid, het zij tot den arbeid of het vermaak, levert een betooverend ſchouwſpel op! Eene kloekmoedige en vuurige jeugd, in de kunst des oorlogs geöefend, beſteedt haar leven ten dienſte des vaderlands! . . . . Zulk een denkbeeld zou een mensch, uit de woeſtenijën van *Afrika* in *Europa* overgevoerd, van een geheel volk opvatten. Dan, wat zal hij beſpeuren, indien hij zich door den ſchijn niet laat verblinden, maar het eerſte gezicht met eene naauwkeuriger en wijsgeeriger beſchouwing

wing paart? Het goede denkbeeld, van dit volk opgevat, zal verdwijnen, naarmate hij het geſlacht weet te ontwikkelen, om de bijzondere wezens te beſpiegelen. In de velden zal onze beſchouwer menſchen, die door de natuur ſterk geſchapen zijn, maar van langzamerhand verzwakken, gewaar worden. De bewooners der groote ſteden zullen hem ſlechts voorkomen als ongelukkige wezens, waar op de natuur van tijd tot tijd medelijdende oogen ſlaat; 't geen zij echter niet willen opmerken. Hij zal verwijfde menſchen, reeds oud in de lente van hun leven, uit deze ſteden zien trekken; hij zal hen de zwakheden, welken zij aan de buitenſpoorigheden te wijten hebben, onder de krijgsvendels zien medevoeren."

„ Laat ons met de artzen raadpleegen, en hen vragen, wat zij van den tegenwoordigen toeſtand van het menschlijk geſlacht, met betrekking tot deszelfs natuurlijke geſteldheid, denken. Alles vervalt, zullen zij antwoorden: een gedeelte van het menschdom kwijnt, omdat het verwijfd is, en zijn leven vrijwillig aan dampen en ingebeelde ziekten opöffert. Een ander gedeelte is wezenlijk ongezond, en zou meer te beklaagen zijn, indien zijne kwaalen niet uit de ongeregeldheid eener ongebonden levenswijze ontſtonden . . . . . Doch onze grootſte deernis verdienen zoodanige zwakke men-

menſchen, die de ſmerten van de gebreken hunner Ouderen dragen." —

Dan dit zij genoeg, om ons te doen zien, wat er zij van den voortgang der beſchaafdheid en der verbetering van het menschdom; en tevens, om ons te bevestigen in het geen wij in het voorgaande hoofdſtuk zeiden van de vreeze, welke ons bekommert, dat de wereld nog treurige tijden zal moeten beleeven, voor dat die gelukkige eeuwen zullen daar zijn, met welker blij en heuchelijk vooruitgezicht wij reden hebben ons te vertroosten.

✱

VIER-

*

VIERDE HOOFDSTUK.

Eer wij dit eerſte Boek beſluiten, zal het niet ondienſtig zijn, ter opheldering van het onderwerp, welk wij behandelen, dat wij nog eenige algemeene aanmerkingen maaken, betreffende de oorzaaken van het verval en den ondergang der ſtaatendommen, bijzonder der gemeenebesten, ten einde wij in ſtaat geſteld worden, om, na de beſchouwing van den zedenlijken toeſtand, in welken onze Natie zich thans bevindt, een des te gegronder beſluit op te maaken, omtrent het geen het toekomende, naar waarſchijnlijkheid, zal opleveren.

Wanneer wij de geſchiedenisſen en jaarboeken der volken raadpleegen, leeren wij de oorzaaken van derzelver ondergang onderſcheiden in uitwendige en inwendige, in natuurlijke en zedelijke, welke ſomtijds afzonderlijk, maar niet zelden met verëenigd geweld, het ſtaatsgebouw rammeïen, tot dat het onder het gewigt zijner rampen bezwijkt, en onherſtelbaar nederſtort.

De volken worden, volgends onderſcheidene regeerwijzen en ſtaats-inrichtingen, beſtuurd. Het ſlaafſche Oosten, door eenen zachten hemel en meest-al vruchtbare aarde gelokt tot gemak

en

en genot van de noodwendigheden en gerijflijkheden des levens, welke de natuur aldaar zoo mildelijk aan haare zoonen aanbiedt, veränderde, zoodra de bijzonder ſtammen zich tot groote maatſchappijën vormden, de aardsvaderlijke beſtuuring, welke elken ſtam, uit éénen ſtamvader voortgeſproten, door zegenende invloeden gelukkig maakte, en die zich nog, in een' flaauwen weêrſchijn vertoont in de *Emirs* der *Arabiſche* horden, welke door de woeſtijnen omzwerven, met eene *despotike* of oppermagtige regeerwijze, volgends welke aan één hoofd alle de ſtaats-zorgen, alle de belangen der onderdaanen, volſtrekt, worden aanbevolen, zoo dat de wil van allen aan zijnen wil onderworpen is. —

Het ſpreekt van zelf, zoo lang deze beheerſchers voortvoeren, vaders des volks te zijn, en deze regeerwijze bleef gelijken naar het vaderlijk beſtuur van een bijzonder huisgezin, leefde de onderdaan in eene zachte ſtilte, en de buitengewoone aandoenlijkheid van den Oosterling, eene vrucht der warme luchtſtreek, gaf aan elk tegenwoordig genot eene alvermogende bekoorlijkheid. — De eerſte ſtichters dezer ſtaaten waren weldoeners en vaders van hunne volken, en alle burgers waren kinderen of knechten, die van den wenk van hunnen vader of heer afhingen. — Zoo lang was

er

er eene eenſtemmigheid tuſſchen het hoofd en de leden van den ſtaat, de vorst heerschte over den geest, niet min dan over de ligchaamen, zijner onderdaanen, en dezen zagen het heil, het welvaaren, en de glorie van hunnen Vorst aan, als het heil, het welvaaren, en de glorie van het vaderland. — Zoo lang was ook zoodanige Staat veilig en geducht; hij nam zelfs van tijd tot tijd toe in grootheid, nabuurige volken onderwierpen zich, door eerbied genoopt, of begeerig, om in dezelfde voorrechten te deelen, vrijwillig aan den rijkſtaf van zoodanige goede vorſten, of werden, in gevalle van oorlog, genoodzaakt, voor de magt van eenen vorst, die door de liefde van zijne onderdaanen ondersteund werdt, te bukken.

Doch wee het menschdom, zoodra die eerſte tijden verlopen waren, en de *despoten* alle denkbeelden verloren van het vaderlijk gezag, en van de deugd; zoodra zij begreepen, dat alles, alle hunne onderdaanen, derzelver ligchaamen, leven, goederen, eer, met één woord al wat men kan opnoemen als het eigendom van den mensch, alleen om hunnen wil, en voor hun geſchapen was, en hunne grilzieke luimen en lusten ten dienst moest ſtaan.

Welk een onderſcheid! CYRUS regeerde, zegt een oud ſchrijver, de *Perſen*, gelijk een herder zijne kudde. Hij zorgde voor het welzijn

zijn en voor de weide der kudde; en wanneer hij de *Meders* beöorloogde, en *Babylon* innam, zoo geſchiedde zulks tot dat einde, dewijl hij aan geenen uitheemſchen en roofzuchtigen wolf eenen toegang tot zijne kudde wilde toelaten. Doch KAMBYSES, en naderhand XERXES, werden van goede herders, booze wolven, die hunne ſchaapen verſcheurden, en van alle echte wetenſchap en wijsheid verre vervreemd bleeven.

Maar nu was ook de grond der despotieke ſtaaten ondermijnd. —— Liefde had plaats gemaakt voor vreeze; alle vreezen den *despoot*, en de *despoot* vreest allen. Het *despotisme* heeft zijn verderf in zich zelf, en kan niet langer ſtaande blijven, dan zekere gelukkige omſtandigheden ſamenlopen; uit het luchts-geſtel, den godsdienst, en de aart van het volk voortvloeïende. —— Anders heeft men den éénen dwingeland door den anderen zien onttroonen, elken bijzonderen landvoogd een vijand van den troon worden, het volk, hoe ſlaafsch, geneigd tot oproer en muiterij, en eindelijk den ſtaat, hoe geducht ook maar verzwakt door de verwijfdheid en wreedheid van den despoot, en de moedeloosheid van het volk, door elken nabuur, die, magtig of zwak, ſlechts ondernemend en werkzaam is, zien te onderbrengen.

De volken van het Noorden, min geſchikt tot ſlavernij, verkozen eene regeerings-vorm, welke

ke meer gebonden en bepaald was. — In *Europa* vindt men *Monarchiën*, alleenheerſchingen, in welken wel de vorst aan het hoofd van den ſtaat is, maar niets mag noch kan ondernemen tegen de grondwetten van den ſtaat, door de natie, of door derzelver edelen en aanzienlijken vastgeſteld en bevestigd. — Volgends het doel der eerſte oprechters van deze regeerings-wijze moest de *Monarch* alle goed voor het volk kunnen uitvoeren, dat hij wilde; en ſlechts mooglijk was, terwijl hij buiten ſtaat werd geſteld, om eenig kwaad te verrichten, het zij dan door de wetten, die hij, niet min dan zijne onderdaanen, moest eerbiedigen, het zij door toegevoegde raaden, ſtaaten des volks, parlementen, of welke middelen men daartoe heeft uitgekozen. — En, in de daad; zoo lang bloeïen zulke *Monarchiën*, zoo lang de Monarch zijne grootheid en geluk in het uitvoeren van zijne plichten, en in de grootheid en het geluk van zijn volk, ſtelt; zoo lang het wederzijdsch vertrouwen heerscht; maar wanneer de *Monarch* de wetten begint te verächten, alles, met ter zijde ſtelling van goeden raad, met afſchaffing of verwaarloozing der bijzondere ligchaamen (en kollegiën, aan welken, naar 's lands wetten, het bewind van zekere bijzondere zaaken is aanbevolen, naar eigen willekeur begint uit te voeren; wanneer hij of de edelen, of den burger, of den landman, met

één woord, welken rang ook, verdrukt, om den anderen te verheffen, en daar door zijn eigendunkelijk gezag te vergrooten, dan is het vertrouwen verbroken, de *Monarchie* ſlaat over tot een *despotisme*, en dewijl dit ſtrijdt tegen het groot beginzel der *Monarchie*, moet dezelve wel dra, in dit geval, tot haaren ondergang hellen; de bindzels van zulk een ſtaatsgebouw worden dan losgerukt, en het ſtort in puinhoopen, bij den minſten aanval van buiten; of de klaſſe, die te veel gedrukt is, tot wanhoop overgeſlagen, vervult alles met tweedragt, oproer, en burgerkrijg.

De misbruiken, welken de menſchen, bij het verloop der eeuwen, in het *despotisme* en in de *Monarchie* ondervonden, gevoegd bij de verheven pogingen van edele zielen, brachten gemeenebesten voort, in welken niet één enkel hoofd willekeurig alles zou beſchikken, of wel, ſchoon in het eerst door wetten bepaald, zich boven dezelven zou kunnen verheffen, en voor de vrijheid der onderdaanen nadeelig worden; maar in welken de rechten der menschheid gehandhaafd, en eene zekere gelijkheid, in meer of minder mate, ſtand zou grijpen, het zij men eene regeering der besten, (*ariſtocratie*) of eene regeering des volks (*democratie*) of eene uit beiden gemengde verkoos. —— Van dezen, als naast tot ons onderwerp behoorende, moeten wij meer bijzonder ſpreken.

Wij

Wij zijn echter niet voornemens te onderzoeken, welke dezer regeerings-wijzen in een gemeenebest de verkieslijkſte zij, of het meest toebrenge tot de veiligheid en duurzaamheid van het geluk van een volk. Dit zou ons vervoeren tot ſtaatkundige beſpiegelingen, welke geheel niet tot *onzen* taak behooren.

Dit alleen is aan te merken. Het beginzel, waar uit de gemeenebest-regeering haaren oorſprong genomen heeft, was, de zucht, om den burger, en alle de leden der maatſchappij, gemeenſchappelijk in de algemeene welvaart te doen deelen, en niet blootgeſteld te laten aan de luimen of willekeur van eenen eenigen. — Hier toe werdt dan ook een gemeenſchappelijk doel verëischt, en eene *harmonie* of overëenſtemming van alle de leden tot één en hetzelfde oogmerk, om alle de bijzondere belangens te verëenigen tot, en dienstbaar te maaken aan het algemeen belang van allen. — In alle eenhoofdige regeeringen, het zij *despotieke*, of *monarchale* is de oppervorst het middenpunt, waar alles ſamenloopt, van waar ook alle krachten en werkzaamheden van den geheelen ſtaat bezield worden, en haar leven ontvangen; doch in elk gemeenebest, behoort het algemeen belang het middenpunt te zijn, waar alle ſtraalen, van alle punten van den omtrek des geheels, ſamenvloeïen; ik wil zeggen, alle krachten, alle

werkzaamheden, van alle de leden van het gemeenebest, moeten, met allen ijver en ingeſpannenheid, het algemeen belang van het vaderland zoeken en bevorderen.

Wanneer wij dit grondbeginzel als eene onloochenbare waarheid vaſtſtellen, kunnen wij ook beſluiten, welke de oorzaaken zijn van het verval en den ondergang der gemeenebesten. — Zoo lang het gemeenebest bij dit waare grondbeginzel blijft, zonder daarvan af te wijken, zal het bloeïen, en geen gevaar te vreezen hebben; maar dan, wanneer dit middenpunt, het algemeen belang, uit het oog verloren wordt, dan nadert het noodlottig tijdſtip met verhaaste ſchreden, in het welk zoodanig gemeenebest ondergaat, en een einde neemt.

Wij hebben gezegd, dat de oorzaaken van dezen ondergang zijn kunnen uitwendige of inwendige, natuurlijke of zedelijke; door de uitwendige en natuurlijke verſta ik, de overheerſching van magtige vijanden en vreeslijke oorlogen; het kan gebeuren, dat eene onweêrſtaanbare overmagt een vrij gemeenebest met oorlogs-geweld aanvalt, en hetzelve door kracht van wapenen noodzaakt, om zich te onderwerpen. De geſchiedenisſen leveren daarvan voorbeelden op. Zoo heeft, in onzen tijd, het vrijheid-lievend *Corſika* moeten bukken voor de overmagt der *Franſche* wapenen. — Nogthans

thans is dit ook zeker, dat, wanneer zoodanige gemeenebesten bij haare oorſpronglijke natuur gebleven, en door geene zedelijke inwendige oorzaaken bedorven waren, zij niet overheerd werden, dan na eenen dapperen en roemruchtigen wederſtand, zoodat de roem der overwonnen gemeenebest-gezinden de eeuwen overleefde; en hunne vijanden geene dan bloedige lauren behaalden. Zoo eerlijk viel *Numantiä*, welks naam niet dan met eerbied en medelijden genoemd, terwijl de overmoed van den verbasterden *Romein* gevloekt moet worden. — Ja, niet zelden werkten zoodanige geweldige aanvallen, in plaats van den gevreesden ondergang, het geluk en den bloei der gemeenebesten uit. — De inval van XERXES in *Griekenland* met de gantſche magt van het Oosten, welke alles dreigde te overſtroomen, diende, om de *Atheniënzen* in de velden van *Marathon* te leeren, wat de uiterſte pogingen van vrijheid-ademende burgers vermogen, en deedt de *Griekſche* gemeenebesten hunne wezenlijke en inwendige krachten kennen. — De geduchtſte pogingen van het magtig huis van *Oostenrijk* tegen de edele *Zwitzers* hebben geſtrekt, om de grondſlagen van hun gemeenebest te vaster te vestigen — even gelijk onze dappere voorvaders geöefend werden en grootgemaakt, door den 80 jaarigen oorlog met de *Spaanſche* dwingelanden.

Men heeft zelfs voorbeelden, dat nederlagen en rampen, die aan gemeenebesten den laatſten ſlag dreigden te geven, derzelver veêrkracht integendeel hebben verſtaald, zoo dat zij te heerlijker en luiſterrijker het hoofd om hoog beurden. — Nooit vertoonde *Rome* zich ſtandvastiger dan na den noodlottigen veldſlag bij *Cannæ*, en van dien tijd af begon het zijne overwinningen allerwege uit te breiden. — Wanneer in het jaar 1672 twee magtige Koningen, nog daarënboven ondersteund door het bondgenootſchap van *Keulen* en *Munſter*, ons vaderland, ontbloot van krijgsbenden, verlaten van bondgenooten, inwendig verzwakt door partijſchappen en verdeeldheden, aanvielen, en gantsch *Europa Nederland* voor verloren hieldt, toen verzamelde het vrijë *Nederland* zijne krachten, boodt den vijand in het hart van 't land het hoofd; herſtelde niet alleen de geleden verliezen, maar verſpreidde zelfs eenen veel vermogenden invloed op het evenwigt van gantsch *Europa*.

Dus zijn zoodanige uitwendige en natuurlijke rampen van geduchte oorlogen, waarbij men voegen kan alle andere natuurlijke tegenſpoeden, verval van koophandel, duure tijden, volks-ziekten, aardbevingen, en ſoortgelijken wel vreeslijk maar niet altijd doodlijk voor de gemeenebesten; zij zijn nooit zoo gevaarlijk, als de inwendige en zedelijke. —

De

De inwendige of zedelijke oorzaken van ondergang zijn voor gemeenebesten ongelijk verderflijker, dan de uitwendige en natuurlijke, daar wij tot hier toe van geſproken hebben. — Deze ondermijnen regelrecht de grondvesten, waar op het heil des vaderlands rust, en doen den Staat afwijken van de oorſpronglijke inrichting, waardoor hij noodzaaklijk in duigen ſpatten, en te niet gaan moet.

Wanneer, door voorſpoed, en vermeerdering van rijkdommen, de gelijkheid tusſchen de onderſcheiden klasſen van burgeren en ingezetenen wordt weggenomen, welke gelijkheid, min of meer in eene mate, geëvenredigd naar de plaats hebbende regeerings-vorm, in elk gemeenebest moet gevonden worden, zal elk der burgeren het nodig belang ſtellen in het behoud des vaderlands, en wanneer eenige weinige *patriciën* of edele familiën, door heerschzucht vervoerd, zich het geweld aanmatigen, en de andere ingezetenen beginnen te drukken; of wanneer uit die zelfde bronnen van voorſpoed, overvloed, en rijkdommen deze gelijkheid de behoorlijke paalen te buiten gaat, zoodat alle ondergeſchiktheid verloren raakt, en ieder der ingezetenen even groot wil wezen, ieder even veel wil te zeggen hebben, zoodat de klem der regeering verwrikt, het gezag en de eerbied der overheden aan eene zijde gezet wordt,

dan openen zich verſcheiden bronnen van verderf, het welk een gemeenebest overſtroomt, gelijk een watervloed, en ten laatſten alles vernielt.

In beide de gezegde gevallen neemt weelde en dartelheid van dag tot dag toe, en deze, wat men ook zeggen moge, zijn hoogst-verderflijk voor gemeenebesten, zij blusſchen de naarſtigheid, de arbeidzaamheid, en ijver uit, door welken gemeenebesten alleen beſtaan kunnen; zij verſlappen de waare veêrkracht, ontzenuwen de vermogens, en verſtikken de liefde tot het vaderland.

Het eigenbelang vermeeſtert alle harten, en daar dit de overhand krijgt, moet het algemeen belang, de maatſchappelijke welvaart achterſtaan, maar daar is men ook bl otgeſteld, om aan omkoping gehoor te geven, om eer en trouw, en pligt, en eed op te offeren voor geld, of beloften van eer-ambten en bevordering. Dus zijn alle banden ontſnoerd, en het gemeenebest ſnelt met verhaaste ſchreden ten verderve.

Wanneer van de twee bovengemelde gevallen het eerſte plaats grijpt, dat is, wanneer alleen zekere geſlachten en familiën groot, rijk, vermogend, en vervolgends aan weelde overgegeven raaken, terwijl de overige ingezetenen van tijd tot tijd verarmen, zullen de algemeene belangen moeten wijken voor de bijzondere belangen dezer aanzienlijke geſlachten,

ter-

terwijl de overige ingezetenen geheel onverſchillig worden voor een vaderland, het welk zich als een ſtiefmoeder jegens hen gedraagt, en in het welk geene deugden noch bekwaamheden, maar alleen geboorte en rijkdommen den weg openen tot eere, aanzien en belooning; en wat kan men in een gemeenebest verwachten van laauwe ingezetenen, die het welvaaren des vaderlands niet gemeenſchappelijk behartigen of zich aantrekken?

Heeft het tweede geval plaats, dat de behoorlijke ondergeſchiktheid ophoudt, en elk voor wetgever en regent wil ſpeelen, dan wordt 'er eene wijde deur geöpend voor alle verwarringen, voor eene volſtrekte regeeringloosheid, met alle derzelver geduchte gevolgen.

In beide gevallen loopt het gemeenebest gevaar van partijſchappen en tweedragt; en wee dan zoodanig een gemeenebest! wee! wanneer de dolle burgerkrijg, in woede ontſtoken, in eigene ingewanden wroet, en door onderlinge moorden, rooven, plunderen, mishandelingen, dat te wege brengt, het geen de vereeniging van alle andere oorzaaken te ſamen niet zou hebben kunnen uitwerken. —

Ik zal dit alles niet breeder uithaalen: Montesquieu, Gibbon, en andere voortreflijke ſchrijvers hebben dit onderwerp opzetlijk behandeld, doch dit moest ik niet verzuimen,

als het welk het voornaamſte van allen is, dat, gelijk de godsdienst de grootſte vastigheid der maatſchappijën in 't gemeen is, dezelve in gemeenebesten in 't bijzonder, het ſtevigst tiras is, welk het gebouw ſamenhoudt, het welk, de godsdienst verwaarloosd wordende, onherſtelbaar inſtort. — Den invloed van den godsdienst op den welvaart der maatſchappijën kan, nadat een groot Staatsman van onzen tijd, nadat een NECKER, zulks opzetlijk betoogd heeft, niemand in twijfel trekken. — Zoo lang de volken den godsdienst eerbiedigen, dit hebben de voorbeelden van alle eeuwen geleerd, zelfs bij zulke natiën, wier godsdienst een ellendig bijgeloof was, en hoe veel te meer bij zulke Christen-volken, die den waaren godsdienst belijden, den godsdienst van JESUS, welke alle menſchen, op de volmaaktſte wijze, de volmaaktſte pligten voorſchrijft, en eenen God en vader der menſchen met vertrouwen en liefde leert eerbiedigen, wien de grootſte oppervorst rekenſchap zal moeten geven, terwijl de minſte gedachten van den geringſten der onderdaanen zijne godlijke alwetendheid, en wijze voorzienigheid niet ontgaat! — zoo lang, zeg ik, de volken den godsdienst eerbiedigen, is er bij hun een vast middenpunt, een onwrikbare grondſlag, waar hun heil, hunne vrede, hun welvaart zich veilig op vestigt —

tigt. — Laat de wijsgeeren vragen, of een Staat, uit enkel ongodisten beſtaande, mooglijk zou zijn! — Laat ſommigen hunner beweeren, dat eene maatſchappij van oprechte *christenen* geene duurzaamheid zou kunnen hebben; met al hun haairklooven zullen zij niets uitrechten, bij iemand, die, zonder zich aan wijsgeerige ingewikkelde en verwarde redenkavelingen over te geven, de waarheid bemint, zoo als zij is.

Rampzalig het land, waar de godsdienst verwaarloosd wordt! waar de regeering zich tot den godsdienst niet verbonden acht, maar dien alleen aanmerkt als een werktuig en middel, waar van zij zich, naar goedvinden, en naarmate tijd en omſtandigheden verëiſchen, bedienen mag, en hem als een breidel of toom aanziet, om het eenvouwig gemeen in onderwerping te houden!

Reeds van ouds af was dit het gevoelen der wijzen. Ik zal mij, ten dien einde, enkel op éénen, maar éénen der grootſte Staatkundigen der oudheid, beroepen. — „ Indien men aan de godheid " — zegt CICERO ergens — „ geene verëering ſchuldig is, dan is er geene eerbaarheid van zeden, dan is er geen godsdienst; en in dat geval zullen wanördens en verwarringen op den aardbodem heerſchen. Voorwaar ik zie niet, hoe, indien men den godsdienst wegneemt, nogthans redelijkheid, bur-

burger-maatſchappij, en de voornaamſte onder alle maatſchappelijke deugden, de gerechtigheid, zouden kunnen beſtaan."

Zonder godsdienst geene redelijkheid; geene gerechtigheid; geene burgermaatſchappij! ô hoe beſchaamt een heiden, zekere nieuwerwetſche ſtaatkundigen, die anders nog den naam van *christenen* willen voeren!

Ja, zonder godsdienst, geene redelijkheid. Wie zal redelijk handelen, wanneer hij enkel zijn bijzonder belang zoekt; wanneer hij niemand vertrouwen kan; en allen vreezen moet?

Zonder godsdienst, geene gerechtigheid. Geweld neemt haare plaats in, en ſtoot haar van den achtbaren zetel. Zonder godsdienst, heeft de ſterker en magtiger het recht op zijne zijde; en hij rekent zich bevoegd, om te doen, wat zijne krachten vermogen. De zwakker heeft altijd eene onrechtvaardige zaak, en is verpligt, te lijden, het geen hij niet kan afweeren.

Zonder godsdienst, geene burger-maatſchappij. Deelen, welken niet ſamenhangen, maaken nooit één geheel uit. De burger-maatſchappij beſtaat toch verre of na niet alleen in de ſamenleving en onderlinge verkeering. Waarom geven wij anders dezen naam niet ook aan eene kudde ſchaapen of een drift rundbeesten? Neen! daartoe wordt iet meer gevorderd. — De harten en de handelingen der bijzondere le-

leden moeten tot één gemeenſchappelijk doel ſamenſtemmen. In dit zedelijk ligchaam moet het geſteld zijn, als in het zinlijke. Alle de leden moeten onderling verbonden zijn, elkander en wederzijdsch hunnen dienst bewijzen, en dit alles moet het welzijn van het geheel bedoelen. — En hoe zal nu een zedelijk ligchaam zonder godsdienst beſtaan? — Even gelijk een natuurlijk zonder ziel en leven. Het zal dood wezen, en dra in het ſtof vervallen.

Zoodra wij den godsdienst uit den ſtaat verbannen, ontnemen wij met ééns aan alle deszelfs leden alle werkzame beweeggronden, en alle bekwaame hulpmiddelen, om alle buitenſporigheden te beteugelen. Zonder godsdienst blijft de maatſchappij eene verzameling van menſchen, die als het redenloos vee te werk gaan, en zich alleen van woelende hartstogten laten beheerſchen. Men kent geen recht, geene billijkheid, geen aanzien, geene wet, geen algemeen belang en welvaaren; de geest van ongebondenheid, en onafhanglijkheid, heerschzucht, hoogmoed, geldzucht, wraakzucht, en wellust woelt op de ongeſtuimigſte wijze.

Wanneer men ééns zoo ver komt, dat men den godsdienst geheel verwerpt, dan wordt tevens het licht der rede uitgebluscht, dan blijven er geene echte denkbeelden meer overig van het geen recht en onrecht; eerlijk en oneer-

ëerlijk; geöorloofd en ongeöorloofd is; geene echte denkbeelden van de gehoorzaamheid, die men aan de overigheid, volgends 's lands wetten, verſchuldigd is; van de verpligting, om het algemeen welzijn te bevorderen; geene denkbeelden van algemeene menſchen-liefde.

Zoodra het zoo ver komt, dat men zich verbeeldt, dat eene edele geboorte, dat adelijk bloed, een hooger ſtand, eene groote magt, het voorrecht geven, om zich van allen godsdienst te ontſlaan; indien zij, wier pligt medebrengt, de wetten des lands te handhaaven, de hartstogten des volks te beſtuuren, de zeden te verbeteren, zich bevoegd achten, om zelfs geene andere wet te erkennen dan hun eigenzin en willekeur; dat zij hunne eigen hartstogten den vrijën teugel mogen vieren; en met hunne ſlechte voorbeelden het openbaar verderf der zeden bevorderen; wanneer zij, die ambtswege verbonden zijn, de ondeugd uit te roeiën, en den weg der deugd te baanen, onrechtvaardige onderdrukkingen te beteugelen, en de onſchuld te beveiligen, list en bedrog paalen te zetten, en den oprechten man alömme te doen eeren, ondertusſchen het voor zich geöorloofd rekenen, door hunne daaden, voorbeelden en voorſpraken der ondeugd te worden, en de deugd gehaat te maaken; weduwen en weezen te verdrukken, en van de burgers en ingezetenen den laat-

laatſten ſtuiver af te perſen; met bedrog en list om te gaan, zoo dikwijls eigenbaat zulks verëischt. Neen! dan, dan kan geen gemeenebest lang ſtaande blijven!

Hoe grootsch is het gezegde van den grooten HENRIK *den vierden*, *Frankrijks* grootſten vorst! „ *Men moet nooit den ſtaat afſcheiden van den godsdienst!* "

Gij, grooten dezer aarde! die hier de majeſteit der Godheid verbeeldt, nooit kunt gij gerechtigd zijn, om het juk van den godsdienst, het juk der godlijke wet, van uwen hals te werpen. Aan God zijt gij zelven dien eerbied, die trouwe, die gehoorzaamheid verſchuldigd, welke gij van uwe onderhoorigen vordert. Heeft God u de regeering der volken aanbetrouwd, hij heeft u echter geene van zijne rechten afgeſtaan. Hij blijft de Opperheer, de Koning aller Koningen, de Heer aller Heeren, de Opperrechter van grooten en kleinen; hij zal ééns, op dien geduchten dag, wanneer heeren en ſlaaven, onder één vermengd, voor zijnen rechterſtoel verſchijnen zullen, over allen, zonder onderſcheid van perzonen, vonnis ſpreken.

Gij, grooten dezer aarde! zijt, als onderdaanen van den Almachtigen, verpligt, den godsdienst in eere te houden; gij zijt daar toe ook verpligt, omdat gij groot, omdat gij boven uwe medemenſchen verheven zijt. — Uw voorbeeld

heeft

heeft eenen te grooten invloed op de zeden en handelingen van den burger en den gemeenen man; gij kunt ijver voor den godsdienst ontſteken, gij kunt dien uitblusſchen, naarmate gij goed of kwaad zijt. — De oogen van allen zijn op u gevestigd; elk ſchaamt zich, dat hoog te ſchatten, wat gij verächt; dat te verächten, wat gij eerbiedigt.

Wanneer nu de grooten de wetten van den godsdienst niet waarnemen, zal het kwaad, als een voortëtende kanker, ſpoedig verder om zich tasten, en ook den gemeenen man beſmetten. — En welk zal het gevolg zijn?

De godsdienst zal in den ſtaat verſterven, en de ſtaat zelf —— te gronde gaan!

De Godheid, rechtvaardig misnoegd op een ongodsdienſtig volk, zal, indien het niet nog bij tijds zich betert, ſpoedig alle die uit- en inwendige, alle die natuurlijke en zedelijke oorzaaken van den ondergang der gemeenebesten, welken wij in dit HOOFDSTUK beſchouwd hebben, doen ſamenwerken, en als zoo veele ſtraffen, ter handhaaving van haare geſchonden eere, doen ſtrekken, door welken zoodaanig volk ten ſtrengſten wordt geſtraft, tot dat deszelfs naam niet meer gelezen wordt op de lijst der volken; en de nakomelingſchap alleen aan hetzelve gedenkt, als een bewijs van die waarheid: God laat zich niet verächten!

*

II. BOEK.

LOF EN LASTER

DER

NEDERLANDEREN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Thans koom ik nader tot mijn bepaald doelwit, het ontwerpen van een tafereel van de zeden der *Nederlanderen*, van die deugden of gebreken, welke in onzen tijd de meest-heerschende zijn.

Ik gevoel al het gewigt van deze onderneming; ik ben mij bewust van de moeilijkheid van dezen taak, en van het geen in iemand vereischt wordt, die zich denzelven onderwindt.

Zulk iemand dient niet alleen eene genoegzame mate van menschen-kennis te bezitten,

ten einde hij niet ſlechts, het geen elk voor oogen ligt, opmerke, maar hij moet ook in ſtaat zijn, om de ſchuilhoeken te kunnen naaſpooren, in welken de menſchen hunne ondeugden gewoon zijn te verbergen; —— hij moet een hel gezicht hebben, om, door ſchijn niet misleid te worden, of vermiste ſchijndeugd voor waare deugd aantenemen.

Het is toch de aart der ondeugd, dat zij in het duiſter omſluipt, of het mom van deugd voordoet, en deze hemel-ſchoonheid nabootst; daarënboven zijn de grenzen, welken deugden en ondeugden afzonderen, dikwerf zoo na in elkanderen lopende, dat men ligtelijk de ééne voor de andere kan nemen.

Laat ons een voorbeeld ſtellen: hoe moeilijk onderſcheidt zich in veele gevallen gierigheid van ſpaarzame zuinigheid? —— edelmoedigheid van verſpilling? —— Hoe vaak heeft zich valschheid en afgunst verſcholen onder die menigte van kieschheden, omzichtigheden, onderſcheidingen, gedienſtigheden, *étiquettes* in zeden, taal, en manieren, met één woord onder alle die fratzen en grillen, welken de *beliefzin* (*esprit de complaiſance*) in de ſamenleving heeft ingevoerd, en welken onzen tegenwoordigen leeftijd bij zoo veelen den naam van beſchaafd en welleevend verworven hebben!

Door

Door alle deze uitwendige ſchijnvertooningen en vermommingen diende hij te kunnen doorzien, die het waagt, de zeden te beſchrijven, gelijk zij waarlijk en in de daad zijn.

Doch alhoewel men, door eene naauwkeurige opmerkzaamheid en vlijt, door ijverige beöefening, door eene verkeering en omgang met allerhande klaſſen van menſchen, door het wijsgeerig beſchouwen van zulke gebeurenisſen en voorvallen, in welken de menſchen, niet in ſtaat, om zich te bedekken, zich vertoonen, zoo als zij in de daad beſtaan, en zulke gebeurenisſen hebben wij beleefd, en beleeven die nog heden! gelegenheid kan hebben, om de nodige kundigheden tot uitvoering van zoodanig een ontwerp, als het beſchrijven van de zeden van een volk, te verkrijgen, zijn er echter bovendien verëischtens van meer aanbelang hoogst-noodzaaklijk, met opzigt tot het zedelijk beſtaan van zoodanigen ſchrijver zelven.

Hij moet in de eerſte plaats uit zuivere grondbeginzelen, en met de heiligſte bedoelingen te werk gaan. — De eer van God; de bevordering der deugd; de beſtrijding der ondeugd; het heil zijner medemenſchen; deze zijn de oogmerken, welken hij zich eenig en alleen moet voorſtellen. — Waare Godsvrucht, oprechte menſchen-min zijn de edele beginzels, die hem hier moeten aanſpooren en drijven. —

Verre zij van hem vuig eigenbelang, of inzigten van eigenbaat, of eenige andere bij-oogmerken, welke de zuiverheid van doel-einde of beginzelen kunnen bezoedelen, en hunnen verderflijken invloed verſpreiden over het geheel van zijne onderneming.

Wil men de zeden van een volk, gelijk het behoort, beſchrijven, dan zal eene ongekreukte waarheids-liefde de hand des ſchrijvers moeten beſtuuren, vrij van alle andere liefde of haat. — Het is aan de menſchen eigen, dat zij voorïngenomen zijn met het geen hun van nabij betreft. Gelijk onze eigenliefde ons ligtelijk verleidt, om ons zelven van onze deugden en goede hoedanigheden groote verbeeldingen te vormen, en onze gebreken of ondeugden te ontveinzen of te verſchoonen, zoo kan ons ook voorïngenomenheid met onze landgenooten, met ons vaderland, ligt vervoeren, om de deugden des volks, onder het welk wij geboren en opgevoed zijn, en onder het welk wij verkeeren, op den voorgrond van het tafereel in het helderst licht te plaatzen, terwijl wij de volks-gebreken en ondeugden in het verſchiet ſtellen, en in de ſchaduw verbergen. — Integendeel hebben wij voorbeelden, wanneer vreemdelingen de zeden eener vreemde natie vertoonen, dat zij door inzigten van haat zijn gedreeven geworden, om ons van dezelven de na-

nadeeligſte denkbeelden in te boezemen. —— De oprechte menſchenvriend zal zich voorſtellen, beide deze uiterſten te vermijden, en zich noch door genegenheid noch door afkeer laten overdwarsſen. ——

Het zou kunnen gebeuren, dat wederwaardigheden en onſpoeden iemand in zoo verre de zinnen verbijſterden, dat hij, gelijk een *Atheenſche* TIMON, de menſchen enkel van de ongunſtige zijde beſchouwde, en als een zwartgallig menſchenhaater niets dan lasteren waarnam. —— Voornaamlijk zou het niemand kwalijk genomen kunnen worden, indien hij, in den ongelukkigen tijd, welken wij beleefd hebben, eenen tijd van tweeſpalt, en partijſchappen, vreesde, dat dezen ook invloed op den ſchrijver, en deszelfs gezindheden konden hebben. —— Ondertusſchen moet, zal hij eenig nut met zijn geſchrijf kunnen uitwerken, alle partijſchap, welke of hoedanige ook, uit zijn hart gebannen en hij volmaakt onzijdig wezen. Het vaderland, zijne medemenſchen moet hij beſchouwen, maar geene partijën! —— Deugden en gebreken moet hij aanwijzen, waar hij ze onder zijne landgenooten vindt of ontmoet! —— Zijn hart moet onbeneveld, zijn gemoed in ſtille bedaardheid en effenbaar zijn.

Zo het rampſpoedig onheil vaderland en volk treft, dat de zeden over het algemeen geſpro-

ken, bedorven, godsdienst, deugd, en goede hoedanigheden zeldzaam zijn, dan zal zulk iemand eene meer dan gemeene kloekmoedigheid dienen te bezitten, indien hij de waarheid hulde zal willen doen; zoo min als hoop aan de ééne, even min moet vreeze aan de andere zijde bij hem in aanmerking komen. —— En hoe bezwaarlijk, hoe onäangenaam het zij, treurige waarheden te zeggen, evenwel moet hier de zucht, om nuttig te wezen, en mede te werken, tot redding van een zinkend land, alle andere bedenkingen doen zwijgen. —— Wat zou het baaten, indien men eene natie, door dezelve, tegen de waarheid aan, te vleijen en deugden te roemen, die zij niet bezat, of ondeugden te verſchoonen, die haar verteeren, geheel wilde bederven?

Ik heb alle deze vereischten overwogen, eer ik de pen in de hand nam, om dit tegenwoordig werk te beginnen; deze overweging deedt mij aarsſelen; meer dan ééns ſtaakte ik mijn voornemen, en zag er ſomtijds geheel van af. —— Doch het bezef, dat ik, behalven andere bezigheden, met welken ik het nut mijner medemenſchen poog te bewerken, bijzonder met dit werk veel voordeels zou kunnen ſtichten, om in de harten mijner Landgenooten den te veel verflaauwden ijver tot de deugd te ontſteken; het bezef van mijnen

nen pligt, om mijne vermogens met onvermoeide arbeidzaamheid tot gewigtige oogmerken onöphoudelijk aan te wenden, vuurde mij weder aan; en eindelijk floeg ik handen aan het werk, met het vast opzet, om mij in het zelve, met de uiterſte naauwgezetheid, maar tevens met eene gulle rondborſtigheid, zoo te kwijten, dat ik van alle vrienden van waarheid en deugd, van mijn eigen geweten, en voornaamlijk van den God der waarheid een goed getuigenisſe wegdrage.

Ik dank voor ééne zaak mijnen Schepper op eene bijzondere wijze, dat hij mij zoodanige geestgeſteldheid heeft geſchonken, dat, hoe zeer ik voor het ſchoon der waarheid en deugd, waar of bij wien ik die ontmoete, eene gevoelige ziel heb, gelijk integendeel mijn geest zich kwelt, waar hij geveinsdheid of ondeugd ontdekt, ik nogthans mij geheel vrij kenne van menſchen-haat, het zij ten opzigte van het menschdom in het algemeen, het zij ten opzigte van eenig perſoon in het bijzonder, wie hij ook zou mogen wezen. — Zij, die mij kennen, kennen mij als zoodanig. — Schoon het verre van mij zij, om deze geſteldheid van mijnen geest in mij zelven aan te merken, als eene eigenlijk gezegde deugd, welke ik niet dan met ſtrijden en moeite aan te wenden, zou verkregen hebben, of ze aan anderen, als

eene deugd, waar op ik eenigzins zou mogen roemen, te vertoonen. — Neen! misschien ontspruit zij wel uit zekeren verborgen hoogmoed of grootschheid van ziel, die mij drijft, om, gelijk ik aan den éénen kant niemand wil vreezen, dus aan den anderen kant niemand te haaten. En ik gevoel meer dan te veel, hoe zeer ik, in dat geval, een' godlijken invloed nodig hebbe, om deze gesteldheid van geest tot eene christelijke deugd te hervormen en te volmaaken.

Hoe het zij, de Lezer oordeele, hoe veel gewigts deze mijne gesteldheid in het tegenwoordig werk hebben moete, en hoe ik daar door eene onpartijdige pen zal kunnen voeren, welke geene persoonen, maar alleen zaken bedoelt.

TWEE-

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Het geen onze *Abtswouder* Dichter, POOT, ééns van elken mensch zong:

> **Men moet door goé en kwaé geruchten,**
> **Het levens-pad ten einde gaan;**

kan met het grootſte recht op onze *Nederlandſche* Natie worden toegepast.

Vreemdelingen en Inlanders hebben de goede en kwaade hoedanigheden van de *Nederlanderen*, in onderſcheiden eeuwen en tijden, met elkanderen vergeleken, daar over hunne gedachten gezegd, en den lof of laster der *Nederlanderen* gemeld. — Meest echter den lof, voornaamlijk, zedert onze moedige voorvaderen de gulden vrijheid, met zoo veel beleid, ſtandvastige dapperheid, en onvermoeide poogingen, tegen de *Spaanſche* overheerſching, hebben bevochten, en door het aankweeken en beöefenen van alle loflijke en prijswaardige, zoo ſtaats-, als burgerlijke, en godsdienſtige deugden eindelijk den naam en achting van een VRIJ en EDEL volk onder de volken van *Europa* verkregen.

Niet, dat onze voorvaderen met geene gebreken of ondeugden bezoedeld; niet, dat zij

volmaakte menſchen waren; waar vondt men ooit op deze benedenwereld den volmaakten man onder de natuurlijke afſtammelingen van het eerſte menſchen-paar? — Hoe veel min een geheel deugdzaam volk! — Maar, de volksdeugden hadden zoo geweldig veel overwigts boven de ondeugden; en dewijl de veêrkracht des volks zich ten ſterkſten uitzette, zijnde door de tegenſpoeden en onderdrukkingen gehard en verſtaald, werden de gebreken en onvolmaaktheden zelve, als het ware, tot volksdeugden verbeterd, omdat zij, door eenen gelukkigen ſamenloop van omſtandigheden, werden aangewend, en wezenlijk, in veele opzichten, dienden tot algemeen heil des gemeenen vaderlands.

Wij willen niet tot de alleröudſte berichten betreffende de eerſte inwooners van ons land, *Batten*, of *Batavieren*, opklimmen; wij willen de loſſpraken, door TACITUS aan deze en andere oude *Duitſche* volken, niet ſpaarzaam geſchonken, hier niet plaatzen; wij willen deze ijverige handhaavers van de vrijheid, zelfs tegen het wereld-dwingend *Rome*, toen zij onder hunnen KLAUDIUS CIVILIS of BURGERHART, die zoo geduchte Mogendheid noodzaakten, om hen voor vrienden en bondgenooten des Rijks te erkennen, niet vermelden; noch ſpreken van den *Candor Batavus*, den ronden

den en oprechten aart dezer *Batten*, die onder de *Romeinen* algemeen erkend, en in een ſpreekwoord, een getuigenis der waarheid, hooglijk geprezen wordt; veel min willen wij in alle bijzonderheden aantoonen, hoe dit volk *in vreede, in oorlog, en in al*, om de woorden van den Dichter HOOFT te gebruiken, *heeft uitgemunt.*

Ook zullen wij de getuigenisſen hier niet herhaalen, welke vreemde en inlandſche ſchrijvers, in de voorgaande zestiende en zeventiende eeuwen, van de deugden der *Nederlanderen* hebben afgelegd. — J. LE FRANCQ VAN BERKHEY heeft, in zijne *natuurlijke hiſtorie van Holland*, STRADA, TEMPLE en anderen aangevoerd, en de Lezer, begeerig, om zich in den lof onzer voorvaderen te verlusten, zal daar zijne verlangens t'over kunnen voldoen. — Wij hebben dit te min nodig, om dat ieder weet, hoe de oprechtheid der *Hollanders*, de gulheid der *Gelderſchen* en bewooners der aangrenzende Land-provintiën, de rondheid der *Zeeuwen*, de edeläartige vrijheids-liefde der *Friezen* en hunne nabuuren, en de ſpaarzame zuinigheid, gelijk ook de arbeidzame nijverheid der *Nederlanderen* in het algemeen, benevens verſcheiden andere volks-deugden, bij allen volmondig erkend en geroemd zijn.

Doch

Doch wat baat de lof der voorvaderen? wat voordeel geeft het, uit edel, uit deugdzaam, uit voortreflijk bloed te zijn voortgeſproten, indien men misſchien, daar van ontäard en verbasterd, een onwaardig nakroost dier uitmuntende mannen ware, welke den laten naneef tot eerbied en verwondering wekken? Zeker, ten zij de lof der voorvaderen den nakomeling opſpoore, om hunne deugden te evenaaren, zo niet te overtreffen, dan ſtrekt die lof ten verwijte aan aterlingen, welke, door hunne verbastering, ſchande aanbrengen aan het doorluchtig geſlacht, en den rechtmatigen roem van hunnen edelen ſtam bevlekken.

Daaröm bepaalen wij ons alleenlijk tot den lof en laster, welke ten opzichte van den zedelijken toeſtand van *Nederlandsch* volk, in onzen tijd, getuigd is geworden.

Hier zouden wij, uit het geen de ſchrijver van *Hollands natuurlijke hiſtorie* breedvoerig bijeen verzameld, en zelfs in bijzonderheden van onderſcheiden gedeelten en oorden, ja van bijzondere ſteden van *Holland* geſchreven heeft, zeer voordeelige getuigenisſen kunnen overnemen, indien wij niet vreesden, door te groote omſlagtigheid, onzen lezeren te zullen mishaagen.

Wij zullen daaröm, der kortheid ten gevalle, alleen aanhaalen, het geen de ſchrijver van den

den *Tegenwoordigen ſtaat der verëenigde Nederlanden*, van de zeden der *Nederlanderen* in het gemeen getuigt:

„ De inwooners der zeven Provinciën in 't algemeen ſteeken in naarſtigheid en arbeidzaamheid boven veele volken uit. — De kooplieden hier te lande plagten van ouds voor eerlijk en oprecht bij andere volken gehouden te worden; doch deze goede naam is al zeer aan 't verdwijnen. De winzucht en gierigheid, ingewortelde gebreken onze Landsluiden, hebben menigen koopman bedorven en tot eenen bedrieger gemaakt. De Nederlandſche ſpaarzaamheid, voor weinige eeuwen zo zeer beroemd, begint thans hoe langer hoe meer uit de gewoonte te raaken. Men weet nu ook onder kooplieden van prachtige landhoeven, koets en paarden, huisraad, porceleinen, ſchilderijën en koninglijke gastmaalen te ſpreken. Overdaad en ſpilzucht hebben 'er reeds zoo veelen door hunne middelen geholpen, dat men deze gebreken alömme voor onfeilbare bewijzen van eenen waggelenden ſtaat begint te houden. Kostbare kleedij beſpeurt men echter allermeest, daar hoven zijn, en in de naaſte ſteden. De *Noordhollanders* en *Vriezen* overtroffen eertijds onze andere landsluiden in zedigheid van kleeding, en hoorden met vermaak, dat men van hun zeide: *zou men 't dien man wel aanzien, dat hij*

hij verſcheiden tonnen rijk is? doch nu beginnen ze zich mede al aan hunne veêren te laten kennen. De inwooners van ons vaderland zijn in 't algemeen liefhebbend en mededeelzaam. Ons land blijft nog eene ſchuilplaats voor vreemdelingen en verdrukten, die er alömme met veel minzaamheid ontvangen worden. Van groote gebreken, hoererij en dronkenſchap, heeft men hier min dan in andere landen te klaagen; ſchoon 'er veelen niet dan te veel aan verſlaafd zijn."

„ De vrouwen worden hier voor ſchoon en welgemaakt gehouden. Men roemt haare kuischheid en naarſtigheid. Overäl, maar in *Holland*, *Zeeland*, en *Vriesland* in 't bijzonder, ſteeken ze uit, in netheid van gewaad en huishoudinge, tot zoo verre, dat 'er de meeste vreemdelingen den ſpot mede drijven, en haare zindelijkheid voor eene ſoort van Afgoderijë houden." —— ——

Zie daar een getuigenis, geſchreven in 1739, met eene vrij onpartijdige pen, welke lof en laster ſamenmengelt.

Uitbondiger was, in den lof der *Nederlandſche* deugden, de vaderlandlievende ENGELBERTS, toen hij tegen de hoonende afbeelding, welke de *Engelſche* ſchrijvers der *algemeene Hiſtorie* van de *Nederlanderen* gegeven hadden, *de eer der Hollandſche natie* met zoo net beſne-

ſneden pen verdedigde. —— Trouwens, dus luidt het karakter der *Hollanderen*, door hem geſchetst.

„ Betreffende hunne zeden, op dezelve heeft het climaat, dat getemperd, de natuur hunner regeering, die gemaatigd, en hun godsdienst, die vrij en redelijk is, een' gunſtigen invloed. Zij vallen meer op eene zaak, na rijp overleg, dan door eene onbezuisde drift: bedaard in wijze van denken, bezadigd van hartstogten, blijven zij onvermoeid volharden, in het geen zij ééns ondernomen hebben; door ſtandvastigheid en geduld brengen zij de zwaarſte ondernemingen ten einde. Het ontbreekt hun aan geest noch vinding, welke zich meest op het nuttige en noodzaaklijke, met een verheven uitzigt, toelegt. De vrijheid gaat dit volk boven al ter harten, welke zij in den godsdienst en burgerſtaat met de grootſte naauwkeurigheid handhaaven, zonder zoo groot een misbruik van dit edel geſchenk des Hemels te maaken, als elders wel plaats vindt. Tot allerleië kunsten en wetenſchappen is de leerzame aart van deze natie geſchikt. In de Dicht- Schilder- en Beeldhouwkunde, en andere vrijë kunsten, zijn hier, in evenredigheid van het klein begrip des lands, zoo veele uitmuntende mannen gevonden als ergens, waar van ſommigen de waereld tot eene geduurige verwondering zullen verſtrekken."

„ De

„ De haat en gramſchap ſtijgt zelden tot zulk eene hoogte bij de Nederlanders, als bij andere natiën: hunne liefde is min buitenſpoorig, echter niet min teder, vuurig, en beſtendig: het medelijden is hun geheel eigen, waardoor zij den inboorling of uitlander alle hulpe bieden. Hunne liefdaadigheid en mededeelzaamheid bepaalt zich niet binnen de grenzen van hun land, alwaar voor allen, en allerlei ſoort van armen en ellendigen, behoorlijke zorg gedragen wordt; maar alle de onderdrukte kerken in *Europa* genieten 'er de verkwikkelijke blijken van: ja dit wereld-gedeelte zelf is te bekrompen voor de liefderijke harten en handen der *Hollanderen*, wier invloed zich uitſtrekt tot in *Penſijlvaniën* —— waar de kerken en ſcholen, jaarlijks, een' aanzienlijken onderſtand genieten. Hunne verbonden komen zij getrouwlijk naar. Hunne landpaalen niet uit te breiden en het heil van de vrede boven de onzekere uitkomſten van den oorlog te ſtellen, is onder hen een eerſte en onveränderlijke ſtaats-regel, hoewel zij ook, geduurig en lang getergd, gereed zijn, om, tot verdeediging van hun land, vrijheid en godsdienst alles te waagen, of het evenwigt van *Europa* te handhaaven. *Spanje* heeft hun moed ondervonden; LODEWIJKS hoogmoedige ondernemingen zijn door hun gedwarsboomd; doch datze veel van hunne bondgenoo-

ten

ten kunnen verdragen, eer ze tot het opvatten der wapenen gebracht worden, bewijzen de geduurige; en tot nog toe ongewroken, tekens van der *Engelſchen* hebzucht en wreedheid."

Zulken voordeelige ſchetze gaf de Heer ENGELBERTS in de eerſte uitgave van zijne *verdeediging van de eer der Hollandſche natie*, die in het jaar 1763 is uitgekomen. — Maar hebben wij dus den lof gezien, welke ook nog in onzen tijd aan de *Nederlandſche* deugden is toegezwaaid, dat wij nu ook ééns hooren, wat men zints dien tijd tot last van onze landsgenooten heeft aangevoerd, en van welke gebreken men hen beſchuldigd heeft. —

*

DERDE HOOFDSTUK.

De onbeſchofte aanval der in het voorig HOOFDSTUK gemelde *Engelſche* ſchrijveren verdient niet, door ons in aanmerking genomen te worden. —— Hunne beſchuldigingen, dat de *Nederlanders* „ koel, onhartstogtig (*phlegmatic*) ongeeſtig (*uninventive*), en onbeſchoft (*brutal*) zijn —— zonder een glimp van geest, van vrijheid, of van waar uitzicht; —— dat de liefde bij de *Hollanderen* onbekend is" enz. —— Deze en ſoortgelijke beſchuldigingen zijn door den manlijken verdediger onzer natie even bedaard als gegrond afgeweerd, en beäntwoord. ——

Wij zullen hier ook geen achtſlaan, op het geen in verſcheiden kerklijke leerredenen, bijzonder bij plegtige gelegenheden van dank- vast- en bededagen gehouden, ten nadeele van de natie, met betrekking tot haare zeden, voorkomt. —— Een welmeenende, maar ſomtijds te vuurige, ijver ontſtak wel ééns den geest der redenaaren, en deedt hen die onzijdige bedaardheid vooruitlopen, welke zoo nodig is, in het voordragen van de zedelijke geſteldheid van een volk. —— Niets is gemaklijker, dan een *zwart register van duizend zonden* op te ſtel-

len

len, wanneer men volſtrekt niets dan zonden en euveldaaden zien wil. ——

Op gelijke wijze houdt ons de bedenking, dat dichters te veel aan hunne verbeelding gewoon zijn toe te geven, te rug, om hunne gezegden hier eene plaats te vergunnen, in welken zij het zedenbederf in *Nederland* met zwarte kleuren afmaalen. —— Eén voor allen zal, ter verſcheidenheid onder het lezen, genoeg zijn. —— Dus zingt hij, *Nederland* aanſprekende:

— Zien we u, met loſgeſchallen,
Niet vaak voor Dagons en Astartes nedervallen,
Als glij den hoogmoed eert; de ſchandlijke ontucht voedt;
De Heiligſchennis ſteunt; de pracht en weelde broedt;
Den wortel van al 't kwaad' en eindeloos verdrieten
In uwen boezem laat zoo diepe wortels ſchieten,
Dat u de helft der wet, door God ons ingeprent,
De zucht tot 's naasten nut geheel ſchijnt onbekend?
Kan brasſende overdaad uw dartlen ingeboren
Met wulpſche dronkenſchap o *Neêrland!* niet bekooren?
Weet valschheid, ſlinksch bedrog, vermomde huichlarij,
Mijnëedigheid, geweld, en wat een ſchandvlek zij
Te houden in een volk, bij u een rol te ſpeelen,
Min ſchrikkelijk dan op barbaarſche ſchouwtooneelen?
Nog zwijgen wij een kwaad, een gruwel voor natuur,
't Geen eertijds heele ſteên, geſtraft door hemelsch vuur,
In 't helſche heeft geſmakt, 't bedrijf der ſtomme zonden
En korenzatheid, och! in *Neêrland!* ook gevonden.

Laat ons den bedaarden, den mensch-kundigen wijsgeer en naauwkeurigen opmerker hooren. ___ Met weinige, maar veel betekenende woorden, beſchrijft ISELIN den zedelijken toeſtand van *Nederland*, vergeleken met de voorige eeuwen: —— „ de rijkdommen, de koophandel, de welvaart ſteegen bij de *Belgen* tot zulk eene hoogte, welke zij, noch in het naarſtig *Karthago*, noch in het ſchrander *Venetiën*, ooit bereikt hadden. Met eene buitengemeene ſnelheid verhieven zij, van *groote deugden* ondersteund, dit nieuw gemeenebest tot eene grootte, waar door het voor de grootſte Monarchen der aarde ontzachlijk werdt."

„ Door den overvloed, de rust, en de weelde ontzenuwd, door zwaare en kostbare oorlogen uitgeput, verviel het zedert in eene onmagt, die nog duurt, en nog veele eeuwen duuren kan."

Hoe nadruklijk is dit gezegde van dezen menſchen-vriend! zeker het verdient, mijne landsgenoten! door ons ter harte genomen te worden; meer dan de ſterke beſchuldigingen, die een Fransch ſchrijver heeft ingebracht, welke, indien zij ſlechts voor de helft waarheden in zich behelsden, dan zou de toeſtand van ons gemeenebest allerongelukkigst, en de vooruitzigten in het toekomende allertreurigst zijn. —— Dus luiden zijne woorden:

„ Maar

„ Maar hoe zeer zijn deze zeden reeds ontäard en verbasterd! de bijzondere belangen, die door hunne verëeniging gelouterd worden, ſtaan geheel op zich zelven, en het zedenbederf is algemeen geworden." —— —— —— ——

—— —— —— —— —— ——

„ Laagheid, *ontäarting*, en kwaade trouw, *zijn heden ten dage* het deel der overwinnaaren van FILIPPUS. Zij drijven handel met hunnen eed, even als met een koopmanſchap, en zij zullen het uitſchot van het Heel-al worden, 't welk zij over hunne werken en deugden hadden doen verbaasd ſtaan."

„ Menſchen, der regeering, onder welke gij leeft, onwaardig, beeft ten minſten voor de gevaaren, welke u *omringen!* Met de ziel van een' ſlaaf *is men niet verre van ſlavernij.* Het heilige vuur der vrijheid kan alleen door zuivere handen onderhouden worden. Gij leeft niet in die tijden van regeeringloosheid, toen de vorſten van *Europa*, allen even zeer wederſtreefd door de grooten van hun gebied, hunne verrichtingen, noch met geheimhouding, noch met eensgezindheid, noch met ſpoed, konden volvoeren; toen het evenwigt der krachten alleen het uitwerkzel zijn kon van hunne wederzijdſche zwakheid. Het gezag, in onze dagen onäfhanglijker geworden, ſtelt de Monarchen in het bezit van voordeelen, welken een

vrije ſtaat nimmer zal genieten. Waar mede kunnen de bewooners van een gemeenebest deze geduchte meerderheid te keer gaan? Met deugden; maar gij hebtze niet meer. Het bederf uwer zeden en uwer overheden, maakt overäl de lasteraars der vrijheid ſtoutmoedig; en uw heilloos voorbeeld doet misſchien de ketens van andere Natiën nog vaster ſluiten. Wat wilt gij, dat men de zulken zal antwoorden, die, uit kwaade trouw, of uit gewoonte, ons daaglijks te gemoet voeren: zie deze regeerings-vorm, welke gij zoo hóog verheft in uwe ſchriften; zie daar de gelukkige gevolgen van het ſtelzel der vrijheid, welke u zoo dierbaar is! bij de gebreken, welke gij aan de overheerſching verwijt, hebben zij een gebrek gevoegd, welk ze allen overtreft, de onmagt, om het kwaad te beteugelen. Wat zal men hier op antwoorden? Het geen wij alreeds gezegd hebben. Dat het bederf der gemeenebesten een heilloos uitëinde heeft, den overgang naamlijk van ongebondenheid tot ſlavernij, en dat zij ten laatſten voor altijd vervallen in den rang dier te onder gebragte volken, wier bederf geen eindpaal meer heeft."

Wat dunkt u, mijne landsgenooten! zouden wij niet moeten bloozen? Zouden wij ons niet ſchaamen moeten, *Nederlanders* te heeten, indien waarlijk deze verwijtingen ons gedaan, en

nie:

niet wederlegd of ontkend konden worden? — Waarlijk wij mogen het wel nadenken, en onze zeden op den toets ſtellen, om, indien onze zedelijke toeſtand ſlechts eenigzins naar deze beſchrijving geleek, ons te haasten, die zeden te hervormen, en door vernieuwde deugdzame pogingen den blaam af te wisſchen.

Doch wat zegt de deeglijke ſchrijver van *de eer der Hollandſche natie?* — Hem, den verdeediger van onze eer tegen den bitzen ſmaader, mogen wij wel eenig vertrouwen ſchenken. — Het is waar, in zijne *narede* bij de tweede uitgave van zijn doorwrocht werkjen ſchrijft hij: —— „Wat men toch van onze Nederlanders denken of ſchrijven moge, het kan in eeuwigheid niet bewezen worden, dat grooter, menigvuldiger euveldaaden en ſlegtigheden hen doen uitſteken boven andere natiën, of zelfs deze boven de onze voortreflijk zijn in hun zedelijk gedrag. — Alle mondelijke en ſchriftelijke getuigenisſen beide van inboorlingen en vreemdelingen, de beſtendige ondervinding uit de algemeene verkeering, en bijzondere bedrijven, opgemaakt, en door eigen ſchrijvers eenpaarig bevestigd, bewijzen het tegendeel." — Maar hoe vernederend is voor elke *Nederlandſche* ziel, die gevoeld heeft, deze taal van denzelfden ſchrijver. —— „Laat ik er nog bijvoegen, dat in den jaare drie-en-zestig, wan-

neer ik mijne verdediging ſchreef, de hoogmoed, dertelheid en overdaad nog op verre het hoofd zoo zigtbaar, zoo onbeſchaamd niet hadden verheft, dan in dezen tijd; dit is het laatſte, dat ik tot verdediging van mijne verdediging; en het laatſte, dat ik teffens tot uwe waarſchuwing bijbreng, mijne landsgenooten, om u op uwe hoede te doen zijn. Kunnen twaalf jaaren zulk eene aanmerklijke verändering te wege brengen, wat zal het dubbel, het drie dubbel getal van jaaren kunnen uitwerken! O gij, in wier muuren de *Mode* haaren troon heeft opgericht, haare dwinglandij oefent; voor de gevaarlijkſte afgoden —— tempelen en altaaren geſticht zijn, zijt dubbel op uwe hoede; treedt te rugge, zo gij voornemens waart met eene volſtrekt verblinde, en betooverde menigte uwe knieën te buigen, uwe offeränden toe te brengen; treedt te rugge, eer gij u zelven, eer gij uwe ſteden in een onöverkomelijk verderf inwikkelt, en ook uw vaderland, wanneer deszelfs voorname welvaards-bronnen zijn opgedroogd, met alle deszelfs inwooneren, ook onſchuldige inwooneren, ſpoedig ongelukkig maakt?"

Opmerklijke taal! En hoe veel is er zedert dat tijdſtip, wanneer dezelve gevoerd werdt, niet voorgevallen tot dit jaar negentig, waardoor de lof van onze natie, de lof van dezelver

alöu-

alõude deugden en zeden zeker geen' nieuwen luister ontvangen heeft.

Zie daar! *Nederlanders!* Wat tot uwen lof en laster van vreemdelingen, en eigen landsgenooten, bijzonder in dezen laatſten tijd, gezegd is, en hoedanige uitſpraken over uwe zeden, en goede of kwaade hoedanigheden geveld zijn. —— Gij ziet! uw oude roem is gedaald! Zo deze ſchrijvers waarheid van ons getuigen, dan zijn wij verbasterd van onze waardige voorvaderen, dan zijn wij een ontäard nakroost van groote mannen, die door hunne deugden het vaderland uit niet hebben opgebeurd tot een toppunt van aanzien onder de volken der aarde, hoedanig ſlechts weinige volken hebben kunnen bereiken, dan lopen wij door onze verbastering gevaar, om in des te dieper verächting neder te ſtorten.

*

*

III. BOEK.

ZEDEN DER NEDERLANDEREN,

ALS MENSCHEN AANGEMERKT.

EERSTE HOOFDSTUK.

Homo ſum, & nihil humani a me alienum puto, zegt er één bij TERENTIUS; ik ben een mensch, en al wat menschlijk is, reken ik voor mij niet vreemd te zijn; deze ſpreuk behooren wij in de eerſte plaats in het oog te houden, wanneer wij de zeden der *Nederlanderen* beſchouwen zullen.

Wij moeten ons vertegenwoordigen, dat wij *menſchen* zijn, derhalven alle deugden en on-

deug-

deugden, goede en kwaade hoedanigheden, welke den mensch als mensch eigen zijn, kunnen ook onder ons plaats hebben, en vinden werklijk plaats.

Den mensch ondertusschen, o hoe moeilijk is het den mensch te kennen, hem in zijnen zedelijken toestand te vertoonen!

Verwacht niet, lezer! dat wij ons, ook zelfs niet van verre, zullen inlaten in godgeleerde beschouwingen over den mensch, zoo als hij thans in het oog, het aldoordringend oog der heilige Godheid verschijnt; veel min twisten wij daar over, of de mensch één eenige deugd in staat zij uit te oefenen, en of niet zijne beste verrichtingen, gelijk AUGUSTINUS zich uitdrukte, *blinkende zonden* zijn. —— Wij beschouwen thans den mensch als menschlijke waarnemers, wier oog alleen op de daaden als daaden ziet, en die niet verder over onzen evenmensch kunnen noch mogen oordeelen, dan voor zoo verre wij de daaden en verrichtingen waarnemen, en dan, naar den aart der liefde, uit dezelve als gewrochten, besluiten tot de beginzelen, waar uit zij voortvloeïen, en de oogmerken, die zij bedoelen.

De mensch, een middenwezen tusschen de engelen en het redeloze vee, is, naar het oogmerk van zijnen schepper oorspronglijk dus gesteld, dat hij zich, door het volmaaken van zij-

zijnen geest, en door het ligchaam aan dit verheven oogmerk dienstbaar te doen zijn, kan opbeuren tot gelijkvormigheid aan die zuivere en heerlijke hemelbewooners, welke in het volbrengen van den wil van hunnen God hunnen lust en zaligheid vinden.

Wanneer de mensch ter wereld komt, heeft hij niet, gelijk de dieren, eene natuurdrift (*inſtinct*) van werkzaamheid, hij ſchijnt zelfs in dit opzigt verre beneden hun te wezen, hij is zwak, onkundig, met één woord behoeftig, en zonder hulp van menſchen zou hij moeten omkomen. — Maar daar tegen wordt hij geplaatst in eenen kring van werkzaamheid, die hem tot geſtadige volmaaktheid leidt, en in het onëindige uitloopt, en hij is tevens begaafd met eene geſchiktheid, een vermogen, om in dien kring zich zelven te oefenen, en te vormen; en daar de dieren, volgends hunne natuurdrift, alleen in eenen zeer bepaalden werkkring verkeeren, buiten welken zij hunne volmaaking niet kunnen voortzetten, daar ſtrekt de mensch zich ſteeds verder en verder uit, en kan rusteloos volmaakter worden, tot dat hij dat toppunt bereikt, waar de volmaaktheid, waar toe de mensch volgends zijne eerſte inrichting beſtemd is, voltooid wordt.

Doch aan den anderen kant, kan de mensch, als een vrij werkend wezen, zijne werkvermo-

gens,

gens, zijne hebbelijkheden zoodanig misbruiken, dat hij tot de klasse van het redeloze vee nederdaalt, ja beneden het zelve zinkt, door geduurig meer en meer van zijne bestemming af te wijken, en zich aan ondeugden en lasteren over te geven.

De mensch, dus tot zulke tegengestelde uitersten kunnende overgaan, is even daaröm zoo menigmalen een raadzel voor den waarnemenden wijsgeer. — Welk eene menigvuldigheid van gedaanten, onder welken de mensch zich vertoont! welke veränderlijkheid! onder alle zigtbare schepzelen, is geen één zich zelf zoo ongelijk, als de mensch! — Dan in de beöefening der deugden van matigheid, ingetogenheid, kuischheid, jegens zich zelven; van gezelligheid, bescheidenheid, vriendelijkheid, menschlievenheid, nederigheid, lieftaligheid, dienstvaardigheid, geest van het algemeen welzijn, en vaderlandliefde, met betrekking tot zijne medemenschen; en eindelijk met betrekking tot God, door mannelijke godsvrucht, ijver voor de waarheid, gehoorzaamheid aan Gods wetten, vertrouwen op zijne goedheid, groot, waarlijk groot! — Maar dan weder door de tegengestelde ondeugden, door dartelheid, weelde, verwijfdheid, ontucht en wellust; door hoogmoed, trotschheid, laatdunkendheid, gierigheid, wreedheid, valschheid, en welke ondeugden men zou kunnen opnoemen;

door

door ongeloof, mistrouwen, ſlaaffche vreeze, bijgeloof, ongodsdienſtigheid, klein en zwak! —

Sommigen geheel of ten minſten voornaamlijk beheerscht door de zinlijkheid, zoodat zij hunne begeerte en werkzaamheden enkel richten naar vermaak of genoegen, hun door de zinnen of verbeeldingskracht als tegenwoordig voorgeſteld — anderen vestigende hunne *bedoelingen* en oogmerken op verre af zijnde gevolgen en den aaneengeſchakelden keten der dingen. — Deze zijn, naar het onderſcheid van hunne bedoelingen, *wijzen*, *ſchranderen*, of *listigen*.

Sommigen worden meer gedreven door de bekooring van het *aangename*, het vermaak in het geen goed is; anderen door het voorſtel van het onäangenaame, door *de vreeze voor het geen kwaad is*. De eerſte zijn even daaröm, uit hoofde der denkbeelden, die in hun heerſchen, den meesten tijd, indien al niet vrolijk door genot, echter opgewekt, lustig, en goedsmoeds door de hoop: deze laatſten zijn gemelijk en knorrig, neérſlagtig of droefgeestig.

In ſommigen zijn de gewaarwordingen en begeerten *levendig*, en *heftig*; hunne driften zijn ſterk en *werkzaam*. — In anderen is het gevoel en de begeerlijkheid *zwak*; zoodat hunne neigingen *gematigd*, maar ook hunne werkzaamheid geringer is.

In

In ſommigen zijn deze gewaarwordingen, neigingen, en voornemens, ook ten opzigte der *duurzaamheid* ongelijk ſterker, dan bij anderen. Dezen zijn *ſtandvastig*, *vast* in hun karakter, *bedaard* en *effenbaar*; terwijl anderen integendeel *veränderlijk* zijn.

Daar zijn menſchen, in welken één *hartstogt* en gemoedsneiging oogſchijnlijk over alle anderen heerscht; terwijl in anderen *verſcheiden* neigingen een gelijk vermogen ſchijnen uit te oefenen. — De eerſten hebben een eenvouwiger, deze laatſten een ingewikkeld zedelijk beſtaan.

Met betrekking tot deze heerſchende neiging, is het inzonderheid, dat wij menſchen deugdzaam of deugnieten noemen: hier naar noemen wij den *edelen*, den *belangelozen*, den *vaderland-* en *menſchenvriend*; gelijk wij integendeel, naar de hoofdneiging, den *laaghartigen*, den *eigenbelangzoeker*, den *gierigaard*, *wellustigen*, *dartelen*, *waanwijzen*, *eer-* en *heerschzuchtigen* kenmerken. — Want gelijk niemand der ſtervelingen zonder gebreken leeft, zoo zal ook niet ligt iemand zoo geheel verbasterd gevonden worden, in wien niet nog een vonkjen van deugd, het één of ander overblijfzel van het godlijk beeld, waarnaar de mensch geſchapen is, gelijk de godgeleerden zich zouden uitdrukken, gevonden wordt. — Ja zelfs kan eene hoofdneiging andere ondeugden beteugelen, of onderdrukken;

ge-

gelijk aan den anderen kant daar door deugden, die anders op den bodem van het hart nog liggen, verſtikt en verhinderd worden, zich naar buiten te openbaaren. —— In LEÄNDER is heerschzucht de hoofdneiging, hij is derhalven trotsch en wreed, maar zie! hoe zacht, hoe toegevend, hoe beſcheiden hij is! hij groet ieder, ſpreekt ieder lieftalig toe, ſnelt ter hulpe, waar zijne hulp van dienst kan zijn! van waar deze deugden? van waar de onderdrukking of beteugeling dier ondeugden, welke anders tot den grond van zijne hoofd-neiging behooren? —— LEÄNDER weet, dat hij zijne heerschzuchtige oogmerken niet kan bereiken, ten zij hij de gunst der burgeren geniete, daaröm oefent hij die deugden, welke hoe zeer zij bij hem niet meer dan ſchijndeugden zijn, evenwel hem het hart des volks genegen maaken, het welk niet verder doorziende hem als den volks-vriend beſchouwt, en tot zijne verheffing medewerkt.

Alle deze hoedanigheden en eigenſchappen, den menſchen eigen, moeten dan ook in de *Nederlanderen* onderſteld worden. —— En niemand zal twijfelen, of onder de bijzondere leden, die de *Natie* uitmaaken, vindt men voorbeelden van alle deugden, en van alle gebreken, welke onder menſchen plaats kunnen hebben. —— Dit behoeft dan niet verder uitgehaald te worden, alzoo het groot onderwerp van

van ons geſchrijf zich bepaalt tot de zeden der natie, zonder zich uit te ſtrekken tot het geen aan de menschheid in het gemeen eigen is; alleen moest het worden aangemerkt, uit hoofde van den invloed, welken deze aanmerking op het volgende hebben moet.

Wanneer men, met naauwkeurigheid, de zeden van een volk wil beſchrijven, dient, behalven het gezegde nopens de geſteldheid van den mensch als mensch, ook dit niet uit het oog verloren te worden; hoe veel het menschdom, ten opzigte van zijn zedelijk beſtaan, afhange van zekere geſteldheid van zijn ligchaam, of temperament; als mede — van het klimaat, of luchtsgeſtel, en de hoedanigheid van de landſtreek, welke hij bewoont; — van den godsdienſtigen en burgerlijken ſtaat en regeeringswijze van het land — van de gewoone levenswijze en voedzel — van de opvoeding — en van de goederen der fortuin, of zijne min of meer voordelige omſtandigheden, van rijkdom of armoede.

Alle deze ſtukken verdienen kortelijk onze aandacht, en zullen ons te beter in ſtaat ſtellen, om de zeden der *Nederlanderen* grondig te beſchouwen.

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

De mensch beſtaat uit twee deelen, ziel en ligchaam; beide zijn op het naauwst tot éénen perſoon verëenigd; geen wonder dan ook, dat beiden eenen gewigtigen en belangrijken invloed op elkanderen hebben. — De geneesheeren hebben opgemerkt, dat, met betrekking tot de gezondheid en ziekte van het ligchaam, de ziel des menſchen onbeſchrijflijk veel invloed heeft, zoodanig dat een goed geneesheer, in het beſtuuren zijner lijderen, ook grootlijks verpligt is, de ziel en haare geſteldheid gade te ſlaan, en haar niet min te leiden, dan het ligchaam; en het is eene oude waarneming van den wijzen ſpreukſchrijver; dat een vrolijk hart medicijn is. —

Op gelijke wijze heeft op zijne beurt het ligchaam een' bijna ongelooflijken invloed op de ziel. — Een gezond ligchaam verwekt in de ziel een gevoel van kracht en vermogen, en verſpreidt, natuurlijker wijze, vrolijkheid en opgewektheid, terwijl een zieklijk ligchaam onaangename gewaarwordingen in de ziel veröorzaakt, en die daar door dof, ſtroef, treurig, en gemelijk maakt. — De ondervinding leert, dat veele menſchen, over welken men met recht klaagt, dat zij een norsch, gemelijk, en onge-

genoegd humeur hebben, doorgaands in hunne kindsheid veeltijds zieklijke en zwakke kinderen waren. — Men neemt dit bijzonder waar in de tedere kunne.

Hier uit volgt, dat men, in het beſchouwen van de zeden der volken, ook hunne ligchaamsgeſteldheid, het hoofd- en heerſchend temperament, of geäartheid, in het oog moet houden; alhoewel men daar omtrent tevens alle behoedzaamheid moet gebruiken. — De invloed van het ligchaam op de ziel zal of uitwerkingen voortbrengen, welke natuurlijke gevolgen zijn van die gevoelens en aandoeningen, welke de geſteldheid van het ligchaam in de ziel veröorzaakt; en dit zal zekerlijk het gewoone geval zijn; doch aan den anderen kant, zal het kunnen gebeuren, dat bij menſchen, die naar hooger doel ſtreeven, en meer volmaaktheid zoeken, juist tegengeſtelde uitwerkingen volgen, hemelsbreedte verſchillende van de genen, die men natuurlijk verwacht zou hebben. — Een teder en zwaklijk ligchaams-geſtel zal natuurlijk de ziel verwijfd, laf, vreesächtig, enz. maaken, maar een FREDERIK, die als wijsgeer handelt, zal, door onvermoeide pogingen en arbeid, de zwakheid van zijn ligchaams-geſtel verwinnen, en hoe zeer aangelegd tot de zachte en meer vertederde zeden, zich tot een' held, tot een' groot man, tot een be-

roemd Koning vormen. — Dus heeft men voorbeelden van menſchen, wier ligchaam een' natuurlijken aanleg heeft tot zwaarmoedigheid, die juist, om die te verdrijven, met opzet, vermaaken, uitſpanningen, tijdverdrijven zoeken — veelen zijn tot een kluizenaars-leven overgegaan, en hebben, in eene eenzame hut, ver van het gewoel der wereld, hunne dagen doorgebracht, wier ligchaams-geſtel hen al te zeer aandoenlijk maakte voor de wereldſche genoegens en de vreugde van het gezelſchap. — Zoo vallen de menſchen ligtelijk in uiterſten, hoewel met dit alles de natuurlijke geäardheid vaak, ook tegen wil en dank, zich openbaart; en het overwinnen van dezelve een werk van ſtrijd en moeite is. — Dit moet dan opgemerkt worden in het beſchouwen van de zeden der menſchen, maar ook van een geheel volk, welke de natuurlijke geäartheid, het hoofdtemperament van het ligchaam zij, maar tevens, of dit de heerſchappij voert over den geest, dan of het door levenswijze, ijverige pogingen enz. beteugeld, ja zelfs tot het tegengeſtelde geleid wordt.

Tevens echter moet men bedenken, dat de invloed van de ziel op het ligchaam, en die van het ligchaam op de ziel, wederkeerig is, dat derhalven in ſommige gevallen gewrocht kan zijn, het geen in anderen oorzaak is, en omgekeerd. — Zekere geſteldheid van het ligchaam kan

kan de veerkracht der ziel verzwakken, en werkeloosheid en traagheid veröorzaaken, gelijk daarëntegen deze traagheid en werkeloosheid die geſteldheid des ligchaams kan voortbrengen, en den omloop en doorſtraaling van het bloed en de ſappen vertraagen.

Hedendaagsch onderſcheidt men de voornaamſte en heerſchende hoofd-temperamenten naar mate van de onderſcheiden graden van ſterkte of zwakte; van gevoeligheid of ongevoeligheid: en eindelijk van zekere geſchiktheid tot ziekte en gezondheid; en met betrekking tot deze driederleië gronden, naar mate dezelven afhangen van de geſteldheid zoo wel der vaste als vloeibare deelen des ligchaams, telt men zes hoofdverſchillendheden van ligchaams-geſteldheid of zes hoofd-temperamenten.

1.) Het *Cholerike* temperament, het welk met veel ſterkte tevens veel aandoenlijkheid en gevoeligheid veréenigt, en welks zenuw-en ſpiergeſtel ſtevig en wel geſpannen, en het bloed zwaar, ſcherp, en warm is. — Van dit temperament merkt men op, dat het eenen aanleg tot *hoogmoed* met zich voert, uit hoofde der groote krachten, en het gevoel van dezelven; doch eenen hoogmoed, die van eene edeler natuur is, dan die, welke zich op rijkdom of geboorte grondt. — Hij grondt zich op innerlijke waarde, waar van men zichzelven bewust is, en doet

ons op *grootmoedigheid* en *belangeloosheid* in het gedrag jegens anderen hoopen — zulk iemand zal zich zelven ook ſteeds gelijk blijven, terwijl de hoogmoed van den rijken en hoog-aanzienlijken dikwijls voor den genen, die nog rijker of aanzienlijker is, niet zelden ſlaafsch zal kruipen. — Vrijheid-liefde is een ander gevolg van dit temperament — De *cholerike*, die zijne waarde levendig en met vuur voelt, kan geen' dwang gedoogen; het gebeurt zelfs ligt, dat hij, door deze zijne vrijmoedigheid, daar hij door vreeze min wordt beteugeld, aan zwakker geſtellen *beledigend* ſchijnt, ſchoon zijn gevoel van waare *eere* hem anders van de beledigingen van anderen te rug houdt. — Maar wanneer beledigingen van iemand, die zich vermogender waant dan hij, zijne eere te na komen, dan is zijn toorn hevig en grimmig — Werkzaam zijn is zijne behoefte, en het geen hij onderneemt, doet hij niet ten halven, maar is rusteloos en aanhoudend in zijne pogingen, om zijne oogmerken te bereiken. — Men heeft opgemerkt, dat deze geſteldheid die van veele groote hervormers van het menschdom was. — Een PAULUS, een LUTHER, en anderen zijn 'er voorbeelden van. — Eene natie, veelen van welker leden zoodanig temperament hadden, zou ééne der edelſten en aanzienlijkſten van de wereld kunnen uitmaaken.

2.) Het

2.) Het *Sanguineuſe* of bloedrijke temperament bevat, bij gelijke ſterkte, als het zoo evengemelde *Cholerike*, eene meer gematigde gevoelig- en aandoenlijkheid; het heeft ſterke, maar min geſpannen zenuwen, en een evenredig gemengd, gezond, overvloedig, en zich ook regelmatig door het ligchaam verſpreidend bloed. —— Dit temperament leidt, nadien het een aangenaam gevoel van het ligchaam aanbrengt, meer dan eenig ander tot *luchtigheid* en *vriendelijkheid*; doch tevens verlokt het meer dan eenig ander tot *zinnelijke vermaaken*, en, door het gevoel van het aangenaam tegenwoordige, vergeet de bloedrijke ligt het toekomende, wordt *zorgeloos* en *ligtvaardig*. —— Hij is zeer gezellig in den omgang en verkeering, alwaar hij vrolijkheid en leven verſpreidt, hij is niet ongevoelig, om de vreugde van anderen te gevoelen, maar ook niet te zwak, om zulken te wederſtaan, welke de vreugde verſtooren, en geduld of goedheid misbruiken. —— Hij wil geern *moeite* doen, om het genoegen, welk voor hem zoo bekoorlijk is, te bekomen, doch tevens ſtaat hij in gevaar, om tot *werkeloosheid* en *traagheid* te vervallen, en zich daar aan toegevende, zijn temperament in het *phlegmatike* te verbasteren. —— Doch de levendigheid zijner aandoeningen, de goede voorraad van krachten, die hij bezit, als ook zijne inſchik-

lijkheid jegens anderen, kunnen hem weder uit die werkloosheid opwekken, zijne veêrkracht herſtellen, en tot eene *aanhoudende arbeidzaamheid* gewennen. — Wanneer dit temperament wel beſtuurd, en volgends rechtmatige grondregelen geleid wordt, kan het één der *volmaaktſte* gemoeds-karakters uitmaaken.

3.) Een derde temperament is dat, waar in men insgelijks ſterkte vindt, maar eene ongelijk verdeelde, en door eene ongezonde geſteldheid, hier te ſterke, daar te zwakke gevoeligheid, en aandoenlijkheid. De oorzaaken daarvan kunnen in de ligchaams-vaten en ook in de vochten liggen, bijzonder in een te dik bloed, het welk even daaröm in zijnen loop niet overäl indringt, en bij zijnen terugloop, dikwijls wordt opgehouden, en zich over het geheel langzamer beweegd en koud is. — Dit mag men het *Melancholisch temperament* noemen. — In dit temperament hebben derhalven een, meesttijds onäangenaam, gevoel van zich zelven, en even daaröm verdrietelijkheid, gemelijkheid, en kwaade luimen plaats. — De *Melancholicus* is onbekwaam tot het recht genot van aangenaame uitwendige indrukken, heeft overäl wantrouwen, en vreeze voor gevaar — maar des te meer aanleg tot *naauwkeurig en diepzinnig nadenken en peinzen*, als ook tot ſterke hartstogten, welke wel niet zoo ſchielijk

lijk in hem ontſtaan, als bij meer aandoenlijke en gevoelige temperamenten, doch doorgaands van de onäangename ſoort zijn; dus is hij bijzonder geneigd tot *toorn* en *haat*, en voornaamlijk kan hij verre gaan in zijne *wraak*. — Zelden geeft hij aan anderen reden, om met hem voldaan te zijn, gelijk hij zelf zelden over anderen voldaan is. — Men begrijpt uit dit alles van zelf, hoe dit temperament zoo ver kan gaan, dat er eene vijändſchap tegen het gantſche menschdom, haat tegen de geheele wereld, en zelfs morren tegen de hoogstwijze Voorzienigheid uit ontſtaat. —

4.) Bij veele aandoenlijkheid en gevoeligheid kan ook tevens zwakte plaats vinden; een gevolg van al te tedere, en door derzelver fijnheid ligt te ſterk geſpannen, maar vervolgends des te meer verſlappende vaten, en van een naar evenredigheid te ſcherp en ligt bloed. Deze zijn de bekende eigenſchappen van *hijpochondrike* en *hijsterike* perſoonen. En een dergelijk temperament kan men het *hijpochondrike* of *hijsterike* noemen. — De mensch van dit temperament heeft niet altijd een onäangenaam gevoel in zijn ligchaam. Wanneer hij zijne krachten voelt, is hij wel; maar zijne krachten worden ligt uitgeput, en kunnen door overmatige gevoeligheid in wanörde gebracht worden. Dus is zijn ligchaams toeſtand zeer *ver-*

änderlijk, en dus ook zijn *gemoeds-toeſtand*; hij is des te veränderlijker, dewijl uitwendige, zoo wel natuurlijke als zedelijke, oorzaaken al te ſterken invloed op hem hebben. — In den toeſtand van onäangename gewaarwordingen is hij over het geheel meer tot *treurigheid*, dan tot *toorn* geſtemd. — Door zijne gevoeligheid wordt hij ligt beledigd en tot gramſchap vervoerd; doch zijne vreesächtigheid doet het bij het *voornemen* blijven, en zelden wreekt hij zich anders, dan door woorden — woorden, die dikwijls zwaarer wonden dan vergif en dolken, zijn het gewoone wapen der zwakken. — Wanneer hij zich genoodzaakt ziet, tot daadlijkheden te komen, zal hij zich meer van list dan van geweld bedienen, en wanneer hij de bovenliggende partij is, zal hij in veele gevallen buitenſpoorig zijn in wreedheid, hoewel meer uit vreeze, dat zijne partijën zich mogten herhaalen, dan wel uit zijnen eigen aart en natuurlijke geſteldheid. — Dewijl hij, door zijne vreesächtigheid, en op zich zelven en op anderen ſteeds opmerkzaam is, kan hij *medelijdend* zijn, doch hij zal nogthans meest voor zich zelven zorgen; de vermaaken van anderen zijn hem doorgaands hinderlijk, en hij kan, gelijk het ſpreekwoord zegt, *geen wit zien*. — Wanneer hij ongelukkig genoeg is, dat hij zijne zwakheid niet erkent, maar volſtrekt

ſtrekt vermaaken genieten wil, die hij anderen ziet genieten, of voor welken hij gevoelig is, dan zal hij op middelen vallen, om dezelven te bekomen, die voor zijne zwakheid geheel niet geſchikt zijn. — Zijne levendige en aandoenlijke verbeeldingskracht kan hem dus gemaklijk verleiden, tot wellusten en zinlijke vermaaken, ſchoon dezelven voor hem doodlijk zijn. — Door zijne vreesachtigheid is hij bedacht op het toekomende, en maakt dikwijls plans, maar hij is te zwak, om ze ten uitvoer te brengen, ſchoon hij, wegens dezelfde geſteldheid, ook in andere tijden hardnekkig kan blijven bij zijne *ondernemingen*, voornaamlijk wanneer hij ééns kan beſluiten, om naar grondregels te handelen, ten einde niets vergeefs, of half gedaan te hebben. — Eindelijk hij ſlaat acht op *kleinigheden*; nadien hij zwak is, zijn zelfs *kleinigheden* hem veel waardig. Dus is hij opgeleid tot beleefdheid en beſchaafde wellevendheid; doch waar bij ook ligtelijk *geveinsdheid* en *huichelarij* ontſtaan kan, hoewel men niet wel kan vermoeden, dat hij zich daar van tot ſlechte oogmerken zou bedienen, veelëer zou hij door zijne vreesachtigheid tot laagheden vervallen.

5.) Doch daarëntegen kan het gebeuren, dat met ſterkte tevens geheel weinig gevoelig- en aandoenlijkheid gepaard gaat; dit is het tem-

pe-

perament, welk HALLER het *Beötisch*, het *boerſche* of *plompe* noemt. — Het heeft zijnen grond in de geſteldheid der vaste deelen van het ligchaam, als ook in een naar evenredigheid te zwaar bloed, het welk weinig gevoeligheid heeft, en daaröm door te weinige wederwerking der vaste deelen te min in beweging gebracht, en door deze traage beweging te min verfijnd, en tot de levensgeeſten te min bereid is. — Deze ſoort van menſchen geraaken niet ligt in hartstogten, maar breekt ééns hunne hartstogt uit, dan werkt zij ongeſtuimig. — Dierlijke behoeften, of ligchaamlijke beledigingen zijn bijna alleen in ſtaat, om dezelve gaande te maaken; maar fijner voorwerpen kunnen het log gevaarte niet in beweeging brengen. — Vervolgends willen zij alles met *geweld* uitvoeren; zelfs daar men zijn oogmerk door geweld geheel niet of ten minſten zeer onvolmaakt bereiken kan. Driest, dom, en hardnekkig gaan zij er op af, en zouden geen' voetſtap uit den weg treden. — Door anderen in beweging gebracht, gaan zij doorgaands te ver, en vallen tot uiterſten. — Nooit of zelden zullen zij anderen ſpaaren of ontzien, daar toe hebben zij geen' aanleg, en vreeze of fijn eigenbelang kan hen niet gemaklijk daar toe brengen. — Zij zijn zelfs dikwijls gencigd tot *moedwillige beledigingen* van anderen,

ren, wanneer zij anders geene voorwerpen hebben, om hunne krachten te betoonen. — Men ziet, hoe dit temperament voornaamlijk plaats heeft bij het graauw en het laagſte gemeen.

6.) Zwakte en onäandoenlijkheid, of gevoelloosheid, te gelijk met een waterächtig, langzaam, maar onverbinderd in de weeke ſponsächtige vaten vloeiënd bloed, vormen den *phlegmatiken*; het onverſchilligſt ſoort van menſchen. — Alles is hun onverſchillig, wat ſlechts hunne rust, en het genot van die weinige eenvormige vermaaken, die zij kennen, niet ſtoort. — En het vuur moet hun al heel na komen, eer zij in beweging raaken.

Naar hunne begrippen is dit de grootſte onrechtvaardigheid, dat men iemand geen rust laat. En dit is misſchien ook het eenige geval, waar in zij voor zich zelven gaande gemaakt worden, of met anderen overëenkomen.

Bij eenen hoogen trap van deze zwakte en gevoelloosheid, hebben zulke menſchen naauwlijks gevoel van tijdsverveeling; doch zijn *phlegmatiken* nog eenigzins leevendig, zoo kunnen tijdverdrijven, welke de zinnen of verbeeldings-kracht verlustigen, zonder veel nadenken te eiſchen, hen voldoen; eene moordgeſchiedenis, eenige narrenpotzen enz. Uit liefde tot

rust

rust en afkeer van alle nadenken zijn zij vijänden van alle nieuwigheden, en doorgaands eigenzinnig en onbeweeglijk bij het oude, en bij het geen zij zich ééns in het hoofd gebracht hebben.

Deze ſoort van menſchen hebben ook meestäl groote verbeelding van zich zelven; alzoo zij niet opmerken, wat hun ontbreekt; zij houden zich zelven voor braaf en eerlijk, omdat zij niemand iet in den weg leggen, en geene booze voornemens tegen anderen ſmeeden.

Wanneer zij ééns, of door buitengemeene bekooringen, en ſterke dranken, of andere ſoortgelijke oorzaaken, levendig en vrolijk worden, dan vallen zij gemeenlijk in zotte buitenſpoorigheden, en worden zelfs beleedigend, om moedig te ſchijnen; dewijl zij niet geleerd hebben, om op eene verſtandige wijze hunne krachten te beſteeden. ——

Deze voorſtelling van de onderſcheiden temperamenten, en de deugden of ondeugden, welken daar uit voortvloeïen, dus uit de wijdlopiger ſchriften van wijsgeeren van onzen tijd ſaamgetrokken, kan ons veele opheldering geven in het beſchouwen der zeden van de *Nederlanderen*; hoe zeer zij met behoedzaamheid moet worden toegepast, te meer, dewijl deze temperamenten zelden zuiver, maar meesttijds vermengd in de menſchen gevonden worden; ook heb-

hebben andere omſtandigheden van luchtsgeſteldheid, levenswijze, enz. zoo veel invloed op dezelven, dat men niet in ſtaat is, om te kunnen bepaalen, welk van deze tot hier toe beſchreven temperamenten, van welken allen zeker voorbeelden in bijzondere menſchen gevonden worden, voornaamlijk het heerſchende in ons land *is*. —— Hier voor hebben wij reeds gezien, dat de Engelſche ſchrijvers der *algemeene hiſtorie*, de Nederlanderen als *phlegmatiek* en onhartstogtelijk beſchrijven. —— Doch zoodanige algemeene uitſpraak verdient behoorlijk bepaald te worden. —— Zoo veel ſchijnt ondertuſſchen met zekerheid te kunnen gezegd worden, dat onder onze *Nederlanderen* ſlechts weinige zuiver *Cholerike* temperamenten gevonden worden; wij hebben wel ten allen tijde groote mannen gehad, en hebben ze ook nog, doch gelijk dezelven in alle tijden en onder alle volken ſlechts zeldzaam zijn, zoo zal men het *Cholerike* temperament niet ligt als een heerſchend temperament voor een geheel volk kunnen opgeven.

Genoegzaam het zelfde mogen wij zeggen van het bloedrijke temperament, het welk niemand voor het heerſchende in ons *Nederland* zal houden, die den aart des volks ſlechts oppervlakkig heeft waargenomen.

Het

Het *Melancholike* en *Hijpochondrike* temperament komt nader in aanmerking, doch meest het laatſte, dewijl het *melancholike* te veel ſterkte des ligchaams onderſtelt, dan dat wij het bij de tegenwoordige *Nederlanders* veel verwachten kunnen. Trouwens, een ſterk ligchaam, vaste en wel geſpannen zenuwen en ſpieren, zijn het niet, waar op onze vertederde Natie roem kan dragen, waar van de vermenigvuldigde zenuwziekten, welke thans zoo algemeen plaats hebben, getuigenis geven. —— Veel meer is het zeker, dat de *Hijpochondrie*, met deze zenuwziekten zoo naauw verbonden, onder zeer veelen der Stadbewooneren heden ten dage heerscht.

Het plompe en boerſche Temperament heeft men meer dan te veel, met alle zijne gebreken, bij den gemeenen man, bij boeren, visſchers, en ſcheepslieden; gelijk wij in het vervolg gelegenheid zullen vinden, om op te merken; zeker, niet tot eere van onze natie! bij zoo veele middelen van beſchaaving, als er thans voor handen zijn, en bij zoo veele pogingen, als er, *tot nut van 't algemeen*, worden aangewend. ——

Wij zijn dan eindelijk tot het *phlegmatike* Temperament gekomen, en moeten belijden, voor zoo veel wij den aart onzer Landgenooten hebben leeren kennen, dat hetzelve meer dan

te

te veel het heerſchende Temperament des volks geworden is. —— Doch hier bij moeten de volgende aanmerkingen niet uit het oog verlooren worden. —— Wij zeggen niet, dat dit Temperament, zonder inmengzel der overigen, en bijzonder van het *hijpochondrike*, en dus zuiver op zich zelven gevonden wordt bij het gros der *Nederlanderen*; neen; wij willen dus verſtaan zijn, dat in het ligchaams-geſtel van onze Landgenooten zeer veel van het *phlegmatike*, in vergelijking van de overige Temperamenten, gelegen is, waar uit volgt, dat zoodra de natie over het algemeen, bij aanleidende gelegenheden, zich in haar waar karakter, het meest duidlijk, vertoont, de deugden en gebreken van dit Temperament zich openbaaren; en voornaamlijk in die plaatzen, waar de *Nederlander* het minst vermengd is met het bloed van vreemdelingen. —— Men herleze eens, het geen wij van het *phlegmatike* en *hijpochondrike* gezegd hebben, en vergelijke daarmede de Nederlanderen, over het algemeen genomen. —— Over het algemeen wordt het erkend, dat de hartstogten der *Nederlanderen* veel moeilijker te ontſteken vallen, dan die van andere volken; dit wordt, wel beſtuurd zijnde en binnen de paalen blijvende, bedaardheid en deftigheid; niemand kan ook twijfelen, of, onze *Nederlanders* zijn vrienden

van de rust, niets is aangenaamer voor eenen Nederlander, dan dat hij ongeſtoord in de door hem gekozen of nu gewoone levenswijze voort mag gaan. —— Zoo lang hem dit mag gebeuren, zal hij onverſchillig dingen aanſchouwen, en behandelingen verdragen, die eene vuurige en levendige Natie in de hevigſte hartstogten ontſteken zouden. —— Wie weet ook niet, dat de *Nederlanders* voor nieuwigheden ſchroomen, en zich, uit vreeze voor onrust, en ſchroom voor de gevolgen, bij het oude houden. —— Men herdenkt nog, hoe bezwaarlijk de invoering eener verbeterde Pſalmberijming voor eenige jaaren tot ſtand was te brengen. — Men beſchouwe eens de uitſpanningen en tijdverdrijven van onze natie over het geheel! Hoe weinig ſmaak is er voor edele en fijne vermaaken, maar integendeel hoe vergaapt zich het volk aan wezenlijk zotte vrolijkheden! —— Voornaamlijk zijn de uitwerkingen van de ſterke dranken bij ons gemeene volk juist, gelijk wij in den *phlegmatiken* gezien hebben. — Eindelijk het is in den aart van onze *Nederlanderen*, dat zij zeer met zichzelven en hun land ingenomen zijn — Dit gaat zelfs zoo verre, dat ingezetenen van onderſcheiden Provintiën, ja van onderſcheiden ſteden en plaatzen in één en dezelfde Provintie hunne bijzondere Provintie, ſtad of plaats boven alle de anderen verheſ-

heffen; met één woord, de hoofd-eigenſchappen van het *phlegmatike* kunnen in de *Nederlandſche* natie niet ontkend worden. — Veele bijzonderheden uit het *hypochondrike* voegen zich hier bij. Niets toch is volgends de ervaaring zekerer, dan dat onze natie, naar verändering van voor- of tegenſpoed, zich geheel anders betoont. Goed geeft moed, is een ſpreekwoord, het welk genoeg aanduidt, dat de voorſpoed zeer veele uitwerking heeft, om de natie ſtout te maaken; integendeel in veelen ziet men voorbeelden, dat zij, bij het veränderen van het geluk, geheel moedeloos worden. — De voorbeelden, die éénsen andermaal in onze geſchiedenisſen voorkomen, leeren dit duidelijk. — In éénen veldtogt maakten zich de *Vlamingen*, ten tijde van Graaf JAN II., meester van gantsch *Holland* — Hoe wanhoopig was men menigwerf in den oorlog met de *Spanjaarden* — Hoe ver drongen de *Franſche* wapenen door in 1672? enz. Doch zoodra er zich ook weder eene flaauwe ſtraal van hoop vertoont, herleeft weder de moed der natie. Dan worden de Vlaamſche bezettingen alöm verdreven, en het land even ſchielijk in zijne onäfhanglijkheid herſteld, als het zich aan de *Vlamingen* onderworpen hadt; dan worden vernieuwde pogingen tegen de *Spanjaarden* gedaan; en de *Franſchen* moeten ruim zoo ſpoedig in 1673 hunne veröveringen verlaten, als zij die in het

voorgaande jaar behaald hadden. —— Ik zal dit onderwerp hier niet verder vervolgen, maar het zelve eindigen met deze aanmerkingen. —— Nademaal het *hijpochondriek* en *plegmatiek* Temperament bij de *Nederlanderen* meest gepaard gaan, kunnen er, indien de Natie werkzaam is, vaste grondregels vormt, en wakkere mannen aan het hoofd heeft, groote deugden geöefend worden. — Dan kunnen lieden van zoodanig Temperament lang bedaard en zachtzinnig verongelijkingen verdragen, zij kunnen eene deftigheid en geduld oefenen, die men als eene heerschappij over de menschlijke driften zal kunnen aanzien; zij kunnen medelijdend deel nemen in de rampen van anderen; zij kunnen volstandig blijven, bij het geen zij éens ondernomen hebben. —— Dus kunnen zij zijn, en dus waren de *Nederlanders*, ten tijde onzer voorvaderen, toen zij zich van de *Spaansche* overheerscbing ontslagen hebben. —— Welke tergingen, welke verdrukkingen stonden zij, eenige jaaren achter den anderen, door! het schenden van hunne voorrechten, het vermoorden, ja levendig verbranden van hunne medeburgeren! enz. eer zij, toen de tiende penning eindelijk hen te gevoelig trof, tot het opvatten der wapenen tegen den dwingeland kwamen. —— KAREL de V. kende deze hunne geäardheid; hij deedt, wat hij wilde, met de *Nederlanderen*, maar stoorde

hen

hen niet in hunne rust, noch in het denkbeeld, dat zij van hunne vrijheid hadden. FILIP en ALBA beschouwden hen als een volk *van boter*, gelijk de laatste zich uitdrukte, maar ondervonden tot hunne schande, waartoe juist zulk een karakter eene natie in staat kan stellen, als de *Nederlanders* in de daad bezitten. — Iemand maakte ééns niet onäartig deze vergelijking: „De *Hollanders*, zeide hij, zijn gelijk hunne turven; deze vatten niet ligt vuur, maar ééns vuur gevat hebbende, volharden zij te branden, tot dat alles zuiver tot asch verteerd is. — Aan deze gesteldheid schrijf ik ook toe, — die geduurige opschuddingen en inwendige bewegingen, aan welke *Nederland* van tijd tot tijd onderhevig is geweest. — De *phlegmatike hijpochondrike*, in wien deze beide Temperamenten samengaan, is juist het geschikte voorwerp, om door den invloed van schrandere en heerschzuchtige lieden zich te laten leiden; die hem wijs maaken, dat zij hem veiligheid bezorgen, zijne rust verzekeren zullen enz. —

Doch wee zoodanig volk, wanneer door bastering alle de eigenäartige gebreken van Temperamenten, zonder paal of perk te ver-pen, de overhand nemen!

*

DERDE HOOFDSTUK.

De wijsgeeren hebben de vraag geöpperd: *Hoe groot de invloed der luchtſtreek* (het *klimaat*) *en land-aart zij op het zedelijk karakter der menſchen?* Ik zal mij in het onderzoek van dezelve niet inlaten. — Sommigen hebben zelfs gedacht, dat het klimaat geheel geenen invloed op de zeden der menſchen zou hebben, dewijl men immers door ondervinding gezien heeft, dat zelfs in de ongunſtigſte luchtſtreken groote mannen zijn voortgekomen. — Dezen zijn, buiten twijfel, te ver gegaan, nadien het toch mooglijk is, dat de mensch door buitengemeene poogingen den invloed der luchtſtreek, even gelijk wij van den invloed van het temperament gezien hebben, kan overwinnen en te boven komen, ja zelfs, door zijnen tegenſtand, tot de tegen-overgeſtelde uiterſten vervallen, dan men natuurlijk uit de geſteldheid der luchtſtreek, in welke hij leeft, of van het land, welk hij bewoont, verwacht zoude hebben.

Dit kan men met zekerheid beweeren, dat de invloed der lucht, en hooger of laager ligging van een land, bergachtig, of vlak en waterachtig, op de vochten en zenuwen van den mensch werken, en aan dezelven eene zachter of ruwer geſteldheid, en dus ook aan de ze-

de-

delijke hoedanigheden van den geest, op welken het ligchaam zoo sterk werkt, eene geheel onderscheiden wending geven moet.

„ In lieflijke gewesten," zegt een naauwkeurig waarnemer, „ alwaar de moederlijke natuur alle haare bekoorlijkheden, alle haare volmaaktheden heeft uitgestrooid; alwaar zij den mensch met ontallijke, van zelfs voortspruitende, gunstbewijzen overlaadt; daar zij hem bijkans van alle moeite en arbeid ontheft; alwaar zij zijne begeerten op veele en menigvuldige voorwerpen verdeelt; alwaar de kracht der te de werkzaamheid en vermogens van ligchaam verzwakt; alwaar het opgehoopte hem eer uitput, dan aan andere de arbeid hem vermoeit; in zulke gewesten moet hij anders gesteld zijn, dan in ruwe den, welke hem bijkans alles onthouden; alle zijne krachten uitgeput worden, om een hard en ruw voedzel te bezorgen; zijne begeerten, tot weinige en slechte werpen bepaald, niet dan des te heviger bandiger zijn; daar zijn ligchaam hard en bekwaam, om vermoeienden en geduurigen arbeid te verdragen; maar tot menigvuldige zigheden, en inzonderheid zulken, welke hulp van het verstand vorderen, bijkans geheel ongeschikt is."

Men meent zelfs opgemerkt te hebben, dat, over het algemeen, een gematigd klimaat, hoedanig men nergens in de wereld volmaakt, maar echter voornaamlijk in *Frankrijk*, eenige deelen van *Zwitzerland*, *Italiën*, en *Griekenland* vindt, het *ſanguineuze* of bloedrijke Temperament veröorzaakt of bevordert; een vochtig en meer warm dan koud klimaat het *melancholike*; het bovenmate vochtig en meer koud dan warm klimaat het *Beötiſche* Temperament; een droog en warm, doch geen van beiden, of ten minſten niet beiden tevens in den uiterſten graad, zoo als het ten grootſten deele in *Spanje* is, het *cholerike*; bovenmatig warm en droog het *hijpochondriſche*; eindelijk dat men van de uiterſte hitte en vochtigheid, het *phlegmatike* Temperament in den hoogſten graad te wachten zou hebben. —— Ondertuſſchen is dit alles aan te veel bepaalingen onderhevig, dan dat men algemeene regelen daarömtrent, met opzigt tot de menigvuldige verſchillendheden in de luchtſtreeken, zou kunnen vaſtſtellen.

Niet min invloed heeft de geſteldheid des lands op de zeden. — Naarmate een land min of meer vruchtbaar is, zullen de bewooners min of meer arbeidzaam, ijverig, matig, of integendeel traag, lui, weeldrig wezen. —— In landen, alwaar de voor- en nadeelen van land-

aart

aart en luchtſtreek in menigvuldige mengelingen uitgeſtrooid zijn, alwaar de weldaaden, welken de Natuur aan den mensch zonder zijnen arbeid bezorgt, zijne gewaarwordingen verzachten; en die, welken zij tot eene beloning van zijnen vlijt hem voorſtelt, zijne bekwaamheden ſcherpen, moet de waarde en waardigheid van den mensch, ten zij dezelve door eenigen anderen ſchadelijken invloed van regeringswijze, godsdienst enz. geſtremd worde, voortreflijk boven anderen uitmunten. —— Zulke gewesten brengen menſchen voort, welke tot de waare grootheid van hunne beſtemming, tot wijsheid, deugd en vrijheid voornaamlijk geſchikt zijn.

Ik kan mij niet onthouden van hier eene plaats in te ruimen aan eene aanmerking van den Baron DE TOTT. —— „ De mensch, zegt hij, heeft eene onverwinlijke neiging tot VRIJHEID. Zoodra hij mooglijkheid ziet, om ze te verkrijgen, doet hij zijn best, om ze zich te bezorgen. In een bergachtig land, bewaart hij eene onafhanglijkheid, die door de gelegenheid begunſtigd wordt: gewoon, de bergen te beklimmen, doorkruist hij ze zonder moeite, en van derzelver toppen verächt hij het vermogen, aan het welk de bewooner der vlakten, niet min door gewoonte, dan door de natuur van den grond, dien hij bewoont, onderworpen is, en in welken de overvloed en de

rust hem de onderwerping vergoeden, die hij ondergaat; terwijl alleen de bekoorlijkheid der VRIJHEID den bewooner der bergen te vrede ſtelt voor het gebrek en de moeilijkheden, die zij hem veroorzaaken."

Wanneer wij de gemelde aanmerkingen op de *Nederlandſche* Natie toepaſſen, zullen wij ons *klimaat*, noch de geſteldheid van ons land, als zoo voordeelig voor de zeden kunnen aanmerken; gelijk de geachte ſchrijver van *de verdediging der eer van de Hollandſche natie* zulks heeft voorgedragen: „ Wat ons *klimaat* betreft; zegt hij, behalven de nevelen, welke onzen dampkring, door de laagte van het land, en de veelheid van water, ſomwijlen verdikken, is het buiten allen tegenſpraak, dat wij eene gematigde en gezonde luchtſtreek bewoonen; de Zeeuwſche eilanden, en ſommige daar aan grenzende plaatzen misſchien uitgezonderd; eene luchtſtreek, welke de inwooners noch aan eene te ſtrenge en langduurige koude, noch aan eene onverdraaglijke hette blootſtelt. Hier door is het bloed der inboorlingen zoo min de verdikking en traagheid der Noordſche volken, als de verdunning, en ſnelheid der meer zuidwaards liggende natiën, onderhevig; de middelmaat vindt hier plaats, waar door de traage loomheid in eene ondernemende kloekheid, en de overijlende ſnelte in eene zekere, bedaarde, houding

en

en geſteldheid van ligchaam en ziel veränderd wordt." —

Bij vreemde natiën ſtaan onze landzaten daarentegen, wegens de laage en waterächtige geſteldheid van ons land, en de vochtige zwaare lucht, die zij inademen, te boek, als een dofgeestig, zwaarmoedig, en tot de melancholie zeer geſchikt volk. — Wat is er van de zaak?

Ons *klimaat* is, wat men ook zegge, niet van de gunſtigſten. Wij hebben, door de nabijheid der noordzee, en door het menigvuldig water in ons land, ongetwijfeld, meer eenen vochtigen dan droogen dampkring: die doorgaands ook meer koud dan warm is. — Over derzelver gezond- of ongezondheid, ten aanzien van het ligchaam, mogen de geneesheeren oordeelen, als ook, of in de daad de Zeeuwſche Eilanden ongezonder kunnen gerekend worden, dan andere plaatzen van ons land; waar omtrent misſchien meer vooröordeel plaats heeft, dan men denkt. Trouwens, laat een vreemdeling aan onze zeekusten, of in meer waterächtige ſtreeken van ons land komen woonen, en zich niet wachten voor de avondluchten, het welk men in *Zeeland* ook moet doen, hij zal zoo wel door eene koorts, gelijk men ſpreekt, tol moeten betaalen, als in *Zeeland* aan den vreemdeling gebeurt. — Wij hebben eene geſtadige af-

afwisseling en verändering van lucht, ten opzigte van hitte en koude. Hoe menigmaal gebeurt het, dat wij op éénen enkelen dag, in één ermaal, de vier jaargetijden hebben, van lente, zomer, herfst, en winter! Hoe dikwijls volgt op eenen warmen dag, in het voorjaar voornaamlijk, een guure en doordringende natte koude, die den gezondsten treft! —— Het is waar, de noordewind, hoe guur, is voor ons land, met zijne buïen, een bezem, die natuur gebruikt, om den dampkring te zuiveren, want een aanhoudende drooge, warme zomer heeft, door de uitdampingen van onze menigvuldige stilstaande wateren en slooten enz. in den herfst veelal de treurigste ziekten, zinking- en rotkoortzen ten gevolge, doch met dit al brengt ons luchts-gestel veel toe, om een *beötisch* Temperament onder ons volk te veröorzaaken, waarvan onze kustbewooners, en ons gemeen helaas! te veel getuigen zijn, en welken invloed zulks op de zeden geeft, hebben wij in het voorgaande HOOFDSTUK gezien.

Zedert onze geneesheeren hunne aanmerkingen bepaald hebben, tot de thans zoo zeer vermenigvuldigde zenuwziekten, in welken het *Melancholike* en *Hypochondrike* Temperament doorgaands heerscht, hebben zij erkend, dat ons klimaat hier veel aan toebrenge: „ Want," zegt een voornaam geneesheer, „ als men overweegt

weegt alle die groote veränderingen, welke, zedert anderhalve eeuw, ten aanzien van onze rivieren, zeeën, en landen, enz. zijn voorgevallen, zoo veele aanſlikkingen, verzandingen en plaaten, zoo veele doorbraken en overſtroomingen, zoo veele uitgeveende meiren en plaſſen, zoo veele uitgebaggerde ſlooten en poelen, zoo veele droogmaakerijën en andere landwinningen, eene zoo veel grooter bevolktheid der ſteden en beplanting derzelven met boomen, zoo veel meer trafieken en fabrieken, alle zoo veele bronnen, die onzen dampkring onöphoudelijk met de ſchadelijkſte uitwaaſemingen vervullen, en vooral met dat *brandbaar beginzel (Phlogiſton,)* 't welk, volgends de nieuwe ontdekkingen van PRIESTLEY, INGENHOUSZ, DEYMAN, VAN MARUM en anderen, zoo verderflijk voor ons levensbeginzel en zenuwen is; wanneer men hier bijvoegt alle die, uit deze oorzaaken voortgeſproten, algemeene ziekten, zinkingen, koortzen, rot- gal- kwaadäartige koortzen, enz. benevens zoo veele andere beſmetlijke ziekten, die zedert zoo veel meer in ons land geheerscht hebben, en die van tijd tot tijd de gezonde en ſterke geſteldheid onzer landgenooten verzwakt en gekrenkt, en bijzonder hun zenuwgeſtel zeer gevoelig gemaakt hebben, zoo heeft men niet, dan al te veel redenen, om vast te ſtellen, dat die veränderde luchts- en

lands-

landsgeſteldheid krachtdaadig medegewerkt hebbe, om het getal der zenuwziekten in ons land aanmerkdijk te vergrooten. —— Men vindt zulks ook maar al te wel bewaarheid op die dorpen en plaatzen, daar de aanſlikkingen, overſtroomingen en droogmaakerijën, door haare verderflijke uitwaasſemingen, de gezondheid en ſterkte van hun, die 'er in en omtrent woonen, gekrenkt en gekraakt hebben; de meesten van die lieden, te vooren gezond en vrolijk, zijn tegenwoordig zwak, zieklijk, en kwijnende, en de mans zoo wel als de vrouwen, uit dien hoofde, gekweld met zenuwziekten, die zij voorheenen nooit gekend hebben."

Ik heb op deze gezegden alleen de volgende aanmerking; de natuur van ons klimaat blijkt, volgends deze waarnemingen, niet verbeterd te zijn, nogthans moet derzelver oorſpronglijke geſteldheid genoegzaam dezelfde geweest zijn, nadien de ligging en natuurlijke geſteldheid, niettegenſtaande deze verändering in ſommige omſtandigheden ten kwaade, in den grond ſteeds dezelfde waren. —— De *ſcorbut*, welke zoo veele toevallen gemeen heeft met die, welke men in de zenuwziekten opmerkt, was ook altijd de landziekte. —— Doch, van waar dan, dat onze voorvaders kloeke, rustige, mannen, dappere en deugdzaame menſchen waren? De reden daarvan vind ik, voornaamlijk, in hunne le-

levenswijze. —— Onder een luchtsgeſtel, als het onze, is werkzaamheid, ijver, beweeging, matigheid een volſtrekt noodzaaklijk hulpmiddel, om de ligchaams- en zielsgeſteldheid tegen den ſchadelijken invloed van den dampkring te verharden; wanneer dezen dan bij de inwooners van *Nederland* worden geöefend, zijn zij rustige en gezonde menſchen, maar zoodra, in den ſchoot van overvloed, weelde, verwijfdheid, traag- en werkeloosheid gekoeſterd worden, zal het klimaat en het luchts-geſtel onverhinderd voortwerken, en de nadeeligſte gevolgen zullen zich, zonder eenige ſtremming, vertoonen. ——

Ik vind aangetekend, dat de Hertog VAN ALBA, in den Raad van *Spanje*, toen er geraadpleegd werdt, of men tegen de *Nederlanderen* ook geweld zou gebruiken, met ſnerpenden hoon zich hebbe uitgelaten: Hij hadt wcléer een volk van ijzer, meenende de Spaanſche *Mooren*, betemd, en zou nu gemaklijk een volk van boter, zoo noemde hij de *Nederlanderen*, beteugelen kunnen. Ik geve toe, dat hij op boter en kaas, de voornaamſte en zoo edele voortbrengzelen van ons land, hebbe gedoeld, maar zou hij niet tevens de geäartheid van onze natie, welke ook toenmaals door lange vrede, en door den rijkdom, verbaſterd was, gegiſpt hebben?

De

De mensch is vermogend, om de ongunſtigſte omſtandigheden ten besten aan te wenden, zoo dra hij werkzaam is, en zijne krachten beſteedt, dan hardt hij zich, en dan heeft zelfs de bewooner van eene niet voordeelige landſtreek en *klimaat*, veel vooruit boven anderen, in welken, een gunſtiger hemel en vruchtbaarer land, niet zoo veele werkzaamheid vorderen.

Men heeft ten allen tijde de zinlijkheid en netheid der *Hollanderen* geroemd, maar heeft men wel altijd opgemerkt, dat dezelve aan noodzaaklijkheid veeläl is toe te ſchrijven? De menigvuldige dampen en uitwaasſemingen, welke onze lucht reeds onzuiver maaken, doen al het huisraad en de huizen beſlaan; alles verliest dra zijnen glans, indien het niet door ſchoonmaaken, door ſchuuren en ſchrobben, gereinigd en gezuiverd wordt. Deze is de waare reden, welke onze vrouwen zinlijk maakt, en deze zinlijkheid brengt weder veel toe, tot zuivering en verbetering van den dampkring, en tot weering van deszelfs nadeelige uitwerkingen.

Ons land is in zich zelven niet vruchtbaar; geen derde gedeelte van deszelfs inwooneren zou door de eigen voortbrengzelen des lands kunnen beſtaan; wij hebben ook geene waaren van belang, om tegen vreemde waaren te verhandelen. Willen wij derhalven met andere volken gelijk ſtaan, willen wij ons beſtaan, willen wij overvloed

vloed hebben, naarſtigheid, werkzaamheid, en alle de deugden van eerlijkheid, oprechtheid, goede trouw enz. welke in den Koophandel van zoo veel dienst zijn, moeten de onvruchtbaarheid van het land vervullen. — Deze waren de bronnen van *Hollands* welvaaren! — armoede leerde huishouden. — Toen de Koning van *Spanje* de vaart op *Spanje* en *Portugal* verboodt, en daardoor in ééns den *Nederlanderen* den gewisſen doodſteek meende toe te brengen, deedt de nood hen bedacht zijn, om de vaart naa de beide *Indiën* regelrecht te ondernemen, en welken uitſlag dit, ten voordeele van ons gemeenebest, gehad hebbe, is aan allen bekend.

Gij ziet, uit den inhoud van dit HOOFDSTUK, mijne Landgenooten! hoe alles ons verpligt, tot werkzaamheid, maatigheid, ijver en deugd; wee! indien wij deze goede hoedanigheden verwaarloozen, indien wij aan weelde en derzelver heilloze uitwerkzelen toegeven, of indien wij moedeloos de handen ſlap laten hangen, dan lopen wij gevaar, van door de ongezondheid van ons klimaat, te kwijnen, of door felle ziekten te ſneuvelen, en in onze moerasſen te vergaan.

*

VIERDE HOOFDSTUK.

Dank hebbe de goedertierene Voorzienigheid! —— Daar de *Nederlanders* geen heel voordeelig Temperament of ligchaams-geſtel over het algemeen hebben; daar op ons *klimaat* en geſteldheid des lands niet te roemen valt; en de zeden, natuurlijkerwijze, zich van beiden geene gunſtige invloeden belooven mogen, heeft de godheid voor een tegenwigt gezorgd in de geſteldheid van den godsdienst en regeerings-vorm in ons Vaderland, welke beiden juist geſchikt zijn, om de natuurlijke invloeden van Temperamenten en klimaat ten besten te keeren, en onze landzaaten op te wekken tot het ter hand ſlaan van die hulpmiddelen, waardoor zelfs de nadeeligſte gevolgen afgeweerd, en de heilzaamſte uitwerkzels voortgebracht kunnen worden.

Hier voor ſpraken wij met één woord van de betrekking, welke de godsdienst op den ſtaat heeft; wij ſpraken van het christendom, als den gezegendſten der godsdienſten, die de menſchen, welke zijne voorſchriften volgen, zijne beloften gelooven, wezenlijk heil aanbrengt, zelfs in dit leven, door hen deugdzaam te maaken, en hunne zeden te verzachten. —— Ik verzoek, dat de Lezer het geſchrevene deswegens herleze, of in zijn geheugen herroepe.

De

De christen-godsdienst, en wel zoo als die door de Hervorming, indien niet geheel, ten minsten voor een aanzienlijk gedeelte gezuiverd is van *hiërarchie* en het *despotismus* der geestelijken, heeft in onze gewesten zijn zetel gevestigd. —— De edele, en den redelijken mensch zoo natuurlijk passende VRIJHEID van denken is onder ons bewaard gebleven! —— Ieder mag voor zich den godsdienst onderzoeken, die leiding van gedachten omtrent denzelven kiezen en volgen, welke hem aanstaat en behaagt, die hij voor de beste en naast bij de waarheid keurt. —— Wij, hoe zeer verbasterd, zouden, zoo min als onze voorvaders, welke partij wij ook in de verschillende gezinten der christenen volgen, *Inquisitie* en gewetens-dwang dulden kunnen! —— Niemand heersche over ons geweten! —— Vervloekt zij gewetens-dwang en heerschappij over de gemoeden der menschen!

Liefderijke verdraagzaamheid, wier zacht gelaad gevoelens van vrede en liefde alömme verspreidt, blijf, schoone dochter des hemels! gunstelinge van God en JESUS! eeuwig onder ons woonen, en zalig ons, door uwe heilzame invloeden!

Gelijk 'er niets op de wijde wereld kan bedacht worden, het welk de menschen zoo ontaart van hunne hemelsche natuur, waar door zij redelijke, denkende, vrijwerkende wezens

zijn, als het geeſtelijk *despotisme*, wanneer zij eenen, dien zij voor eenen afgezant des hemels houden, blindeling gehoorzaamen, en daardoor tot de laagſte en verächtelijkſte ſlavernij vervallen, zoodat zij gereed zijn, zonder eenig bedenken, alles te doen en te bedrijven, wat hij lust heeft te bevelen, en alles te lijden, wat de wreedſte dwinglandij kan opleggen, omdat men naamlijk zijne uitſpraken voor de uitſpraken der Godheid houdt.

Gelijk niets ter wereld den mensch gevoelloozer voor alle de zachte aandoeningen der menschlijkheid, en wreeder dan de woeſte tijgers maakt, dan godsdienst-haat, en partijzucht, nademaal hij waant, zich bij God zelven verdiend te maaken, wanneer hij zijnen medenmensch mishandelt, vervolgt, ter dood toe vervolgt, en alle ſnoodheden aan hem oefent; terwijl hij zich gerechtigd oordeelt, om list en geweld te mogen verëenigen, indien ſleehts het waar geloof, of het geen hij daar voor aanziet, zegeviert, en de ketters van Gods aardbodem worden uitgeroeid.

Zoo is er integendeel niets, het welk de menſchen meer hunne waarde doet kennen, meer opbeurt tot hooger trap van volkomenheid, dan vrijheid van denken en handelen in het ſtuk van den godsdienst. —— Ik ſpreek niet van ongebondenheid en zoo ten onrecht ge-

genaamde vrijgeesterij, waarbij men het lieflijk juk van den godsdienst afwerpende, zich in de ſlavernij zijner eigene driften en in den vertwijfelenden afgrond van dubbende en folterende onzekerheid ſtort, maar van die vrijheid, welke, zonder menſchelijken dwang of gezag, de wetten van den godsdienst opvolgt, en blijmoedig volbrengt —— Deze vrijheid breidt de grenzen van onze kundigheden ſteeds wijder uit; vergroot de vermogens van den geest; en verſterkt de veêrkracht der werkzaamheden.

De mensch, die vrij en uit eigene overtuiging den godsdienst gehoorzaamt, zal met waaren ijver deszelfs voorſchriften in zijn gedrag uitdrukken; hij zal het min en meer gewigtige onderſcheiden, en inziende, dat gerechtigheid, barmhartigheid, liefderijkheid, weldaadigheid, en welke deugden meer zijn godlijke meester hem geleerd, en door zijn eigen voorbeeld aangewezen heeft, de voornaamſte geboden der godlijke wet zijn, ſpant hij zijne krachten in, om daar in uit te munten. —— Waar de godsdienst, en de godsdienſtige vrijheid, heerſchen, daar zal de edele mensch *voortreflijker zijn dan zijn naasten.*

Zoo is er ook niets, het welk de zeden zoo verbetert, en algemeene welwillendheid en liefdaadigheid te wege brengt, als de gouden verdraagzaamheid. — Aan deze is *Nederland*

zijn opkomst en bloei verſchuldigd. — De vervolgde om zijn geloof, of godsdienſtige begrippen vondt hier eene ſchuilplaats, en werdt door verdraagzaamheid op den moederlijken ſchoot gekoeſterd; dit deedt duizenden verſtandige, werkzame, deugdzame vrienden van den godsdienst herwaards afzakken, en zich in het verdraagzaam *Nederland* vestigen, daar zij arbeidzaamheid, welvaart, en rijkdom kweekten.

Beiden, godsdienſtige vrijheid en verdraagzaamheid, onderſchraagen het koopbelang, de zeevaard, en de verkeering met vreemdelingen. — Niet verdeeld door godsdienſtige partijzucht, niet in het harnas gejaagd door godsdienst-haat, kunnen alle rangen der burgeren tot het welzijn van het algemeen, bij welks behoud alle gezinten even gelijk belang hebben, hunne pogingen verëenigen.

O *Nederland!* Zoodra binnen uwe landpaalen de godsdienst zijne achtbaarheid en invloed verliest; —— zoodra losbandige vrijgeesterij alle deszelfs verpligtingen verzaakt; —— zoodra dweepzucht en bijgeloof voor godsdienſtige vrijheid kluisters ſmeeden, en verkeerde ijver voor gewaande of waare rechtzinnigheid inbreuken doet op de geheiligde rechten der verdraagzaamheid; — dit is het tijdſtip, van waar gij uwen ondergang moogt rekenen; ondergang, die bij u zoo veel ſpoediger zal volgen, als de geſteldheid

heid van het volks-temperament, klimaat, en land min gunſtig is, om uw verderf lang te vertraagen.

Met de godsdienſtige is de burgerlijke VRIJHEID in ons vaderland, gelijk de zachtheid der regeering met de godsdienſtige verdraagzaamheid, te naauw verbonden, dan dat wij ook hier op onze aandacht niet zouden vestigen.

Men doorwandele met een wijsgeerig oog de volken der aarde, men doorſnuffele de jaarboeken van oude en nieuwe natiën, men zal duidelijk ontwaaren, dat het ſtaats-beſtuur meer invloed heeft op het karakter der bijzondere perzoonen, dan het klimaat of luchts-geſtel. Men zal zien, dat de zedelijke oorzaaken ſtandvastig de natuurlijke overwinnen. —— De *Thebaanen* waren helden onder de *Griekſche* helden, toen zij door EPAMINONDAS en PELOPIDAS werden beſtuurd en aangevoerd. —— Het waren de ſchikkingen van LYKURGUS, die *Sparta* geducht, de wetten van SOLON, die *Atheenen* groot en rijk maakten; de VRIJHEID verhief *Rome* tot vorſtin der wereld. — Toen werden uitmuntende daaden verricht; voortreflijke mannen dongen om prijs, wie den anderen in deugd, in vaderlandliefde, in ijver voor het gemeenebest, zou voorbij ſtreeven. — Maar beſchouwt de tegenwoordige *Grieken*, op wier zeden het merk van ſlaavernij gedrukt ſtaat; beſchouwt de tegenwoor-

dige bewooners van *Rome*, geheel verbasterd, onder het drukkende *Despotismus* eener geestelijke heerschappij! en erkent den invloed der regeerings-vorm op de zeden.

De regeering van ons land is eene gemeenebest-regeering; naar deszelfs oude en waare *constitutie*, zedert onze voorvaderen de dierbare VRIJHEID bevochten hebben, op de *Spanjaarden*, na eenen oorlog van tachtig jaaren, behoort een ieder der ingezetenen in *Nederland* zoo vrij te zijn, als men, bij mooglijkheid, behoudens de goede orde en ondergeschiktheid in eene burgermaatschappij noodzaaklijk, zijn kan. — Naar de oude en waare *constitutie* heeft geene adel- noch familie-regeering in *Nederland* plaats; een man van verdiensten kan en mag zich uitzigten vormen, en hoopen op eerämbten en waardigheden, en min of meer aandeel in het bestuur des algemeenen vaderlands. Naar de oude en waare *constitutie* van ons land, zijn de wetten en de regeering van het zelve zacht, en menschlijk, waarvan alle onrechtvaardigheid en onderdrukking verre af is.

Welken invloed heeft eene VRIJë staats-regeering op de zeden? Men heeft het volgende opgemerkt.

1.) De VRIJë Republikein gevoelt zijne waarde en krachten; daar hij van dezelven een vrij gebruik kan maaken, opent dit eene nieuwe bron van werkzaamheid.

2.) Eene

2.) Eene ſtipte waarneming van de uiterſte regelen van wellevendheid behoeft gij niet van hem te waehten; komplimenten rekent hij niets; gemaakt en ſtijf zal hij die maaken, indien hij zich naar tijd of omſtandigheden moet ſchikken; *vreze* en *vleijerij* zijn hem onëigen; veelëer zou hij ſoms al te ſtout en vrijmoedig zijn, en ligt misſen, in het ontzag en den eerbied van perſoonen. Veilig onder de beſchutting der wetten, kan hij voor zich zelven leeven, zonder dat hij met iemand iet heeft uitſtaande.

3.) De VRIJË Republikein ſtelt belang in het algemeen welzijn. De handhaving der wetten en der openbare rust en veiligheid gaat hem ter harte; in elke onderdrukking en onreehtvaardigheid beſchouwt hij zijn eigen gevaar; dit doet hem deel nemen in den toeſtand en het lot zijner medeburgeren, zelfs met bepaaling en verzachting van zijne eigene driften en begeerten.

4.) De zachte en menschlijke wetten maaken hem ook zachter en menschlijker, goedäartig en medelijdend. Het menschlijk gevoel is door de voorbeelden van ſtrengheid in het ſtraffen, in hem niet verſtikt.

5.) Aan oude gebruiken en gewoonten is hij gehecht, en nieuwigheden zoekt hij niet zonder gewigtige redenen.

6.) Hij is in ſtaat, om vriendſchap te kweeken; bijzonder is hij een ſtandvastig vriend, ingevalle hij gelooft, dat onrechtvaardig geweld en willekeurige behandeling zijnen vriend drukken, dan oordeelt hij het zijn pligt te zijn, om voor waarheid en billijkheid te ſtaan; dan wordt voor hem de zaak van zijnen vriend eene gemeene zaak, en dus ook zijne zaak.

7.) Doch dit is van den anderen kant waar; waar burgerlijke VRIJHEID plaats heeft, is groote roem, uitmuntende deugd, niet vrij, van afgunst tot medgezel te hebben. —— Men vreest al ligt voor de gevolgen van alles, wat uitmunt, ten nadeele van de VRIJHEID. —— Een ARISTIDES wordt uit *Atheenen* voor tien jaaren gebannen, omdat hij door *rechtvaardigheid* vermaard was, en eerlijkheid omtrent 's lands geldmiddelen. —— Zij, die aan het roer van regeering zitten, worden, gelijk men zegt, met loode ſchoenen nagegaan, en hun post wordt hun dikwijls moeilijk en bezwaarlijk gemaakt door de berispingen en de ſtrenge oordeelen, welken VRIJË burgers zich niet ontzien, over hun gedrag te uiten.

Zie daar, welken invloed men opgemerkt heeft, dat eene VRIJË en zachte ſtaats regeering op VRIJE gemeenebest-gezinden heeft.

Wan-

Wanneer hard- en ſtrengheid in zoodanige regeeringsvorm inſluipt, wanneer de zeden der natie niet meer overëenkomen met de ſtaats-inrichting; wanneer ſlaaffche gezindheden en hoedaanigheden de overhand beginnen te nemen, dan — zeggen de waarnemers der menschlijke zaaken — is het tijdſtip eener omwenteling op handen, en zij bewijzen het met het voorbeeld der *Romeinen* in de laatſte tijden van hun gemeenebest.

*

VIJFDE HOOFDSTUK.

Op de zeden der menſchen heeft ook hunne handteering en levenswijze, hun voedzel, de aart en wijze van opvoeding, en de goederen des geluks, armoede en rijkdom onbeſchrijflijk veel invloed. — Van deze onderwerpen moeten wij nog kortelijk gewaagen, voordat wij tot de daadlijke beſchouwing van de zeden der Nederlanderen overgaan.

De volgende aanmerkingen hebben de wijsgeeren, uit de ondervinding en uit gemaakte waarnemingen, te boek geſlagen nopens den invloed der handteeringen van het menschdom op hunne zeden. —— De zeeman, die op de holle en ongeſtuime baaren, zoo dikwijls blootſtaat voor gierende ſtormen en huilende buiën, wien het gedruis der baaren verdooft, terwijl hij, bij het nijpen van den nood, driftig, werkzaam, vlug, alle krachten moet inſpannen, om het veege leven te behouden, die zeeman wordt ruw in zijne zeden, en gelijkt in zijn gedrag en omgang, in zijne geheele zedelijke geſteldheid, veel, zeer veel, naar het element, welk hij beploegt. ——

Door gewoonte verhard tegen gevaaren, is hij doorgaands ongevoelig voor de rampen van anderen. — 't Is waar, hij biedt hulp en vaardigen on-

onderſtand, maar gevoeligheid, en tederheid van ziel zoekt men vergeefsch bij hem. —— Alles, zelfs zijne liefde jegens vrouw en kinderen, draagt bij hem zekere merken van deze ruwheid —— zijne geſprekken, zijne redenen zijn kort, afgebroken, alles duidt de beweging en rusteloosheid zijner hartstogten en driften aan; niets ſtuit hem meer dan traagheid en talmen. —— Allen, met welken hij te doen heeft, zou hij, zonder veele woorden te gebruiken, zijne drift willen mededeelen, en zie daar de reden, waaröm den zeeman het vloeken meer eigen ſchijnt dan den landman. —— Met dit alles kunnen zeer goede hoedanigheden gepaard gaan. Ik heb vaak meer eerlijkheid, rondborſtigheid, oprecht- en gulheid over het geheel onder de zeelieden waargenomen, dan onder andere klaſſen van menſchen. Van komplimenten, en vlijën weet hij niet. Deze is hij op zee niet gewoon, zij zouden hem daar weinig te ſtade komen. —— Hoe zeer hij ook op de rusteloze baaren zwerft, dewijl zijn vaderland hem, na het doorſtaan der gevaarlijke reizen, in zijnen ſchoot doet uitrusten, bezit zijn vaderland ook zijne genegenheid, hij is er een welmeenend vriend van. —— Nogthans kan hij niet ſtil blijven, zijn werkzaam zeeleven, ſpeelt hem in het hoofd; zijn hart hunkert, naauwlijks de rust geſmaakt hebbende, weder naar zijne ge-

woo-

woone levenswijze, en ſtout zoekt hij de gevaaren weder op, welke hij ter naauwernood ontkomen was. —— Of blijft hij, wanneer zijne jaaren hem noodzaaken, het woelig zeevaaren te ſtaaken, aan land, ook daar kan hij niet ſtil zitten; zoo lang er adem in hem is, zal hij ondernemend, werkzaam, en woelachtig wezen.

De ſtille visſcher, wiens levenswijze zoo eenvormig is, die zijne netten uitwerpt, en zijnen tijd afwacht, om dezelven weder op te haalen, en den gevangen buit over te nemen, is het tegengeſtelde van den zeeman, zoo even beſchreven. —— Hij zeilt naa zee, vangt zijnen visch, keert weder, brengt het gevangene te markt, boet zijne netten, en ſteekt weder in zee. —— Kan het ons verwonderen, dat hij dom, en onnozel is, met één woord, dat hij een *Beötisch* Temperament heeft. —— Oprecht en gulheid is hem eigen, van veinskunst en listen weet hij niets. —— En gelijk hij zelf trouw en oprecht is, zoo heeft hij ook op anderen een goed vertrouwen, en is zelfs ligtgeloovig.

Van volken, die zich op de jagt toeleggen, heeft men het tegendeel opgemerkt. Hier komt het op ſterkte, op list aan; en de list alleen uitgezonderd, zullen, in veele opzichten, de zeden van den ſtouten zeeman en wakkeren jager veel overëenkomst hebben.

Ge-

Geheel onderſcheiden van deze allen zullen zich de zeden van den land- en veeman voordoen. Hij kent een vast eigendom, dit zal hem meer naar algemeene veiligheid, beſchermd door de wetten, doen verlangen; zijne levenswijze boezemt hem meer zachtheid en bedaardheid van geest in, meer gezelligheid, en geſchikheid tot de ſamenleving; zijn huisgezin, het welk hij niet verlaat, het welk hem de behulpzame hand biedt in zijne bezigheden, bemint hij tederer en gevoeliger; nadien de land- en veebouw ſteeds de hulp van anderen nodig heeft, terwijl hij tevens in de behoeften van anderen voorziet, haalt hij de band der maatſchappijën naauwer toe. —— Ik kan alle de voordeelen van het landleven hier niet beſchrijven, maar vergenoeg mij, met de woorden van VIRGILIUS, die hij van de Landlieden gebruikte:

—— *Felices, ſi ſua bona norint.*

Gelukkig, indien zij een denkbeeld hebben van hunne voorrechten!

De koophandel kan voornaamlijk onder alle levenswijzen de gewigtigſte veränderingen ten opzichte van de zeden voortbrengen. *Le commerce*, heeft MONTESQUIEU te recht aangemerkt, *polit les moeurs; mais il les corrompt.*

„ De

„ De koophandel beſchaaft de zeden, maar bederft ze ook." Dit is vooral waar, wanneer de Koophandel zich uitbreidt tot vreemde volken, en bijna de geheele wereld omvat. — Steeds nieuwe denkbeelden, nieuwe begeerten, nieuwe behoeften, nieuwe ſpooren tot werkzaamheid; alle vermogens en krachten moeten hier ingeſpannen; alle kunſten, om nuttig te zijn, en te behaagen, beproefd, en te werk geſteld worden. — De kring van genot onöverzienlijk; maar ook eene veränderlijkheid en afwisſeling zoo veelvuldig, als de droomen der verbeeldings-kracht. En nu voor deze menigte van bekoorlijke goederen, van ingevoerde behoeften, geen rijkdom meer te groot, geen arbeid meer genoegzaam. Meer genot, maar min voldoening. Meer voorwerpen, maar min kracht van gevoel, neiging, en deugd. De vooröordeelen voor vaderland, gewoonte, en oudheid, en de neigingen, daarmede verbonden, verzwakt, misſchien tot onverſchilligheid en geringächting toe. — Wat nieuw is, behaagt; door dartelheid en weelde, en het vluchtig en afwisſelend genot, verveelt het oude. — Gevoel van menschlijkheid en meer uitgebreide verkeering met vreemdelingen beſchaaft het ruwe, het eigenzoekende der vaderlandsliefde, maar neemt ook ligtelijk het ſchoone en verhevene van dezelve weg — ja onder den ſchijn, dat men een beſchaafd wereldburger zij, wordt dikwijls

wijls alle daadlijke menschlievendheid verſtikt. — Geld, geld is eindelijk de afgod, waar aan alles wordt opgeöfferd; omdat geld alleen alle wenſchen ſchijnt te kunnen vervullen. —— Deze is hoofdzaaklijk de tekening, welke ons een wijsgeer van den invloed van den koophandel op de zeden heeft ontworpen, en die wij, bij nadere beſchouwing, niet te ſterk vinden.

Dus zou ik van alle levenswijzen ſpreken, en derzelver betrekking op de zeden der menſchen kunnen aanwijzen; in dit alles toch is een natuurlijk verband en ſamenhang, meer dan men gelooft. Alle neeringen en handteeringen hebben iet in zich, waar door de zeden of dus of zoo gewijzigd worden. — Alle beroepen brengen zekere uitwerkzelen voort, welke zich terſtond aan het oog van den opmerkzamen beſchouwer ontdekken. —— Een geeſtelijke, een geleerde, een ſchoolmeester, met één woord, ieder één, van wat beroep of ſtand, heeft iet onderſcheidends in zijn karakter en zeden, het welk door den wijsgeerigen waarnemer uit de bijzondere beroepen kan verklaard en opgehelderd worden.

Of de wijze van leeven, het ſoort van voedzel, welke de menſchen volgen en gebruiken, ook invloed hebbe op de zeden, daar aan kan alleen iemand twijfelen, die geene onderſchei-

den denkbeeld van deze zaak vormt, of op de ondervinding geene acht geeft. — Welke ſchielijke en geweldige veränderingen brengen ſterke en verhittende dranken in de meeste menſchen voort! De laſſte bloodäart wordt een held door een teug ſterken drank, en ontziet, zoo lang de roes bij hem duurt, geene gevaaren, daar hij anders voor het ritzelen van een blad beeft. — Het onderſcheiden ſoort van voedzel brengt zeker onderſcheid van ſappen, van geſteldheid des bloeds, en van het gantſche ligchaam voort, en nu werkt dit ligchaam weder op den geest. — De vermaarde geneesheer TISSOT verhaalt ons, iemand gekend te hebben, die tot zijn 22ſte jaar zeer haastig was tot toorn; ééns door deszelfs buitenſpoorigheid in ongelegenheid gekomen, nam hij voor, zijne wijze van leeven en voedzel te veränderen, en alleen van melk, melkſpijze, vruchten, en water te leeven; dit, getuigt TISSOT, deedt eene gewenschte uitwerking bij dezen perſoon. TISSOT zag hem in eenen hoogen ouderdom vrolijk, zachtzinnig, en gezond.

De bewooners van ons land ſtonden van ouds te boek, als een nijvrig, werkzaam, gezond, eenvouwig en zedig-leevend volk. Maar hoe was hunne wijze van leeven, welk was hun voedzel? Zij waren zeelieden, visſchers, landbouwers, handwerkslieden, kooplieden of regenten;

zit-

zittende kunſtenaars, ambagten, en beroepen waren weinig in getal. — Elk was vlijtig in zijne zaak, men hadt weinige of geene bedienden; vrouwen deeden meest zelven haar huiswerk, de dochters hielpen de meid, of waren alleen meid. Juffrouwen op ſtraat, en meiden in huis: was het ſpreekwoord. — Men ging meest te voet, koetzen waren naauwlijks bekend, zelden zelfs gebruikte men wagens, om van de ééne ſtad na de andere te rijden. — De Raadpenſiönaris JAN DE WIT hadt niet meer dan éénen knecht, en ééne dienstmeid, en ging doorgaands te voet na en door den *Haag*. — Matigheid heerschte op hunne tafelen; onze voorouders kenden ſlechts eene zeer geringe verſcheidenheid van ſpijzen en dranken. Bij de aanzienlijkſten zelven beſtondt de disch meest al uit een goed ſtuk vleesch, ham, of ſpek, nu en dan uit wild, uit rivier- of zeevisch, met een gering getal van geſtoofde of gekookte meelſpijzen, moeskruiden, en vruchten; en hun nagerecht beſtond doorgaands uit eenvouwige gebakken en de vruchten, die het land en het ſaiſoen voortbrachten. Deze allen waren door eene *Hollandſche* keukenmeid, op eene gerede wijze en zonder kunst, toebereid en opgedischt. Zeldzaam dronken zij wijn; koffij en thee waren onbekend, maar hun gewoone drank was goed, voedzaam, belegen bier. Zij aten en

dronken met ſmaak en graagte, omdat zij, tot den maaltijd toe, altijd werkzaam waren, en zij verteerden hun eten gemaklijk, omdat zij, na het eten, terſtond weder het werk opvatten, of opzetlijk eene goede wandeling deeden. — Altijd druk bezig, en door het belang hunner zaaken gedreven, waren hunne etenstijden kort, en hunne vriendenmaaltijden weinig; gastmaalen rechtten zij niet aan dan bij plegtige tijden of feesten. — o Gulden matigheid! die onze voorvaderen tot kloeke en deugdzame menſchen vormdet! waar zijt gij te vinden? — Van de gedeputeerde Staaten, die met den Spaanſchen Ambasſadeur een' ſtilſtand van wapenen moesten ſluiten, tekent VOLTAIRE aan, dat zij, met een klein vaartuig tot dat einde naa den *Haag* gaande, onder weg door dien Ambasſadeur gezien werden, op het gras nedergezeten en hunnen maaltijd met kaas en brood en bier doende. —

Op gelijke wijze was de opvoeding der jeugd bij onze voorvaderen geſchikt, om vastheid en ſterkte aan ligchaam en ziel beiden bij te zetten. — De kinders, uit onbedorven zaad geteeld, door gezonde en ſterke moeders gezoogd en opgekweekt, werden vervolgends, door de zorgende vlijt der ouderen, van jongs af tot de volks-deugden, welke toen onze natie verſierden, opgeleid; de uitſpanningen, de kinderlij-

lijke vermaaken zelven waren van eene rustige en manlijke natuur. — Vroeg reeds hieldt men hun de beste vermaaningen, voor, ſpoorde hen op tot den godsdienst, en tevens tot den arbeid, en deedt hen in 't ſpoor der vaderen treeden. —

Doch ik merk, dat ik onvoorziends te breed worde in het voorſtellen dezer dingen, welke maar even met den vinger moesten worden aangeroerd, om de aandacht der Lezeren hier op te bepaalen, en hen te doen opmerken, van hoe veele zaaken, en omſtandigheden de zeden van een volk afhanglijk zijn.

Ik zal, om alle uitgebreidheid, en ook in 't vervolg herhaalingen voor te komen, alleen met een woord nog aanſtippen, dat ook de geluksgoederen, rijkdom en armoede, gelijk bij bijzondere menſchen, dus ook bij de natiën, zeer veel kunnen toebrengen, om de zeden, het zij ten goede, het zij ten kwaade te veränderen; doch dit aangeſtipt te hebben, zal genoeg wezen, alzoo boven *Bladz.* 71. en vervolgg. reeds is aangetoond, welke gevolgen eene ſpoedige vermeerdering van rijkdommen en voorſpoed, en daarëntegen de verarming van een land, in ſtaat zijn, na zich te ſleepen.

Alles, wat wij in dit boek gezegd hebben, zal, toegepast wordende op de *Nederlanderen*, den opmerkzamen reeds een grond-denkbeeld,

eene ruwe ſchetze van derzelver zeden in het algemeen kunnen doen vormen. — De *Nederlanders*, als menſchen beſchouwd, kunnen dan ook de goede en kwaade hoedanigheden van menſchen bezitten; hun *Temperament* en heerſchend ligchaams-geſtel is niet het voordeeligſte uit den aart, maar het kan eene voordeelige wending nemen, indien het wel geregeld en beſtuurd wordt! doch het kan ook zeer noodlottige gevolgen hebben, indien het zijnen vrijën teugel bekomende, naar zijne eigene natuur, voortwerkt; daarëntegen kunnen wij aan onzen gezegenden godsdienst, en aan onze oorſpronglijke regeeringsvorm alles goeds te danken hebben, wanneer wij beiden getrouw aankleeven; uit den inhoud van dit tegenwoordig HOOFDSTUK kunnen wij dus reeds, bij voorraad, veel afleiden met betrekking tot de zeden der *Nederlanderen*, in onderſcheiden beroepen en ſtanden.

Thans is de weg gebaand, om in het volgende de zeden der *Nederlanderen*, zoo als zij wezenlijk zijn, te beſchouwen. —

IV.

*

IV. BOEK.

OPVOEDING.

EERSTE HOOFDSTUK.

Waar zal ik de beſchrijving van de zeden der *Nederlanderen* gepaster en waardiger mede aanvangen, dan met het onderzoek, hoe de *Nederlandſche* jeugd opgevoed, en in de tedere jaaren gevormd wordt, om eens op het toneel der wereld, als burgers der ſamenleving, zich te vertoonen?

Het ſtuk der opvoeding is door alle wijzen bij alle volken als belangrijk en allergewigtigst aangemerkt. De wetgevers en ſtaatsmannen, die het duurzaam welzijn hunner volken bedoelden, hebben er zich mede gemoeid, om, door goede voorſchriften, de opvoeding te regelen; bij de *Spartaanen* was dezelve een werk van den ſtaat, welke de kinderen als kinderen van het gemee-

nebest aanmerkte, en even daarōm voor derzelver opvoeding zorgde. ——

Welke menigte van goede boeken is er over de opvoeding der kinderen geſchreven! onze eeuw heeft uitgemunt, tot *Enthuſiasme* toe, in het ſchrijven voor kinderen. Men heeft in ons Vaderland gelegenheid, om eene rijklijk voorziene kinder-boekerij te verzamelen, enkel beſtaande uit werkjens ten dienste der jeugd. — Men heeft voor de kinderen onderwijs in den godsdienst, in de zeden, in de geſchiedenisſen, bijzonder in de Vaderlandſche, in de natuurkunde enz. geſchreven, dichters hebben voor hun gezongen, om hunne jeugdige harten te vormen tot de liefde derdeugd. — Met één woord, niets ontbreekt, aan de hulpmiddelen, om *Neêrlandsch* kroost tot verſtandige en deugdzame menſchen op te kweeken, en om dezen ijver verdient onze eeuw de toejuiching van alle braaven.

En zeker, behoeve ik woorden te ſpillen, om in 't breede aan te wijzen, van hoe veel aangelegenheid het zij, dat de jeugd wel worde opgevoed? deze kinderen zullen ééns de natie uitmaaken; welke natie, indien zij verwaarloosd, indien hunne zeden reeds van eerſten af bedorven worden! indien de ondeugd en verbastering in het hart der kinderen reeds, als welig onkruid, diepe wortelen geſchoten hebben, het welk naderhand nooit weder is uit te roeïen! —— Treurig voor-

uit-

uitzicht! die verwaarloosde jeugd zal eens een verwijfd en verächtelijk volk, een vuige hoop van laage ſlaaven, een voorwerp van ſmaad voor de volken van het Heelăl zijn! — Maar integendeel: hoe ſtreelend is de verwachting! indien de jeugd reeds vroeg aan goede zeden, aan voortreflijke deugden gewend, en tegen de ondeugd gehard en toegerust wordt. — Onze nakomelingen zullen ons zegenen, zij zullen den roem der voorvaderen handhaaven, zij zullen een deugdzaam, geëerbiedigd, en gelukkig volk zijn. —

Men heeft de voorſchriften der opvoeding geleidelijk onderſcheiden met betrekking tot de volmaaking van het ligchaam en de volmaaking van den geest, en de vermogens van beiden; ten opzichte van het één en ander heeft men heerlijke dingen gezegd.

Helaas! waaröm kan men niet roemen, dat de beste regels daadlijk werkſtellig gemaakt, dat de wijste leſſen daadlijk zijn opgevolgd! — Misſchien is de overvloed zelf daar voor een gedeelte oorzaak van; misſchien, dewijl onder de ſchriften over de opvoeding ſommigen geweest zijn, die te weinig met de natuur der menſchen geraadpleegd, en meer *ideäalen*, denkbeeldige droomen, dan wezenlijke natuur gevolgd hebben; doch zeker is de traagheid, de ijverloosheid, het verzuim en de verwaarlozing van dezen gewigtigen pligt, het opvoeden der

kinderen, en de groote en menigvuldige gebreken, welke daaromtrent in ons *Nederland* plaats hebben, te beklaagen.

Gij, waardige en deugzaame ouders, die, in *Nederland*, dit voor de genoeglijkſte bezigheid, voor het edelſte van alles, wat gij ter wereld kunt verrichten, houdt, dat gij de buigzame harten van uwe lieve kinderen vormt, en hen tot de deugd opleidt; gij die de zuiverſte ziele-vreugde geniet, welke de grootſte zegening van eenen zaligen echt uitmaakt, dat gij uwe kinderen ziet opwaſſen in godsvrucht en deugden, in kennis en verſtand; dat, gelijk gij in de tederſte jaaren door hunne lonkjens en lagchjens werdt opgetogen, en buiten u zelven verrukt, wanneer gij hen met de vaderlijke armen omhelsdet, en aan de moederlijke borst druktet en ſtreeldet, dus ook bij het meerderen der jaaren hunne liefde, hunnen eerbied, hunne dankbaarheid, voor u ziet aanwaſſen; terwijl gij u gerust en bedaard met eene ſtille hoop ſtreelt, dat, wanneer zij u de oogen één's zullen ſluiten, gij hen in de wereld zult achterlaten, als menſchen, die de gunst van hunnen ſchepper bezitten, en de maatſchappij hunner medemenſchen verſieren, wier dankende liefde-uitboezemingen u tot voor den troon van uwen hemelſchen Vader verzellen zullen, daar gij het zalig loon voor uwe moeite, voor uwen arbeid, voor uwe zor-

zorgen aan uw kroost beſteed, in eeuwige wellusten, zult ontvangen; —— gij betreurt met mij en alle deugdzamen het diep verval, welk in *Nederland*, met betrekking tot de opvoeding, allerwege heerscht.

In de beſchouwing der tegenwoordige geſteldheid van de opvoeding in ons land, en hoe in *Nederlands* tuin de jeugdige planten behandeld, ach! waaröm dwingt mij de ervaaring, bijna te moeten zeggen, mishandeld — worden; bepaal ik mij alleen tot het zedelijk gedeelte derzelve, de beſchaaving en vorming der ziel, en haare vermogens.

Ik laat voor de geneesheeren over, om den toeſtand der opvoeding te beſchrijven, voor zoo verre die het ligchaam der kleinen betreft. — Voor hun laat ik over de klagten, dat de kinderen der rijken meest-al aan minnen worden overgegeven, omdat de moeders zich ſchaamen, zelven aan haare kinderen de borst te geven, of omdat zij het lastig rekenen, dit werk op zich te nemen, of omdat zij, door haare vertederde geſteldheid, buiten ſtaat geſteld zijn, om haar eigen kroost te zoogen. — Schoon de moeder daar door de natuurlijke betrekking tusſchen haar en 't kind als verzaakt, zich aan den pligt, haar door natuur opgelegd, onttrekt, en door de weelde bedorven, zich den lieftaligen naam van moeder, en de voordeelen, die haar door de natuur daar toe geſchonken zijn, on-

waar-

waardig maakt; terwijl het lieve wigt dat goede en voor zijne ingewanden geſchikte voedzel mist, welk, van het oogenblik der bevalling, en zelfs voor dezelve, reeds in de borſten bewerkt wordt, en welk het eigenlijke geneesmiddel voor de vrucht uitmaakt; geneesmiddel, welk de kunst ons niet verſchaffen kan.

En welke zijn de vrouwen, die men voor geld huurt, om voor het kind de plaats van de eigen moeder te vervangen? doorgaands een zeker ſoort van vrouwsperſonen, welke zich, door de belofte van haare vrijërs, hebben laten bedriegen, en die door ſchandelijke ontucht moeders zijn geworden. ——

„ Daar nu zulke vrouwsperſoonen," is de gegronde aanmerking van eenen wijsgeer, „ meest behooren tot het geringſte ſoort van volk, het welk, geene opvoeding genoten hebbende, aan duizenden gebreken onderhevig is, zoo kan men zeer gemaklijk begrijpen, hoe veel moeite het in zich moet hebben, om naderhand de nadeelige uitwerkzels van zulke gehuurde moeders, welke de kinders met hun voedzel allengs hebben ingezogen, weder uit derzelver natuur te verdrijven."

En laat al zulke vrouwen door ervaaren geneesheeren onderzocht, laat haare melk beproefd worden, laat haar vrij zijn van verborgen kwaalen, gevolgen van dartelheid en ſpoorloze lusten, laat de melk zuiver en goed zijn, nog zal

zij

zij dikwijls voor het teder kind te zwaar wezen, om door de ingewandjens van hetzelve bewerkt te worden, omdat zij toch vreemd voor dezelven is.

Dus *wordt ligchaam en ziel, die, in 't begin, met edele dengden praalden, door het ingeven van een ongeſchikt voedzel van vreemde melk, bedorven;* zoo ſprak er de Heidenſche Wijsgeer FAVORINUS reeds van. —— *Zullen wij dan,* vervolgt hij, *onze kinderen, door dit ſmetgif zien omkomen, en toeſtaan, dat zij een voedzel, dat voor ligchaam en ziel ſchadelijk is, gebruiken? dit is waarlijk de reden, daar wij ons zoo dikwerf over verwonderen, waaröm eenige kinderen van kuiſche vrouwen zoodanig, naar ligchaam en geest, van hunne ouders verbasteren. —— Immers is er in het beſchaaven der zeden niets, dat zoo veel te weeg brengt, als de imborst der voedſtermoeders, en de aart der melk, waarmede het teder wigt wordt opgebracht.*

Deze ontäardheid is echter niet algemeen doorgedrongen; ſchoon zelfs onder vrouwen van den burgerſtand reeds gevonden worden, die zoodanig vertederd en verzwakt, of traag zijn, dat zij ook, of vrijwillig, of genoodzaakt door haar onvermogen, haar jonggeboren kind aan eene andere overlaten, of met de pap opvoeden. —— Nogthans ziet men met verrukking nog braave moeders haaren zuigeling aan haare bor-

borſten met eigen melk op haaren moederlijken ſchoot koeſteren en opkweeken, en zich verluſtigen in de lonkjens, die het zuigend wigt haar zoo hartelijk toewerpt, terwijl het haar met de zachte handjens ſtreelt.

Ongelukkig is het, dat veelen van deze laatſten, geduurende den zoogtijd, zich niet beter weten te onthouden van driften, oplopendheden, treurigheid, en andere ſchadelijke hartstochten, welke en voor het ligchaams- en voor het ziels-geſtel van haaren zuigeling zoo hoogst nadeelig zijn!

Ik laat voor de geneesheeren over, om zich te verzetten, tegen het al te ſterk bakeren en broeïen van de kinderen, tegen het koeſteren voor heete vuurmanden, het houden en opſluiten in beſloten kamers, zonder hen op eene matige wijze aan de lucht te gewennen; dat zij ſpreken van het voedzel, met het welk men, zoo verkeerd of tot walgens toe, de kinderen opvult; van de pijnſtillende middelen, welke bijzonder de geringer lieden zoo overvloedig gebruiken, wanneer het kind wat laſtig is.

Tot den taak der geneesheeren behoort het, anderen te berispen, welke, op eene losſe aanraading van den eenen of anderen, tot een ander uiterſte vervallen, en geene zwaarigheid maaken, hunne kinderen, zonder op het maakzel van hun ligchaam, temperament, ſtaat van gezondheid, geſchiktheid tot verſcheiden ziekten,

en

en zonder zelfs op die kwaalen, aan welken het teder wigt reeds ſukkelt, acht te geven, aan eene natte koude lucht, ja zelfs aan ſtorm bloot te ſtellen —— als wilden zij een ligchaam, dat door de oefening zwak en krachteloos geworden was, door deze beſchouwende geneeswijze, harder, en, in krachten, aan dat van een' boer gelijk maaken —— en, zegt een vermaard geneesheer —— „ zoodanige onberaaden lieden zijn er niet te zeldzaam, om deze aanmerking voor overbodig te rekenen: —— dan zij worden altijd met zwaare ziekten, of door de dood zelve, over hunne onbezonnen handelwijze geſtraft. — En het is juist deze waarneming, die men op zoodanige ouders moet toepaſſen, welken, zoodra zij, in LOCKE of eenig ander werk over de opvoeding, gezien hebben, dat de kinderen zoo week niet behooren opgevoed te worden, aanſtonds proeven op hun eigen kroost nemen, zonder acht te geven, of het zwakker ligchaams-geſtel, dikwerf van de misſlagen der ouders oorſpronglijk, of de min vaste ſtaat van gezondheid, door welke oorzaak ook voortgebracht, eene zoodanige handelwijze verduuren kunnen."

Eindelijk zij het voor de geneesheeren overgelaten, te ſpreken van de ſchadelijke gevolgen der knellende kleeding, die bij jongens en meisjens reeds is begonnen van het oogenblik hun-

hunner geboorte, en die bij de laatſten, door den gantſchen loop van haar leven, blijft aanhouden. — Dat zij klaagen, dat hunne raadgevingen, ſchoon bij ſommigen, die ze opvolgden, heilzaam bevonden, echter uit hoofde van de verkleefdheid onzer natie aan oude gewoonten en gebruiken, verre of na geen' algemeenen opgang verkregen hebben.

Voor ons is het genoeg, dit alles te hebben aangeroerd, gelijk wij er niet geheel van mogten zwijgen, omdat het verband tusſchen het ligchaam en de ziel te eng is, dan dat ook niet de zeden door zulke gebreken in de ligchaamlijke opvoeding zouden lijden; doch eigenlijk bepaalt zich ons oogmerk tot het zedelijk gedeelte van de opvoeding, het vormen en beſchaaven van de zielen der kinderen.

Laat ons dan onderſcheidenlijk zien, hoe het met dit gedeelte der opvoeding in *Nederland* geſteld is, zoo bij de grooten en rijken, als bij den burgerſtand, en geringeren; in het bijzonder zullen wij den toeſtand onzer ſchoolen in aanmerking nemen, van welker goede inrichting zoo veel voor het welzijn van de Natie afhangt, dat een wijs beſchouwer naar den bloei of het verval der ſchoolen zijne voorſpellingen van het geluk of de rampzaligheid van het toekomend geſlacht met alle zekerheid durft regelen.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

De ervaaring alleen kan ons zeggen, welke aardſche gelukzaligheid het voor aandoenlijke harten in zich beſluit, *vader* of *moeder* te zijn. — Doch onder deze ééne voorwaarde; indien de vervulling der pligten, die, met betrekking tot hunne kinderen, van vader en moeder gevorderd worden, ons vermaak, onze gelieſkoosde bezigheid is. — Zo ooit de deugd zich zelve beloont, in dit geval wordt ongetwijfeld deze ſpreuk bewaarheid.

Waarom helaas! vindt men ſlechts zoo weinigen, die aan dezen zoo natuurlijken, zoo edelen pligt beantwoorden, den pligt, hun eigen kroost tot rechtſchapen menſchen te vormen? — Men oordeele, of ik te ſterk ſpreke, wanneer men de geſteldheid der opvoeding in de huizen der grooten, der aanzienlijken, der rijken beſchouwt.

Naauwlijks heeft het teder wigt het levenslicht gegroet, of het wordt in vreemde handen overgegeven. — Gelijk het door vreemde melk aan vreemde borſten gevoed wordt, zoo moet het ook die tedere zorgvuldigheden, met welken alleen eene moeder haaren zuigeling kan behandelen, miſſen. — Maar wie, of hij

moest zeer burgerlijk denken, zou ook kunnen vergen, dat mevrouw zich zou verlaagen, om het wigt te kleeden en te ontkleeden, te reinigen en op te kweeken? dat haare rust bij dag en nacht geſtoord zou worden? dat haare gezondheid zou worden benadeeld? — Te zeggen, dat veele aanzienlijke moeders zelfs niet zouden weten, hoe het kind te moeten aanvatten, om het naar eisch te verzorgen, zou al te groote onhoflijkheid verraaden. — De kinderen moeten niet in de ſlaapkamer der ouderen, maar op de kinderkamer bij de min en kindermeid hun verblijf hebben; genoeg, dat de wigten ter loops aan *mama* en *papa*, worden aangeboden. — Mevrouw, die 's morgens lang ſlaapt, de uuren van den voormiddag nodig heeft, om zich te laten kappen, en den avond op bal, komedie, opera, of dergelijke partijën doorbrengt, kan zich onmogelijk bemoeïen, met het geen de opvoeding van haare kinderen betreft. — Ook zou het ſtrijden, met het geen men *bon ton* noemt. — Even min kan mijn Heer zich daar toe verledigen, wiens beroep, bezigheden, vermaaken, hem geheel hebben ingenomen. — De hedendaagſche wellevendheid heeft het kenmerk van laagheid, van burgerlijkheid en onbeſchaafdheid, gedrukt op het waarnemen van de natuurlijkſte, de beminlijkſte aller pligten.

Dus

Dus worden de kinderen opgevoed door en onder de bedienden; van jongs af worden derhalven alle grilligheden, alle driften ingewilligd; ſteeds omringd van lieden, die beneden hun zijn, die den jongen heer of juffrouw alle gedienſtigheden bewijzen, en van welken deze kleine verſpieders zoo veele laagheden en moedwillige dartelheden waarnemen en opmerken, worden zij trotsch, verwaand, eigenzinnig, beſchouwen het overig menschdom, als wezens, verre beneden hun in waarde en voortreflijkheid. — De banden van het ouderlijke en kinderlijke bloed verbinden dus noch ouders, noch kinderen, de kinderen leeren in hunne ouders alleen hunne heeren en meesters, en de ouders in deze kinderen de middelen beſchouwen, door welken zij met den tijd het aanzien van hunne familie, en naam, zullen handhaaven, en hunne oogmerken van eer- of heerschzucht bereiken.

Dus groeïen deze kinderen op, en hebben niet met de moederlijke melk en onder de moederlijke teêrhartigheid, veel min onder de liefkozingen des vaders, de zaaden der ouderlijke deugden ingezogen, integendeel heeft het welig onkruid van alle bederf, van alle ondeugden, waartoe de menschlijke natuur zoo algemeen geneigd is, en het welk zoo veel vlijts verëischt, om het in het kinderlijk gemoed uit

te roeien, door de voorbeelden van laag-bezielde wezens in de kinderkamer, diepe wortelen geſchoten; en nu wordt met de eigenlijke opvoeding een begin gemaakt.

Onze vooröuders zagen de vroegtijdige vorderingen der verſtandelijke vermogens niet geern in hunne kinderen. — Het oude ſpreekwoord, op ondervinding gegrond, zeide, dat gelijk vroeg rijp, vroeg rot, dus ook vroeg wijs, vroeg zot is; hedendaagsch echter begint men de gezette opvoeding vroeg, en moedigt de ontwikkeling der ziels- en ligchaams-vermogens al ſpoedig door hevige prikkelingen aan. — Men moet zich verwonderen over de vlugheid en ſchranderheid van kinderen, die naauwlijks vijf of zes jaaren bereikt hebben — doch wanneer deze vroeg ſchrandere kinderen tot meer jaaren komen, zijn zij, op den ouderdom van twaalf of veertien jaaren, niet ſchranderer dan anderen, in welken de loop der natuur, die gewoon is, met langzame doch zekere ſchreden voort te gaan, meer gevolgd is, welke dan ook ongelijk meer vastheid van geest, en bondigheid van oordeel openbaaren dan die, bij welken zoo vroeg reeds de verſtandelijke vermogens ontloken. — Deze laatſten zijn gelijk aan planten, die in broeikasſen geſtoofd en vervroegd zijn, welke nooit in kracht, en geur, en levensſappen, die evenaaren, die de moederlij-

lijke natuur zelve op haaren tijd heeft doen rijpen. — In kinderen, die zoo vroeg zich reeds ontwikkelen, ontwikkelt zich ook de zelfsverbeelding; zij waanen zich wijs te zijn, en trachten manlijke daaden uit te voeren, waar toe zij nog niet bekwaam zijn, en door deze pogingen ondermijnen zij zoo wel hunne zielsvermogens, als ligchaamskrachten.

Echter ken ik ook huisgezinnen, in welken de ouders, gehoord hebbende, hoe de wijsgeeren tegen de vooröordeelen uitvaaren, zich verbeelden, dat zij dezen in hunne kinderen moeten voorkomen, en ten dien einde dezelven aan zich zelven moeten overlaten, tot dat de verſtandelijke vermogens dien trap van ſterkte zullen bereikt hebben, dat zij, in het geen hun geleerd wordt, waarheid en onwaarheid onderſcheiden kunnen. Maar ik heb ook de gevolgen van dit uiterſte gezien. De kinderen bleeven onnozel, gelijk aan ſchoon papier; ontvingen de indrukzelen der voorwerpen, die hun voorkwamen, en waren buiten ſtaat, omdat zij niet van jongs af eene hebbelijkheid hadden gekregen, om wezenlijke vorderingen te doen.

Gulden middelweg! die in alles de beste zijt, hoe weinig wordt gij bewandeld.

Het kind ontvangt vroegtijdig leermeeſters, die het in huis leſſen geven; zo het niet al

vroeg naa een of ander kostſchool buitens huis, ja zelfs buiten de ſtad, hoe verder hoe liever, verzonden wordt; doch van dezen zullen wij in 't vervolg afzonderlijk ſpreken. — De jonge heer krijgt dan zijnen leermeester, om hem te leeren lezen en ſchrijven, bij het vervolg krijgt hij eenen dans-meester, eenen muzijk-meester, eenen meester, die hem in het Fransch, eenen, die hem in het Hoogduitsch, en eenen, die hem in het Engelsch enz. onderwijst. — In groote huizen wordt het kind onder het opzigt van eenen jongeling, meest-al eenen vreemdeling, geſteld. — Deze, een Franschman, of een Duitſcher, vormt het Nederlandsch kind naar de zeden zijner natie. — Veelen van hun zijn gelukzoekers, die zich van de genegenheid der jonge lieden meester maaken, en hun gelegenheid geven, om helaas! tot bederf der goede zeden en vernieling der deugd, de wereld te leeren kennen. —

Laat ons ſtellen, dat deze leermeesters, deze onderwijzers, deze opzieners of pædagogen, zich van hunnen pligt kwijten, nogthans is het gevolg van deze ſoort van opvoeding, dat men onder kinderen, die op deze wijze zijn opgebracht, weinigen zal aantreffen, die niet over eigenzinnigheid, ſtijfhoofdigheid, waanwijsheid, of laffe verwijfdheid te beſchuldigen zijn, omdat zij, door den omgang en verkeering met andere kinderen, geene gelegenheid hadden, deze ge-

gebreken en natuurlijke ondeugden te verbeteren.

Bij deze opvoeding laat veeltijds de vader zich niet verder in, dan dat hij, door een verkeerd denkbeeld van de vaderlijke magt, zijne achtbaarheid bewaart, door zijne kinderen tot hunnen taak te verbinden, en nooit de minſte vaderlijke toegevendheid, noch eenige gemeenzaamheid, omtrent zijne kinderen te gebruiken, gelijk er mij zijn voorgekomen, die daar op hunnen roem droegen, dat zij geene *maſſche vaders* waren —— en het gevolg is, dat de kinderen den vader als eenen dwingeland aanmerken, voor welken zij wel met ſlaaffche vreeze ſidderen, maar dien zij nooit met kinderlijke liefde, en eerbiedig ontzag, beminnen, zoodat zij in jaaren gevorderd, of geheel alle banden verbreken, en ligtmiſſen worden, of indien zij deugdzame beginzels hebben, door het gevoel van deze hardheid, die voor een *Nederlandsch* temperament ondraaglijk is, in eene kwijning ſtorten, en ſterven, waardoor zoodanige vaders, door eigen ſchuld, verdriet, zelfsverwijting, en nooit de hartelijke dankbewijzen van liefhebbende en gevoelige kinderen genieten.

De moeders, doorgaands het tegengeſtelde der vaderen, zijn menigwerf de bederfſters van haare kinderen, door al te groote toegeeflijkheid. Weten de kinderen, hoe weinig zij ook

met *Mama* omgang hebben, haar te ſtreelen, zij laat zich door dit gevleij innemen, waarbij de hoogmoed zich voegt; en haare rol ſpeelt; zij wil, dat haar zoon, naar zijnen ſtaat, in de wereld zal treden, en voorziet hem ten dien einde van geld. —— Zij kent de ſtrengheid van *Papa*, en daaröm is zij zoo veel te linſchiklijker, zoodat, gelijk de vader door ſtrengheid, de moeder door haare onbezonnen, en dikwijls uit verkeerde beginzelen van hoogmoed en waan, voortvloeiënde malschheid, als ſamenſpannen, om het zedelijk karakter hunner kinderen te bederven.

Wat in 't bijzonder de opvoeding der meisjens betreft: deze is nog ongelukkiger. Heeft het Juffertjen vier of vijf jaaren bereikt, dan is het hoog tijd, dat het zich begrippen vorme van haare eigene aangelegenheid. *Mama* wil niet, dat zij zal tegengeſproken worden. Valt zij in hevige vlaagen van drift, zij moet geſust, en in een goed humeur gebracht, om niet te zeggen, toegejuicht worden, als een kind, waar geest in ſteekt. Verzint zij eene onwaarheid, het liefſchepzeltjen ontvangt in ſtede van welverdiende tuchtiging een kus en lof van wegens haar vernuft.

Al vroeg vertelt men haar, dat zij ſchoon is, en ſpoedig begint zij zich zelve aan te zien, als van eene betere ſtoffe opgelegd, en

in

in eene betere vorm gegoten, dan het gemeene gros der kinderen. Zij wordt getroffen door den glans van pracht en toeſtel; gedraagt zich trotsch en onbeſchoft omtrent de dienstboden; verhovaardigt zich op haare kleederen, en ſtaat opgetogen, als zij haar gelaad in den ſpiegel ziet. ——

Ten behoorlijken tijde is haar hoofd betrouwd aan de zorge van een' *Friſeur*, Monſieur... van *Parijs*. De hooge haairtop wordt verſierd met bloemen, en de pluimen wapperen om het hoofd.

Opdat zij van het hoofd tot de voeten geheel en al volkomen zij, roept men den dansmeeſter te hulp; eene *Franſche Gouvernante* leert haar de taal van dat land, eer zij in haare eigene eenig onderwijs genoten heeft. Een *Italiäan* onderwijst haar in de muzijk. Een zangmeeſter leert haar gillen, indien natuur haar geene ſtem tot zingen gegeven heeft. —— Zij wordt onderwezen in de kunst, hoe zich eene door kunst gemaakte ſchoonheid te geven, in alle jufferlijke bevalligheden, het lispen, het verminken van ſommige woorden, het niet kunnen uitſpreken van ſommige letters en dergelijke *Etiquettes* van den *ton*. —— Vooräl moet zij in de kunst van het kaartſpel niet onbedreeven zijn. —— Dus is zij gantsch bekwaam, om Aſſemblees, Bals, Operaas, Schouwburgen,

Kaartpartijën bij te woonen, met één woord, tot alle de vermaaklijkheden, die geld verkwisten, den tijd dooden, de bedachtzaamheid verbannen, de oogen verlustigen, en de zaaden van hoogmoed en wereldsgezindheid in het hart koesteren.

Wordt het Juffertjen vroeg na eene school van jonge Juffrouwen gezonden, ook daar is, dewijl de *ton* dit medebrengt, de wijze van opvoeding der jonge Jufferen dikwerf van geene andere natuur.

Verre zij het, dat deze wijze van opvoeding de algemeene zij! welke treurige uitzichten zouden zich dan voor *Nederland* openen in volgende tijden? vooräl wanneer op deze wijze opgevoede kinderen, mannen geworden, eens de aanzienlijkste plaatzen in de regeering van een vrij gemeenebest zouden bekleeden? Neen! —— Daar zijn onder onze edelen, onder onze grooten, onder onze rijken en vermogenden, nog edele zielen, waare vaders en moeders, die een bezef hebben van de waardij van een kind, die daaröm hunne zorgen en vlijt zelven besteden, om de opvoeding hunner kinderen onder hun oog en opzigt te houden, en toe te zien, dat zij de liefde, niet min dan den eerbied, van hunne kinderen genieten, en dat aan dezelve wezenlijke kundigheden, mannelijke deugden, en zeden, die edele en aanzienlijke mannen of

vrou-

vrouwen waarlijk doen uitmunten, worden ingeboezemd. —— Daar zijn *Nederlandſche* vrouwen en mannen, ook onder de eerſte rangen, die den naam van vader en moeder zich waardig maaken, niet alleen door hunnen kinderen het leven, maar ook goede zeden en deugden te geven.

*

DER-

*

DERDE HOOFDSTUK.

De wijsheid der alöude volken rekende het zich tot geluk, wanneer hun huwelijk door een aantal kinderen vruchtbaar was. — Een vader, omringd door een talrijk nageſlacht, was, als hoofd van zijn huisgezin, een vorst gelijk te achten, alleen met dit gewigtig onderſcheid, dat hij het hart zijner kinderen onder wederzijdſche hartelijke genegenheden en liefde beſtuurde, welk geluk zelden het deel der vorſten is. — De moeder vondt haare aardſche zaligheid voornaamlijk daar in, wanneer zij, door haare vruchtbaarheid, den band der huwlijksmin met haaren echtgenoot nader toeſtrikte, en door de lieve wigtjens, die zij hem baarde, zijne hartsgenegenheid onverbreekbaar met zich verëenigde. — Onvruchtbaarheid in het huwelijk werdt voor een onheil, voor ſmaad en hoon, voor eene ſtraffe der Voorzienigheid gerekend.

De godsdienst, de verſtandige ſtaatkunde, alles werkte bij hun ſamen, om deze edele denkbeelden te koeſteren en te onderhouden. — De dweeperij, welke het huwelijk en de zuivere genoegens van het zelve verboodt, was nog onbekend, en volgends de regelen van den godsdienst, was het huwelijk eerlijk onder allen;

het

het oogmerk van deze heilige verbindtenisse was het teelen en opvoeden van heilige deugdzame kinderen; en het aardsche heil der echtgenoten in lieve en edeläartige kinderen gelegen. —— De staatkunde beloonde hem, die veele kinderen verwekte, en aan den Staat burgers, aan de maatschappij leden schonk.

Hoe is alles verbasterd! De godsdienst heeft zijnen invloed verloren, de wetgevende wijsheid schijnt in dit opzigt te zwijgen, en in ons land wordt de bevolking niet aangemoedigd. —— Ondertusschen zijn de denkbeelden der menschen insgelijks veränderd. Kinderen zijn een last geworden. —— Wanneer wij van de gesteldheid der zeden van *Nederland*, met betrekking tot het Huwelijk, handelen, zullen wij hier van meer zeggen. —— Te dezer plaatze zij het genoeg, aan te merken, dat de verbastering der zeden bij veelen in den burgerstand en geringer soort van lieden, zoo groot is, dat zelfs de natuurlijke liefde er onder lijdt. ——

Geheele dagen moet het kleine schepzel in de wieg of in de kinderstoel doorbrengen, om dat het voor de moeder geen lust, maar verdriet is, het zelve in de handen en op den schoot te hebben; en naauwlijks kan het praaten, of het wordt, ten einde het in huis ruime, en de vrouw gemak hebbe, na een kinderschooltjen gebracht, daar het den geheelen dag

dag, onder het opzigt van eene ſchoolvrouw, in een eng vertrek, het welk door eene bedorven lucht, uit hoofde der uitwaasſemingen van zoo veele kinderen, allernadeeligst is voor de gezondheid, moet doorbrengen. — Wanneer het 's avonds t'huis komt, wordt het ſpoedig naa bed gelegd, en dus hebben de ouders weinig of geen werk met het kind.

Deze kinderſchoolen doorloopen hebbende, worden de kinderen bij den meeſter op ſchool bezorgd, om in het lezen en ſchrijven onderwezen te worden. —— Hoe het met de ſchoolen geſteld zij, zal ons dra nader blijken. —— Doch al waren deze ſchoolen wel ingericht, al waren de meeſters in dezelven bekwaame, naarſtige, ijverige mannen, dewijl zij echter alles doen moeten, en men van hun alles verwacht, zonder dat de ouders zich eenige moeite getroosten, om de ſchool-leſſen in de tuſſchen-uuren met de kinderen te herhaalen, of de kinderen zelven in het lezen of ſchrijven te oefenen, en tot vlijt aan te ſpooren, kan men ligt opmaaken, welke de vorderingen der kinderen op deze ſchoolen zijn. — Men behoeft zich uit dien hoofde niet te verwonderen, dat onder de *Nederlanders* eene zoo groote menigte is, die hunne moedertaal niet dan gebreklijk lezen, en nog gebreklijker ſchrijven kunnen, zijnde naauwlijks in ſtaat, om zich in eenen brief verſtaanbaar uit te drukken,

zon-

zonder de menigvuldige fouten in aanmerking te nemen, welke zij tegen de eerſte grondregelen der *Nederlandſche* ſpelling begaan. ——

Met één woord, de kinderen merken de ſchoolen aan, als dwang- en tuchthuizen, en t'huis worden zij verwaarloosd. Zie daar het gewoon beloop van de opvoeding in den burgerſtand!

De kindertucht wordt door de ouders niet geöefend, als van ouders; maar met ſtrengheid, onder vervoeringen van drift, waardoor den kinderen eene ſlaafſche vreeze en blohartigheid wordt ingeboezemd, die met den aart van vrijë Republikeinen volſtrekt ſtrijdig zijn. —— Daar echter eene ſlaafſche opvoeding, in eenen vrijën Staat ingevoerd, ten gevolge moet hebben, dat de moed der burgeren ontzenuwd en daardoor gelegenheid gegeven wordt, om de grondvesten van het algemeen belang omver te rukken.

Zeker! dit is een gebrek, welk, hoe algemeen het ook plaats hebbe, echter doodlijk is in de gevolgen, dat men in de opvoeding der kinderen, meer met willekeurig en volſtrekt gezag, dikwijls naar luimen, aan welken gemelijkheid, en deze of gene ongenoeglijke omſtandigheden, de ouders onderworpen maaken, omtrent de kinderen te werk gaat, dan met overtuigende vermaaningen of vriendelijke en lieftalige beſtuuringen. — Hoe menig edelaartig kind,

wiens

wiens aanleg geſchikt was, om een voortreffijk mensch te vormen, is hierdoor verbasterd tot eene ſlaafſche geaartheid. Het verhardt zich tegen behandelingen, die alleen voor ſlaaven, of voor het redenloze vee, geſchikt zijn. —— Het wordt halsſtarrig, koppig, ſtuursch, en dit alles is enkel het gevolg van deze ongelijke ſtrengheid der ouderen, die ſtrijdt met de natuurlijke zucht tot VRIJHEID, welke neijging in de VRIJË zielen van geboren *Nederlanders* aangekweekt, en nooit onderdrukt behoorde te worden.

Ik zeg, ongelijke ſtrengheid! —— In hoe veele huisgezinnen heb ik opgemerkt, dat op den éénen tijd den kinderen alles werdt ingewilligd; zij deeden volſtrekt, wat zij wilden, zelfs pleegden zij daaden, die de beginzelen van ſnoode ondeugden in zich beſluiten, en noch vader, noch moeder, bekreunden zich daar om, men lagchte hen zelfs toe, en geen uur daarna, wanneer 'er ſlechts iet tuſſchen beiden gekomen was, waardoor het hoofd van vader of moeder niet wel ſtondt, werden diezelfde kinderen, om eene beuzeling, om eene kinderlijke kleinigheid, geſlagen, geſchopt, mishandeld, met alle de woede van dwingelanden, met alle de vervoeringen van driften en zelfs wreedheid. —— En zullen wij ons verwonderen, dat zulke kinderen norsch, hoofdig, laag bezield, wraakzuchtig,

ûg, met één woord een ſamenmengzel van alle rampzalige zedelijke gebreken worden?

En omtrent welke kinderen oefent men deze ſtrengheid? —— Omtrent zulken, welken men bij het eerſte ontluiken der verſtands-vermogens alles heeft ingewilligd. —— De menſchen begrijpen niet, dat het eerſte tijdſtip, waar in zich de rede, het eigendom van den mensch, in de kinderlijke begrippen vertoont, zoo belangrijk is in het ſtuk der opvoeding, dat van het recht waarnemen van deze kostelijke oogenblikken het geluk of ongeluk van het kind voor zijn geheel leven veeläl afhangt. —— In dat tijdperk kan men gebreken met wortel en tak uitroeïen, die anders nooit te overwinnen zijn, maar den mensch zijn gantſche overige leven aankleeven. —— Het kind ſchreit, men geeft het zijn wil, om het ſlechts te ſusſen: vader beveelt dit menigwerf, om dat hem dit geluid verveelt; het kind dwingt, het heft de zwakke handjens op, ſlaat en krabt naar de moeder, het wordt geſtreeld. — Verwondert gij u, dat dit kind, wanneer het, door deze verwaarloozing nu reeds eigenzinnig en ſtijfhoofdig geworden, naderhand met eene kwalijkgeplaatſte ſtrengheid wordt behandeld, wanneer het, dikwijls om eene beuzeling, geſlagen, op eene kamer geſloten, in een hoek gezet wordt, dat, zeg ik, dit kind zich tegen zijne ouders, tegen alle tucht verhardt, en alle

de hoedanigheden van eene ſlaaffche ziel verkrijgt? ——

O gij, tedere en aandoenlijke moeders! verwaarloost het kleine kind niet. Zijn hart laat zich tot alles vormen, als wijsheid het beſtuurt. —— Hoe jong het zij, indien het ergens om dwingt, indien het naar u ſlaat, indien het kribbig volſtrekt zijn hoofd wil opgevolgd hebben, verzet u daar tegen met moed en beleid; eene kleine beſtraffing, geëvenredigd naar de tederheid van het wigt, maar ernſtig gemeend, zal het behouden, zal het bewaaren, dat dit kwaad niet inwortele. —— Eéns zult gij dezen ernst nodig hebben, maar dan ook jaaren zullen verlopen, eer het kind weder zal onderſtaan, om zich tegen u te verzetten. —— Dus zult gij u zelven bevrijden, van ooit ſtrengheid te behoeven jegens uwe kinderen, en gij zult u zelven gelijk kunnen blijven.

Nooit zult gij, moeders, dan genoodzaakt zijn de hulp der vaderlijke magt in te roepen tegen de kinderen, het welk nu zoo algemeen is. De moeder heeft geen gezag, zij bedreigt de kinderen met vaders ſtrengheid, en deze verwaarloost die klagten, of zij porren hem, door verveeling aan, om te verre te gaan in ligchaamlijke ſtraffen te oefenen. —— Beiden even verderflijk.

Kinderen moeten vrolijk zijn. —— Deze is een hoofdregel in eene goede opvoeding. De vro-

vrolijkheid geeft hun eene vlugheid en *levendigheid*, welke haare weldaadige ſtraalen door hunnen gantſchen leeftijd verſpreidt. —— Haast zal toch die tijd van onbekommerdheid voorbij vliegen, en door de zorgen en beſlommeringen van deze wereld vervangen worden. —— Ook deze regel wordt in veele huisgezinnen verwaarloosd. Het kind mag zich, in tegenwoordigheid van vader of moeder, naauwlijks verroeren, ledig kan het echter niet zijn, of het wordt dof, het gewent zich dan, om zich aan het oog der ouderen te onttrekken, en nu worden zijne vermaaken dikwijls booze ranken en ſpoorlooshe-den, welke, onder het ouderlijk oog, heilzame artzenijën voor ziel en ligchaam beiden hadden kunnen zijn.

Zal ik hier melden, hoe men reeds vroeg den kinderen ontſteltenisſen en vrees aanjaagt, wanneer men hen vervaart met bedreigingen van den zoogenoemden *bullebak*, of den zwarten man, die hen zal medenemen, of opëten, indien zij niet zoet zijn en daadlijk gehoorzaamen? —— Onbegrijpelijk is het, dat, niettegenſtaande deze vermaaningen zoo vaak herhaald zijn, echter deze zorgelijke gewoonte blijft ſtandhouden. —— Hoe wordt het feest van ST. NIKOLAAS op den zesden *December* niet vrij algemeen in ons land gevierd. Reeds eenige weeken te vooren, wordt de aandacht der kleinen oplettend ge-

maakt op de komst van dezen heiligen; hij zal onderzoek doen, of zij wel leeren, hij zal met zijn paard de ſchoorſteen inrijden, en voor hun, indien zij zoet zijn, allerleië lekkernijën, en banket brengen, doch zo zij niet zoet zijn, eene gard of roede. —— Als nu de dag, dien de kinderen, onder vreeze en hoop, te gemoet hebben gezien, eindelijk gekomen is; dan ſpeelen de dienstboden, dikwijls vader of moeder zelf, voor ST. NIKOLAAS, —— laten uit den éénen of anderen duiſteren hoek eene holle ſtem hooren, rammelen met kettingen, takelen zich akelig toe, en jaagen dikwerf den kleinen de ſtuipen op het lijf. —— Op verſcheiden plaatzen van ons land, bijzonder op de dorpen, lopen opgeſchoten jongens vervaarlijk toegemaakt, met kettingen enz. dien avond langs den weg, en niemand belet het; dus worden de buigzaame en weeke gemoeden der kinderen door bijgeloovige vreeze ingenomen, die zij, volwasſen zijnde, zelfs niet kunnen overwinnen, en die een voedzel zijn voor allerhande dweeperij en verbeeldingen. — Of ook wel, dewijl de kinderen naderhand de ongegrondheid van hunne vrees vernemen, en gewaar worden, dat dit verdichtzelen waren, om hen in toom te houden, vervallen zij tot het ander uiterſte van een volſtrekt ongeloof, en beſchouwen den godsdienst zelven, niet beter dan een zoodanig verdichtzel, om hen, nu volwas-

wasſen menſchen, op gelijke wijze te beteugelen, gelijk in hunne kindsheid door de ijdele verſchrikkingen van ST. NIKOLAAS plaats hadt ——

Hoe veele ouders, die zoo met hunne kinderen zijn ingenomen, dat zij dezelven in derzelver bijzijn prijzen, en dus de natuurlijke verwaandheid voeden; en dit prijzen bepaalt zich niet tot waarlijk goede hoedanigheden, maar tot de ſchoonheid, kleeding, of opſchik, bijzonder heeft dit plaats omtrent meisjens. Deze worden van kinds af geſtreeld, gevleid, in haare grilligheden opgevolgd, vervolgends aan den opſchik gewend, en daar in geprezen. —— Dit legt onbetwistbaar den grond tot eenen onverdraaglijken hoogmoed, en eene nadeelige zucht tot de allesbedervende weelde. —— Niets is toch natuurlijker, dan dat een kind, 't welk zich zelven, zijne ſchoonheid, zijne kleeding daaglijks hoort prijzen en opheffen, door den tijd enkel zich zelven acht, en dat voornaamlijk een meisjen zich al vroeg toelegt, om te behaagen, en harten te verôveren, en voor eene *coquette* te ſpeelen, in plaats van die hoedanigheden zich eigen te maaken, welke haar de hand van eenen deftigen burger waardig maaken.

Eindelijk, want ik moet mij in dit zoo uitgebreid onderwerp bekorten, in plaats van voor het tegenwoordige de opvoeding van de kinde-

ren zoo in te richten, dat men het verſtand met algemeene kundigheden verrijkt, het hart tot alle deugden vormt, welke in alle omſtandigheden, die in het menschlijk leven kunnen voorkomen, dienſtig zijn, om dus met den tijd, de geäartheid en natuurlijke geſchiktheid der kinderen op te merken, en hen dan tot zoodanig beroep of kring van werkzaamheid te bepaalen, waar hunne neiging en geſteldheid zich toe in ſtaat bevindt, worden de kinderen, bijna van het oogenblik hunner geboorte af, beſtemd en voorbeſchikt tot zeker beroep, zonder acht te geven op derzelver vermogens, begaafdheden, of de neiging van het hart.

Naarmate de keuze en het plan der ouderen zich dan bepaald heeft, wordt nu de opvoeding verder ingericht. —— Menig kind wordt aan een handwerk gezet, wiens edele begaafdheden en zielsvermogens het in ſtaat zouden ſtellen, om eenen wijderen werkkring met eere te vervullen. — Doch dit is nog de beste zijde. —— Zulk een kind zal toch naderhand in zijnen kring kunnen uitmunten, en een genoeglijk leven kunnen genieten; maar de zucht, om groot te zijn, of hunne kinderen groot te zien, heeft veelen uit den burgerſtand ingenomen, daaröm worden de jongens al vroeg geſchikt tot de pen, men beſtelt hen op een komtoir bij eenen beämtſchrijver of plijtbezorger (*notaris* of *prokureur*,) met

met hoop en uitzicht, om met den tijd een ambtjen te bejaagen, en daardoor een beſtaan te hebben, ten welken einde menig burger laag genoeg bukt voor dezen of genen aanzienlijken man, om door deszelfs gunst, of invloed, zijne oogmerken te bereiken. —— Ja, het geen nog ſlimmer is, menig kind wordt in de wieg reeds beſtemd en voorbeſchikt tot de ſtudiën, om een predikant, of advokaat te worden, en welke nadeelen daaruit voortvloeïen, zal het vervolg van dit werk aan ons ontdekken.

*

*

VIERDE HOOFDSTUK.

Mijn hart bloedt, *Nederlanders!* wanneer ik in het beſchouwen, hoe het met de opvoeding bij u ſtaat, nederdaale tot de geringe klaſſe van het gemeen, en tot den grooten hoop der landlieden, boeren, en viſſchers. —— De menschlievendheid ſtort eene traan van medelijden, dat zulk een aantal menſchen, want het gemeen, de boeren en viſſchers, bewooners van onze zeedorpen, en ſtranden, maaken in *Nederland* geen gering gedeelte uit der natie, zoo volſtrekt van geene opvoeding weten, maar dat hunne kinderen zoo verwaarloosd worden, in een land, in het welk beſchaafdheid van zeden en christengodsdienst reeds eeuwen lang een weldaadig licht hebben verſpreid.

De kinderen der gemeene lieden in de ſteden, zulken uitgezonderd, die, omdat de ouders bedeeling trekken, op de diakonie- of armſchoolen eenigen tijd onderwijs ontvangen, blijven volſtrekt ontbloot van alle kundigheden, van alle beginzelen. —— Zij leeren noch lezen, noch ſchrijven, noch iet. Aan hunne onbeſchaafde ouders hebben zij niet dan voorbeelden van onbeſchaafdheid. —— Ontmoet men niet, door deze verwaarlozing der opvoeding, menſchen genoeg onder onze geringe lieden, die volſtrekt van het

het vee niet onderſcheiden zijn dan door de menschlijke gedaante, en dat zij het gebruik der ſpraak hebben, maar die anders van den éénen dag op den anderen voortleeven, gelijk de redenloze dieren.

Men zie op onze ſtraaten, bijzonder in de achterhoeken, en hoore de kinderen van het gemeen, en men zal deze klagten door eene te droevige ondervinding rechtvaardigen. —— Welke ruwheid, welke barbaarschheid midden onder een beſchaafd volk! —— Welke treurige vooruitzigten voor het toekomende! want niets is zekerer, dan dat zoodanige verbastering en barbaarschheid nooit ſtilſtaat, maar van kwaad tot erger voortſtapt.

Veele, zeer veele omſtandigheden lopen ſamen, om te doen vreezen, dat hieromtrent in het eerst geene verbetering te hoopen is. —— Door het verval van onze handwerken en fabrieken, ſtort het gemeen hoe langer hoe dieper in eene treurige armoede, die niet verre af is van het uiterſte gebrek. Daardoor wordt de menschlijke ziel ten gronde gedrukt, zij verliest geheel de bezeffen van haare waarde, en wat prijs zou zij dan weten te ſtellen op de kinderen? zij ziet, geheel te nedergeſlagen, tegen alle moeite op, en zal zij dan ondernemen, de opvoeding der kinderen te behartigen? —— Zij heeft alle gevoel van tederheid en menschlijk-

heid verloren door de verachting, waaraan zij, uit hoofde van haare armoede, is blootgeſteld, hoe zou zij dan aandoenlijk zijn voor de kinderen, wier getal haare behoeften vergroot, en voor welken zij geen onderhoud heeft?

Het is waar, de diakonie- en armſchoolen zijn in veelen van onze ſteden opgerecht, om dit voortlopend kwaad te ſtuiten, maar ſchoon zij niet geheel vruchteloos zijn, en er enkele kinderen de beginzelen van lezen en ſchrijven ontvangen, echter over het gros genomen, kunnen zij het bedoelde oogmerk niet bereiken; en de meeſten vergeten dra, in de armoede diep nedergeſtort, dat weinige, hetwelk zij in den korten tijd, dien zij op deze ſchoolen hebben doorgebracht, misſchien geleerd hadden.

En ach! wie zorgt voor de opvoeding van het gemeen! Helaas! deze groote hoop van onze medemenſchen ſchijnt van allen verlaten te worden! — Niemand ziet naar hen om, ten einde hen eens uit de onbeſchaafdheid te trekken, en tot menſchen, tot nuttige leden der maatſchappij, te vormen. — En *Neêrland* heeft er zoo veel belang bij! als dit gemeen geheel bedorven zal zijn, wat zal er van *Neêrland* worden!

Verlaten wij de ſteden, om het platte land, en onze landlieden te bezoeken. — Welke onkunde! — De boeren-kinderen genieten niet veel

veel meer of beter opvoeding, dan die des gemeenen volks —— zij gaan misschien een jaar twee of drie school in het dorpsschool, doch welke vorderingen zij daar kunnen maaken, zal ons het volgende hoofdstuk leeren. —— Veelen worden niet ééns naa school gezonden, maar groeïen zonder eenig onderwijs te genieten, op, en blijven even dom en onkundig, als het vee, daar zij mede verkeeren. —— Men heeft zelfs voorbeelden, dat, wanneer een wakker geestelijke, die meer dan zijn bestaan en levens-onderhoud met zijn ambt bedoelt, zich moeite geeft, om den kinderen zijner dorpelingen eenige betere kundigheden in te boezemen, de ouders zich verzetten, zich over nieuwigheden beklaagen, en veel liever zien, dat zij in hunne domheid en ongevoeligheid voortleeven.

Onze visschers, onze kustbewooners en eilanders, zouden, in het midden van hunne eenvouwigheid, zeer goede gelegenheid hebben, dat hunne kinderen in de tedere jeugd iet leerden, welk hun nuttig ware; en toen ik voor vijfentwintig jaaren gelegenheid had, met veelen van dezen te verkeeren, waren er nog overblijfzels van zucht en ijver, om de jeugd goede zeden en kundigheden in te prenten, welken hun in hunne omstandigheden te stade konden komen, om hen, hoe eenvouwig zij dan ook mogten wezen, echter eerlijke en deugdzame menschen

te

te maaken; maar hoe is ook bij dezen alles vervallen! —— Ik heb, na dit tijdsverloop, weder gelegenheid gehad, om hunne wijze van opvoeding gade te ſlaan, en ze bij die vorige jaaren te vergelijken, doch heb met leedwezen gezien, dat ook zij meer en meer verbasteren. —— Ook bij hun neemt de armoede en het gebrek de overhand, en de lust en moed bezwijkt; de gevolgen daarvan openbaaren zich in de opvoeding der kinderen.

Zie daar, *Nederlanders!* eene korte maar waarachtige ſchetze van den ſtaat en toeſtand der opvoeding in uw land —— ik heb niets gezegd, dan de treurige ervaaring u zelven elk oogenblik leeren kan, indien gij ſlechts de oogen opheft. —— Ik heb niets gezegd, dat gij zelven niet erkent, wanneer gij klaagt over den moedwil der kinderen, over de bedorvenheid van uwe eigene kinderen, dat gij van dezelven geene vreugde, geene hartelijke liefde geniet. ——

Hoe geern had ik vrolijker geſchilderd! hoe zou ik mij verlustigd hebben, indien ik *Neêrlandsch* jeugd had mogen beſchouwen, door eene zorgvuldige opvoeding en beſchaving, gelijk aan een plantzoen van jonge planten en vruchtboomen, welken hoope geven, dat zij den tuin van *Nederland* tot ſierqad en nut zullen verſtrekken, en deszelfs luiſter en ſchoonheid eens doen gelijk wezen, zo niet overtreffen

fen dien, welken hij, door loof en vruchten, vertoonde, ten tijde onzer voorvaderen. —— Zij, die ſmaak bezitten, zullen aan de ſtroefheid van den ſtijl in dit boek ligt ontwaaren, hoe dikwijls mijne pen bezweek, omdat mijn menschlievend hart te zeer beklemd was, om mijne gedachten vrij en los uit te drukken.

*

VIJF-

*

VIJFDE HOOFDSTUK.

Onder de middelen, welke de tedere jeugd kunnen beſchaaven, en het verſtand en hart der kinderen, met nuttige kundigheden en goede grondbeginzelen verrijken, en hen dus vormen tot nuttige leden der ſamenleving, zijn, buiten allen kijf, de ſchoolen te rekenen. — Men heeft die onder alle volken, welke eenigzins op den naam van beſchaafdheid gezet zijn, en de overigheid zelve heeft in verſcheiden Landen zich derzelver welvaard aangetrokken, en niet min van tijd tot tijd in ons land. —— Alle beminnaars van hun vaderland vestigden op den bloei of het verval der ſchoolen hunne aandacht, zij merkten dezelven aan als het onfeilbaar voorteken van den aanſtaanden bloei of van den naakenden ondergang des lands. —— Eéne onzer Nederlandſche genootſchappen heeft, niet veele jaaren geleden, de kundige en deugdzame menſchen-vrienden opgeſpoord, om eene opgave te doen, hoe het met de ſchoolen in *Nederland* geſteld ware, en wij weten, hoe wakkere mannen dies tijds daarvan verſlag hebben gedaan, een verſlag, niets min dan gunſtig, maar veelmeer zoodanig, dat het alle liefhebbers van *Nederland* met droefheid, met ſchaamte, vervuld heeft, ſchoon tevens toen en zedert meermaalen

mid-

middelen ter verbetering zijn voorgeſlagen. —— Doch welken, door de rampen der tijden, of niet werkſtellig gemaakt en beproefd, of ten minſten van geene vrucht en uitwerking geweest zijn; zoodat wij er over het geheel geen beter getuigenis van dragen kunnen.

Ondertusſchen moet ik bekennen, dat ik het als een bederf voor onze *Nederlanſche* jeugd aanmerk, en ik twijfel niet, of alle weldenkenden zullen het met mij ééns zijn, welk, onder voorwendzel van de heerſchende gebreken in onze ſchoolen, meer en meer de overhand neemt, dat men de kinderen t'huis leermeeſters geeft, gelijk veelen onder de rijken, aanzienlijken en vermogenden in ons land die gewoonte volgen; terwijl de geringe lieden in de ſteden, en ten platten lande, door de armoede verhinderd worden, om hunne kinderen op ſchool te zenden, zoodat het getal der leerlingen op de ſchoolen, bijzonder ten platten lande, op ſommige plaatzen genoegzaam de helft kleiner is, dan voor eenige weinige jaaren. —— Alleen de middenſtand zendt zijne kinderen, om toch van derzelver last over dag ontſlagen te zijn, reeds vroeg, en dan zelfs al te vroeg, naar de kleine kinderſchoolen, gelijk wij in 't voorgaande HOOFDSTUK zagen. ——

Door dit verwaarlozen der ſchoolen, ontzinkt den ſchoolmeeſteren geheel de moed; bijzonder

op

op het platte land, alwaar zij een ſober inkomen hebben, het welk naauwlijks noemenswaardig is, en het welk nu, door het min getal van ſchoolkinderen, nog zoo aanmerklijk inkrimpt; maar ook in de ſteden valt het wakkeren ſchoolmeeſters verdrietelijk, dat hunne ſchoolen niet verwaardigd worden, met de tegenwoordigheid van kinderen van aanzienlijke en voorname geboorte. En dat het voor de zeden dezer jonge lieden zelven nadeelig is, dat zij op deze wijze verſteken zijn van de verkeering met andere kinderen, bijzonder uit den burgerſtand, is reeds in het voorgaande aangemerkt. —— De waare grondſlag van een vrij gemeenebest beſtaat daar in, dat er eene zekere gelijkheid, eene overëenſtemming, *harmonie* der gemoeden plaats heeft, en dat de leden van hetzelve elkanderen wederzijdsch en onderling achting weten toe te dragen, —— doch wanneer die kinders van de ſchoolen worden afgehouden, en op zich zelven t'huis onderwezen, leeren zij dra zich zelven als hooger wezens aanzien, en mindere rangen, met veröntwaardiging, beſchouwen, en dus begint de band der overëenſtemming los te ſchieten, en de waare grondſlag van een vrij gemeenebest te wankelen.

Met de kinderen der geringe lieden is het nog veel erger; wanneer deze geheel van de ſchoolen worden afgehouden, zijn zij van alle ver-

vermaaningen, van alle goede lesſen, van alle betaamlijke ondergeſchiktheid, vervreemd, en van alle opvoeding beroofd.

Hoe zeer ook de ſchoolen in verval zijn, nogthans in dezelven leert en verbetert het ééne kind het ander; de betaamlijke eerzucht, om elkanderen te overtreffen, kan worden opgewekt; al ſpeelende worden de jongens allengs genezen van zeer aanmerklijke gebreken, die in 't hart huisvesten, en waartoe zij, in den kring der eigen huisgenooten, geene zoo gunſtige gelegenheid aantreffen.

Onze ſchoolen zijn, kleine kinderſchooltjens, lees- en ſchrijfſchoolen, Franſche ſchoolen, Latijnſche ſchoolen, en kostſchoolen. —— Van de Latijnſche ſchoolen, en derzelver tegenwoordige geſteldheid, zullen wij best ſpreken in het HOOFDSTUK, in het welk wij den ſtaat der geleerdheid in *Nederland* beſchouwen.

Wat de kleine kinderſchooltjens betreft, zij konden eene groote nuttigheid hebben, indien zij wel werden ingericht. — Het is, in de daad, nuttig, dat de eerſte gronden van beſchaaving gelegd zijn, en mag ik mij dus uitdrukken, dat de eerſte bolſter er af is, voor dat de kinderen bij den ſchoolmeeſter beſteld worden, dat zij ten minſten het *a. b. c.* magtig zijn, en wat ſpellen kunnen; de voorbeelden der ſchoolen ten platten lande, waar men zulke kinderſchooltjens mist, leeren dit ten duide-

lijkſten; nu moeten, in den burgerſtand ten minſten, de ouders zelven deze eerſte beginzelen in de kinderen brengen, of het zal aan deze kinderſchooltjens zijn toebetrouwd.

Deze kinderſchooltjens zijn doorgaands enge, kleine vertrekjens, daar de tedere kinderen eene ongezonde lucht inädemen; ook worden, gelijk wij reeds zeiden, de kinderen te jong derwaards gebracht, en moeten daar, eenen geruimen tijd van den dag, in hunnen kinderſtoel doorbrengen, zonder de zoo nodige beweging te genieten, hoewel dit min of meer vergoed wordt door de grootere vrijheid, welke in deze ſchooltjens pleegt te heerſchen. — De manier van onderwijs is in deze ſchooltjens, genoegzaam algemeen, de volgende: de ſchoolvoogdes, doorgaands eene bejaarde vrouw, heft het *Onze Vader*, *het Geloof* en *de Tien Geboden* aan op zeekeren teemächtigen en zingenden toon, en wordt door alle de kinderen gevolgd, die dit allen te gelijk, elk op zijne wijze, nazingen. — Dit noemt men *bidden*! vervolgends wordt, op denzelfden zingenden toon, een vraagjen of etlijk, uit het boekjen van BORSTIUS, voorgezegd en nagezongen. Dan komt de trommel met koekjens voor den dag, en matres deelt aan elk uit denzelven, en heeft daar van een dubbel voordeel, de kinderen worden met haar ingenomen, en zij trekt van de ouders een

een zoet winstjen. Doch, wie zal het de ſloof misgunnen, indien zij de kinderen ſlechts wel behandele? en niet te veel met dit ſoort van goed, welk te veel ſlijm in de zwakke maagjens brengt, opvulle? — Nu begint weder het ſchoolwerk, het a. b. wordt opgezegd, daar wordt geſpeld, geſpeeld, gepraat, alles onder één. — Onbegrijpelijk, hoe het hoofd eener bejaarde vrouw het kan uithouden. Doch, wat doet gewoonte niet?

Indien deze ſchoolvrouw zelve rechtmaatige denkbeelden van den godsdienst, van de deugd, en hoofdpligten van den mensch, bezat, zij zou onbeſchrijflijk veel nuts ſtichten kunnen, en zoodanigen waren waardig, om in eere gehouden te worden. Haar te bedillen, dat zij de kinderen vraagjens en gebeden leert, dat de kinderen overluid op zekeren zingenden toon leeren, hoe zeer het beter ware, dat die vermijd wierdt, omdat het zich zoo vast inprent, dat zelfs bejaarde lieden onder den geringen burgerſtand, wanneer zij iet lezen, nog die zelfde lijmige ſtem en zingenden toon behouden, ik zeg, haar deswegens te ſterk te bedillen, zou eene onkunde van den aart der kinderen verraaden; de menschlijke natuur heeft eene neiging tot *melodie*, en *harmonie*.

Maar deze ſchoolvrouwen hebben zelden opgeklaarde denkbeelden van den godsdienst of

van menſchen-kennis, of dergelijke; zij bemoeien zich derhalven niet, om van lieverlede het verſtand der kinderen te verlichten, en dat met goede denkbeelden van zaaken gemeenzaam te maaken; veeleer zijn deze vrouwtjens dikwijls dweepziek en bijgeloovig. En boezemen veeläl den kinderen naargeestige vooroordeelen van den godsdienst, harde denkbeelden van den besten en grootſten vader in de hemelen in, welke vooröordeelen veelen dezer kinderen blijven aankleeven, en hen insgelijks dweepziek en bijgeloovig, of bij tegenſtelling, ongeloovig maaken. ——

Volgen wij het kind, daar het nu naar den meeſter gebracht wordt, om te leeren lezen, ſchrijven, en cijfferen, voor dezen ook psalmen zingen, maar dit laatſte raakt genoegzaam geheel buiten gebruik. —— Deze meeſters, zonder dat wij dit echter van allen willen getuigen, doch de braaven en verſtandigen zullen zich niet toepaſſen, het geen van hun niet gezegd is, zij verdienen te meer de goedkeuring der menſchen-vrienden, hoe kleiner hun getal zij, — deze meeſters, zeg ik, zijn heel dikwils menſchen, vol ijdelen waan en zelfsverbeelding, en het geen men in den eigenlijken zin *pedanten* en *ſchoolvoſſen* noemt. Men kan hen, aan hunne houding, aan hunne ſpraak, aan hunnen gang, kennen, en op het eerſte gezicht zeg-

zeggen: zie daar een ſchoolmeester! Dat zij de plak voeren, en een gantsch ſchool met kinderen beſtuuren en regeeren, boezemt hun zulke denkbeelden van hoogmoed en heerschzucht in, dat menig braaf leeraar op het platte land, waar deze meeſters, door hunnen invloed op de gemeente, deze hunne gebreken den vrijën teugel kunnen vieren, daar onder heeft moeten zuchten. —— Ondertuſſchen verſtaan zij niets van die dingen, welken zij aan de kinderen leeren zullen, en die tot hun onderwijs behooren; zij kennen zelfs geheel niet, of ſlechts oppervlakkig en middelmatig, de eerſte gronden van onze moedertaal. Hunne ſchrijfkunst beſtaat veeläl in het papier met allerhande krullen en trekken te vervullen, en het is zeker, dat men op de postkomtooren de brieven, die van ſchoolmeeſters komen, aan de krullen en trekletters op het opſchrift altijd onderſcheiden kan. —— Hunne cijfferkunde is kunstwerktuiglijk, maar niet oordeelkunde, zij weten zelven niet, *waarom* men op deze en op geene andere wijze werkt, maar volgen ſlechts letterlijk hun boek. enz. Welke vorderingen zullen de kinderen van het onderwijs van zoodanige onkundige en verwaande menſchen trekken?

Wanneer men een kind, welk een jaar of zes heeft ſchool gegaan, ééns onderzoekt, wat heeft het geleerd? welke kundigheden heeft het

verkregen? Het zal misſchien gebrekig lezen, zonder echter iet van den zin te verſtaan; het zal misſchien eene goede letter weten te maaken, doch men neme de proef, en zegge het iet voor, om te ſchrijven, hemel! welke ſpelling! op elk woord ſtaat het kind verlegen, welke letters men gebruiken moet, om een woord ſamen te ſtellen! van de onderſcheidingen van de geſlachten der naamwoorden heeft het nooit den meeſter hooren ſpreken; zinſnijdingen gebruikt het niet; het gebruik van dezelven, ſchoon het in ſommige ſchoolboekjens wordt aangeroerd, heeft de meeſter nooit aangewezen. En nu leze men, het geen het kind geſchreven heeft. Het is volſtrekt geen *Hollandsch!* en onleesbaar, omdat het ſchrift, zonder zinſnijdingen, maar één woord uitmaakt, gelijk de *Jooden* van de oude afſchriften van hunne wet getuigen. —

Nog veel treuriger zal het zijn, indien men het kind zelf een brief of ander opſtel, hoe klein ook, gebiedt op te ſtellen; hier vindt het zich geheel verlegen, en weet geen begin of ſlot te vinden. Geen wonder! want dergelijke oefeningen zijn in de ſchoolen niet in gebruik.

Het kind leert ook op deze ſchoolen niets van zedenkunde, van de pligten, welken het nu als kind, en naderhand ééns als jongeling, man, vader, mensch en burger, zal hebben waar te ne-

nemen. — Het kind leert niets van de geſchiedenis van het land, noch van deszelfs regeerings-vorm, daar zijn zelfs onder de ſchoolboekjens zoodanigen, welke voor den vrijën *Nederlander* geheel niet geſchikt zijn, en hem verkeerde, en eenen republikein onwaardige, denkbeelden kunnen inboezemen.

Voornaamlijk is het verval der ſchoolen ten platten lande zeer zichtbaar; menigmaal hangt daar de begeving van het ſchoolmeeſter-ambt af van eenen heer, die 'er, zonder naar de bekwaamheid te zien, zijnen ouden tuinman, of zijnen lijfknecht mede begiftigt. — In veele dorpen is het inkomen van den ſchoolmeeſter zoo gering, en zijne bezigheden zoo menigvuldig, want hij is tevens koster, klokluider, doodgraaver, lijkebidder, dorps-ſchrijver, collecteur en commies, al het welk in zijnen perſoon verëenigd wordt, om hem ten minſten zoo veel inkomen te bezorgen, dat hij met vrouw en kinderen beſtaan kunne, en dit kan hij met dit alles, nog naauwlijks, — dat hij zijn ſchoolwezen niet naar behooren kan waarnemen, offchoon hij ook kunde en vlijt en eenen goeden wil mogt bezitten, ook begeeft hem de moed, dewijl het aantal zijner leerlingen zichtbaar vermindert, door de overhand nemende armoede, waar door veele ouders hunne kinderen niet naar ſchool zenden, of die naar verloop van twee of drie jaaren daar reeds weder afnemen.

Ik kan, volgends mijn beſtek, in geene verdere bijzonderheden treden. —— Het gezegde is genoeg, om alle gevoelige harten op te wekken, ten einde alle vermogens in te ſpannen, dat in het ſchoolwezen daadlijke verbetering kome, en dat de middelen, welke daar toe van tijd tot tijd worden voorgeſlagen, niet alleen goedgekeurd en toegejuicht, maar wezenlijk werkſtellig gemaakt wierden.

De Franſche ſchoolen ſchijnen onder ons meer te beloóven, en nogthans is het, in de daad, met veelen derzelven niet beter geſteld. Men onderwijst er dikwijls de kinderen meer in de wellevendheid, dan in de waare grondbeginzelen van goede zeden. De Franſche taal wordt er geleerd aan kinderen, die van hunne eigene moedertaal nog niets weten, en dus ontſtaat er eene vermenging en verbastering van ſpraak, welke zich ook tot de zeden uitſtrekt; ook moet men niet verwachten, dat de Franſche taal in deze ſchoolen naar regelen wordt onderwezen; niets min dan dit! waaröm ook de kinderen, dezelven verlatende, niet ééns in ſtaat zijn, om een' *Franſchen* ſchrijver te kunnen verſtaan, of met ſmaak te lezen; zij hebben eenige ſpreekwijzen, en *dialogues familieres* geleerd, dit is hun *Fransch*, het welk, ten zij hunne omſtandigheden vereïſchen, dat zij zich op eene andere wijze ver-

verder in deze taal oefenen, binnen weinig tijds weder vergeten is.

Onze kostſchoolen belooven, met wijdſche aankondigingen, doorgaands alles, wat tot eene goede opvoeding noodzaaklijk gerekend wordt, aan de jeugd te zullen onderwijzen. — Meestal echter komen deze klinkende beloften neder, op eene vorming tot houding en burgerlijke welgemanierdheid; en tot ſmaak in de kleeding en opſchik, met betrekking tot de jonge juffrouwen; maar op de beſchaving van het verſtand, en verbetering van den geest, valt niet te roemen. — Men vormt er geene aanſtaande beminlijke en deugdzame echtgenoten, kundige huishoudſters, braave moeders. — Zo de meisjens kundig zijn in het dansſen, ervaaren in de modes van den tijd, en eene valſche levendigheid, die de Franſche natie van natuur eigen is, maar met het koeler *Hollandsch* Temperament niet ſtrookt, hebben aangenomen, dan rekent men, dat zij haaren tijd wel beſteed hebben, alſchoon zij niet verſtandiger, niet deugdzamer, niet beter zijn geworden; en even min in ſtaat, om aan haare beſtemming te kunnen beäntwoorden, waar toe de Schepper de beminlijke helft van het menschlijk geſlacht geſchikt en verördend heeft.

*

ZESDE HOOFDSTUK.

Het zal mijnen lezeren misschien bevreemden, dat ik, zelfs met geen enkel woord, in het beschrijven van de opvoeding onzer kinderen, gewaagd heb van den godsdienst, en het onderwijs in denzelven, uitgezonderd het geen, bij het beschouwen der kinderschooltjens, van het bidden, of liever het opzeggen van het *onze vader*, het *geloof*, en de *tien geboden*, en vraagjens uit BORSTIUS, even met den vinger is aangestipt. — De lezer wete, dat ik in een afzonderlijk HOOFDSTUK den staat van den godsdienst zal moeten beschouwen, wanneer, het geen hier schijnt voorbijgegaan te zijn, beter te passe zal kunnen overwogen worden.

Ik prijze den schrijver, zegt hier de wijsgeer van de mode — dat hij onder de gebreken, welken men in de tegenwoordige opvoeding der *Nederlandsche* kinderen waant op te merken, niet mede rekent, dat, uitgezonderd in de kinderschooltjens, en misschien hier of daar in het één of ander school in de steden, en in die ten platten lande, in welken men, slordig genoeg, de katechismus-vragen laat opzeggen en bidden, zo als men het noemt, de godsdienst geheel wordt voorbijgegaan. — Dus worden gee-

geene vooröordeelen in het weeke brein der kinderen ingeprent, welke hen reeds vroeg tot zuffen en tot dweepzieke mijmeringen brengen, en geduurende hunnen volgenden leeftijd, edele vrijheid van denken in hun belemmeren. — Dank hebbe de geest dezer eeuw, dat in de ſchoolen, als ook in de huisgezinnen, de gebeden worden nagelaten, daar de kinderen zich toch geene denkbeelden van vormen, en welke het wezen aller wezens, bij geene mooglijkheid, behaagen kunnen! — dat de rijken en aanzienlijken daar in voorgaan, en dat de burgerſtand, welke zoo geern navolgt, in dat zelfde voetſpoor treedt — nu zal het toekomend geſlacht nog vrijër zijn van het dwangjuk, het welk onze voorvaderen knelde, het welk wij poogen af te ſchudden, maar het welk eene betere nakomelingſchap ééns geheel met voeten zal treden.

Ik zal thans geene aanmerkingen op deze ſluitreden maaken, maar dat beſpaaren tot het gezegde HOOFDSTUK *over den godsdienst hier te lande*; de zaak is, helaas! maar al te waar. — Over het geheel genomen, is de gewoonte van den ouden tijd, volgends welke elke ſchooltijd met een gebed begon en eindigde, en ten minſten één dag in de week beſtemd was, tot de eerſte beginzelen van den godsdienst, en volgends welke in de huisgezinnen een huis-

gods-

godsdienst geöefend werdt, en de kinders al vroeg met de denkbeelden van den Schepper van alles, zijn beſtuur over de wereld, en de betrekking, waar in zijne ſchepzelen jegens hem ſtaan, gemeenzaam werden gemaakt, afgeſchaft — De gewoonte, om al vroeg de kinderen tot den openbaren godsdienst mede te nemen, en hen daar van lieverlede aan te gewennen, is insgelijks in onbruik. Nu, wat nut hadden de kinderen daar van, dat zij zich zelven verveelden, en anderen, ja zelfs den predikant, tot hinder waren?

Eéne aanmerking moet ik hier nog bijvoegen, die het godsdienſtige in de opvoeding der kinderen betreft. — Ik heb waargenomen, dat zelfs kinderen van lieden, die boven anderen werk van godsvrucht maaken, zeer dikwijls een bedorven aart en zeden vertoonen; zoodanige ouders zullen daar van, waar aan ik niet twijfel, de reden zoeken in de algemeene verdorvenheid van het menschlijk hart van natuure, en ik wil hun, wat deze zaak betreft, niet tegenſpreken; maar dit heb ik tevens opgemerkt, dat zij veeläl het werk der opvoeding verzuimen. — Ik heb veelen gekend, die geen' kerktijd, geene openbare katechizatie, geene oefening, geen vroom gezelſchap verzuimden bij te woonen, en die intuſſchen hunne kinderen en derzelver opvoeding verwaarloosden; dewijl deze kin-

kinderen, geduurende dien tijd, aan zich zelven gelaten, de gelegenheid waarnamen, om door allerhande ranken te verzinnen, en te bedrijven, zich ſchadeloos te ſtellen van die harde en ruwe voorſtellen, welke hun door hunne ouders werden voorgehouden, in die uuren, dat zij onder derzelver oog waren; waar door aan de kinderen de godsdienst van het *Euängeli* niet van eene liefderijke zijde wordt vertoond, maar integendeel hun ſteeds zonde, ſtraf, hel, verdoemenis, duivel en dood, worden gepredikt, en zelfs eene kinderlijke uitſpanning ontzegd, en de vrolijkheid, aan het kinderlijk gemoed eigen, als zondig wordt afgemaald en ten ſtrengſten verboden. — Het is bij zulke ouders regel op regel, gebod op gebod, zoodat de kinderen mismoedig gemaakt, indien zij niet dweepächtig worden en verzuffen, uitſpatten in ſpoorloosheden, een juk, het welk hen te drukkend wordt gemaakt, geheel afwerpende.

Het geen ik daar ſchrijve van kinderlijke uitſpanning en de vrolijkheid aan de kinderlijke jaaren zoo bijzonder eigen, herinnert mij, dat ik in dit BOEK niets geſproken heb van de ſoorten van kinderſpelen, met welken de kinderlijke gemoeden vermaakt worden. — Ik heb er ook niet bijzonders over te zeggen, dan alleenlijk dit, dat men over het algemeen kan opmerken, dat deze ſpelen ook in meer dan

één

één opzicht verändering ondergaan hebben; en van eene weeker en verwijfder natuur geworden zijn. — Het loterij-, het zoogenaamd Dominees-ſpelletjen, de kaart, zijn allen van dien aart; en, men zegt, dat in ſommige huisgezinnen zelfs een leermeester wordt aangenomen, die de kinderen in alle de verſchillende wijzen van het kaartſpel, ja in de handgreepen met de kaart, om zich van den goeden uitſlag van het ſpel te verzekeren, onderwijst.

Welk een treurig tafereel heb ik moeten ontwerpen in dit HOOFDSTUK! O *Nederlanders!* overweegt de gevolgen, welke natuurlijk uit eene verwaarloosde en gebrekige opvoeding moeten voortvloeïen, en ſtelt niet uit, om de handen daadlijk ter verbetering aan het werk te ſlaan. —— Achtbare overheden, eerwaardige geeſtelijken, liefderijke menſchen-vrienden, veréenigt alle uwe vermogens; allen uwen invloed tot dit gewigtig punt, opdat het volk van *Nederland* niet geheel ontäarde van den roem zijner deugdzame voorvaderen.

ZEVEN-

*

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Onherſtelbaar zouden de rampen van *Nederland* wezen, indien niet in hetzelve nog echte *Nederlanders* gevonden werden, die hun groot werk maaken, om hunne kinderen behoorlijk op te voeden. Doch daar zijn nog de zoodanigen. — Mijn vriend DEUGDLIEF, en zijne lieftallige EERRIJK, zijn er voorbeelden van. Zie hier eene korte ſchetze, hoe zij hunne vier kinderen opvoeden.

De braave moeder voldeedt zich zelve niet, met haare kinderen ter wereld gebracht te hebben; zoodra mooglijk moest haare moederlijke zorg de jonggeborenen zelve gadeſlaan — zij heeft hen alle vier zelve gezoogd; zelve, nadat zij het kraambed verlaten hadt, behandeld, gereinigd, en altijd zuiver gehouden; dan was zij gerust, dat de vuurmande niet te heet, het kind niet te broejend of ſtijf gebakerd, maar tevens voor togt en koude beveiligd was. — Zelve leerde zij hen eten, en gaf hun, met behoorlijke maté, gezond voedzel; met oordeel droeg zij ſteeds zorg, om hen aan de lucht te gewennen, en tevens voor deszelfs nadeelige invloeden en voor guure of ſcherpe koude te bewaaren.

Reeds vroeg handhaafde zij, met alle lieftalige minzaamheid, de waarde van moeder, en ge-

gewende het kind aan de tucht. —— Zelfs de alleréérſte beginzelen van ſtijfhoofdigheid en eigenzinnigheid wist zij te beteugelen, geene driften liet zij toe in hebbelijkheden te verãnderen. —— Zij hadt altijd tot eenen vasten ſtelregel, om het geen het kind toonde te begeeren, ten eerſten aan hetzelve te geven, indien het nuttig voor de kleine was, doch integendeel, het ééns geweigerd hebbende, was zij door niets te beweegen, tot verãndering van gedachten. —— Hier door was het eene duurzame gewoonte en ſtaalen wet in dit huishouden, dat de kinderen ſlechts éénmaal om iet vraagden, en dit geweigerd wordende, berustten zij in die weigering, en zulks te gemaklijker, dewijl de verſtandige EERRIJK altijd, naarmate van de vatbaarheid haarer kinderen, hun de reden van weigering gewoon was, met weinige woorden te zeggen.

Vader DEUGDLIEF en zijne vrouw zijn volmaakt éénsgezind in het ſtuk der opvoeding. Is aan de kinderen door den éénen der ouderen iet geweigerd, zij hebben reeds door ervaring geleerd, dat zij vruchteloos om die zelfde zaak bij den anderen zich vervoegen. —— Juist tegengeſteld tegen de gemeene gewoonte, handelen deze ouders; niet de moeder bij de vader, maar veelëer de vader is hier de voorſpraak der kinderen bij de moeder; en het blijkt in de daad, dat dus het gezag der moeder het best geſtaafd wordt;

wordt: het gezag van den vader handhaaft zich natuurlijk gemaklijker dan dat der moeder, en dit laatſte wordt door deze handelwijze van DEUGDLIEF op eene aanmerklijke wijze geſchraagd. — Zo één der kinderen zich het misnoegen van vader of moeder waardig maakt, moet het ook zeker in dat des anderen deelen, zonder dat het daarbij eenigen troost, hulp, of beveiliging tegen de verdiende ſtraf erlangen kan, ten zij het zijne misdaad belijdt, en beterſchap belooft.

Deze waardige lieden ſchroomen niet, op zijn' tijd, de roede te gebruiken, en tucht te oefenen; doch vooreerst, onderſcheiden zij hier in de aart der misdaaden: kinderlijke beuzelingen, die aan de kinderjaaren eigen zijn, en geene euvele gevolgen doen vreezen, zien zij door de vingeren, of beſtuuren die met eene zachte en minzame beſtraffing; doch beginzelen van wezenlijke ondeugden, die naderhand kunnen voortgroeïen, tot bedrog, veinzerij, onrechtvaardigheden, onderdrukking, en mishandelingen van anderen, worden, ééns voor goed, ten ſtrengſten gekastijd. — Door zoodanig beſtuur wordt het ſtraffen ſpoedig onnodig; deze lieve kleinen hebben zoo groote liefde, gepaard met het eerbiedigst ontzag, voor hunne ouderen, dat zij hen niet alleen naar de oogen zien, maar, zoodra zij zich verbeelden, dat het ge-

laad van vader of moeder ſlechts eenigzins ſombere trekken heeft, elkanderen vragen: wie toch reden van misnoegen moge gegeven hebben? —— Elk dezer kinderen heeft een onderſcheiden aart en aanleg, doch deze verſtandige ouders hebben dezelve van eerſten af zeer wel met oplettendheid weten te doorgronden, en hunne opvoeding, hoe zeer de hoofdregels derzelve onwrikbaar en onveränderlijk bleeven, echter naar dezen onderſcheiden aart ook onderſcheiden ingericht, het welk de voortreflijkſte *harmonie* en overëenſtemming uitmaakt.

De dienstboden hebben den ſtriktſten last, om, wanneer het gebeurt, dat zij met de kinderen moeten omgaan, toe te zien, dat zij hunne tedere gemoederen in eene vrolijke kalmte houden, en vooräl niet tergen, noch door ſprookjens, of vertellingen, of ijdele bedreigingen met bijgeloovige vooröordeelen vervullen; zelfs weten deze ouders de gebreken en misſlagen der dienstboden, bij gelegenheden, aan de kinderen te doen opmerken, en derzelver bron aan hun te openen, waar uit dezelven voortvloejen, dewijl deze lieden naamlijk in hunne jeugd het geluk eener goede opvoeding hebben moeten miſſen enz. ——

Deugdlief is een recht-aard *Nederlander*, en een edelmoedig Republikein, deze denkbeelden boezemt hij zijnen kinderen in. ——

Zij

Zij genieten alle mooglijke vrijheid, in ſpreken en handelen; liefde en eerbied beſtuuren hen, en regelen hun gedrag, maar van geweld en willekeurigen dwang weten zij niets. —— Onbewimpeld en vrij vertoonen zich deze kinderen met rondborſtigheid in hun karakter; zij mogen, met beſcheidenheid, zich verdedigen, en doen zulks ook op eene recht-bekoorlijke wijze, wanneer zij, wegens ééne of andere zaak of eenig verſchil, welk zij onder elkanderen hebben, door de ouderen onderhouden worden, en deze verdedigingen, die noch de liefde noch den eerbied te na komen, worden, mids dat de waarheid oprecht geſproken wordt, niet alleen gelaten aangehoord, maar daar op ook door de ouderen naar billijkheid de uitſpraak gedaan. —— Dit geeft aan deze kinderen een vast karakter, en een gevoel van hunne waarde als menſchen, zonder hovaardig, verwaand, of aan den anderen kant laag, en ſlaafsch te wezen.

De geduurige oplettendheid dezer ouderen bedoelt ſteeds, hunne kinderen in een vrolijk en heller humeur te houden; nooit zijn deze kinderen ledig; zij hebben van jongs af hunne beweging, en oefeningen, welke hen levendig en vlug maaken: geene ſtugheid noch ſtroefheid wordt geduld, zonder onderzoek naar de oorzaak te doen, en dezelve, waar

die dan in moge gelegen zijn, met verſtandig beleid uit den weg te ruimen. — Even daarom ſtraffen deze ouders nooit de kinderen, met hen in een hoek van de kamer te doen ſtaan, in een vertrek op te ſluiten, zonder eten naa bed te laten gaan, en dergelijken, het welk verdrietelijkheid, wrok, halsſtarrigheid veröorzaakt, en dikwijls een goeden aanleg in kinderen bedorven heeft.

Met de eerſte melk worden reeds de beginzelen van godsdienſt en deugd aan deze kinderen ingeboezemd. — Dikwijls houdt vader DEUGDLIEF zijnen kinderen voor, wanneer zij hem en moeder ſtreelen, en vrolijk omringen, dat, gelijk hun vader en moederlief hen teder beminnen, zij dus eenen vader in den hemel hebben, die hen oneindigmaalen meer liefheeft, en alles ſchenken wil: de goedheid en liefde van dezen hemelſchen vader, zijne heiligheid, waar door hij geen kwaad wil gedoogen, ſtelt hij hun voor, met uitdrukkingen, die hij van zichzelven en zijn gedrag jegens zijne kinderen ontleent. — Hij zegt hun, hoe JEZUS, de zoon van dien vader, de zoon van God, alles voor ons gedaan heeft, om ons gelukkig te maaken, hoe hij ons God, als *onzen vader*, heeft bekend gemaakt, en hoe men dien vader met eerbied, maar tevens met liefde, behoort te vereeren, door geen kwaad te doen, maar met

met een vrolijk hart, het geen goed is, te betrachten; dat deze vader ons alles ſchenkt, dat men hem daar om moet verzoeken, dat dit *bidden* is; en vroeg leggen DEUGDLIEF en EERRIJK hunnen kinderen het *onze vader* in den mond, waarvan zij hun van tijd tot tijd den zin en mening verklaaren. — Op deze wijze geven zij hun denkbeelden van den godsdienst der Christenen, zoo als dezelve waarlijk is, beminlijk, wenschlijk, bekoorlijk. — En de kinderen worden godsdienſtig, zonder bijgeloof of dweeperij. — Op dezelfde wijze ſtellen zij den kinderen de deugd voor in haare waare gedaante, en die heeft reeds bij deze kinderen eene hebbelijkheid verkregen, voordat nog de denkvermogens zich geheel ontwikkeld hebben.

Al ſpeelende worden de eerſte kundigheden in de tedere gemoederen dezer kinderen gelegd. — Hun ſpeelen is leeren — hun leeren is ſpeelen. — Hun geheugens-vermogen wordt opgeſcherpt, doch niet overladen, de veerkracht wordt, door al te lange ingeſpannenheid, niet verzwakt.

Schoon DEUGDLIEF en EERRIJK in ſtaat zijn, om hunne kinderen zelven te onderwijzen, en hunne omſtandigheden hun veröorlooven, om meeſters in huis te nemen, echter verkiest vader DEUGDLIEF, dat zijne kinde-

ren op een openbaar ſchool gaan, daar, zegt hij, leeren de kinderen ook andere menſchen kennen, daar leeren zij de verwaandheid en zelfsverbeelding ontwennen, welke den mensch vermeeſteren, die alleen zich zelven, als het middenpunt van alles, beſchouwt, en wiens kring van menſchenkennis zich enkel bepaalt tot zich zelven, en het huisgezin, waar in hij verkeert; daar leeren zij, het welk hun als republikeinen voegt, de verdienſten van anderen te ſchatten, en daardoor tot eenen edelen naarijver ontvonkt te worden, dewijl zij alleen door verdienſten kunnen uitmunten. —— Doch zorgvuldig doet men onderzoek naar de ſchoolvrouw, vervolgends naar den ſchoolmeeſter, bij welken de kinderen gezonden worden, en deze ouders denken te wel, dan dat zij nu de geheele zorg der opvoeding, en van het onderwijs, aan dezen overlaten, en zich zelven daar van ontſlagen zouden rekenen. —— Zij blijven hunnen pligt met onbezweken ijver voortzetten, en zij, hunne kinderen, de braave ſchoolvrouw en ſchoolmeeſter zijn allen met elkanderen voldaan en te vrede. ——

Doch ik ſchrijve niet over de opvoeding, hoe dezelve behoorde ingericht te wezen, ik beſchrijve alleen, hoe dezelve in *Nederland* geſteld is, ik zal daaröm dit tafereel niet meer aanzetten; misſchien ben ik hier reeds te breedvoe-

voerig geweest, doch het belang van het onderwerp heeft mij woordrijk gemaakt. — Ik zou anders hier nog moeten ſpreken, hoe de moeder in het bijzonder de opvoeding der dochter, want het oudſte hunner kinderen is een dochtertjen, behartigt. — Zij onderwijst het kind in kunſten en wetenſchappen, die haar geſlacht tot ſieraad en eere verſtrekken; zij heeft het vroeg gewend tot een werkzaam leven, en de bezigheden van het huishouden; zij boezemt het die kundigheden in, welke haar eens tot eene waardige vrouw en deugdzame huismoeder zullen maaken. —

Gelukkig ware *Nederland*, indien men er van getuigen konde, dat het getal der DEUGDLIEVEN en EERRIJKEN de overhand hadt onder 's Lands inwooneren. — Hoe verruklijk is het, dit gezegend huisgezin te beſchouwen; de gezondheid, de vergenoeging, de vrolijkheid ſchijnt er haren zetel gevestigd te hebben! — De bloozende kaaken, de lagchende en ſtraalende oogen dezer kleinen, hunne edele houding, en rondborſtige aanvalligheid, getuigen van het goed beleid en de wel-ingerichte opvoeding dezer deugdzamen.

Ik voldoe mij zelven, dat ik deze beſchouwing van de opvoeding mag ſluiten met dit bekoorlijk tafereel, en nog meer, dat ik mijnen lezeren kan verzekeren, dat het geen

ideäal, geen denkbeeldig ontworpen ſchetze, is, maar dat ik het genoegen hebbe van zoodanige DEUGDLIEVEN en EERRIJKEN, hoe ſchaars ook hun getal zijn moge, in deze verbastering der Natie, in de daad, in *Nederland*, *ſche* ſtreeken te kennen.

V.

*

V. BOEK.

NEERLANDS JONGELINGSCHAP.

EERSTE HOOFDSTUK.

Met een inwendig vergenoegen beſchouwt u mijn oog, wakkere jongelingen, wier heller oogen, levendige gelaats-verw, en vrolijke houding, genoeg getuigen van de goede en gelukkige opvoeding, die gij van deugdzame ouders genoten hebt. —— Die gij u zelven bevlijtigt, elk naar uwen ſtand en omſtandigheden, om de nodige kundigheden te verzamelen, die u in ſtaat zullen ſtellen, om aan de maatſchappij en aan uw vaderland, tot nuttige en waardige leden en burgers te kunnen verſtrekken —— die u zelven aan de deugd en beginzelen van waare godsvrucht reeds vroeg toewijdt en gewent —— die de ziel door kunſten en wetenſchappen, en het ligchaam door wak-

kere oefeningen beſchaaft en volmaakt —— wier uitſpanningen en vermaaklijkheden zelven, iet nuttigs in zich behelzen, zoo dat gij u vermaakt in uwe jongelingſchap, doch tevens bedacht zijt, hoe gij van het wel beſteeden van dezen besten tijd uwes levens, in welken men zaait voor het toekomende, rekenſchap verſchuldigd zijt. — Op u ziet uw vaderland, als op de hoop van het volgende geſlacht, en belooft zich van uwe deugd en wakkerheid heil en zegeningen.

En gij ontluikende ſchoonheden, die, niet vertederd door eene laffe opvoeding, als de roos in den daauw van den morgenſtond, rustig prijkt —— gij, die u zelven vormt tot wakkere vrouwen, om eenen deugdzamen echtgenoot gelukkig te maaken, die uwen tijd, in een werkzaam leven, volvrolijk beſteedt, tot nuttige bezigheden, en ter beſchaaving van uw verſtand, en volmaaking van uw hart —— die al uw vermogen inſpant ter verkrijging van die uitmuntende hoedanigheden, welke u eens in den gehuwden ſtaat genoegen en ongeſtoorde blijdſchap zullen doen ſmaaken — gij, beminlijke jufferen! verrukt het hart van alle deugdzamen, en trekt hunne zegenende genegenheid tot u.

Friſſche jeugd! eer en ſieraad van uwe jaaren, blijdſchap en roem van uwe waardige ou-

ouderen! gulle vrolijkheid, beminlijke vlugheid maaken alle uwe paden effen, terwijl zuivere deugd, eerbaare en kuiſche zeden, en verheven godsvrucht alle uwe treden verzellen. —

Gelukkig is *Nederland*, dat het in zijn midden nog zulke jongelingen en jonge dochters koeſtert, en dat wij zeggen kunnen, dat het geſlacht der braaven niet geheel is uitgeſtorven! —

Doch, waaröm, ach! waaröm is derzelver getal zoo ſchaars! waaröm moet ik, zo ik de waarheid hulde wil doen, zulke treurige en donkere tafereelen ontwerpen, wanneer ik de zeden van *Neêrlands* jongelingſchap beſchrijven zal?

Het belge u niet, gij deugdzame jongelingen en kuiſche maagden, dat ik mijne pen, die zoo geern in uwen lof en het beſchrijven van uwe bekoorlijke voortreflijkheden zich wilde verlustigen, moet ontwijden door het beſchrijven van vuile dartelheden, en ſnoode ongebondenheden, in welken het grootſte gedeelte van uwe jeugdige tijdgenooten zich verloopt. — Deze afbeelding zal u te meer verſterken in uwe deugd, en u affchrikken, om aan de verleidingen der ondeugd het oor te leenen. — Mogt uw voorbeeld deze ongelukkigen bewegen, om de ſtrikken der ondeugd te verbreken, en zich, eer zij onherſtelbaar ongelukkig zijn, in vrijheid te ſtellen!

Wan-

Wanneer ik de jeugd van *Nederland* aandachtig gade ſla, ontmoet ik vooreerst ongelukkigen, bijzonder onder de tedere kunne, die door bleeke aangezigten, flaauwe en nedergeſlagen oogen, droefgeeſtige houding, zwakke ſtem, beevende gang, en trilling in alle leden, de lafheid der opvoeding verraaden. —— De jonge juffrouw is aan toevallen, aan flaauwten onderhevig, zij moet zich naauwkeurig wachten, haar zwak zenuwgeſtel kan geene de minſte aandoening veelen, de lucht hindert haar, zij moet, als breekbaar glas, ontzien, en door behulp van artzenijën, zoo veel moogelijk, op de been gehouden worden. Ik beklaag uw lot, ongelukkig meisjen! gij kwijnt in uwe jeugd, de genoegens van het leven zijn voor u onbekend.

Nog ongelukkiger echter gij, die, door eigen ſchuld uwe edele krachten verteert, jongelingen en maagden! door de heilloze buitenſpoorigheden, welke u uitputten, en reeds in uwe jeugd doen worſtelen met de gebreken van den ouderdom.

De roem der oude *Duitſchers*, en dus ook van onze heidenſche voorvaderen was, dat zij, in eerbare ſchaamte en reine kuischheid, een ingetogen leven leidden. Lang behielden onze *Nederlanders* dezen lof van eerbare zeden, maar hoe is thans deze roem verwelkerd! ——

Ik

Ik blooze, wanneer ik denk aan de wellustigheden, waar mede zich onze jeugd van beide ſexen zoo vroeg beſmet, en ziels- en ligchaamsvermogens verkwist.

Het verderflijk kwaad der zelfsbevlekking waart in 't duiſter om, en verteert de kracht der eerſte jeugd; menſchen-vrienden zijn in het nabuurig *Duitschland* opgewekt geworden, om er zich opzetlijk tegen te kanten, en de jammerlijke gevolgen aan te wijzen, ten einde het kwaad, indien mogelijk, te ſtuiten. —— In *Neêrland* neemt dit verderf der geſlachten meer en meer de overhand.

Algemeen klaagen onze geneesheeren over de menigvuldige voorwerpen, die zij ontmoeten, wier gezondheid door ziekten, en kwaalen, die de gevolgen der ontucht zijn, ondermijnd, ja voor altijd onherſtelbaar bedorven is.

Welke gruwelen van brandenden wellust, worden, binnen de muuren onzer aanzienlijkſte ſteden, langs de ſtraaten, in de duiſternisſen van den nacht, in de huizen, aan VENUS en BACHUS toegewijd, gepleegd! —— En ach! werden zelfs de heiligſte plaatzen door de ſchandelijkſte lusten niet ontëerd!

De ſchetze, welke PAULUS van de zeden der Heidenen in zijnen tijd ontwierp, in zijnen Brief aan de christenen te *Rome*, is over het ge-

geheel niet vreemd voor de zeden van een groot gedeelte onzer Nederlandſche jeugd. ——

De eerbaarheid verbiedt te zeggen, het geen eene, door ſchandelijke driften voortgezweepte, jeugd zich niet ſchaamt te bedrijven. —— De ſnoodſte, de onnatuurlijkſte ondeugden hebben bij veelen den hoogſten trap beklommen, en de zeden geheel verpest.

Doch wij moeten tot eenige bijzonderheden komen.

TWEE-

TWEEDE HOOFDSTUK.

Ik zal in dit Hoofdſtuk eenige karakters van jongelingen tekenen, welker oorſprongli,ken ik vreeze, dat niet dan te veel zullen kunnen aangewezen worden.

KAREL.... is de zoon van eenen edelman, hij heeft in zijne kindſche jaaren eenen Franſchen pædagoog gehad, die hem het hoofd met wind heeft opgevuld, maar van wezenlijke kundigheden ledig heeft gelaten. —— Met zijne adelijke voorrechten geheel ingenomen, verbeeldt hij zich, dat alles hem geöorloofd is, en is er trotsch en laatdunkend op. —— Het geen hij geleerd heeft, beſtaat in een weinig Fransch, paardrijden, ſchermen, dansſen. —— Paarden en honden zijn zijne liefhebberij, deze maaken onöphoudelijk het onderwerp uit van zijne gedachten en van zijne geſprekken. —— Zijne uitſpanningen zijn de jagt, wanneer het jaargetijde dit medebrengt en toelaat, en het ſtreelt zijne eerzucht, wanneer hij, onder de medgezellen van zijne losheden, kan roemen, hoe veel haazen hij heeft geſchoten, hoe net hij die heeft weten te treffen, niets kan hem meer voldoen, dan dat hij de hoedanigheden van heide-haazen en grasbuiken optelt, en de voortreflijkheid der ééne boven de anderen beſchrijft. —— Zijne redenen

zijn

zijn doorgaands met vloeken, raazen en tieren, doorzuld. —— Van geene pligten eenige denkbeelden bezittende, ſpreekt hij zelfs van zijnen grijzen vader en waardige moeder, hoe zeer hij in hunne tegenwoordigheid de diepſte buigingen maakt, en de verpligtendſte onderdaanigheid betuigt, achter hunnen rug, met verächting, en wenscht openlijk om den dood van den ouden, ten einde in het bezit der adelijke goederen te geraaken, en dan het volle genot van vrijheid te hebben. —— In den winter heeft hij zijne ſpeelpartijën, alwaar om grof geld allerleië hazardſpelen hem in geduurige roering van de hevigſte hartstogten brengen, en waar hij groote geldſommen verkwist, die hij dikwijls ter leen opneemt, op zijne aanſtaande bezitting der vaderlijke goederen, van zwendelaaren, die niet alleen jonge edellieden, maar ook andere jongelingen, te grond booren, hoe zeer ook de overigheid nu en dan op zulke bedervers der jeugd het oog geſlagen houdt, en hen ſomtijds rechtvaardig ſtraft. —— Nu ſpreek ik nog niet van brasſen en zwelgen, van maitresſen enz. waar mede onze jonker zijne middelen en krachten verſpilt; ongelukkig die kinderen, welke uit zulke ſluipminnehandelingen geboren worden, en het geweld van afdrijvende middelen wederſtaan. Zij worden in een één of anderen afgelegen hoek bij geringe boeren-lieden verzonden, verloo-

loochend door de genen, die hun het leven gegeven hebben, en veröordeeld tot een armelijk, en dikwijls jammerzalig leven.

Ik bid u, lezer! wat heeft het Vaderland ooit van KAREL.... of zijns gelijken te wachten?

WILLEM is de zoon van eenen koopman, wiens vader veel gelds gewonnen heeft, en door zijnen handel de opvoeding van dezen zoon niet zelf heeft kunnen behartigen, wiens moeder met haaren zoon geheel is ingenomen, en hem door haare malle inſchiklijkheden bederft. Hoe is zijne levenswijze? — 's Morgens rijst de jonge heer niet voor negen uuren uit zijn bed op, omdat de *coëffeur* zich heeft aangediend. Spoedig gebruikt de jonge heer, onder het dartelend neuriën van een of ander Fransch *airtjen*, het ontbijt, en nu verricht de kapper zijn werk, met de uiterſte ſtiptheid, alzoo de jonge heer zeer juist en naaukeurig op zijn haair is, en liever het Vaderland, dan zijn haair in wanörde zag. Onder het kappen leest hij misſchien een *roman* of luchtigen ſchrijver, die met den godsdienst en goede zeden ſpot, of een dergelijk prulſchrift. — Vervolgends kleedt zich WILLEM, geheel naar den ſmaak, welken? zal ons in het vervolg nader blijken, en begeeft zich naar het koffijhuis, om daar op het *biljard* een partij te nemen. — Of hij volgt zijne drift voor paarden, waar in hij zelfs den zoo even

gewaagden edelman overtreft, durvende eene aanzienlijke ſomme aan een paar ſchoone harddraavers beſteeden, met welken hij anderen de loef zoekt af te ſteken. —— Zijne verteeringen zijn verbaazende, die door zijne mama, of wel door zwendelaaren vergoed worden; —— in het ſpel des avonds, en in zijne minnaarijën geeft hij het niemand gewonnen. —— Door de gevolgen van deze laatſten is hij reeds één en andermaal onder de handen van geneesheeren en wondheelers geweest. — Alle ſpeelhuizen worden door hem bezocht, daar is hij als t'huis. — Doch, ik moet hem echter niet te zwart ſchilderen. Is hij niet een welleevend heer? Een jongeling, die zijne wereld verſtaat? Een jongeling *du ton?* Bezoekt hij niet den ſchouwburg, de opera, het concert? Is hij niet die aartige jongen, die de dames weet op te paſſen, bij haar zijn hof te maaken, en haar allerhande vleijëren te zeggen, waardoor hij zich bij haar in gunst weet te dringen? Ja — ik beken, dat deze eigenſchappen, om in de tegenwoordige wereld met glans te verſchijnen, hem toekomen, al wilt gij, lezer, er zelfs bijvoegen, dat hij bijzonder afgericht is, om bij wulpſche getrouwde vrouwen zich aangenaam te maaken, niet zelden ten koste van de eer haarer mannen.

De-

Dewijl echter WILLEM niet in ſtaat is, om één gezond woord voort te brengen, zullen wij ons met zijn gezelſchap niet langer ophouden; gelukkig ontmoet ons hier JAN STYL uit *Noordholland*. Hij is het volſtrekte tegengeſtelde der beide bovenbeſchreven jonge lieden. —— Zoo moeilijk is het, den middenweg te treffen! —— Men kent hem ligtelijk aan zijnen blaauwen van boven tot onderen dichtgeknoopten rok, zwarte kouſen, ſchoenen met kleine gespen, en ſluike haairen, gedekt met eenen vierkant opgetoomden hoed. —— Hij is door zijnen vader in ſlechts één kunst opgebracht, in de kunst, om geld te winnen, maar heeft buiten dat volſtrekt niets geleerd. —— Uw dienaar, mijn Heer STYL —— *ja zoo*, antwoordt hij, als iemand, die uit eene verſtroojing van zinnen ontwaakt, *je dienaar* —— wilt gij verder met hem ſpreken, *ja zoo* is bijna zijn eenigſte antwoord, ten zij gij op het punt van negotie, bijzonder op dien tak komt, waar toe zijn vader hem opbrengt. Voor het overige weet hij niets van de wereld, de ſtijfheid zijner houding, en zijne verlegenheid in het gezelſchap of over tafel openbaart genoeg, dat hij hier volſtrekt een vreemdeling is. —— Zulke jongelingen treffen wij, hoewel tegenwoordig ſlechts enkel, aan, zij verdienen echter den voorrang boven de twee bovengemelde ſoorten, alzoo zij

ten minſten den koophandel, de zenuw van *Nederland*, zullen in ſtand houden, ſchoon zij de natie geen grooten luiſter in het oog der vreemden zullen bijzetten. —— Ik wenschte, dat zij zich ook in eenige andere kunst of wetenſchappen oefenden, om hunne verſtandelijke vermogens te verbeteren, opdat zij niet tot ſlordige gierigaards ontäarden, of tot ongevoelige lieden, die niets achten, dan het geld. —— Evenwel deze vreeze vermindert juist daardoor ſterk, omdat deze ouderwetſche ſtijve jongelingen daaglijks in getal verminderen, en zelfs in het door zijne ſtijfheid zoo bekende *Noord-holland* de dartelheid en losſe zeden onder de jongelingſchap het hoofd opſteken.

Zie daar een drietal van jongelingen, van welken de uitzigten in het toekomende weinig goeds belooven. —— Hoe zeer wenschte ik, te kunnen getuigen, dat er ſlechts weinigen huns gelijken zich onder de *Nederlandſche* jongelingen bevonden.

Niets is zoo verleidende als ſlechte voorbeelden, het kan ons dan niet bevreemden, dat de zoons der burgeren, naar, ja zelfs boven vermogen, het voetſpoor der aanzienlijke en rijke jongelingen volgen. — Ook dezen leeven voor een groot gedeelte liederlijk, zonder zich zelven of hunne zeden te beſchaaven; vijanden van naarſtigheid beminnen zij den zwier en het ledig-

gaan;

gaan; de kolfbaan, de kaart, ligtmisſen in herbergen en bordeelen, zijn hunne vermaaken, het gevolg is zeer dikwijls, dat zij, daar het inkomen hunner ouderen niet toereikt, om dit leven op den duur vol te houden, naar Oostindiën moeten vaaren, op welke reize zij doorgaands hunnen ſpoedigen dood vinden, alzoo hunne ligchaamen, door de buitenſpoorigheden en overdaad in ſterke dranken reeds verzwakt, de ongemakken der zee niet verduuren kunnen. —— Dit was het uit-einde van veelen, die ik gekend heb, nadat zij hunne ouderen dikwijls door hartverteerende droevenis het leven bitter gemaakt en verkort hadden.

Eindelijk kan, uit het geen van het gebrek aan opvoeding onder de laager klaſſe des volks in het voorgaande Boek gemeld is, reeds vooräf worden opgemaakt, hoe in deze de toeſtand der jeugd is. —— In de grootſte armoede de dartelſte brooddronkenheid, de ongeregeldſte en barbaarſchte zeden; taal, die voor beſchaafde ooren ondraaglijk is; de meeſten van dezen nemen dienst als ſoldaat, zoodra zij de mate van lengte bereikt hebben, die daar toe verëischt wordt, en leeren eene ſlaaffche onderderwerping, door vreeze voor rottingſlagen, doch hunne laage en geheel verwilderde zielen blijven, gelijk zij zijn, zij volgen, daar zij ſlechts gelegenheid vinden, de beeſtächtigſte luſten in,

en leiden een leven, niet veel van dat der onredelijke dieren verſchillende, ja zinken dikwijls beneden dezelven. —— Anderen nemen dienst ter zee, en ſchijnen er nu eene eere in te ſtellen, indien zij in woestheid en onbeſchaafde taal en zeden uitmunten, waar op zij zelfs niet ſchroomen, hunnen roem te dragen. —— Wie ooit zich in de omſtandigheden heeft bevonden, om in ééne der trekſchuiten in *Holland* met ſoortgelijke ſoldaaten of bootsgezellen te moeten reizen, zal getuigen kunnen, dat ik niet te veel gezegd hebbe.

Deze zijn de zeden der jongelingen! Gij waardige *Nederlanders!* bloedt uw het hart niet, wanneer gij deze jongelingſchap beſchouwt? ſtort uwe vaderlands-liefde, ſtort de menschlijkheid geen traan? —— Zou het u niet een prikkel zijn, gij, die uwen echt met kinderen gezegend ziet, om aan derzelver opvoeding allen u mooglijken vlijt te beſteeden, op dat hunne jongelingſchap geen ſchipbreuk lijde op de klippen der verleiding?

DER-

*

DERDE HOOFDSTUK.

Gelijk wij bij de *Nederlandſche* jongelingen het bederf der zeden, en het verval van deugd moeten betreuren, zoo is op den zedelijken toeſtand van *Neêrlandsch* jufferſchap niet zeer te roemen. —— Onbekend met de beginzelen van godsdienst en deugden, niet opgeleid tot het aanleeren, en de beöefening, van het geen tot eene goede huishouding gevorderd wordt, gewent zich een groot gedeelte van onze jufferſchap tot een dartel en ledig leven, het welk bij niet weinigen treurige gevolgen met zich voert. —— Aan den tooi en opſchik zijn veeläl de gedachten, vlijt en kunst gewijd, tooi en opſchik, in welken de jufferſchap in onzen tijd, zoo veel eenigzins mooglijk is, de manlijke kunne nadert; verders wordt de dag doorgebracht met niet waardige beuzelingen, met het lezen van Romans, of een *ſentimenteel* boek, in dien bedorven ſmaak geſchreven, welke juist geſchikt is, om het hart te *vertederen*, en in het aandoenlijk meisjen, onder het fraaië lok-aas van zacht gevoel, dartelen wellust en zinlijke begeerten te ontſteken. — Het *ſentimenteel* meisjen zoekt het gezelſchap van *galante* jonge heeren, ontſluit haar hart ongevoelig voor derzelver zachte ſtreelingen, en drinkt het vergif met

volle teugen in. —— En nu geheel gevoel, koeſtert zij de zaaden van wellust, en verteert zich zelve door eenen heimlijken gloed, welke menige lieve en in zich zelve beminlijke juffer tot zoodanige ſtappen vervoert, welke haar voor altijd ongelukkig maaken.

Anderen, min *ſentimenteel*, verſlaaven zich aan het ſpel, aan partijën, aan de komedie, opera, en concert, niet omdat zij in zang of ſpel ſmaak vinden, of er iet van verſtaan, of de ſchoonheid van een fraai treurſpel kunnen opmerken, maar deels, om den tijd te dooden, welke haar verveelt, omdat zij niets wezenlijks te verrichten hebben, deels om, volgends eene oude gewoonte, reeds bij OVIDIUS bekend, zelven beſchouwd te worden, terwijl zij het toneelſtuk aanſchouwen.

De burger-dochters van onzen tijd, bekoord door den opſchik der grooten en aanzienlijken, poogen dezen na te volgen, en veränderen dus ligtelijk in *coquetten*, welke ſtrikken ſpannen, op hoop van den éénen of anderen rijken jongeling in 't net te lokken, zich dus aan eene gevaarlijke onderneming waagende, welke aan veelen haare eere en geluk kost, tegen éène enkele, die het misſchien gebeurt, bij eenen losſen ligtmis haar oogmerk te bereiken, terwijl deugdzaame jongelingen, uit den burgerſtaat, haar in ſtaat en omſtandigheden gelijk, worden

af

afgeſchrikt, om naar zulke meisjens om te zien.

Daar bij de geringe lieden over het geheel genomen, geene opvoeding altoos plaats heeft, kan men ligtelijk de reden opmaaken, waar aan men zoo veele ligte vrouwlieden zonder eere of ſchaamte, zoo veele openbare hoeren, als in de *Nederlandſche* ſteden gevonden worden, heeft toe te ſchrijven. Trouwens, wat is er te wachten, wanneer de zinlijke natuur van den mensch aan zich zelve wordt overgelaten, zonder door eenige zedelijke levensregelen van godsdienst of deugd beſtuurd te worden, en bovendien nog blootgeſteld zijnde aan verleidingen, en lok-aazen der ondeugd?

Ik haaste mij, om dit treurig onderwerp te verlaten, het welk anders breedvoerig genoeg kon uitgehaald worden, indien iemand vermaak vondt, om de ſchande der Natie te ontdekken; ééne aanmerking kan ik echter niet voorbij te maaken, omtrent de gewoonte van zekere klaſſe van lieden, die, misſchien om zoodanige gevolgen voor te komen, als wij tot hier toe beſchouwd hebben, hunne dochters ten allerſtriktſten gebieden, om zich van alle gezelſchappen van ongehuwde mannen te onthouden. —— Ook dit is weder een uiterſte, dat ongelukkige gevolgen kan hebben, en een nieuw bewijs van die waarheid, dat de menſchen zelden weten

het rechte middenſpoor te houden. —— De gevolgen hier van zijn, aan den éénen kant, dat eigenlijk braave jongelingen geene gelegenheid hebben, om de inwendige goede of kwaade hoedanigheden van zoodanige meisjens, derzelver aart, en gezindheden, te leeren kennen, en derhalven, wanneer zoodanig jongeling nu eene lieve wederhelft voor zich zoekt, die hij echter onder deze klaſſe liefst zoeken zal, nadien hij weet, dat hij geen huwlijks-heil noch bij *ſentimenteele*, noch bij *coquetten*, noch bij dames van den *ton* zal kunnen genieten, zal hij het moeten waagen, hoe de juffer, welke hij ten huwelijk neemt, voor hem zal uitvallen, ten opzigte van haare geäardheid, en de overëenſtemming van haare gezindheden met de zijne. —— Gelijk ook zoodanig meisjen, hoe ſchrander of verſtandig zij ook moge wezen, belet wordt, haare natuurlijke bekwaamheid en goede hoedanigheden ten toon te ſpreiden, in tegenwoordigheid van die genen, aan-wier goedkeuring haar waarlijk, ter bevordering van haar geluk, gelegen ligt; even min heeft zij door deze afzondering den waaren aart des jongelings kunnen doorgronden, met wien zij zich evenwel voor al haar leven ſtaat te verbinden. —— Om niet te zeggen, welke goede uitwerkzelen eene beſchaafde verkeering met verſtandige en deugdzaame juffrouwen kan hebben in het gedrag

der

der jongelingen, die zekerlijk in derzelver tegenwoordigheid, als op eene ſchool van goede zeden, meer zedigheid en eerbaarheid zouden aanleeren, door het ontzag en eerbied, welke eene verſtandige en deugdzame jonge juffer inboezemt.

*

VIER-

*

VIERDE HOOFDSTUK.

De kennis van de bron des kwaads wordt, en met recht, aangemerkt, als noodzaaklijk, zal men ooit hoope kunnen hebben, om het kwaad, indien het nog geneesbaar is, te heelen. — Dit is waarächtig in ligchaamlijke, doch niet min in zedelijke gebreken. — Deze overweging ſpoort mij aan, om de bron van dit meer en meer toenemend zedenbederf in de *Nederlandſche* jeugd aan te wijzen. Wanneer men herleest, het geen in het voorgaande BOEK van de *Opvoeding* gezegd is, zal men mij gewillig, denk ik, toeſtemmen, dat in de verkeerde of verwaarloosde opvoeding de hoofdbron van alle deze rampen gelegen is. — Men beſchouwe den akker, die verwaarloosd, of niet naar behooren beärbeid, en met goed zaad op zijnen tijd bezaaid wordt, hoe verwilderd is zijn gelaad? hoe is hij bedekt met welig ſchietend onkruid? hoe beſchaamt hij de hoop van den landman? Treffende afbeelding van het jeugdig hart, welk in de eerſte kindsheid verzuimd, en niet door tucht en goede lesſen bekwaam gemaakt wordt, om het zaad der deugd te ontvangen, te koeſteren, en op zijnen tijd vrucht voort te brengen!

Het

Het is met het zedenbederf en de ondeugden juist geſteld als met de kanker, deze kwaal breidt zich ſteeds verder uit, en houdt niet op haare verwoeſtingen voort te zetten, tot dat zij den dood heeft veröorzaakt. —— Van lieverlede is men verflaauwd in den ijver voor de deugd, in de werkzaame naarſtigheid van een daadlijk deugdzaam leven, niets is natuurlijker, dan dat van geſlacht tot geſlacht het verderf toeneemt, tot het eindelijk die hoogte bereikt heeft, dat eene wederkeering tot de oude zeden, door eene dikwijls geduchte omwenteling, noodzaaklijk geöordeeld wordt bij den goedertieren Vader van het menschdom. Het geen ik hier zeg, wordt geſtaafd door de voorbeelden, van zoo veele volken, in de jaarboeken der geſchiedenisſen. ——

De overhand nemende losheid en onverſchilligheid omtrent den godsdienst, en de zucht, om vreemde natiën na te volgen, welke de harten onzer *Nederlanderen* heeft ingenomen, mag ook tot de bronnen van dit zedenbederf gerekend worden. —— Ongebonden te zijn van het juk van den godsdienst, van alle teugels ontſlagen te wezen, dit kittelt de onbedachtzame jeugd, die niet ervaaren genoeg is, om de rampzalige gevolgen van zoodanige bandeloosheid, en de noodzaaklijkheid van de wijze lesſen van godsdienst en deugd te berekenen.

Ik

Ik wil niet ſpreken van zoo veele verleiders der jeugd, als onder paruikemaakers, haairkappers, mode- en galanteriekramers en ſoortgelijke laage zielen gevonden worden, welken, om winst en voordeel van de losſe jeugd te trekken, zich in haare gunst indringen, en haar niet alleen ten dienſte ſtaan in alles, wat deze van hun begeert, maar haar ook voorzien van zulke ſnuisterijen, welke ingericht zijn, om den wellust, het zij door afbeeldingen, het zij door andere galanteriën, gaande te maaken, of op welke wijze zij ook de jeugd in het verderf brengen.

Eindelijk zoo verre gaat de ſtoutheid, dat openlijk in de nieuwspapieren, van tijd tot tijd, zedenverwoeſtende boekjens, worden aangekondigd, van welken men roemt, dat men eenige duizenden heeft verkocht, en van welken enkel de opſchriften, openlijk in de nieuwspapieren geplaatst, reeds kuiſche ooren beledigen. Wie niet geheel vreemd is, in het geen daaglijks voorvalt, weet, waar ik op doele. —— Eéne zaak verwondert mij, dat men, noch van wege de overigheid, noch van wege de geeſtelijkheid, zoo veel ik weet, eenige krachtdadige middelen in 't werk geſteld heeft, om zoodanige onheilbrouwende ſchriften te beletten, ſchoon deze tien ja honderdmaal meer nadeel doen, door de zeden te verwoeſten, dan ooit een werk van

PRIEST-

PRIESTLEY *over het verderf des Christendoms*, hoe onrechtzinnig ook, bij mooglijkheid veröorzaaken kan. — En hoe lang is er reeds geklaagd over het gebrek van onze gewoone almanakken in dit opzigt, de zotte kluchten en vertellingen, die doorgaands in dezelve gevonden worden, kunnen toch niets goeds te wege brengen, maar ſtrekken veelmeer, om aan de jeugd en aan den gemeenen man onbetaamlijke gedachten in te boezemen. — Men ondersteune toch de poogingen van hun, die door het verbeteren van dezelven, het Vaderland eenen wezenlijken dienst doen!

*

VI.

VI. BOEK.

HET HUWELIJK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Alle volken, bij welken de beſchaafdheid meer of min plaats vondt, hebben het huwelijk als de waare bron van het heil des Staats aangemerkt; zij hebben, min of meer, het huwelijk als iet heiligs en eerwaardigs beſchouwd, en de grootſte wetgevers der oudheid hebben er hunne aandacht op gevestigd, om de huwelijken aan te moedigen, dewijl zij wisten, dat de bevolking hunner ſtaaten van dezelven afhing. —— Volgends de godlijke jaarboeken van MOSES, geſtaafd door de uitſpraken van den Stichter van onzen godsdienst en zijne Apostelen, heeft het huwelijk eenen godlijken oorſprong, en de echte

ſtaat

ſtaat is zelfs in de gewijde bijbelboeken een zinprent, wanneer de liefde van God jegens zijne gunſtelingen wordt afgebeeld. ——

Het huwelijk is ook in de daad, wanneer het naamlijk is, het geen het behoort te zijn, te weten, eene volmaakte verëeniging van twee, elkanderen oprecht beminnende, deugdzame perſoonen van de ééne en andere kunne, die elkanders welzijn, elkanders vermaak, en vergenoegen bedoelen, die geheel in elkanderen tot één ſmelten, terwijl zij zich in hun aanminnig kroost zien herleeven, het geen zij tot nuttige leden van de menschlijke en burgerlijke maatſchappij, en tot eere van den Schepper, door eene gepaste opvoeding vormen — zulk een huwelijk is, in de daad, een hemel op aarde, eene bron van aardſche zaligheden, met welken de echtelijke liefde door den liefderijken Vader der menſchen gezegend wordt.

Veel hangt er dan voor een land af, van het al of niet behoorlijk in waarde houden van het huwelijk, van het al of niet behoorlijk vervullen van de pligten van hetzelve. —— Het zal der moeite waardig wezen, dat wij aan dit gewigtig onderwerp het tegenwoordig Boek beſteeden, om te beſchouwen, hoe de zeden der *Nederlanderen*, met betrekking tot *het Huwelijk*, geſteld zijn.

Wie den toeſtand van *Nederland* oplettend heeft gadegeſlagen, zedert de laatſte vijfentwintig of dertig jaaren, zal hebben opgemerkt, dat de bevolking in dit land van tijd tot tijd afneemt, doordien de huwelijken door verſcheiden omſtandigheden min worden aangemoedigd. — Ik ken veele braave jongelingen en huwbare vrijſters, welke ongetwijfeld tot dezen ſtaat zouden overgaan, doch die terug worden gehouden, en gelijk men zegt, achter om zien, uit hoofde, dat hun middelen van beſtaan, en eene kostwinning ontbreken. De deugdzame jongeling heeft een ambacht, een handwerk, een fabriek of trafiek geleerd, of aan de hand, hij is misſchien opgeleid tot den koophandel, hij is naarſtig, arbeidzaam en vlijtig, doch hij berekent de kosten, die reeds terſtond op het trouwen lopen; hij berekent, hoe veel het huishouden, het onderhoud van vrouw en kinderen hem jaarlijks zal komen te ſtaan, thans misſchien de helft meer, door de duurte van alles, wat tot een huishouden verëischt wordt, door de zwaarer lasten, welken moeten worden opgebracht, door de meer kostbare levenswijze, welke de overhand nemende *luxe* heeft ingevoerd, en welke hij echter, wil hij zijn *fatzoen*, elk in zijnen kring, behouden, ten minſten eenigzins zich genoodzaakt ziet te volgen — en ondertuſſchen zijn de winſten niet evenredig geklom-

klommen, naarmaate van de gewoone verteeringen, zij zijn veelëer verminderd door de ongelukken der tijden. —— Nu ſtaat de deugdzame jongeling verlegen, hij wenschte zich zelven, hij wenschte de vriendin van zijn hart gelukkig te zien, maar de voorzigtigheid raadt hem het huwelijk af, omdat hij ſchroomt, dat hij met zijne beminde welligt in kommerlijke en angſtvolle omſtandigheden zal vervallen, welke hunne genoegens en heil ſtooren, en hun een kwijnend leven veröorzaaken zouden. —— Hij ziet de voorbeelden van zoodanige met zorgen en zielskwellingen worſtelende deugdzame gehuwden in den burgerſtaat geduurig voor zich, en hoort de geneesheeren ook dit als eene reden opgeven van de vermeerderde zenuwziekten in *Nederland*, en hij aarſelt, hij ſtelt uit, te trouwen, hij ziet er eindelijk geheel vań af.

De wulpſche en losſe jongeling, het kind der weelde, de jongeling van bedorven zeden, hoedanig wij in het voorgaande Boek beſchreven, en wier aantal wij gezegd hebben, niet gering te zijn in *Nederland*, ziet het huwelijk met verächting aan, als een' ſtaat van ſlavernij, in welken hij vooräl niet eer zich wil kluiſteren, voor dat hij van zijne lusten en vermaaken als verzadigd zal wezen. —— Hij beſchimpt den deugdzamen, en noemt hem onnozel, die zich aan ééne vrouwe verbindt, die zich den last

van eene huishouding, en kinderen op den hals haalt, die van alle vermaaken in den ſtaat van vrijheid, gelijk hij het noemt, afſtaat, om zich voor altijd aan ééne te houden.

Op deze wijze kan men ligt begrijpen, van waar het kome, dat de huwlijken van tijd tot tijd zeldzamer worden, behalven onder den gemeenen man, die, niets te verliezen hebbende, te ligter waagt, om tot het huwelijk over te gaan; als ook, van waar het kome, dat meest al de huwelijken uit verkeerde beginzelen en met verkeerde oogmerken geſloten worden.

Het is eene onbetwistbare waarheid, dat geene echtverbindtenis recht geluk kan ſchenken, dan waar de beide echtgenoten de ſchatten van deugd, verſtand, en wederzijdſche liefde ten huwelijk aanbrengen. —— Deze worden, door de wisſelvalligheden des tijds even min, als door de rampen des levens weggenomen, deze blijven niet alleen door alle de tijdperken van het leven tot in den hoogſten ouderdom, maar vermeerderen zelfs van dag tot dag —— Samen deelgenooten van voorſpoed en druk, worden de deugdzame harten ſteeds meer en meer verëenigd, zoodat ten laatſten zoodanige echtgenoten alleen voor elkanderen leeven, en in de wederzijdſche liefde alleen genoegen vinden.

Mijn vriend DEUGDLIEF en zijne EERRIJK hebben dit bedacht, toen zij tot het huwelijk tra-

traden; beiden hadden zij elkanderen leeren kennen als bezittende de bovengemelde hoedaanigheden, beiden hadden waare hartelijke liefde voor elkanderen opgevat, en beiden genieten thans in een gezegend huwelijk genoegens en zaligheden, welke de kinderen der weelde vergeefs zoeken en najaagen.

Doch zulke huwelijken zijn er helaas ſlechts enkel in *Nederland*. —— De beweegredenen, welke de meeste jongelingen tot het aangaan van een huwelijk beweegen, zijn niet deugd, verſtand, goedaartigheid, welke echter alleen, gelijk wij zeiden, de bronnen van huwelijkszaligheid omſluiten kunnen, maar, eene enkele reize, uiterlijke ſchoonheid, en eene welgevormde gedaante, en houding des ligchaams, eene andere keer, de listen en vleijende bekoorlijkheden der *Coquetterij*, doch voornaamlijk geld en goed.

Ik zeg, eene enkele reize gebeurt het, dat een ſchoon gelaad den jongeling verrukt, zoodat hij zich daar aan vergaapt, en zonder verders met iet anders raad te pleegen, de ſchoone, die hem betooverde, ten huwelijk neemt. —— Ook hebben wij enkele voorbeelden, dat eene *Coquette*, die ſtrikken ſpande en netten uitzette, in haare oogmerken geſlaagd is, en eenen onvoorzigtigen jongeling daar in verwarde. —— Wij zagen in deze gevallen ook doorgaands on-

gelukkige huwelijken, dewijl liefde, op ſchoonheid alleen gevestigd, of verrascht door de ſtreelingen der *coquetterij*, zelden wortelen ſlaat in den grond van het hart. —— Welke vermogens heeft eene vrouw, die niets meer is dan een ſchoon beeld, om haaren echtgenoot duurzaam genoegen te verwekken, daar hij aan haare ſchoonheid gewoon raakt, daar dezelve misſchien door eene ziekte, of door het kinderbaaren als anders, zo al niet geheel verdwijnt, ten minſten geweldig afneemt? —— En naauwlijks was in het tweede opgegeven geval het huwelijk voltrokken, of de ſchillen vielen van de oogen, de begoochelingen verdweenen, en berouw, verkoeling, ja niet zelden onderlinge afkeer kwamen in de plaats, en maakten het leven van beide de echtgenoten bitter.

Doch van het grootſte gedeelte worden de huwelijken in *Nederland* uit belang aangegaan, en bijna voor niets anders gehouden, dan voor geſchikte middelen, om op eene behendige wijze aan een goed beſtaan of ſchatten te geraaken.

Wanneer men in *Nederland* over het huwelijk hoort ſpreken, is — wat gij ook van hetzelve hoort getuigen — het *geld* altijd de hoofdzaak; daarop volgt misſchien de *ſchoonheid*: *Verſtand*, *deugd*, *zachtheid* van aart verſchijnen op zijn best in 't verſchiet.

TWEE-

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Geld is dan, gelijk wij in 't voorgaande *Hoofdſtuk* zeiden, meest-al de groote hoofdzaak in het ſtuk des huwelijks. ——

De jongeling, dien wij boven beſchreven, als bedaard vooruitziende en overleggende, hoe hij, in het huwelijk tredende, waartoe zijne genegenheid hem drijft en aanſpoort, het huishouden zal kunnen voeden, en vrouw en kinderen, naar zijne omſtandigheden, onderhouden, verneemt, dat zekere juffer een kapitaaltjen bezit, het welk toereikende zou zijn, om zijne zaaken, met hoop van goeden uitſlag, voort te zetten, zoodat hij eene genoegzame kostwinning daardoor kan hebben, ten einde als een ordentlijk man met een huisgezin te beſtaan. —— Daar gaat hij op uit, en waagt het, zijn huwlijks-voorſtel te doen. —— Het meisjen is verre van eene ſchoonheid te wezen, misſchien heeft zij zelfs het één of ander gebrek, haar verſtand is gering, en haare geäardheid en inborst niet van de gemaklijkſten, doch geld vergoedt alles. —— Weldra wordt de zaak geklonken, het huwlijk is klaar en wordt voltrokken.

Hoe duur moet echter menig man deze zijne keuze naderhand beklaagen! —— De vrouw veröorzaakt, door haar onverſtand, door haar ſpij-

tig en kribbig humeur, dag op dag nieuwe verdrietelijkheden; op het minſte woord moet hij hooren, dat alles van haar gekomen is, dat zij hem tot een' man heeft gemaakt; hoe kwelt hij zijne ziel! — Gelukkig, zo hij niet zijn verdriet tracht te verzetten door verkeerden troost te zoeken. De dichter zingt er van:

De dwaaze man, die 't geld, meer dan de vrouw beõogt,
Moet vaak zijn dwaaze keuze op 't allerduurst betaalen:
Wordt in zijn eigen huis op 't allerwreedst ontvoogd,
En moet als balling in zijne eigen wooning dwaalen.
Het heimelijk verdriet knaagt hem de hart-aar af,
Doet hem in dronkenſchap te dwaas vertroosting zoeken;
Zijn ſporeloos gedrag rukt ijlings hem in 't graf,
En doet al ſtervend hem zijn huwlijk nog vervloeken.

Hoe het met de vrijaadjen en het huwelijk doorgaands zich toedraagt, ten opzigt van jonge lieden, die hunne jongelings-jaaren zoo dartel en verwijfd hebben doorgebracht, als wij boven beſchreven, kan ik niet beter voorſtellen, dan met de woorden van eenen oplettenden Schrijver.

„ Een jong Heer, die in het ontuchtig leven eindelijk begint verdriet te krijgen, ſlaat bijna geen kerkgang over, om te zien, of hij daar ook eene Juffrouw mag aantreffen, die rijk en mooi genoeg is, om voor hem tot huisvrouw te dienen; — zoodra heeft hij deze niet ontdekt, of hij vraagt belet bij haare ouders, en be-

begeeft zich vervolgends, ſierlijk en wel uitgedoscht, deftig gekapt, behoorlijk gepoederd, en voorzien van de nodige horlogies, ringen enz. naa haar huis, om aan de ouders zijne genegenheid voor hunne dochter te kennen te geven. — Nadat de vader behoorlijk onderzocht heeft, hoe veel geld mijn Heer jaarlijks ten naaſten bij wel maaken kan, geeft hij zijne toeſtemming, mids zijne dochter daartoe kan worden overgehaald: —— vrijheid bekomen hebbende, om 's anderen daags weder te komen, ten einde zulks te beproeven, wordt mijn Heer, niet min ſierlijk gekapt, en zoo wit als een tachtig jaarige grijsaard gepoederd, bij het onnozel meisjen toegelaten, aan welke hij, met alle kracht van welſprekendheid, zijne oprechte liefde, en de zekerheid van zijnen ſpoedigen dood voordraagt, indien hij ongelukkig genoeg mogt zijn, om niet in het bezit van zulk een beminlijk voorwerp geſteld te worden."

„ Het *ſentimenteel* meisjen, getroffen niet min door de *elegante* kleeding dan door de ſmoorlijke verliefdheid van mijn Heer den galant, verklaart zich daadlijk, niets tegen zijn' perſoon of gedrag te hebben, maar volſtrekt ongenegen te zijn tot den huwelijken ſtaat, welk laatſte echter doorgaands op zulke algemeene gronden geſchiedt, dat de welbeſpraakte tong van mijn Heer, den galant, weinig moeite nodig heeft, om dit zoo

bondig te wederleggen, dat het willig meisjen zich eindelijk met een lach moet gevangen geven; —— maar wel verre met dat al, van het verzoek daaröm daadlijk in te willigen, wordt aan mijn Heer ſlechts naa veele moeite toegeſtaan, dat hij om de acht of veertien dagen ééns mag komen zien, hoe het met de gezondheid van zijne beminde engelin geſteld is —— welke vrijheid dan wel rasch zoodanig vermeerderd wordt, dat de zaak in korten tijd geklonken, en het huwlijk voltrokken wordt."

„ Men kan zich ligt verbeelden, hoe groot deze liefde van beide kanten zijn moet, en aan hoe veele gevaaren zulk een huwelijk verbonden is, van welk laatſte men des te meer zal overtuigd wezen, wanneer men aanmerkt, dat het aan een' heer vooräl tot de uitterſte ſchande zou gerekend worden, indien hij, naa de bovenverhaalde liefde-verklaaring gedaan te hebben, daar niet ſtandvastig bij bleef volharden, zonder in aanmerking te nemen, dat hij, bij zijne nadere verkeering met het meisjen, zoodanige tegenſtrijdigheden tusſchen zijn humeur en dat van zijne beminde zou kunnen ontdekken, dat de liefde voor zijn en haar tijdelijk geluk hem volſtrekt tot het tegendeel zou moeten aanſpooren. —— Men veronderſtelt, dat het meisjen, (welk dan reeds gerekend wordt, haare liefde bepaald te hebben,) daardoor veelligt gevaar

zou

zou loopen, om van hartzeer in eene kwijnende ziekte te ſtorten, en daar aan te ſterven: —— de Heeren hebben hier over het algemeen min nood van, —— ten minſten die genen onder dezelven, welken de belachlijke gewoonte hebben, om een naamlijst van zes of acht Juffrouwen te maaken, en dezelven van nommer één af zoo lang rond te loopen, tot dat er eindelijk eene van haar toebijt, het welk hier onder een zeker ſoort van jonge Heeren al veel in het gebruik ſchijnt te wezen."

Het gebeurt ook wel in *Nederland*, dat eene zuivere liefde, gegrond op gelijkheid van lieftalige aart en deugdzame zeden, twee jonge harten onweêrſtaanbaar tot elkanderen neigt, welke geheel voor elkanderen geſchapen, het gelukkigst huwelijk, naar alle menschlijke uitzigten, ſamen zouden beleeven, indien niet de geld- of eerzucht der ouderen hunne liefde hinderpaalen ſtelde, zoodat de gelieven jaaren lang kwijnen, niet zelden tot wanhoopige aanſlagen overſlaan, of ook wel hunne getrouwe genegenheden met de dood bekoopen.

Rust zacht, gij overblijfzels van den wakkeren LYCIDAS! in 't kille graf, welk uwe dierbare KLAARTJEN, met bloempjens beſtrooit, met haare traanen bevochtigt! —— Uwe geſchiedenis moet echter, — dit zal uwe zalige rust niet ſtooren — aan de wereld worden

den medegedeeld, ten leerbeelde van zulke ouders, die, door geld-zucht of trotschen hoogmoed gedreven, in dwingelanden jegens hunne kinderen ontaarden. —— LYCIDAS beminde KLAARTJEN, en werdt van haar bemind. Hij, door de omstandigheden, waar in zijne ouders zich bevonden, en door zijne bekwaamheden, en eigen vlijt en naarstigheid in staat, om, onder 's hemels zegen, een fatzoenlijk bestaan voor een huishouden te kunnen hebben; KLAARTJEN, de dochter van deugdzame lieden, wier achting in de wereld vooral niet geringer was, dan die van LYCIDAS ouderen, doch wier bezittingen misschien de bezittingen van dezen niet evenaarden. —— Beide jonge lieden van edele beginzelen, deugdzaam, en van echte godsdienstigheid zonder dweeperij. ——

Hunne genegenheid openbaarden zij beiden aan de wederzijdsche ouders, en de vader van LYCIDAS verzocht zelfs voor zijnen zoon aan KLAARTJENS ouderen vrijheid van verkeering. —— Hoe meer deze beminlijke twee elkanderen leerden kennen, hoe meer de gelijkheid van aart en de harmonie hunner harten zich openbaarde.

Eindelijk wenschte LYCIDAS het doel van zijn verlangen te bereiken, en met het waardig voorwerp zijner kuische liefde in den echt verbonden te worden. —— Wat gebeurt? ——

Zijn

Zijn vader wil nu, gelijk dit helaas! in *Nederland* niet zeldzaam is, als ware eene koopmanſchap te ſluiten, vooráf bepaald weten, wat de ouders van het meisjen, haar ten huwelijk zullen medegeven; hij wordt ontwaar, of hij verbeeldt zich, dat dit aan zijne verwachting niet zal voldoen, en nu, zonder eenige andere reden, verbiedt hij zijnen zoon zijne verkeering voort te zetten, of aan KLAARTJEN verder te denken. —— Ten einde den ſtandvastigen LYDICAS hiertoe over te haalen, worden geene norſche mishandelingen, maar ook ſomtijds geene vleijerijën geſpaard. —— De vader —— ſchrik vrij o deugd! —— De vader ſlaat zijnen zoon voor, indien hij zijne liefde wil verzaaken, hem ten zijnen koste een voorwerp, waar aan hij zijne zinlijke lusten zal kunnen boeten, te bezorgen en te kameren. —— Het edel hart van den jongeling ijst op dit voorſtel, hij kan het in het vaderlijk huis onmooglijk harden, maar beſluit hetzelve, zonder iet mede te nemen, te verlaten. —— En wie berekent, tot welke wanhoopige ondernemingen de goede jongeling, geheel radeloos, zou vervallen zijn, indien niet de ouders van zijne beminde hem hadden ſtaande gehouden, dat hij den godsdienst en deugd getrouw bleve. —— Nu worden alle middelen van overreding, van voorſpraak, van tusſchenkomst van vrienden in 't werk geſteld ——

vruch-

vruchteloos! Het hart van den onnatuurlijken vader was harder en onbuigzamer dan metaal. — Twee jaaren zworf de jongeling om, volhardende in zijne liefde, ſtandvastig in zijne oudermin. —— Eindelijk gaf men hem van zijns vaders zijde hoop, indien hij eerst wilde wederkeeren, en met zijnen vader verzoenen. —— Niets vuuriger wenschte LYCIDAS, hij vliegt naar het ouderlijk huis, valt zijnen vader te voet, omhelst zijne knieën, zijne traanen vervullen, met eene ſtille welſprekenheid, het geen zijn ontroerde mond niet kon voortbrengen. — Maar, hoe bedriegt hem de uitkomst! hij ſpreekt, na eenige dagen, van zijne liefde, bidt zijnen vader, dat die hem nu eindelijk volkomen gelukkig maake, maar hoort zijn vonnis: Zijns vaders wil is onveränderlijk: hij zal van het meisjen van zijn hart afzien. —— Deze uitſpraak treft het hart van den waardigen jongeling, zoo treft de donder, die voor de voeten van den reiziger nederſlaat. —— Hij beeft, de ſchok is te zwaar, het aandoenlijk hart bezwijkt; hij zijgt neder, valt te bed, een hevige ſtuip, en de jongeling is niet meer. ——

Ik zal niet ondernemen de rampen te beſchrijven, die dezen onnatuurlijken vader pijnigen moeten — zijne martelingen moeten verſchriklijk, de angst, daar zijne ziel onder beeft, vreeslijk, en de ſtorm, die in het geſchonden

va-

vaderlijk geweten woedt, ijslijk zijn. —— Gods verſchrikkingen legeren zich, als onweders, rondöm hem. Een' moordenaar te heeten —— een' moordenaar van eenen deugdzamen en beminlijken zoon —— eenen vroomen, onſchuldigen jongeling —— ontzachlijke verwachting der ſchroomlijkſte ſtraffen, duizendvouwig van het ontwaakt, beſchuldigend, overtuigend, richtend, veroordelend geweten verdubbeld! ——

De Lezer ſtelt belang in het onſchuldig ongelukkig meisjen. —— De invloeden van den troostrijken godsdienst van JEZUS, de voorbiddingen van de godvruchtige ouders bij den troon der Godheid, de bemoedigende aanſpraken van eenen liefderijken vader en tederbeminnende moeder, en de gerustſtellende kalmte van het ſneeuwwit geweten, doen haar gelaaten in het welbehaagen van haaren hemelſchen Vader berusten —— zoo veel vermag de deugd! zoo veel vermag de godsdienst!

Maar deze zijn ook de rampzalige gevolgen van den invloed, welken het geld, bij het aangaan der huwelijken, onder de *Nederlanderen* oefent. —— Wie weet, hoe veele voorbeelden mijne Lezers zich daarvan herinneren!

Daar is nog eene bron, waar uit in het ſtuk van huwelijken veele onheilen voortvloeien; ſommige jongelingen vergetende de les van NASO: *wilt gij trouwen, zoo trouwt met uws gelijken*, en

en niet opmerkende, dat *gelijkheid van ſtaat gelijkheid van zeden baart*, zoeken eene vrouw, die in aanzien en ſtaat verre boven hun verheven is, —— dit heeft meest altijd nadeelige gevolgen. —— „ Eene al te hooggeboren vrouw, zegt zeker Schrijver, matigt zich veeläl eene trotsheid en eene meeſterächtigheid aan, die de man bezwaarlijk verdragen kan, en die hem, in plaats van te verheffen, ten diepſten vernederen. —— Hoe ſlaafächtig gaat hij gebukt onder het juk van zijne heerschzuchtige vrouw? —— Niettegenſtaande zijn ſchrander oordeel, is hij altijd het voorwerp van verächting van het zoogenaamd aanzienlijk geſlacht zijner huisvrouw, tot dat het knaagend verdriet hem in eene ziekte ſtort, die hem eindelijk aan de bitze verwijten en ſmaadredenen zijner heerschzuchtige familie ontrukt."

Het gemeen in *Nederland* heeft zeldzame zeden, wat het aangaan van huwelijken betreft; hier heerſchen doorgaands enkel de zinlijke lusten; in een herberg, bij gelegenheid van een kermis of andere vrolijkheid, krijgen zij nadere kennis, de driften ontſteken, worden ingewilligd, het meisjen bevindt zich vervolgends zwanger, en nu wordt het een huwelijk, indien er nog bezeffen van eer en deugd in het hart van den jongeling overig zijn. —— Zeer zelden gebeurt het toch, dat de huwelijken onder de laagere klaſſen, geene huwelijken zijn van noodzaaklijkheid.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Wanneer nu eindelijk de vrijäadjen zoo ver gevorderd is, dat het voltrekken van het huwelijk bepaald en vastgeſteld wordt, ook met goedkeuring van wederzijdſche ouderen en voogden, gaat men vooräf over tot het regelen en bepaalen der huwelijkſche voorwaarden, van welke, in deze beſchouwing der *Nederlandſche* zeden, met een woord dient geſproken te worden.

Hoe zeer, in een land en onder eene natie, daar de koophandel het grootſte en meest gemeene middel van beſtaan is, de voorzichtigheid het invoeren van huwelijkſche voorwaarden, aangeraaden en gewettigd mag hebben, ten einde de vrouw tegen alle onvoorziene tegenſpoeden, welke het wisſelvallig lot der ondermaanſche zaaken ook den eerlijkſten en nijverſten koopman kan berokkenen, in veiligheid te ſtellen, en voor armoede te bewaaren, of te voorzien, dat niet het kapitaal, welk zij mede ten huwelijk brengt, in den ramp van haaren man, mede verlooren ga; hoe zeer gevolglijk over het geheel huwelijkſche voorwaarden onder eerlijke lieden niet kunnen worden afgekeurd, nogthans zal men, in aanmerking nemende, wat omtrent dezelve, naar de tegenwoordige zeden, bij vee-

len plaats vindt, niet kunnen nalaten, ook hier over zedenbederf te klaagen.

Voor eerst: bij het opſtellen van dezelven, het welk meest tuſschen de wederzijdſche ouders geſchiedt, terwijl het minnend paar ſlechts haakt naar het bereiken van hun verlangen, worden zoo veele bijzonderheden geöpperd, wordt zoo geijverd, om elkanderen een kans af te winnen, dat niet zelden twist ontſtaat, die van weêrszijde hevig voortgezet, het geheele huwelijk te niet doet, en de jonge lieden van hun gehoopte heil, dat zij in hunne echt-verëeniging zich voorſtelden, verſtoken worden. —— Voords zorgt men bij de huwelijkſche voorwaarden voor lange tijden, men bedenkt alle mooglijke gevallen, hoe en waar de goederen, of gelden, die ten huwelijk aangebracht worden, in gevalle van overlijden enz. belanden, hoe zij weder tot de familie keeren zullen. — Welk een *contrast?* Terwijl de jeugdige gelieven op de zaligheden van dit aardſche leven bedacht zijn, en zich met de bekoorlijkſte verbeeldingen ſtreelen, wordt van hunnen dood gehandeld, en zij zijn verpligt, in het midden van hunne minnekozerijën, als het ware, hun uiterſten wil te tekenen, als of zij zoo grafwaards ſpoedden. —— Niet, dat het ooit verboden zij, aan den dood te denken, maar nogthans heeft, volgends den wijzen Ooſterling, *alles zijnen beſtemden tijd.*

Dit

Dit alles echter kan nog met de eerlijkheid beſtaan, maar hoe veele voorbeelden heeft men niet in *Nederland* van het ſchandelijkſte misbruik van zoodanige huwelijkſche voorwaarden. —— Men bepaalt in dezelven eene veel hooger ſomme van geld of goed, welke de vrouw mede ten huwelijk brengt, dan naar waarheid, men wijst haar eene *douarie* of lijftocht toe, grooter dan dikwijls de wederzijdſche bezittingen ſaamgenomen bedragen. — Dit geſchiedt met een tweeledig oogmerk; men laat vooreerst niet na te verſpreiden, hoe voordeelig een huwelijk men geſloten hebbe; dit geeft den jongen koopman geloof (*credit*,) om zijne zaaken uit te breiden, en door te zetten, gelukt het hem, en gaat zijn handel voordeelig, in dat geval krijgt de zaak eenen goeden en veiligen uitſlag; maar loopt het hem tegen, het zij door tegenſpoeden, het zij door eigen onkunde, of verkwisting, of verwaarlozing, dan openbaart zich deze verborgenheid der ongerechtigheid. —— Men maakt eene breuk, de ſchuld-eiſchers worden afgewezen, en moeten toezien, omdat de vrouw van den boedel eerst aftrekt en naa zich neemt, het geen haar, blijkens de huwelijkſche voorwaarden toekomt, al zou 'er niets tot afbetaaling der ſchulden overſchieten. —— Nu wordt er met de ſchuld-eiſchers eene overeenkomst getroffen, voor twaalf, tien, of zelfs

minder ten honderd, en de man leeft ruim en overdaadig, als 't ware, van het goed van de vrouw. —— Zoo wordt het beste misbruikt, en goede oogmerken, door list en bedrog, ten kwaade verdraaid.

Eindelijk wordt het huwelijk voltrokken, en de twee gelieven voor het echt-altaar plegtig aan elkanderen verbonden. ——

Het is opmerklijk, dat alle volken, beſchaafde en onbeſchaafde, doorgaands het huwelijk met veele plegtigheden, met vrolijke bruiloften, met dans, zang, en ſpel, gewoon waren te vieren. Het jonge paar werdt openlijk als in zegeſtaatzie omgeleid, en elk der land- ſtad- of dorpsgenoten deelde in hun heil, en allerwegen hoorde men de toejuichingen en zegewenſchen. — Op dezelfde wijze waren ook onze vooröuderen gewoon te werk te gaan; de kundige Schrijver der *natuurlijke Hiſtorie van Holland*, heeft ons daarvan een uitvoerig verſlag gedaan. —— Zelfs ging men in de pracht en overdaad bij de bruilofts-feeſten dikwijls te verre, zoo dat de overigheid zich genoodzaakt vondt, bij keuren en verördeningen, daaromtrent bepaalingen te maaken; waarvan gemelde Schrijver ook voorbeelden heeft aangevoerd.

Wie met een wijsgeerig en menschkundig oog dit onderwerp beſchouwt, zal deze alöude gewoonte gegrond en alszins natuurlijk vinden.

De

De openbare plegtigheden veréeren het huwelijk als eenen eerwaardigen en achtbaren ſtaat, welke op het algemeen heil en welvaart te grooten invloed heeft, dan dat niet elk zijne deelneming zou betuigen. —— Blijdſchap, vreugde, vrolijkheid voegen nooit in het leven van den mensch, of zij voegen dan, wanneer twee eensgezinde zielen tot het bezit van het voorwerp van hun liefde-verlangen geraaken. —— En de bruiloftsfeesten verſpreidden eene zachtheid in de, door de aandoeningen van vrolijkheid gelenigde, gemoederen; huisgezinnen en geſlachten werden nader onderling verbonden, de grond tot nieuwe huwelijken gelegd tuſſchen jonge lieden, die onder de vermaaken der bruiloft elkanderen kennen leerden; oude vete en wrok, die plaats mogt gehad hebben, werdt bijgelegd, en voor eeuwig verzoend. —— Zelfs wist de wijsheid der ouden aan alle deze plegtigheden en vermaaken eenen eerwaardigen zwaai te ſchenken, door het heilige van den ſtaatlijken godsdienst.

Hoe ongelukkig is het voor het menschdom, dat men zelfs de beste inrichtingen en gewoonten door buitenſpoorigheden of ſlinkſche ondernemingen in verdenking gebracht, en daardoor al het goede, welk zij konden en natuurlijk moeſten uitwerken, geſtoord heeft. —— De buitenſpoorigheid in pracht, in dartelheid, in dronkenſchap en daaruit ontſtaane vechterijën heeft,

gelijk wij reeds zeiden, van tijd tot tijd aa
Overigheid aanleiding gegeven, om door k
bepaalingen te maaken, ja zelfs de uitgeſt
bruilofts-maaltijden te verbieden. —— De
kunde, bevreesd voor oproer en muiterij, ſp
de hier ook haare rol; men was beducht,
men hadt voorbeelden, dat op zoodanige m
tijden ſamenrottingen gemaakt, en ontwerpe
ten nadeele der genen, die het bewind voerde
tot ſtand gebracht konden worden. —— W
doordenkt, beklaagt het lot van den ſterveling

In onzen tijd zijn er zoodanige keuren ni
nodig. —— Men verneemt ſlechts heel zelden
dat er een uitgebreid bruilofts-feest gehoude
wordt, misſchien hier of daar ten platten lande,
alwaar de eenvouwige natuur altijd nog het langst
haare rechten behoudt. —— De huwelijken wor-
den thans, voor het grootſte gedeelte, zonder
eenigen omſlag, en in ſtilte voltrokken; —— Dus
ſchrijft er LE FRANCQ VAN BERKHEY over:
„ Deze of ſoortgelijke plegtigheden blijven, in
eene mindere of meerdere mate, nog al in zwang
bij onzen Burgerſtand; maar zijn onder de groo-
ten bijkans geheel buiten gebruik geraakt. 'Er
ſchijnt bij veelen een geest van verachting voor
de Huwelijks-plegtigheden te heerſchen, en 't is
als of men 'er eer in ſtelle, dat men zonder eenige
ſtaatlijkheid huwt. Men gaat, zonder van iemand
verzeld te zijn, ja zelfs Bruid en Bruidegom wel

af-

afzonderlijk, in eene dagelijkſche kleeding, om in ſtilte te trouwen. En als wilde men zulks nog meerder nieuwigheid bijzetten, begeeft men zich, als ter ſluik, naar eene Franſche of Engelſche kerk, om aldaar in den Echt verbonden te worden; ſchoon men geen woord Fransch of Engelsch verſta: zoodat de koster genoodzaakt zij, hen in 't oor te fluisteren, als zij *oui* of *jes* hebben te zeggen, of knielen moeten. enz. Intusſchen zijn echter onze deftige Burgers in de ſteden nog al meerendeels voor het houden van eenen plegtigen bruiloftsdag." ——

Evenwel zedert deze Schrijver dit op het papier ſtelde, en dit was in 1772, is de gewoonte, om in ſtilte, of, gelijk men het noemt, *extra* te trouwen, meer toegenomen, zelfs onder den burgerſtand. — Wie maar eenigzins in ſtaat is, om de extra-gift, welke bij zoodanige gelegenheid aan de Diakonie-armen moet geſchieden, en waarvan op veele plaatzen eene vaste ſomme bepaald is, beneden welke men niet geven mag, op te brengen, trouwt in eene geſloten kerk, alwaar niemand tegenwoordig is, buiten den predikant, twee ouderlingen en twee diakonen, en de naaſte bloedverwanten van het jonge paar, ja dikwijls zijn dezen niet één tegenwoordig. — Hier wordt de huwelijks-plegtigheid door het voorlezen en beäntwoorden van het formulier voltrokken, en *allen*, *die hier vergaderd zijn*,

tot getuigen genomen; waarna het jonge paar, het welk ieder afzonderlijk door het kostershuis in de kerk is geslopen, óok langs denzelfden weg naa huis keert. —— Even als schaamde men zich, dat men een huwelijk aangaat, en als of men iet bedenklijks bedreef, waar men zoo min getuigen bij begeert, als slechts moogelijk is.

Dikwijls zijn enkel de wederzijdsche ouders, en broeders of zusters, en geene verdere nabestaanden bij de gelegenheid der huwelijks-voltrekking, bij elkanderen ten eten, en alles loopt zoo stil af, als of er eene daaglijkssche en gemeene zaak verricht ware.

Aan welke oorzaaken men deze verändering in eene alöude en algemeene gewoonte hebbe toe te schrijven; aan eene grootere verlichtheid dezer eeuw, welke niets zal ophebben met uiterlijkheden, maar slechts, wijsgeerig, op het wezenlijke ziet, of aan zekere te verre gaande naauwgezetheid omtrent het stuk van vrolijkheid en vermaaken, of aan de slechtheid der tijden, welke geene buitengemeene verspillingen bij bijzondere lieden gedoogen; of aan eene verkoeling van gezellige menschlievendheid, die tot onverschilligheid wordt; of eindelijk aan den *ton*, welke het huwelijk met een geheel ander oog beschouwt, dan het de wijzen en verstandigen in alle eeuwen beschouwd hebben, en wel-

welke ongevoelig door den burgerſtand wordt nagevolgd, onderzoeke hij, die lust heeft, het zou ons te ver van ons beſtek verwijderen.

Dit is genoeg, tegenwoordig zijn het doorgaands enkel lieden uit den geringeren burgerſtand, of uit nog laager klaſſen, wier huwelijken, in het openbaar, in de tegenwoordigheid der gemeente, worden ingezegend.

Dit hadden wij te zeggen van de zeden der *Nederlanderen*, met betrekking tot het aangaan der *huwelijken*, laat ons overgaan ter beſchouwing van de *Nederlandſche* zeden in de *Huishouding*.

VII. BOE

DE HUISHOUDING.

EERSTE HOOFDSTUK.

DEUGDLIEF en EERRIJK, van welken ik reeds meermaalen geſproken heb, als van echte *Nederlanderen*, in welken de oude voorvaderlijke zeden nog ongeſchonden bewaard zijn gebleven, hebben nu reeds verſcheiden jaaren een onuitſpreeklijk geluk en genoegen, in hunne huislijke ſamenleving, geduurende hun huwelijk, onafgebroken ondervonden. —— Met een bericht van hunne huishouding zal ik dit Boek aanvangen.

Ik heb reeds in het voorgaande Boek van dit gelukkig paar gezegd, dat zij, door zuivere liefde, gegrond in de eensgezindheid van waarlijk

lijk edele zeden, en deugdzame harten, bezield, elkanderen ten huwelijk genomen hebben. — De oogmerken van DEUGDLIEF waren zuiver, toen hij zijne gedachten tot het huwelijk bepaalde. Hij zocht eene gezellinne van zijn leven, eene deugdzame huisvrouw, om aan haare zijde den hobbeligen levensweg te bewandelen, met haar voor- en tegenſpoed te deelen, en door het teelen en opvoeden van een ouderminnend kroost voor zijnen ouderdom een ſteun, voor de maatſchappij nuttige leden daar te ſtellen. — Het zal misſchien vreemd voor den tegenwoordigen ſmaak luiden, wanneer ik zeg, dat DEUGDLIEF, ſchoon niets min dan een dweeper, den vader der menſchen ſmeekte, dat die hem eene waardige lotgenote, door zijne albeſtuurende Voorzienigheid, mogte aanwijzen; het zij zoo, evenwel het gebed van DEUGDLIEF is verhoord, en hij vondt zijne waardige EERRIJK.

EERRIJK hadt geene buitengewoone ſchoonheid, maar zij bezat hoedanigheden, welke aan haare ziel en gantſche wezen eene ſchoonheid bijzetten, bij welke geene ligchaamlijke ſchoonheid genoemd mag worden. — Zij was niet rijk, maar zoo zorgvuldig opgevoed en in het huisbeſtuur onderwezen, dat haar overleg, zuinigheid, naarſtigheid, en oplettendheid dit gebrek ligtelijk vergoeden konden.

Met

Met zulke hoedanigheden en zuivere oogmerken gaven DEUGDLIEF en EERRIJK elkanderen hart en hand, en hunne liefde is zedert hunne verbindtenis ſteeds aangegroeid, zij worden voor elkander ſteeds dierbaarer, ſteeds beminlijker, voornaamlijk zedert zij in hunne lieve kleinen, wier opvoeding zij beiden zoo loflijk behartigen, gelijk wij in het voorgaande gezien hebben, de onderpanden hunner huwelijks-min beſchouwen.

Hier wil ik eene korte beſchrijving van hunne *huishouding* geven. Niemand waane, dat deze beſchrijving een bloot *ideëal* zij. Neen! zulke echtgenooten zijn er in de daad nog in *Nederland*. Ach, mogt hun getal daaglijks toenemen!

Deze twee gelukkige menſchen hebben, als 't ware, maar éene ziel in twee ligchaamen; zij hebben éénen wil, één verlangen, één oogmerk, te weten, elkanderen gelukkig te zien, hunnen Schepper te verheerlijken, hunne kinderen door onderwijs en voorbeeld tot navolgers van hunne deugden te vormen, en aan hunne medemenſchen nuttig te wezen.

Zij vinden hun wezenlijk vermaak in elkanders tegenwoordigheid; geen grooter genoegen, dan dat zij bij elkanderen, omringd door hun kroost, de ſtille rust van een vreedzaam huisleven genieten mogen. —— Dit zoo zijnde, behoeve ik niet

niet te zeggen, dat de kuiſche huwelijks-trouwe van beiden met de reinſte zuiverheid, en ongeſchonden, ſteeds beöefend is geworden. — Even vrij zijn zij intusſchen van den geest van jaloerschheid, als van alle dartel bejag. —

Voor elkanderen beſtemd, leeven zij, ſchoon hunne inkomſten bepaald zijn, als ordentlijke burgerlieden voegt, en door hunne zuinige ſpaarzaamheid zijn echter deze inkomſten toereikende, dewijl zij geen geld behoeven te verſpillen aan kostbare gezelſchappen, of aan de vermaaken van den tegenwoordigen tijd. — Zij zijn nogthans niet ongezellig, zij hebben eenen kring van eenige waare vrienden, met welke zij verkeeren, en die zij van tijd tot tijd zien; doch *partijën* woonen zij hoe genaamd niet bij. — Geen wonder ook, alzoo zij nooit tijd-verveeling in elkanders gezelſchap ondervinden.

Deugdlief is ijverig in het waarnemen van zijne bezigheden, omtrent welken hij zorgvuldig eene behoorlijke verdeeling en geregelde orde in acht neemt.

Eerrijk is zinlijk, maar niet kostbaar in de kleeding van zich zelve en van haare kinderen. — Het huisbeſtuur gaat door haare handen, altijd is zij bezig met het geen het huishouden betreft, en niets gebeurt er in huis, het welk haare aandachtige oplettendheid ontſnapt.

Hoe

Hoe aangenaam en verrukkend worden d winterſche avonden in dit huishouden doorge bracht! —— De uuren zijn ſlechts oogenblik ken. —— DEUGDLIEF leest, EERRIJ is bezig met eenigen vrouwelijken arbeid, d lieve kinderen leeren al ſpeelende, uit het on derwijs en voorbeeld der ouderen.

De godsdienst, een manlijke godsdienst welke naar de voorſchriften van JESUS leere gericht is, beſtuurt deze lieve twee, en verſpreidt zijne weldaadige invloeden over hen, om hun hart met blijmoedig vertrouwen op den weldaadigen Beſtuurer van alles te vervullen. —— De grondſtellingen van dezen godsdienst prenten zij ook vroeg hunnen kinderen in, dezen worden in de eerſte jeugd gewend, God hunnen Schepper te eeren, hunne Ouderen liefde en eerbied toe te dragen en hunne medemenſchen te achten en te beminnen.

Hunne tafel is burgerlijk, doorgaands voorzien van vleesch of ſpek, en verders verfriſchende groenten, of voedzame voorſpijze, al naar de tijd of het ſaizoen opleveren, doch alles matig, en voor al niet kostbaar of uitheemsch. —— Visch eten zij niet, wanneer die, gelijk men zegt, peperduur is, maar wanneer men ze voor een' redelijken prijs goed en versch hebben kan. —— Gelijk hunne ſpijze, zoo is

ook

ook hun drank, dien zij in hun huishouden hebben, burgerlijk.

Hunne bedienden, zoo die DEUGDLIEF in zijne zaaken gebruikt, als die in de huishouding dienen, worden als menſchen behandeld, ſchoon tevens het ontzag wordt gehandhaafd, en de al te groote gemeenzaamheid gemijd. — Tot dezen zelfs breiden zich de deugden dier waardige lieden uit, zij ſchikken zich naar het voorbeeld van DEUGDLIEF en zijne huisvrouw, en dienen hun met hartelijkheid.

Zoo lopen de dagen van DEUGDLIEF en EERRIJK genoeglijk voort; liefde en éénsgezindheid maakt hen gelukkig; de blijde rust woont in dat vreedzaam huis, en de Godheid gebiedt er den zegen.

o *Neêrland!* zoo matig leefden uwe inwooners in vorige eeuwen, voor dat de weelde, als een overſtroomende vloed, was doorgebroken, om alles te verwoeſten; in die eeuwen, toen dit land uit zijne moerasſen oprees, en zich hier een volk vormde, het welk door vreemden bewonderd is geworden.

TWEE-

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Doch hoe zeer verſchillen de thans gewoone huishoudingen in *Nederland*, van die gene, welke wij daar beſchreven hebben! —— Wanneer wij dezelve beſchouwen, moeten wij uitroepen: Hoe ongelooflijk blind kan een volk wezen, wanneer het voortholt naar zijnen ondergang! —— Hoe onvatbaar is het voor vermaaningen, wanneer het door de weelde bedorven is. ——

Onder veele grooten en aanzienlijken, waaronder men ook voorname kooplieden mag rekenen, die naar den *ton* leeven, heeft eene levenswijze tusſchen de beide Echtgenoten plaats, welke naar alles, behalven naar een huwelijk of echtverbindtenis, gelijkt; onder den naam van volkomene vrijheid, leeft mijn Heer en Mevrouw genoegzaam volmaakt op zich zelven; hebbende elk hunne bijzondere partijën en gezelſchappen; en naar welgevallen ook vrijë verkeering houdende met onderſcheiden vrienden van beiderlei kunne; zoo dat Mevrouw aan haar *Toilet* vrienden opwacht, en op gezelſchappen of bij partijën de man nooit zijne eigene vrouw oppast, maar eenige andere Dame naar verkiezing, gelijk de vrouw ook van eenen anderen Heer bediend wordt.

Op

Op dezelfde wijze is de gantſche huishouding ingericht; man en vrouw hebben hunne bijzondere bedienden, en de wellevendheid doet hun zelfs elkanderen doorgaands niet anders dan *Mijn Heer* en *Mevrouw* noemen. Dit alles brengt dus de *ton* der wellevendheid mede.

Hoe echte liefde bij zoodanige levens-wijze bloeien kan, is voor den Wijsgeer onbegrijpelijk, of de eer, de deugd, de kuischheid hier door niet allervreeslijkst bij veelen lijden, behoeft naauwlijks gevraagd te worden. —— Algemeen klaagt men, dat, in dit opzigt, de zeden ten hoogſten bedorven zijn. —— Men zegt, dat er in onze voornaamſte koopſteden huizen zijn, in welken in eene kamer de pourtraiten van vrouwen, die zich ter omhelzing aanbieden, zijn opgehangen, uit welken men ééne naar welgevallen uitkiest, ter voldoening der zinlijke lusten. —— Tegen den bepaalden tijd verſchijnt ook in de daad, de Dame, als eene prieſteres van VENUS, om in deze tempelen der wellust te offeren. — Hier, verhaalt men, zou het meer dan ééns gebeurd zijn, dat de man zijne eigene vrouw, de vrouw haaren eigenen man onverhoeds ontmoet, en elkanderen als openbare ſlaaven der ontucht en verbrekers van de allerheiligſte banden des huwelijks herkend hebben! — welke ontmoeting! — Hoe groot moet de verwarring, de ſchaamte, de

verwijtingen des gewetens in zulke oogenblikken zijn! —— ô God! hoe ver is het menschdom van uwe weldaadige inrichtingen afgeweeken!

De zedigheid wenkt mij, dat ik de gruwelen, aan welke verbasterde *Nederlanders* zich ſpoorloos ſchuldig maaken, die de wereld met een' ſpottenden lagch *Liefhebberijtjens* noemt, maar die onder Heidenen, nooit, dan misſchien in tijden, als de zeden ten hoogſten verdorven waren, gepleegd werden, niet verder ontdekke, niet duidlijker in het licht plaatze.

Dit kan ik echter niet voorbij, aan te ſtippen. —— Het kwaad verſpreidt zich ook tot de burger-klaſſe; ook hier wordt de kuischheid en eerbaarheid mishandeld, de huwlijkstrouw gering geächt, de huwlijks-liefde verguisd.

In het geheim waart eene ſnoodheid om, die, meer dan men gelooft, de bevolking vermindert, het oogmerk van het huwelijk ſtremt. —— De echte man verlange naar vruchten van zijn huwelijk, opdat hij als man en voogd zou kunnen handelen, en in die betrekking zou kunnen kopen en verkopen, doch de vreeze voor den overlast der kinderen, voor de bezwaaren van dezelven, doet verſcheiden echtgenooten de misdaad begaan, veelen, zonder dat zij weten, wat zij bedrijven, en hoe verſchrik-

lijk

lijk zij zich tegen het Opperwezen
maatschappij, tegen zich zelven
de misdaad, welke het eigenlijk O
om welke, volgends de Heilige gede
ONAN door de Godheid met den d
werdt. —

Doch ik stappe van dit onderw
Nederlander, bij wien de zeden de
ten, en de geheiligde rechten des hu
in achting zijn, gevoelt schaamte e
heid, gepaard met verontwaardiging
wanneer hij slechts denkt, aan het
veelen geheel verbasterde slaaven de
zich niet ontzien, schaamteloos te bee

Digitized by Google

*

DERDE HOOFDSTUK.

Laat ons, ter beſchouwing, hoe de huishoudingen zijn ingericht, binnentreden —— Hier verbaast ons in de meeste huishoudens de pracht en overdaad, welke allerwegen heerſchen. Wanneer de toeſtel van kostbaar huisraad en inboedel onze verwonderde oogen tot zich trekt, wanneer men het aantal dienstboden opmerkt, want zelfs middelmatige lieden houden al ligt twee dienstmeiden, behalven naaiſter, ſtijfſter enz. wanneer men de weelde in ſpijze en drank, en kleederen; wanneer men de verſpillingen in het onthaalen van gezelſchappen, in de ſpeelpartijën, en dergelijken zich voorſtelt, die er algemeen plaats hebben, zou men zich verbeelden, dat *Nederland* zich in eenen allergezegendſten bloeiſtaat bevondt. —— De verteeringen, die gemaakt worden, de ontzaglijke ſommen, die zoodanige huishoudens kosten, vergeleken bij de winſten, die verre af zijn, van naar evenredigheid te klimmen, doen elk rechtgeäard *Nederlander* ſchrikken voor de geduchte gevolgen, die ten laatſten uit deeze levenswijze zullen moeten voortvloejen.

Ten opzigte van burgerhuishoudens is het verſchil in de verteeringen zoo groot, dat daar een

zoo-

zoodanig huishouden voor dezen van 800 of 1000 guldens in 't jaar beſtaan kon, er nu ten minſten 2 of 3000 guldens toe vereïscht worden, om de uitgaven goed te maaken; waar tegen, door het verval van neeringen en handteeringen, de inkomſten over het geheel, zo al niet verminderd, ten minſten niet vermeerderd zijn. —— Wij behoeven ons dus niet te verwonderen, dat wij elk zien haaken naar officiën, bedieningen, ambten, om hun zinkend huishouden te ondersteunen en voor den ondergang te behoeden. —— Doch, Helaas! welke vooruitzichten opent zulks in een land, waar zoo veele lasten moeten worden opgebracht, voor het toekomende!

Wanneer men hier nog bijvoegt het dertel en ongebonden leven der dienstboden, in zoo veele huisgezinnen, derzelver brooddronkenheid en de baldaadigheden, die onder dezelven dikwijls plaats hebben, kan men het beſluit opmaaken, hoe het zeden-bederf zich al verder en verder verſpreidt, en alle rangen van menſchen beſmet. —— Doch laat ons deze onderwerpen meer in 't bijzonder beſchouwen.

Men heeft over de *weelde* getwist, de *weelde* is een voorwerp van onderzoek geworden voor Wijsgeeren niet alleen, maar ook voor Staatkundigen. —— Sommigen hebben gezegd, dat de *weelde* aan den omloop van het geld

voordeelig zij, dat de menigvuldige *artikele* van *weelde* eene verbazende menigte menſche aan de kost hielpen, en wat des meer zij — terwijl van den anderen kant, al wat voo godsdienst en goede zeden uitkwam, zich te ſterkſten tegen de *weelde* verzette, ſchoon me van dezen kant dikwijls met onbekwaame wa penen den ſtrijd aanbondt. — Ik zal mij t dezer plaatze niet in dien twist inlaten, te mi is zulks nodig, dewijl onlangs een bekwaam pen onder ons dit ſtuk uitvoerig en voortreflijk behandeld heeft, maar dit durve ik gerust, al mijn gevoelen verzekeren, dat de weelde e pracht, de overdaadige en verkwistende levens wijze, welke hedendaagsch ten hoogſten toppun geſtegen is, *Nederland* in denzelfden afgron zal doen verzinken, in welken zoo veele oude en nieuwer *Republieken*, als zich aan de weeld hebben overgegeven, verzonken zijn.

Wat er ook zijn moge van Staaten en Mo gendheden, die onder eene alleenheerſchin langen tijd tegen de verderflijke gevolgen va *weelde* hebben ſtand gehouden, ja misſchie eene vertooning van bloeiſtand door de weeld hebben opgeleverd, geene *Republiek* hieldt he lang tegen de weelde uit. — Dit kan *Neder land* zich des te min belooven, omdat het voo zich zelven niet genoegzaam, geene voortbreng zelen oplevert, om misſchien zelfs een derde ge-

gedeelte zijner inwooneren te kunnen doen beſtaan, zoo dat alleen ijver, naarſtigheid, ſpaarzaamheid, matigheid, en huishoudkunde ons gemeenebest kunnen doen bloeiën. —

Doch ſchoon deze de gegronde aanmerkingen zijn, welke elk onbevooroördeeld beſchouwer van *Nederlands* zedelijken toeſtand maaken zal, is het, aan den anderen kant, niet min zeker, dat een zoogenaamd *rentenieren* ook verderflijk is in een land, het welk door koophandel beſtaan moet. —— Men heeft in veele plaatzen van *Nederland*, bijzonder in *Noord-Holland* eene menigte *Kapitalisten*, wier bezittingen beſtaan in *Obligatiën*, het zij inlandſche of vreemden, die van hunnen *interest* leeven, en naar mate van de ſchatten, die zij bezitten, geene verteering maaken, niet alleen, maar ook geene ondernemingen doen, door welke werkzame handen zouden kunnen aan den gang gehouden, en vlijtige burgers onderſteund worden. —— Deze lieden doen, zelfs door hun ſtil en zuinig leeven, ook veel nadeel aan de algemeene welvaart; doch van hun zullen wij nader gelegenheid krijgen, om te ſpreken, wanneer wij handelen, van de Maatſchappelijke Zeden. —— Hier hebben wij ſlechts even van hun moeten gewaagen, om te doen opletten, hoe moeilijk de middelweg door het menschdom betreden wordt.

Het geen ik in het gemeen van de nadeelen der *weelde* voor *Nederland* gezegd hebbe, is in de hoofdzaak hetzelfde, het geen de waardige ſchrijver van *de verdediging der eere van de Hollandſche Natie* ter waarſchuwing heeft te boek geſlagen, wiens woorden hier moeten gelezen worden, opdat zij tot eene inleiding verſtrekken, tot het geen ik van de weelde, pracht en overdaad in de huishoudingen zal moeten bijbrengen.

„ Eindelijk —— zoo ſpreekt die geächte ſchrijver —— vergeet nooit op te merken, dat het geen draaglijk, het geen zelfs onberispelijk is in een' buitenlander, dikwerf zeer berispenswaardig, zeer nadeelig kan zijn voor u, wegens de gelegenheid, waarin gij geplaatst zijt, wegens de gelegenheid van uw vaderland. Laat een *Franschman* gedurig zijne kleederen verploojen en verſnipperen, elke maand nieuwe ſtoffen en nieuwe fatſoenen uitdenken; hij mag 'er zijn beurs door verärmen, terwijl hij zijn geest, welke zich telkens met zulke beuzelingen bezig houdt, niet verbetert; hij houdt omdat zijn vaderland genoegzaam alles verſchaft, de handen van zijne landgenooten niet alleen bezig voor zich zelven, maar ook voor andere natiën, die laf genoeg zijn, om hem in alles, zoodra mooglijk, naar te volgen. — Laat hem aan de weelde toegeven, voor, we

ke zijn vaderland voorwerpen oplevert, die het geld onder den armen burger en landman verſpreidt, ſchoon niet te min zijn hart en zeden 'er door bedorven worden. — Laat hem zich aan geduurige uitſpanningen en vreugdebedrijven overgeven, wiens uitgebreide, wiens min bezwaarde akker met eene geringe moeite genoeg oplevert voor het gering onderhoud, waar aan hij en zijn gezin gewoon is. Dit alles en meer dergelijke zaaken kunnen integendeel niet anders dan verderflijk zijn voor den *Nederlander*, wiens bekrompen grond enkel vatbaar is, om het geen tot zijnen nooddruft verëischt wordt, op te leveren, voor een gedeelte op te leveren; — wiens keuze zich nooit min dan nu bepaalde bij de Manufactuuren van zijn vaderland; waar toe hetzelve bovendien op verre na het nodige niet verſchaft, en zelfs geen draad zijde, de voorname ſtof voor de kleeding der Jufferſchap, levert; ſchoon het merklijk afdoet, wanneer dezelve door onze eigen handen bewerkt wordt: —— wiens grond en levens-behoefte, door onvermijdelijke ſchattingen en lasten, onbedenklijk zeer zijn bezwaard, ſchoon hij niet te min aan goed dekzel en voedzel gewoon is: —— wiens welvaart alleen van eene nationaale wakkerheid, voorzorg, ſpaarzaamheid, en onvermoeiden vlijt afhangt; en wien dus geene vrijheid, geen tijd overſchiet, om zich

aan pracht en weelde te vergaapen, c
alle gemeenebesten nadeelig, voor het onz
lijk zijn. Het ſchip van Staat bevindt z
kens in gevaaren, die andere natiën we
geheel niet kennen, en welke wij allee
wakkerheid, en eeuwigduurende aanwendi
gepaste hulpmiddelen, kunnen te boven
ven."

Niettegenſtaande dus, volgends het alg
gevoelen van hun, die de geſteldheid van
derland kennen, weelde en pracht hoogst
derflijk zijn voor dit land, desniettegenſta
pemen deze beiden, bijzonder in de huis
dingen, van dag tot dag toe.

Het huisraad en al wat daartoe beho
moet uitgezocht, moet nieuwmodisch, en
telijk wezen; en zulks niet alleen bij ver
gende lieden, maar zelfs bij den koopman
den burger; men trotzeert daarmede elkan
ren, en boort zich zelven in den grond;
meer, omdat hier eene geduurige veränderi
heerscht, en men telkens het oude moet we
doen, om voor het nieuwe plaats te maaken. —
Menig koopman, die naauwlijks in ſtaat is, zij
credit ſtaande te houden, en de vervallen wis
ſels te voldoen, menig burger, die zijn ſchuld
eiſchers ter naauwernood van zijn huis weet a
te houden, duldt, dat zijne huisvrouw daaglijks
aan nieuw huisraad, en meubilen, het zij tot

ſie-

…ergnapen, die voor
…, voor het onze dood-
…t bevindt zich tel-
…dere natiën weinig of
…welke wij alleen door
…urende aanwending van
…nheden te boven blij-

…gends het algemeen
…gesteldheid van Ne-
… pracht hoogst ver-
… desniettegenstaande
…nder in de huishou-
…de.
…at daartoe behoort,
…uwmodisch, en kos-
… alleen bij vermo-
…ij den koopman en
… daarmede elkande-
… in den grond; te
…duurige verändering
…et oude moet weg-
…plaats te maaken. —
…elijks in staat is, zijn
…en de vervallen wis-
…ger, die zijn schuld-
…an zijn huis weet af
…e huisvrouw daaglijks
…meubilen, het zij tot

sieraad, of tot gebruik aanzienlijk
spilt. — Zoodra men eenige
ding of inrichting van huisraad
of anderen ontmoet, dit wordt
volgd, en geene kosten ontzien,
zijn vriend of buurman te pron
voor hem niet onder te doen. —

Geen zedenmeester is 'er, die
pracht en weelde, welke in de k
heeft, reeds zedert langen tijd kl
zelfs, die in hun gewaad, schoon
genoemd wordt, niet min pracht
heid op hunne wijze vertoonden,
door hun bestraft worden. —
zijn deze klagten niet ongegrond
stuk bijna zijn de zeden der
meer te berispen dan ten opzigte
ding.

De eerste aanmerking omtrent
dat, uitgezonderd de *Noord-Ho*
Friezen, onze *Natie* niet gezegd
eene nationale kleeding te hebben;
schen, de *Engelschen*, met één woo
zaam alle de volken van *Europa*,
werelddeelen hebben hun eigen en
kleederdragt, alleen wij *Nederlanders*
dezelve dan deze dan geene vreemdel
eene geduurige verändering der *mode*
alles op zijn *Fransch*, dan op zijn

vruchteloos! Het hart van den onnatuurlijken vader was harder en onbuigzamer dan metaal. — Twee jaaren zworf de jongeling om, volhardende in zijne liefde, ſtandvastig in zijne oudermin. — Eindelijk gaf men hem van zijns vaders zijde hoop, indien hij eerst wilde wederkeeren, en met zijnen vader verzoenen. — Niets vuuriger wenschte LYCIDAS, hij vliegt naar het ouderlijk huis, valt zijnen vader te voet, omhelst zijne knieën, zijne traanen vervullen, met eene ſtille welſprekenheid, het geen zijn ontroerde mond niet kon voortbrengen. — Maar, hoe bedriegt hem de uitkomst! hij ſpreekt, na eenige dagen, van zijne liefde, bidt zijnen vader, dat die hem nu eindelijk volkomen gelukkig maake, maar hoort zijn vonnis: Zijns vaders wil is onveränderlijk: hij zal van het meisjen van zijn hart afzien. — Deze uitſpraak treft het hart van den waardigen jongeling, zoo treft de donder, die voor de voeten van den reiziger nederſlaat. — Hij beeft, de ſchok is te zwaar, het aandoenlijk hart bezwijkt; hij zijgt neder, valt te bed, een hevige ſtuip, en de jongeling is niet meer. —

Ik zal niet ondernemen de rampen te beſchrijven, die dezen onnatuurlijken vader pijnigen moeten — zijne martelingen moeten verſchrikkelijk, de angst, daar zijne ziel onder beeft, vreeslijk, en de ſtorm, die in het geſchonden va-

vaderlijk geweten woedt, ijslijk zijn. — Gods verſchrikkingen legeren zich, als onweders, rondöm hem. Een' moordenaar te heeten — een' moordenaar van eenen deugdzamen en beminlijken zoon — eenen vroomen, onſchuldigen jongeling — ontzachlijke verwachting der ſchroomlijkſte ſtraffen, duizendvouwig van het ontwaakt, beſchuldigend, overtuigend, richtend, veroordelend geweten verdubbeld! —

De Lezer ſtelt belang in het onſchuldig ongelukkig meisjen. — De invloeden van den troostrijken godsdienst van JEZUS, de voorbiddingen van de godvruchtige ouders bij den troon der Godheid, de bemoedigende aanſpraken van eenen liefderijken vader en tederbeminnende moeder, en de gerustſtellende kalmte van het ſneeuwwit geweten, doen haar gelaaten in het welbehaagen van haaren hemelſchen Vader berusten — zoo veel vermag de deugd! zoo veel vermag de godsdienst!

Maar deze zijn ook de rampzalige gevolgen van den invloed, welken het geld, bij het aangaan der huwelijken, onder de *Nederlanderen* oefent. — Wie weet, hoe veele voorbeelden mijne Lezers zich daarvan herinneren!

Daar is nog eene bron, waar uit in het ſtuk van huwelijken veele onheilen voortvloeien; ſommige jongelingen vergetende de les van NASO: *wilt gij trouwen, zoo trouwe met uws gelijken*.

en

en niet opmerkende, dat *gelijkheid van ſtaat gelijkheid van zeden baart*, zoeken eene vrouw, die in aanzien en ſtaat verre boven hun verheven is, —— dit heeft meest altijd nadeelige gevolgen. —— „ Eene al te hooggeboren vrouw, zegt zeker Schrijver, matigt zich veeläl eene trotsheid en eene meesterächtigheid aan, die de man bezwaarlijk verdragen kan, en die hem, in plaats van te verheffen, ten diepſten vernederen. —— Hoe ſlaafächtig gaat hij gebukt onder het juk van zijne heerschzuchtige vrouw? —— Niettegenſtaande zijn ſchrander oordeel, is hij altijd het voorwerp van verächting van het zoogenaamd aanzienlijk geſlacht zijner huisvrouw, tot dat het knaagend verdriet hem in eene ziekte ſtort, die hem eindelijk aan de bitze verwijten en ſmaadredenen zijner heerschzuchtige familie ontrukt."

Het gemeen in *Nederland* heeft zeldzame zeden, wat het aangaan van huwelijken betreft; hier heerſchen doorgaands enkel de zinlijke lusten; in een herberg, bij gelegenheid van een kermis of andere vrolijkheid, krijgen zij nadere kennis, de driften ontſteken, worden ingewilligd, het meisjen bevindt zich vervolgends zwanger, en nu wordt het een huwelijk, indien er nog bezeffen van eer en deugd in het hart van den jongeling overig zijn. —— Zeer zelden gebeurt het toch, dat de huwelijken onder de laagere klaſſen, geene huwelijken zijn van noodzaaklijkheid.

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Wanneer nu eindelijk de vrijäadjen zoo ver gevorderd is, dat het voltrekken van het huwelijk bepaald en vastgesteld wordt, ook met goedkeuring van wederzijdsche ouderen en voogden, gaat men vooráf over tot het regelen en bepaalen der huwelijksche voorwaarden, van welke, in deze beschouwing der *Nederlandsche* zeden, met een woord dient gesproken te worden.

Hoe zeer, in een land en onder eene natie, daar de koophandel het grootste en meest gemeene middel van bestaan is, de voorzichtigheid het invoeren van huwelijksche voorwaarden, aangeraaden en gewettigd mag hebben, ten einde de vrouw tegen alle onvoorziene tegenspoeden, welke het wisselvallig lot der ondermaansche zaaken ook den eerlijksten en nijverste koopman kan berokkenen, in veiligheid te stellen, en voor armoede te bewaaren, of te voorzien, dat niet het kapitaal, welk zij mede ten huwelijk brengt, in den ramp van haaren man, mede verlooren ga; hoe zeer gevolglijk over het geheel huwelijksche voorwaarden onder eerlijke lieden niet kunnen worden afgekeurd, nogthans zal men, in aanmerking nemende, wat omtrent dezelve, naar de tegenwoordige zeden, bij veelen

len plaats vindt, niet kunnen nalaten, ook hier over zedenbederf te klaagen.

Voor eerst: bij het opſtellen van dezelven, het welk meest tusſchen de wederzijdſche ouders geſchiedt, terwijl het minnend paar ſlechts haakt naar het bereiken van hun verlangen, worden zoo veele bijzonderheden geöpperd, wordt zoo geijverd, om elkanderen een kans af te winnen, dat niet zelden twist ontſtaat, die van weêrszijde hevig voortgezet, het geheele huwelijk te niet doet, en de jonge lieden van hun gehoopte heil, dat zij in hunne echt-verëeniging zich voorſtelden, verſtoken worden. —— Voords zorgt men bij de huwelijkſche voorwaarden voor lange tijden, men bedenkt alle mooglijke gevallen, hoe en waar de goederen, of gelden, die ten huwelijk aangebracht worden, in gevalle van overlijden enz. belanden, hoe zij weder tot de familie keeren zullen. —— Welk een *contrast*? Terwijl de jeugdige gelieven op de zaligheden van dit aardſche leven bedacht zijn, en zich met de bekoorlijkſte verbeeldingen ſtreelen, wordt van hunnen dood gehandeld, en zij zijn verpligt, in het midden van hunne minnekozerijën, als het ware, hun uiterſten wil te tekenen, als of zij zoo grafwaards ſpoedden. —— Niet, dat het ooit verboden zij, aan den dood te denken, maar nogthans heeft, volgends den wijzen Oosterling, *alles zijnen beſtemden tijd.*

Dit

Dit alles echter kan nog met de eerlijkheid beſtaan, maar hoe veele voorbeelden heeft men niet in *Nederland* van het ſchandelijkſte misbruik van zoodanige huwelijkſche voorwaarden. — Men bepaalt in dezelven eene veel hooger ſomme van geld of goed, welke de vrouw mede ten huwelijk brengt, dan naar waarheid, men wijst haar eene *douarie* of lijftocht toe, grooter dan dikwijls de wederzijdſche bezittingen ſaamgenomen bedragen. — Dit geſchiedt met een tweeledig oogmerk; men laat vooreerst niet na te verſpreiden, hoe voordeelig een huwelijk men geſloten hebbe; dit geeft den jongen koopman geloof (*credit*,) om zijne zaaken uit te breiden, en door te zetten, gelukt het hem, en gaat zijn handel voordeelig, in dat geval krijgt de zaak eenen goeden en veiligen uitſlag; maar loopt het hem tegen, het zij door tegenſpoeden, het zij door eigen onkunde, of verkwisting, of verwaarlozing, dan openbaart zich deze verborgenheid der ongerechtigheid. — Men maakt eene breuk, de ſchuld-eiſchers worden afgewezen, en moeten toezien, omdat de vrouw van den boedel eerst aftrekt en naa zich neemt, het geen haar, blijkens de huwelijkſche voorwaarden toekomt, al zou 'er niets tot afbetaaling der ſchulden overſchieten. — Nu wordt er met de ſchuld-eiſchers eene overeenkomst getroffen, voor twaalf, tien, of zelfs

minder ten honderd, en de man leeft ruim en overdaadig, als 't ware, van het goed van de vrouw. —— Zoo wordt het beste misbruikt, en goede oogmerken, door list en bedrog, ten kwaade verdraaid.

Eindelijk wordt het huwelijk voltrokken, en de twee gelieven voor het echt-altaar plegtig aan elkanderen verbonden. ——

Het is opmerklijk, dat alle volken, beſchaafde en onbeſchaafde, doorgaands het huwelijk met veele plegtigheden, met vrolijke bruiloften, met dans, zang, en ſpel, gewoon waren te vieren. Het jonge paar werdt openlijk als in zegeſtaatzie omgeleid, en elk der land- ſtad- of dorpsgenoten deelde in hun heil, en allerwegen hoorde men de toejuichingen en zegewenſchen. — Op dezelfde wijze waren ook onze vooröuderen gewoon te werk te gaan; de kundige Schrijver der *natuurlijke Hiſtorie van Holland*, heeft ons daarvan een uitvoerig verſlag gedaan. —— Zelfs ging men in de pracht en overdaad bij de bruilofts-feeſten dikwijls te verre, zoo dat de overigheid zich genoodzaakt vondt, bij keuren en verördeningen, daaromtrent bepaalingen te maken; waarvan gemelde Schrijver ook voorbeelden heeft aangevoerd.

Wie met een wijsgeerig en menschkundig oog dit onderwerp beſchouwt, zal deze alöude gewoonte gegrond en alszins natuurlijk vinden

D

De openbare plegtigheden veréeren het huwelijk als eenen eerwaardigen en achtbaren ſtaat, welke op het algemeen heil en welvaart te grooten invloed heeft, dan dat niet elk zijne deelneming zou betuigen. —— Blijdſchap, vreugde, vrolijkheid voegen nooit in het leven van den mensch, of zij voegen dan, wanneer twee eensgezinde zielen tot het bezit van het voorwerp van hun liefde-verlangen geraaken. —— En de bruiloftsfeesten verſpreidden eene zachtheid in de, door de aandoeningen van vrolijkheid gelenigde, gemoederen; huisgezinnen en geſlachten werden nader onderling verbonden, de grond tot nieuwe huwelijken gelegd tusſchen jonge lieden, die onder de vermaaken der bruiloft elkanderen kennen leerden: oude vete en wrok, die plaats mogt gehad hebben, werdt bijgelegd, en voor eeuwig verzoend. —— Zelfs wist de wijsheid der ouden aan alle deze plegtigheden en vermaaken eenen eerwaardigen zwaai te ſchenken, door het heilige van den ſtaatlijken godsdienst.

Hoe ongelukkig is het voor het menschdom, dat men zelfs de beste inrichtingen en gewoonten door buitenſpoorigheden of ſlinkſche ondernemingen in verdenking gebracht, en daardoor al het goede, welk zij konden en natuurlijk moeſten uitwerken, geſtoord heeft. —— De buitenſpoorigheid in pracht, in dartelheid, in dronkenſchap en daaruit ontſtaane vechterijën heeft,

gelijk wij reeds zeiden, van tijd tot tijd aan de Overigheid aanleiding gegeven, om door keuren bepaalingen te maaken, ja zelfs de uitgeſtrekte bruilofts-maaltijden te verbieden. —— De ſtaatkunde, bevreesd voor oproer en muiterij, ſpeelde hier ook haare rol; men was beducht, of men hadt voorbeelden, dat op zoodanige maaltijden ſamenrottingen gemaakt, en ontwerpen, ten nadeele der genen, die het bewind voerden, tot ſtand gebracht konden worden. —— Wie doordenkt, beklaagt het lot van den ſterveling!

In onzen tijd zijn er zoodanige keuren niet nodig. —— Men vernéemt ſlechts heel zelden, dat er een uitgebreid bruilofts-feest gehouden wordt, misſchien hier of daar ten platten lande, alwaar de eenvouwige natuur altijd nog het langst haare rechten behoudt. —— De huwelijken worden thans, voor het grootſte gedeelte, zonder eenigen omſlag, en in ſtilte voltrokken; —— Dus ſchrijft er LE FRANCQ VAN BERKHEY over: „ Deze of ſoortgelijke plegtigheden blijven, in eene mindere of meerdere mate, nog al in zwang bij onzen Burgerſtand; maar zijn onder de grooten bijkans geheel buiten gebruik geraakt. 'Er ſchijnt bij veelen een geest van verächting voor de Huwelijks-plegtigheden te heerſchen, en 't is als of men 'er eer in ſtelle, dat men zonder eenige ſtaatlijkheid huwt. Men gaat, zonder van iemand verzeld te zijn, ja zelfs Bruid en Bruidegom wel af-

afzonderlijk, in eene dagelijkſche kleeding, om in ſtilte te trouwen. En als wilde men zulks nog meerder nieuwigheid bijzetten, begeeft men zich, als ter ſluik, naar eene Franſche of Engelſche kerk, om aldaar in den Echt verbonden te worden; ſchoon men geen woord Fransch of Engelsch verſta: zoodat de koster genoodzaakt zij, hen in 't oor te fluisteren, als zij *oui* of *jes* hebben te zeggen, of knielen moeten. enz. Intusſchen zijn echter onze deftige Burgers in de ſteden nog al meerendeels voor het houden van eenen plegtigen bruiloftsdag." ——

Evenwel zedert deze Schrijver dit op het papier ſtelde, en dit was in 1772, is de gewoonte, om in ſtilte, of, gelijk men het noemt, *extra* te trouwen, meer toegenomen, zelfs onder den burgerſtand. — Wie maar eenigzins in ſtaat is, om de extra-gift, welke bij zoodanige gelegenheid aan de Diakonie-armen moet geſchieden, en waarvan op veele plaatzen eene vaste ſomme bepaald is, beneden welke men niet geven mag, op te brengen, trouwt in eene geſloten kerk, alwaar niemand tegenwoordig is, buiten den predikant, twee ouderlingen en twee diakonen, en de naaſte bloedverwanten van het jonge paar, ja dikwijls zijn dezen niet ééns tegenwoordig. —— Hier wordt de huwelijks-plegtigheid door het voorlezen en beäntwoorden van het formulier voltrokken, en *allen*, *die hier vergaderd zijn*,

tot getuigen genomen; waarna het jonge paar, het welk ieder afzonderlijk door het kostershuis in de kerk is geslopen, óok langs denzelfden weg naa huis keert. —— Even als schaamde men zich, dat men een huwelijk aangaat, en als of men iet bedenklijks bedreef, waar men zoo min getuigen bij begeert, als slechts moogelijk is.

Dikwijls zijn enkel de wederzijdsche ouders, en broeders of zusters, en geene verdere nabestaanden bij de gelegenheid der huwelijks-voltrekking, bij elkanderen ten eten, en alles loopt zoo stil af, als of er eene daaglijksche en gemeene zaak verricht ware.

Aan welke oorzaaken men deze verändering in eene alöude en algemeene gewoonte hebbe toe te schrijven; aan eene grootere verlichtheid dezer eeuw, welke niets zal ophebben met uiterlijkheden, maar slechts, wijsgeerig, op het wezenlijke ziet, of aan zekere te verre gaanheid en vermaaken, of aan de slechtheid der de naauwgezetheid omtrent het stuk van vrolijktijden, welke geene buitengemeene verspillingen bij bijzondere lieden gedoogen; of aan eene verkoeling van gezellige menschlievendheid, die tot onve schilligheid wordt; of eindelijk aan den *ton*, welke het huwelijk met een geheel ander oog beschouwt, dan het de wijzen en verstandigen in alle eeuwen beschouwd hebben, en wel-

welke ongevoelig door den burgerſtand wordt nagevolgd, onderzoeke hij, die lust heeft, het zou ons te ver van ons beſtek verwijderen.

Dit is genoeg, tegenwoordig zijn het doorgaands enkel lieden uit den geringeren burgerſtand, of uit nog laager klaſſen, wier huwelijken, in het openbaar, in de tegenwoordigheid der gemeente, worden ingezegend.

Dit hadden wij te zeggen van de zeden der *Nederlanderen*, met betrekking tot het aangaan der *huwelijken*, laat ons overgaan ter beſchouwing van de *Nederlandſche* zeden in de *Huishouding*.

VII. BOE

DE HUISHOUDING.

EERSTE HOOFDSTUK.

DEUGDLIEF en EERRIJK, van welken ik reeds meermaalen geſproken heb, als van echte *Nederlanderen*, in welken de oude voorvaderlijke zeden nog ongeſchonden bewaard zijn gebleven, hebben nu reeds verſcheiden jaaren een onuitſpreeklijk geluk en genoegen, in hunne huislijke ſamenleving, geduurende hun huwelijk, onafgebroken ondervonden. —— Met een bericht van hunne huishouding zal ik dit Boek aanvangen.

Ik heb reeds in het voorgaande Boek van dit gelukkig paar gezegd, dat zij, door zuivere liefde, gegrond in de eensgezindheid van waarlijk

lijk edele zeden, en deugdzame harten, bezield, elkanderen ten huwelijk genomen hebben. — De oogmerken van DEUGDLIEF waren zuiver, toen hij zijne gedachten tot het huwelijk bepaalde. Hij zocht eene gezellinne van zijn leven, eene deugdzame huisvrouw, om aan haare zijde den hobbeligen levensweg te bewandelen, met haar voor- en tegenſpoed te deelen, en door het teelen en opvoeden van een ouderminnend kroost voor zijnen ouderdom een ſteun, voor de maatſchappij nuttige leden daar te ſtellen. — Het zal misſchien vreemd voor den tegenwoordigen ſmaak luiden, wanneer ik zeg, dat DEUGDLIEF, ſchoon niets min dan een dweeper, den vader der menſchen ſmeekte, dat die hem eene waardige lotgenote, door zijne albeſtuurende Voorzienigheid, mogte aanwijzen; het zij zoo, evenwel het gebed van DEUGDLIEF is verhoord, en hij vondt zijne waardige EERRIJK.

EERRIJK hadt geene buitengewoone ſchoonheid, maar zij bezat hoedanigheden, welke aan haare ziel en gantſche wezen eene ſchoonheid bijzetten, bij welke geene ligchaamlijke ſchoonheid genoemd mag worden. —— Zij was niet rijk, maar zoo zorgvuldig opgevoed en in het huisbeſtuur onderwezen, dat haar overleg, zuinigheid, naarſtigheid, en oplettendheid dit gebrek ligtelijk vergoeden konden.

Met

Met zulke hoedanigheden en zuivere oogmerken gaven DEUGDLIEF en EERRIJK elkanderen hart en hand, en hunne liefde is zedert hunne verbindtenis ſteeds aangegroeid, zij worden voor elkander ſteeds dierbaarer, ſteeds beminlijker, voornaamlijk zedert zij in hunne lieve kleinen, wier opvoeding zij beiden zoo loflijk behartigen, gelijk wij in het voorgaande gezien hebben, de onderpanden hunner huwelijks-min beſchouwen.

Hier wil ik eene korte beſchrijving van hunne *huishouding* geven. Niemand waane, dat deze beſchrijving een bloot *ideëal* zij. Neen! zulke echtgenooten zijn er in de daad nog in *Nederland*. Ach; mogt hun getal daaglijks toenemen!

Deze twee gelukkige menſchen hebben, als 't ware, maar éene ziel in twee ligchaamen; zij hebben éénen wil, één verlangen, één oogmerk, te weten, elkanderen gelukkig te zien, hunnen Schepper te verheerlijken, hunne kinderen door onderwijs en voorbeeld tot navolging van hunne deugden te vormen, en aan hunne medemenſchen nuttig te wezen.

Zij vinden hun wezenlijk vermaak in elkanders tegenwoordigheid; geen grooter genoegen, dan dat zij bij elkanderen, omringd door hun kroost, de ſtille rust van een vreedzaam huisleven genieten mogen. — Dit zoo zijnde, behoeve

ni

niet te zeggen, dat de kuiſche huwelijks-trouwe van beiden met de reinſte zuiverheid, en ongeſchonden, ſteeds beöefend is geworden. — Even vrij zijn zij intusſchen van den geest van jaloerschheid, als van alle dartel bejag. ——

Voor elkanderen beſtemd, leeven zij, ſchoon hunne inkomſten bepaald zijn, als ordentlijke burgerlieden voegt, en door hunne zuinige ſpaarzaamheid zijn echter deze inkomſten toereikende, dewijl zij geen geld behoeven te verſpillen aan kostbare gezelſchappen, of aan de vermaaken van den tegenwoordigen tijd. —— Zij zijn nogthans niet ongezellig, zij hebben eenen kring van eenige waare vrienden, met welke zij verkeeren, en die zij van tijd tot tijd zien; doch *partijën* woonen zij hoe genaamd niet bij. — Geen wonder ook, alzoo zij nooit tijd-verveeling in elkanders gezelſchap ondervinden.

DEUGDLIEF is ijverig in het waarnemen van zijne bezigheden, omtrent welken hij zorgvuldig eene behoorlijke verdeeling en geregelde orde in acht neemt.

EERRIJK is zinlijk, maar niet kostbaar in de kleeding van zich zelve en van haare kinderen. —— Het huisbeſtuur gaat door haare handen, altijd is zij bezig met het geen het huishouden betreft, en niets gebeurt er in huis, het welk haare aandachtige oplettendheid ontſnapt.

Hoe

Hoe aangenaam en verrukkend worden de winterſche avonden in dit huishouden doorgebracht! —— De uuren zijn ſlechts oogenblikken. —— DEUGDLIEF leest, EERRIJK is bezig met eenigen vrouwelijken arbeid, de lieve kinderen leeren al ſpeelende, uit het onderwijs en voorbeeld der ouderen.

De godsdienst, een manlijke godsdienst, welke naar de voorſchriften van JESUS leere gericht is, beſtuurt deze lieve twee, en verſpreidt zijne weldaadige invloeden over hen, om hun hart met blijmoedig vertrouwen op den weldaadigen Beſtuurer van alles te vervullen. —— De grondſtellingen van dezen godsdienst prenten zij ook vroeg hunnen kinderen in, dezen worden in de eerſte jeugd gewend, God hunnen Schepper te eeren, hunne Ouderen liefde en eerbied toe te dragen en hunne medemenſchen te achten en te beminnen.

Hunne tafel is burgerlijk, doorgaands voorzien van vleesch of ſpek, en verders verfriſchende groenten, of voedzame voorſpijze, al naar de tijd of het ſaizoen opleveren, doch alles matig, en voor al niet kostbaar of uitheemsch. —— Visch eten zij niet, wanneer die, gelijk men zegt, peperduur is, maar wanneer men ze voor een redelijken prijs goed en versch hebben kan. —— Gelijk hunne ſpijze, zoo is ook

ook hun drank, dien zij in hun huishouden hebben, burgerlijk.

Hunne bedienden, zoo die DEUGDLIEF in zijne zaaken gebruikt, als die in de huishouding dienen, worden als menſchen behandeld, ſchoon tevens het ontzag wordt gehandhaafd, en de al te groote gemeenzaamheid gemijd. —— Tot dezen zelfs breiden zich de deugden dier waardige lieden uit, zij ſchikken zich naar het voorbeeld van DEUGDLIEF en zijne huisvrouw, en dienen hun met hartelijkheid.

Zoo lopen de dagen van DEUGDLIEF en EERRIJK genoeglijk voort; lieſde en éénsgezindheid maakt hen gelukkig; de blijde rust woont in dat vreedzaam huis, en de Godheid gebiedt er den zegen.

O *Neêrland!* zoo matig leefden uwe inwooners in vorige eeuwen, voor dat de weelde, als een overſtroomende vloed, was doorgebroken, om alles te verwoeſten; in die eeuwen, toen dit land uit zijne moerasſen oprees, en zich hier een volk vormde, het welk door vreemden bewonderd is geworden.

TWEE-

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Doch hoe zeer verſchillen de thans gewoone huishoudingen in *Nederland*, van die gene, welke wij daar beſchreven hebben! —— Wanneer wij dezelve beſchouwen, moeten wij uitroepen: Hoe ongelooflijk blind kan een volk wezen, wanneer het voortholt naar zijnen ondergang! —— Hoe onvatbaar is het voor vermaaningen, wanneer het door de weelde bedorven is. ——

Onder veele grooten en aanzienlijken, waaronder men ook voorname kooplieden mag rekenen, die naar den *ton* leeven, heeft eene levenswijze tusſchen de beide Echtgenoten plaats, welke naar alles, behalven naar een huwelijk of echtverbindtenis, gelijkt; onder den naam van volkomene vrijheid, leeft mijn Heer en Mevrouw genoegzaam volmaakt op zich zelven; hebbende elk hunne bijzondere partijën en gezelſchappen; en naar welgevallen ook vrijë verkeering houdende met onderſcheiden vrienden van beiderlei kunne; zoo dat Mevrouw aan haar *Toilet* vrienden opwacht, en op gezelſchappen of bij partijën de man nooit zijne eigene vrouw oppast, maar eenige andere Dame naar verkiezing, gelijk de vrouw ook van eenen anderen Heer bediend wordt.

Op

Op dezelfde wijze is de gantſche huishouding ingericht; man en vrouw hebben hunne bijzondere bedienden, en de wellevendheid doet hun zelfs elkanderen doorgaands niet anders dan *Mijn Heer* en *Meyrouw* noemen. Dit alles brengt dus de *ton* der wellevendheid mede.

Hoe echte liefde bij zoodanige levens-wijze bloeien kan, is voor den Wijsgeer onbegrijpelijk, of de eer, de deugd, de kuiſchheid hier door niet allervreeslijkst bij veelen lijden, behoeft naauwlijks gevraagd te worden. —— Algemeen klaagt men, dat, in dit opzigt, de zeden ten hoogſten bedorven zijn. —— Men zegt, dat er in onze voornaamſte koopſteden huizen zijn, in welken in eene kamer de pourtraiten van vrouwen, die zich ter omhelzing aanbieden, zijn opgehangen, uit welken men ééne naar welgevallen uitkiest, ter voldoening der zinlijke lusten. —— Tegen den bepaalden tijd verſchijnt ook in de daad, de Dame, als eene prieſteres van VENUS, om in deze tempelen der wellust te offeren. —— Hier, verhaalt men, zou het meer dan ééns gebeurd zijn, dat de man zijne eigene vrouw, de vrouw haaren eigenen man onverhoeds ontmoet, en elkanderen als openbare ſlaaven der ontucht en verbrekers van de allerheiligſte banden des huwelijks herkend hebben! —— welke ontmoeting! —— Hoe groot moet de verwarring, de ſchaamte, de

verwijtingen des gewetens in zulke oogenblikken zijn! — ô God! hoe ver is het menschdom van uwe weldaadige inrichtingen afgeweeken!

De zedigheid wenkt mij, dat ik de gruwelen, aan welke verbasterde *Nederlanders* zich ſpoorloos ſchuldig maaken, die de wereld met een' ſpottenden lagch *Liefhebberijtjens* noemt, maar die onder Heidenen, nooit, dan misſchien in tijden, als de zeden ten hoogſten verdorven waren, gepleegd werden, niet verder ontdekke, niet duidlijker in het licht plaatze.

Dit kan ik echter niet voorbij, aan te ſtippen. — Het kwaad verſpreidt zich ook tot de burger-klaſſe; ook hier wordt de kuischheid en eerbaarheid mishandeld, de huwlijkstrouw gering geächt, de huwlijks-liefde verguisd.

In het geheim waart eene ſnoodheid om, die, meer dan men gelooft, de bevolking verminderd, het oogmerk van het huwelijk ſtremt. — De echte man verlangt naar vruchten van zijn huwelijk, opdat hij als man en voogd zou kunnen handelen; en in die betrekking zou kunnen kopen en verkopen, doch de vreeze voor den overlast der kinderen, voor de bezwaaren van dezelven, doet verſcheiden echtgenooten de misdaad begaan, veelen, zonder dat zij weten, wat zij bedrijven, en hoe verſchrik-

lijk

lijk zij zich tegen het Opperwezen, tegen de maatſchappij, tégen zich zelven bezondigen; de misdaad, welke het eigenlijk *Onanismus* is, om welke, volgends de Heilige gedenkſchriften, ONAN door de Godheid met den dood geſtraft werdt. ——

Doch ik ſtappe van dit onderwerp af; de *Nederlander*, bij wien de zeden der voorvaderen, en de geheiligde rechten des huwelijks nog in achting zijn, gevoelt ſchaamte en verlegenheid, gepaard met verontwaardiging, oprijzen, wanneer hij ſlechts denkt, aan het geene zoo veelen geheel verbasterde ſlaaven der ontucht zich niet ontzien, ſchaamteloos te bedrijven.

*

DERDE HOOFDSTUK.

Laat ons, ter beſchouwing, hoe de huishoudingen zijn ingericht, binnentreden —— Hier verbaast ons in de meeste huishoudens de pracht en overdaad, welke allerwegen heerſchen. Wanneer de toeſtel van kostbaar huisraad en inboedel onze verwonderde oogen tot zich trekt, wanneer men het aantal dienstboden opmerkt, want zelfs middelmatige lieden houden al ligt twee dienstmeiden, behalven naaiſter, ſtijffter enz. wanneer men de weelde in ſpijze en drank, en kleederen; wanneer men de verſpillingen in het onthaalen van gezelſchappen, in de ſpeelpartijën, en dergelijken zich voorſtelt, die er algemeen plaats hebben, zou men zich verbeelden, dat *Nederland* zich in eenen allergezegendſten blocistaat bevondt. —— De verteeringen, die gemaakt worden, de ontzaglijke ſommen, die zoodanige huishoudens kosten, vergeleken bij de winſten, die verre af zijn, van naar evenredigheid te klimmen, doen elk rechtgeäard *Nederlander* ſchrikken voor de geduchte gevolgen, die ten laatſten uit deeze levenswijze zullen moeten voortvloejen.

Ten opzigte van burgerhuishoudens is het verſchil in de verteeringen zoo groot, dat daar een zoo-

zoodanig huishouden voor dezen van 800 of 1000 guldens in 't jaar beſtaan kon, er nu ten minſten 2 of 3000 guldens toe verëischt worden, om de uitgaven goed te maaken; waar tegen, door het verval van neeringen en handteeringen, de inkomſten over het geheel, zo al niet verminderd, ten minſten niet vermeerderd zijn. —— Wij behoeven ons dus niet te verwonderen, dat wij elk zien haaken naar officiën, bedieningen, ambten, om hun zinkend huishouden te ondersteunen en voor den ondergang te behoeden. —— Doch, Helaas! welke vooruitzichten opent zulks in een land, waar zoo veele lasten moeten worden opgebracht, voor het toekomende!

Wanneer men hier nog bijvoegt het dertel en ongebonden leven der dienstboden, in zoo veele huisgezinnen, derzelver brooddronkenheid en de baldaadigheden, die onder dezelven dikwijls plaats hebben, kan men het besluit opmaaken, hoe het zeden-bederf zich al verder en verder verſpreidt, en alle rangen van menſchen beſmet. —— Doch laat ons deze onderwerpen meer in 't bijzonder beſchouwen.

Men heeft over de *weelde* getwist, de *weelde* is een voorwerp van onderzoek geworden voor *Wijsgeeren* niet alleen, maar ook voor *Staatkundigen*. —— Sommigen hebben gezegd, dat de *weelde* aan den omloop van het geld voor-

voordeelig zij, dat de menigvuldige *artikelen* van *weelde* eene verbazende menigte menſchen aan de kost hielpen, en wat des meer zij —— terwijl van den anderen kant, al wat voor godsdienst en goede zeden uitkwam, zich ten ſterkſten tegen de *weelde* verzette, ſchoon men van dezen kant dikwijls met onbekwaame wapenen den ſtrijd aanbondt. —— Ik zal mij te dezer plaatze niet in dien twist inlaten, te min is zulks nodig, dewijl onlangs een bekwaame pen onder ons dit ſtuk uitvoerig en voortreflijk behandeld heeft, maar dit durve ik gerust, als mijn gevoelen verzekeren, dat de weelde en pracht, de overdaadige en verkwistende levenswijze, welke hedendaagsch ten hoogſten toppunt geſtegen is, *Nederland* in denzelfden afgrond zal doen verzinken, in welken zoo veele ouder en nieuwer *Republieken*, als zich aan de weelde hebben overgegeven, verzonken zijn.

Wat er ook zijn moge van Staaten en Mogendheden, die onder eene alleenheerſching langen tijd tegen de verderflijke gevolgen van *weelde* hebben ſtand gehouden, ja misſchien eene vertooning van bloeiſtand door de weelde hebben opgeleverd, geene *Republiek* hieldt het lang tegen de weelde uit. —— Dit kan *Nederland* zich des te min belooven, omdat het voor zich zelven niet genoegzaam, geene voortbrengzelen oplevert, om misſchien zelfs een derde ge-

gedeelte zijner inwooneren te kunnen doen beſtaan, zoo dat alleen ijver, naarſtigheid, ſpaarzaamheid, matigheid, en huishoudkunde ons gemeenebest kunnen doen bloeiën. ——

Doch ſchoon deze de gegronde aanmerkingen zijn, welke elk onbevooröordeeld beſchouwer van *Nederlands* zedelijken toeſtand maaken zal, is het, aan den anderen kant, niet min zeker, dat een zoogenaamd *rentenieren* ook verderflijk is in een land, het welk door koophandel beſtaan moet. —— Men heeft in veele plaatzen van *Nederland*, bijzonder in *Noord-Holland* eene menigte *Kapitalisten*, wier bezittingen beſtaan in *Obligatiën*, het zij inlandſche of vreemden, die van hunnen *interest* leeven, en naar mate van de ſchatten, die zij bezitten, geene verteering maaken, niet alleen, maar ook geene ondernemingen doen, door welke werkzame handen zouden kunnen aan den gang gehouden, en vlijtige burgers ondersteund worden. —— Deze lieden doen, zelfs door hun ſtil en zuinig leeven, ook veel nadeel aan de algemeene welvaart; doch van hun zullen wij nader gelegenheid krijgen, om te ſpreken, wanneer wij handelen, van de Maatſchappelijke Zeden. —— Hier hebben wij ſlechts even van hun moeten gewaagen, om te doen opletten, hoe moeilijk de middelweg door het menschdom betreden wordt.

Het

Het geen ik in het gemeen van de nadeelen der *weelde* voor *Nederland* gezegd hebbe, is in de hoofdzaak hetzelfde, het geen de waardige ſchrijver van *de verdediging der eere van de Hollandſche Natie* ter waarſchuwing heeft te boek geſlagen, wiens woorden hier moeten gelezen worden, opdat zij tot eene *inleiding* verſtrekken, tot het geen ik van de weelde, pracht en overdaad in de huishoudingen zal moeten bijbrengen.

„ Eindelijk —— zoo ſpreekt die geächte ſchrijver —— vergeet nooit op te merken, dat het geen draaglijk, het geen *zelfs* onberispelijk is in een' buitenlander, dikwerf *zeer* berispenswaardig, zeer nadeelig kan zijn voor u, wegens de gelegenheid, waarin gij geplaatst zijt, wegens de gelegenheid van uw vaderland. Laat een *Franschman* gedurig zijne kleederen verploojen en verſnipperen, elke maand nieuwe ſtoffen en nieuwe fatſoenen uitdenken; hij mag 'er zijn beurs door verärmen, terwijl hij zijn geest, welke zich telkens met zulke beuzelingen bezig houdt, niet verbetert; hij houdt, omdat zijn vaderland genoegzaam alles verſchaft, de handen van zijne landgenooten niet alleen bezig voor zich zelven, maar ook voor andere natiën, die laf genoeg zijn, om hem in alles, zoodra mooglijk, naar te volgen. —— Laat hem aan de weelde toegeven, voor wel-

ke

ke zijn vaderland voorwerpen oplevert, die het geld onder den armen burger en landman verſpreidt, ſchoon niet te min zijn hart en zeden 'er door bedorven worden. —— Laat hem zich aan geduurige uitſpanningen en vreugdebedrijven overgeven, wiens uitgebreide, wiens min bezwaarde akker met eene geringe moeite genoeg oplevert voor het gering onderhoud, waar aan hij en zijn gezin gewoon is. Dit alles en meer dergelijke zaaken kunnen integendeel niet anders dan verderflijk zijn voor den *Nederlander*, wiens bekrompen grond enkel vatbaar is, om het geen tot zijnen nooddruft verëischt wordt, op te leveren, voor een gedeelte op te leveren; —— wiens keuze zich nooit min dan nu bepaalde bij de Manufactuuren van zijn vaderland; waar toe hetzelve bovendien op verre na het nodige niet verſchaft, en zelfs geen draad zijde, de voorname ſtof voor de kleeding der Jufferſchap, levert; ſchoon het merklijk afdoet, wanneer dezelve door onze eigen handen bewerkt wordt: —— wiens grond en levens-behoefte, door onvermijdelijke ſchattingen en lasten, onbedenklijk zeer zijn bezwaard, ſchoon hij niet te min aan goed dekzel en voedzel gewoon is: —— wiens welvaart alleen van eene nationaale wakkerheid, voorzorg, ſpaarzaamheid, en onvermoeiden vlijt afhangt; en wien dus geene vrijheid, geen tijd overſchiet, om zich aan

aan pracht en weelde te vergaapen, die voor alle gemeenebesten nadeelig, voor het onze doodlijk zijn. Het ſchip van Staat bevindt zich telkens in gevaaren, die andere natiën weinig of geheel niet kennen, en welke wij alleen door wakkerheid, en eeuwigduurende aanwending van gepaste hulpmiddelen, kunnen te boven blijven."

Niettegenſtaande dus, volgends het algemeen gevoelen van hun, die de geſteldheid van *Nederland* kennen, weelde en pracht hoogst verderflijk zijn voor dit land, desniettegenſtaande nemen deze beiden, bijzonder in de huishoudingen, van dag tot dag toe.

Het huisraad en al wat daartoe behoort, moet uitgezocht, moet nieuwmodisch, en kostelijk wezen; en zulks niet alleen bij vermogende lieden, maar zelfs bij den koopman en den burger; men trotzeert daarmede elkanderen, en boort zich zelven in den grond; te meer, omdat hier eene geduurige verändering heerscht, en men telkens het oude moet wegdoen, om voor het nieuwe plaats te maaken. —— Menig koopman, die naauwlijks in ſtaat is, zijn credit ſtaande te houden, en de vervallen wisſels te voldoen, menig burger, die zijn ſchuldeiſchers ter naauwernood van zijn huis weet af te houden, duldt, dat zijne huisvrouw daaglijks aan nieuw huisraad, en meubilen, het zij tot

fie-

ſieraad, of tot gebruik aanzienlijke ſommen verſpilt. —— Zoodra men eenige nieuwe uitvinding of inrichting van huisraad bij den éénen of anderen ontmoet, dit wordt terſtond nagevolgd, en geene kosten ontzien, om even als zijn vriend of buurman te pronken, en toch voor hem niet onder te doen. ——

Geen zedenmeeſter is 'er, die niet over de pracht en weelde, welke in de kleeding plaats heeft, reeds zedert langen tijd klaagde, zulken zelfs, die in hun gewaad, ſchoon het *geeſtelijk* genoemd wordt, niet min pracht en verwaandheid op hunne wijze vertoonden, dan zij, die door hun beſtraft worden. —— Ondertuſſchen zijn deze klagten niet ongegrond, en in geen ſtuk bijna zijn de zeden der *Nederlanderen* meer te berispen dan ten opzigte van de kleeding.

De eerſte aanmerking omtrent dit ſtuk is, dat, uitgezonderd de *Noord-Hollanders* en *Friezen*, onze *Natie* niet gezegd kan worden eene nationale kleeding te hebben; de *Franſchen*, de *Engelſchen*, met één woord, genoegzaam alle de volken van *Europa*, ja van alle werelddeelen hebben hun eigen en bijzondere kleederdragt, alleen wij *Nederlanders* volgen in dezelve dan deze dan geene vreemdelingen, met eene geduurige verändering der *mode*, dan moet alles op zijn *Fransch*, dan op zijn *Engelsch* we-

wezen. Ik zal daarömtrent in geene bijzonderheden treden, maar alleen dit aanmerken, dat het onbegrijpelijk is, hoe de anders uit den aart deftige en niet ligt veränderlijke *Hollander* zich zoodanig kan vergaapen aan de invallen en luimen van vreemdelingen, want dezen zijn doorgaands de wetgevers in het ſtuk der kleeding zoo van mannen als van vrouwen.

De tweede aanmerking is van veel aanbelang. — Niemand kan afkeuren, dat 'er in de kleeding zeker onderſcheid plaats hebbe, naar het onderſcheid van den rang of het vermogen der menſchen, maar dit is een bewijs, dat de weelde het land bederft, dat alle rangen en klaſſen van menſchen met de zucht, om zich prachtig te kleeden, beſmet zijn. — De opſchik der rijken en vermogenden wordt ſpoedig door het minder ſoort van burgeren nagevolgd, geene nieuwe *mode* verſchijnt 'er, of in weinige maanden is zij bij allen algemeen — ambachtslieden, dienstboden zelven, kleeden zich, voorál op zondagen, in dien ſmaak, dat men hen voor heeren en juffers groeten moet. — Evenwel willen de vermogenden onderſcheiden blijven, dit veröorzaakt, dat zij telkens op nieuw hunnen geest kwellen, om op iet anders, het zij in de ſtoffe of in het fatſoen der kleederen, bedacht te zijn, en eene nieuwe *mode* uit te vin-

vinden. —— En dit is het juist, zegt zeker ſchrijver naar waarheid, dat de weelde hoe langer hoe meer doet aangroeïen, en de Republiek eindelijk door die alles beſmettende peſt eens zal doen te gronde gaan. —— Veele huishoudingen, wier vermogen niet toereikende was tot zulk eene prachtige levenswijze, ondervinden reeds te laat de dwaasheid, door welke zij zich van hun vermogen langzamerhand hebben beroofd, zonder dat anderen door hun voorbeeld worden afgeſchrikt, en aangemoedigd, om tot de voorvaderlijke ſpaarzaamheid weder te keeren.

Eindelijk, en dit is één van de redenen van het diep en bijna onherſtelbaar verval, waar in zich thans de *Nederlandſche Fabrieken* bevinden, onze huisraaden, onze meubilen, onze kleederen, de meeſte artikelen van de weelde zijn geen voortbrengzels van ons vaderland; het moet *Fransch*, of *Engelsch*, of *Duitsch* wezen, het geen behaagen zal, het geen de vaderlandſche grond kweekt, voldoet niet —— geen Dame *du bon ton* zou eenig gaas, of lint, of zijden ſtoffe willen gebruiken, die in *Nederland* waren toegericht. — Daar mogen eenige weinige ouwerwetſche *Hollanders* wezen, die zich met het inlandſche vergenoegen, hun voorbeeld heeft geen invloed genoeg ter navolging. — Zelfs het voorſtel van den laatſt overle-

leden Stadhouder, en zijne verklaaring, dat hij, ter aanmoediging der inlandſche weeverijën, beſlooten hadt, voor zich en zijn Hof niet dan inlandſche zijden, wollen, en andere ſoort van ſtoffen te gebruiken, met verzoek, dat zijn voorbeeld door de leden der Staatenvergadering, en door de landzaaten in het gemeen, mogt worden nagevolgd, heeft den behoorlijken ingang niet gevonden, den rechten naarijver niet kunnen verwekken.

Voorts kan ik niet beter de hedendaagſche zeden omtrent de kleeding en het geen daartoe behoort, beſchrijven, dan ik zulks gedaan vind bij zekeren ſchrijver met deze woorden: „Men heeft hier geene nationale kleeding, — ieder draagt, het geen hij wil, — en het is geene buitengemeene zaak, dat, wanneer drie *Hollanders* bij malkanderen ſtaan, de één op zijn *Fransch*, de ander op zijn *Engelsch*, en de derde op zijn oud-*Hollandsch* gekleed is; — over deze zaak las ik onlangs bij een *Hollandsch* ſchrijver de volgende zeer juiste aanmerking: — Wat het verwisſelen der gewoonten van onze voorvaderen betreft, zegt deze ſchrijver, daaromtrent is onze natie de ongelukkigſte van de geheele wereld, want, dewijl de ſtandplaats onzes landſchaps, benevens onze koophandel de oorzaak is, dat wij geduurig krielen van vreemdelingen, worden wij ſteeds in al ons doen door

door zoo veele veranderingen geslingerd, dat wij in het volgen van de mode eene mode hebben, die nooit naar de mode is, omdat wij van elke natie wat aannemende, een mengelmoes maaken, dat zelfs aan de genen, daar het van ontleend is, belagchelijk voorkomt; — sommigen van onze ouders zijn nederige en braave burgers, maar hun huisgezin dikwijls zoo bedorven, dat elk lid bijna zeden verkiest, daar van elke natie wat in uitblinkt; —— van de kinderen is de één broeder een *Fransche* jonker, de zuster eene *Engelsche Lady*, de rest van het huisgezin dikwijls opgepronkte kermis-popjens, en laffe door weelde bedorven zieltjens. —— omdat wij zoo gereed zijn in het aannemen van elks vreemde manieren en zeden, verliezen wij de natuurlijke hoedanigheden en zeden van onzen braven landaart", enz.

Ten opzigte van de kleeding der jonge Heeren zegt hij: „Zij worden 's morgens uit het bed komende, door een' kapper gekapt, welke het haair met welriekend vet, en eene soort van meel zoodanig samenkneedt, dat het zijne natuurlijke krul verliest en aan elkander kleeft; men kan hier ten aanzien der *Dames* bijvoegen, dat ook deze door eenen kapper worden gekapt, en dat zij geduld genoeg bezitten, om twee of drie uuren onder zijne handen te zijn, dat zij ijverig genoeg zijn, ten dienste van de

Mo-

Mode, om, daar zij anders niet voor negen- of tien uuren gewoon zijn het bed te verla-ten, wanneer zij eens uit zullen gaan, te vier of vijf uuren op te ſtaan, ten einde zij niet dan behoorlijk gekapt te voorſchijn ko-men. — Of zo zij zich daags te vooren laa-ten kappen, onderwerpen zij zich, om in de ongemaklijkſte houding der wereld den nacht door te brengen, moetende volſtrekt ſtil lig-gen, zonder zich te verroeren, ten einde het kapzel niet ontſteld raake. —— Wat is ſla-vernij, indien het deze niet is! —— Door dit kappen, waar bij het haair met poeder zoodanig beſtooven wordt, dat het de gedaante van grijs of ſpierwit aanneemt, wordt de na-tuurlijke kleur van hetzelve, die veeläl zeer ſchoon bruin of blond is, dezelfde goudgeele kleur, die de *Romeinen* in de oude *Batavieren* zoo hoog ächten, dat de *Romeinſche* juffers zich met dit blonde en glinſterende haair ver-ſierden, geheel weggenomen.

Voorts is de kleeding aan geduurige verwis-ſeling en veränderingen onderworpen, zoodat in dit jaar de knoopen der rok bij de Heeren niet grooter dan een ſtuiver, en in het vol-gende weder niet kleiner dan een daalder zijn moeten; —— en de ſchoengespen, die nu rond zijn, na verloop van tijd weder vierkant we-zen moeten, zonder dat men ſchijnt te begrij-pen,

pen, dat dit enkel kunstjens zijn van dezen genen winkelier, om zijne beurs ten hunn koste rijklijk te vullen.

Men treft ook jonge Heeren aan, hoew dit niet algemeen is, die hunne vingers, eve als de vrouwen, met ringen van onderſcheide ſoorten hebben opgeſierd. — Dit is het no niet al, men heeft zedert eenigen tijd, onde de Heeren, in trein gebracht, twee horlogies *te dragen*, welke aan een ſtaalen, ſomtijds een goúden, ketting zijn vastgemaakt, die ten minſte een vierde van eene el uit de broek- zakken hangt, en doorgaands met eenige or- namenten verſierd is, zoodat men zooda- nige Heertjens al op eenigen afſtand kan hoo- ren aankomen. — Het belagchlijkſte hier van is, dat zulke Heeren ſlecht weten, hoe laat het is, dewijl twee uurwerken zelden overëen- komen, maar altijd min of meer van elkande- ren verſchillen.

Voor het overige is de kleeding der jonge Heeren zeer proper, doch niet weinig verwijfd, en in ſommige opzigten niet weinig beſpot- lijk — bij voorbeeld — zij hebben, op het minst gerekend, vier of vijf en twintig knoopen aan den rok, zonder knoopsgaten, van welken zij er dus geen één kunnen gebruiken.

De Juffers zijn niet min vreemd in de ge- duurige veränderingen van opſchik; het hoofd

rdt door een zeldzaam foort van kapzel zoo-
nig bedekt, dat men naar het aangezicht ge-
egzaam zoeken moet, ſchoon het kapzel tot
ne aanmerklijke hoogte en uitgeſtrektheid ge-
acht wordt. —— Onze vrouwen zijn over het
emeen genomen niet van ſchoonheid en be-
lligheid ontbloot, ook zijn haare zielsver-
ogens doorgaands niet te verſmaaden. ——
Vaaröm dan, beminlijke Jufferſchap, deze laat-
en dikwijls verwaarloosd, en de eerſten eer
nismaakt door eenen valſchen tooi, dan opge-
ierd? —— Ik zal niet ſpreken van haar, die
zich verbeeldende niet kleurig genoeg te zijn;
zulks nu en dan met karmijn of andere blan-
ketzelen te hulp komen, of ook wel tegen dat
zij op eene partij gaan, andere middelen ge-
bruiken, om haare kleur te verhoogen, omdat
dit beide nog altijd onder de onbetaamlijke mid-
delen gerekend wordt, om zich te verfraaien;
doch dit verdient aanmerking, dat het ſchijnt,
als of de tedere kunne alszins dingt, om haar
eigen geſlacht te verloochenen, en het manlijke
te verbeelden. Veelen gaan toch van boven als
mannen gekleed met een lakenſche jas, een
ronden manshoed, een rotting in de hand, en
voorts met eene geheel manlijke houding. ——
Ongelijk minder echter is zoodanige te verre-
gaande pracht en weidſche zwier in de klee-
ding te verſchoonen bij getrouwde vrouwen,

die

die toch zulke aanlokzelen niet nodig hebbe
of voorzeker niet behoorden nodig te he
ben. —— Haar opſchik en fieraad —— ze
een Apostel —— moet niet in het uitwendi
beſtaan, in kunſtig gevlochten hairlokken,
gouden kleinodiën, en kostbare kleederen, ma
in de inwendige ſchoonheid van haar hart
in het onverganglijk ſieraad van eenen zachte
en bedaarden geest, die zoo kostelijk is i
de oogen van God. ——

Ik kan dit onderwerp van de pracht en weel
de in huisraad en kleeding niet nadruklijker be
ſluiten, dan met deze krachtige taal van den
vaderlandſchen ſchrijver, wiens woorden wij
meermaalen gebruikt hebben.

ô Nederlanders, zegt hij, laat het u nooit
voldoende zijn voor u zelven of voor anderen,
zoo *kleedt men zich in Parijs, zoo leeft men in*
Londen. Moet men daaröm zoo leeven, zoo
gek kleed gaan in de *Nederlanden?* welk een
gevolg? welk eene laagheid voor vrij geboren
Republikeinen? Men kan op veelerleie wijze
weldoen, men kan op veele wijze zijne klee-
ding regelen, zijne huishouding enz. ſchikken,
en zou het dan even daaröm niet goed zijn,
omdat het niet op zijn *Engelsch* of *Fransch*
is? integendeel, in alles wat even goed, wat
onverſchillig is, moet altijd het oude, het
vaderlandſche bovendrijven. Een weldenkend

ch mag zonder reden geene verändering laten welgevallen, die tijd, en geld, en te kost, vooräl niet in de gewoonten van vaderland. Nog ééns, zou deze eene volde reden zijn voor één *Hollander: zoo is mode in Frankrijk, in Engeland?* Is het al l, wat er blinkt? De *Franſchen* hebben, meer dan ééne reden, een ſoort van meechap in kleeding en ſmaak verworven in *opa*, dat deszelfs andere bewooners zich, ert langen tijd, hebben laten welgevallen; ar moeten wij daaröm de eerſten en buitenorigſten zijn! moeten wij alles blindeling aan overnemen, omdat het een Franschman dus valt? De kapzels van onze Dames en Heen kunnen ons, onder anderen, ten voorbeelverſtrekken, hoe ver de grilligheden der ode gaan kunnen, wanneer ze menſchen-hoofden an die van vogelen poogt gelijk te ſtellen, vlasbollen, in ſpinrokkens, te veränderen, n al de ſchoonheid der bevallige ſexe onder ene menigte vodden zoo verbergt en verſtikt, lat men dezelve naauwlijks ontdekken kan."

Hoe zeer heeft de weelde en pracht tot verderf en ondergang van menig huisgezin zich ook vertoond in het houden van koetzen en paarden, en het bezitten van buitenplaatzen. — Hoe onze ſpaarzame voorvaders gewoon waren te voet te gaan, in de ſtad hunner wooning,

of

of zich van de gewoone ſchuiten en wa
te bedienen, wanneer zij reizen moeſten,
zelfs het voorbeeld der afgevaardigden ter Sa
vergadering getuigen, en het voorbeeld
dien uitmuntenden Staatsman JAN DE W
daar wij reeds in het voorgaande van gewa
hebben, doch in onzen tijd is het aantal
koetzen en rijtuigen merklijk aangegroeid. —
Eén voorbeeld zij *Sardam*. Men weet, h
naauw
vlek zijn, zoodat zij met geen gewoon rijtuig
kunnen bereden worden, ons heugt ook nog,
hoe ſlechts eenige enkele bewooners van deze
plaats rijtuig hielden. — Een nette, welbe-
zeild
den boejer, een vermaak meer gepast voor
Hollander, wiens zaak het zeeweezen is,
en diende te zijn, deze was de pracht der
voorvaderen — maar thans heeft men ook
op *Sardam* een aantal rijtuigen, die zelfs zoo
klein en ſmal gemaakt worden, om de naauwe
paden met dezelven te kunnen berijden, dat
zij popächtig zijn in het oog van den vreem-
deling, en door hem beſpot worden.

Die geen rijtuig hieldt, geene buitenplaats bezat, kon niet onder de fatzoenlijke lieden geteld worden, nogthans zedert de laatſte rampen die ons vaderland getroffen hebben, is menig rijtuig afgeſchaft, menige buitenplaats tot eene afbraak verkocht en geſloopt gewor-

. — Zoo moeten rampen een weeldrig volk
wijls beteugelen, ach! mogten de *Nederlan-*
s over het geheel daar door weder gebracht
rden tot de deugden hunner voorvaderen!
n zouden wij redenen hebben, om zelfs de
npen, die ons vaderland gedrukt hebben, en
g drukken, te zegenen, en het Opperwezen
ldaadig te noemen, die dezelven gebruikt
s middelen, om een verbasterd volk te ver-
eteren, dan zou de Natie dankbaarheid aan
od verschuldigd zijn voor zijne vaderlijke ka-
ijdingen. — Doch hoe weinigen vernederen
ich! Hoe weinigen nemen dit ter harte!

VIERDE HOOFDSTUK.

Daar is nog een artikel van pracht en
de, h[illegible]et welk insgelijks menig huishoude
grond geholpen en bedorven heeft; dit is
aantal van dienstboden. — Ten tijde
voorv[illegible]deren, toen de werkzaamheid en
kragt der natie haar volle vermogen oefen
ontza[illegible]g de huismoeder, en de dochter van
huis[illegible] zich niet, om mede hand aan 't werk
slaan[illegible], zodat zelfs aanzienlijke lieden het n
één[illegible]n lijfknecht, en eene rappe flukſche diens
maa[illegible]d ſtellen konden. — JAN DE WI
gin[illegible] ſlechts van eenen knecht verzeld langs de
ſtra[illegible]aten van den *Haag*, en wij lezen niet dan
var[illegible] ééne dienstmaagd van den grooten HUGO
D[illegible] GROOT, de getrouwe ELSJE'N, die bij
he[illegible]t ontvluchten van dezen vermaarden man zoo
vl[illegible]jdig en zorgvuldig acht gaf op het koffer,
h[illegible]et welk zoo veel ſchats in zich beſloot —
n[illegible]aar thans, bijzonder in groote ſteden, alwaar
de weelde en pracht zich meest vertoont,
ſchoon zij zich allengs ook tot de kleiner ſte-
den, en door het gantſche land verſpreiden,
maakt het huishouden met ſlechts ééne meid,
eene geringe figuur. — Eene werkmeid, en
eene keukenmeid is er ten minſten bij een
middelmatig burger en koopman nodig, waarbij
dra

ne minne of kindermeid gevoegd moeten
n, alzoo het teder en verzwakte vrouwtjen
n ſtaat is, zelve haar kind te zoogen of
pasſen, waarvan wij in het HOOFDSTUK
de opvoeding meer gezegd hebben. ——
niet alleen, maar deze dienstboden zijn
gaands, omdat zij weinig te doen hebben,
door het voorbeeld van hunne heeren en vrou-
, en derzelver weelde, als mede door dien
een den anderen bederft, een zedenloos
t van lieden. —— Welke dertelheden, los-
digheden, brooddronkenheden en andere on-
gden in de keukens der aanzienlijken onder
dienstboden plaats hebben, is meer dan te
l bekend, en wordt door de algemeene klag-
over de dienstboden, doch aan wier ze-
nbederf de heeren en vrouwen zelven groot-
ks ſchuld hebben, bevestigd.

Volgens den tegenwoordigen *ton* moet ook
en fatzoenlijk huishouden, eenen geneesheer
ebben, die, het zij er zieken zijn of niet,
genoegzaam daaglijks eene *viſite* moet doen,
om naar den welſtand van den heer of me-
vrouw, of de kinderen te vernemen. —— Het
geeft een zoo aanzienlijk *air*, wanneer mevrouw
op haare partij des avonds kan verhaalen, wat
haar doctor heden van de heerſchende ziekten
in de ſtad gezegd heeft, wanneer zij van *haa-
ren doctor* ſpreken kan.

In

In geen opzigte nogthans zijn de zeden der Nederlanderen meer veränderd dan in het ſtuk van ſpijze en drank. — De voedzame ſpijzen en gezonde bieren, van welken onze voorvaders zich plagten te bedienen, zijn verwisſeld bij grooten en aanzienlijken, ja zelfs bij het middelſoort van burgeren, die voor de grooten in niets willen onderdoen, in allerhande op eene uitheemſche wijze toegemaakte gerechten, en verſcheiden ſoorten van wijnen. — Ongelooflijk is het, hoe veel gelds de *luxe* durft verſpillen aan ſpijzen, zelfs aan gewoone ſpijzen, indien men ze ſlechts in een ongewoonen tijd, of wanneer zij zeldzaam zijn, hebben kan. — Voornaamlijk moet men *uithaalen*, wanneer men *vrienden ziet*, en *familiair* ten avond-eten houdt. — Zulk een *familiair* avond-eten mag in den volſten zin een gastmaal heeten, en onze voorvaders zouden het daar voor hebben aangezien. — De tafel is bij die gelegenheid overvloede vervuld met de allerkeurigſte ſpijzen, ten minſten driederlei ſoort van vleesch, ook visch, enz. ook met een naar evenredigheid groot aantal ſchotels met toeſpijzen, die in eene juiſte orde *geflankeerd* moeten ſtaan. — Nadat men daarvan genoeg gebruikt heeft, wordt alles weggenomen, en op nieuw andere ſpijzen opgedischt, allerhande ſoort van gebak, ingeleggde en verſche vruchten, zoo veel de tijd ſlechts op-

vert. —— Onderſcheiden wijn wordt op zul-
gezelſchappen aangeboden, welke onder het
rt, vervangen wordt door fijne en kost-
wijnen. —— Eéne zaak echter ſchijnt de
evendheid van onze eeuw verbeterd te
ben in de zeden onzer voorouderen; deze
en niet zelden gewoon, hunne gasten ten
kſten te persſen tot drinken, het er op toe
leggen, om elkanderen dronken te maaken,
eene eere in te ſtellen, dat men veel wijn
n verdraagen enz. Doch dit, dank hebbe
wellevendheid, of misſchien de zwakkere
eſteldheid der lieden van dezen tijd, is ten
esten gekeerd, uitgezonderd in ſommige ſtree-
en van *Noordholland*, en wel bij zekere
gelegenheden, wanneer de *pocaalen* nog te
voorſchijn komen, die den vriend der matig-
heid doen ſidderen, en desniettegenſtaande door
hem moeten geledigd worden.

Is een *familiair* avond-eten, waar men, bij het ſcheiden, zijne vrienden verzoekt, *het geringe* voor lief te nemen, dus overdaadig, men kan er een beſluit uit afleiden, hoedanig kostbaar en overdaadig plegtige gastmaalen bij buitengewoone gelegenheden naar evenredigheid zijn moeten, en dit bevindt men ook in de daad zoo; en zulks zoo wel bij kerklijken als bij wereldlijken, want zij, die de leſſen van gulden matigheid leeräaren, zijn niet al-

altijd even naauwkeurig in de
ming van dezelve.

Men vertelt elkanderen ten
pracht en weelde in de maaltijden
heid, welke men dan op rekening
van geenen ſtelt. — Het verhaa
merking: zeker Heer, wie hij dan
weest zijn, hadt op eenen tijd e
van zijne beste vrienden te gast
welke hij op de volgende wijze
Eerst werdt er eene menigte
grove ſpijzen, in gemeene aarden
tafel gebracht, waarbij de gastl
wonderde vrienden dus aanſprak:
*mijne Heeren! aldus was het geſ
kon ſt van ons vaderland, men l
tig , ſober, eerbaar, en ordenlijk
we konden onze voorvaders ſpoedig
te vermeerderen.*

Vervolgends werdt het tweede
gebracht in tinnen ſchotelen, m
beter ſpijzen: — *Dusdanig*, her
gastheer — *was onze Republiek i
ſtand, toen onze voorvaders door
zaamheid, gepaard met nijveren ar
geſteld, niet verpligt waren, om z
te behelpen.*

Het derde gerecht met eenige kos
en na-ſpijzen, in beste tinnen

hijn gekomen zijnde, vervolgde hij —
hadt het nog beſtaanbaar kunnen zijn,
het volgende geſlacht daarbij gebleven wa-
— Doch wanneer het vierde gerecht in
zilver, en kostbare porſeleinen ſchotelen,
de uitgezochtſte ſpijzen en nadesſert van
emſche vruchten, confituuren en allerhan-
ekkernijën was opgezet, toen zeide hij —
moet de Republiek voorzeker te gronde gaan,
e Heeren! en onder den zwaaren laſt der
lde en overdaad bezwijken.

Dus Lezer! heeft men reeds voor jaaren de
erdaad en weelde in *Nederland* beſchouwd
k beſeft de natie voor een groot gedeelte
ziekte, waar aan het Land kwijnt, en met
t al gaat dezelve ſteeds verder, en het kwaad
ordt ongeneeslijk.

Maar begeven wij ons tot de lager woning-
en van het gemeen in onze *Nederlandſche* ſte-
den, en beſchouwen wij den toeſtand hunner
huishouding, dan opent zich aan onze overden-
kingen een geheel ander toneel. — In die tij-
den, wanneer de Koophandel bloeide, de Tra-
fieken en Fabrieken aan naarſtige handen werk,
en aan den arbeidzamen man broodwinning ga-
ven, was zelfs de gemeene man in *Nederland*
ordenlijk gekleed, en werdt met goede ſpijzen
gevoed — thans ziet men, gelijk doorgaands
wanneer de weelde de overhand nam, en de

naarſtigheid verſlapte, of pragtig
berooide armoede in de Huisgez
zenden onder de ſmalle gemeente
lijks behoorlijke kleeding, en
lerſoberſt behelpen. — Veele
zijn er, die naauwlijks brood, v
ſpijzen of vleesch proeven; aard
ſpijze enz. maaken meestal het
ringeren uit, en hun drank is ſlapp
ten zij zij tusſchen beiden ſterken
kunnen. — Door deze armoede
volſtrekte lusteloosheid; in de
worden geene regels in acht gen
ze menſchen wat hebben, of
zij zich zelfs overdaadig te goed
des zomers niet voor den winte
me één woord, van den éénen
and eren, alleen op het tegenwoo
zijde. — Op deze wijze leeft
delte der *Nederlandſche* natie, e
groeit van tijd tot tijd — Zelfs de
derſteuningen der mededeelzaamhei
ken *Nederlandſche* liefdaadigheid zi
maard gemaakt, reiken geenzins toe
die ze genieten, geene regelen van
volgende, dezelve meer verkwisten,
lijk gebruiken, en hoe de luiheid er
laat, terwijl zij de armen ſlap laat hang
in het vervolg van onze beſchouwinge

DE HUISHOUDING.

is hoofdzaaklijk de zedelijke toeſtand
derlandſche *Natie* met betrekking tot
ndere huishouding, zoo veel verſchillende
zeden der voorvaderen, welke echter
en in ſommige meer afgelegen gedeelten
s land nog min of meer worden nage-
doch in de voornaamſte plaatzen ge-
am geheel door de tot hiertoe beſchre-
verdrongen zijn.

nd
tot
nde
chter
eelten
nage-
en ge-
beſchre-

*

BESLUI

VAN

DIT DEEL

Dus hebben wij den zedelijken
*Neder*landeren beſchouwd, daar
merkt en met betrekking op zie
het olgende DEEL zullen wij her
met betrekking tot de gantſche
en e maatſchappelijke deugden
den daar zullen wij de goe
den en den zedelijken toeſtan
zon dere ſtanden der menſchen in
nem en.

Het geen wij tot hiertoe in di
ben bijgebracht, heeft ons zeker
dee lige afbeelding opgeleverd. —
ou de roem van *Nederland* is bezwall
la d is in *Neêrland* niet meer te
DEUGDLIEVEN en EERRIJKEN
nig in getal, in vergelijking, van d
en verbasterden, de vertederde wel
die zichzelven rampzalig maaken, en a
ſteken. — De zeden zijn in ons va
orven, dit is het beſluit, dit z

BE

zal hetzelve, welke middelen men ook tot herſtel moge aanwenden, te grond doen gaan, indien het volk, in wiens magt het ſtaat, om het vaderland nog voor zijnen ondergang te behoeden, op den oever van deszelfs bederf, niet wijs worde, en van zijne dwaasheden te rug kome.

Is dit het beſluit van het opgemerkte in dit DEEL, dat geen, het welk in het volgende zal moeten gezegd worden, zal ons niet min klagens-ſtof opleveren. — Ach! mijne landgenooten: leerden deze aanmerkingen ons, elk voor ons zelven, te werken aan eene hervorming, die volſtrekt noodzaaklijk is, maar die nooit tot ſtand komen zal, voor dat wij beginnen, ons zelven te hervormen!

*

DE

DE

ZEDELIJKE TOESTAND

DER

NEDERLANDSCHE NATIE.

OP HET EINDE DER ACHTTIENDE EEUW.

TWEEDE DEEL.

DE

ZEDELIJKE TOESTAND

DER

NEDERLANDSCHE NATIE.

VIII. BOEK.

Maatſchappelijke deugden.

EERSTE HOOFDSTUK.

Het is eene opmerking, welke aan het oog van menſchenkenners niet heeft kunnen ontgaan, dat de uitwendige omſtandigheden en lotgevallen, die eenen mensch, geduurende zijn beſtaan op aarde, bejegenen, veel toebrengen, om zijn waar zedelijk karakter te ontwikkelen, en in het licht te ſtellen. —— Iemand, wiens leeftijd, gelijk eene zachte beek, die ſtil en onberoerd door de velden ſchiet, zonder door wederwaardigheden gedrukt of door buitengemeenen voorſpoed op de proef geſteld te worden, voortglijdt, zal niet gemaklijk omtrent zijn zedelijk karakter, kunnen beöordeeld wor-

den; dus is menig een, met den roem van eenen ſtillen burger, ten grave gedaald, die misſchien dien naam niet zou hebben kunnen handhaaven, indien hij door eenen ſamenloop van omſtandigheden, die op zijne hartstogten en natuurlijken aanleg, hadden kunnen werken, om de eigenlijke neiging, welke nu in hem in ſlaap gebleven is, op te wekken, bepaald was geworden, om zich bloot te geven en te ontdekken. —— Gelijk aan den anderen kant menig een, als een uitvaagzel van het menschdom, is gebrandmerkt geworden, diens aanleg veele goede hoedanigheden in zich bevatte, doch welke door uitwendige omſtandigheden, die hem in ongelegenheden brachten, en hem ééns voor al van den weg der deugd afſtrokken, verſtikt werden, terwijl de ondeugden, naar evenredigheid, zich openbaarden. —

„ Genees- en heelkunde hebben, zegt een wijsgeerig Schrijver, zo de Geneesheeren oprecht de waarheid hulde zullen doen, haare beste ontdekkingen en heilzaamſte voorſchriften bij ziek- en ſterfbedden verzameld. Het ontleeden van lijken, Hospitaalen, en Dolhuizen hebben het hellerst licht over de *Phijſiologie* verſpreid. De ziels- de zedeleer, de wetgevende magt behoorden dit voorbeeld te volgen, en op gelijke wijze uit de ontleding der ondeugd lesſen te ontleenen. "

In

In de gantſche geſchiedenis van den mensch is geen Hoofdſtuk leerzamer voor hart en geest dan de Jaarboeken zijner misſlagen en dwaalingen; bij elke groote misdaad was eene evenredig groote kracht in beweging. Wanneer het geheime ſpel van het begeerte-vermogen zich bij het ſlaauwe licht van gewoone hartstogten verborgen houdt, wordt het daarëntegen in den ſtaat van geweldiger driften des te ſterker, reusächtiger, eigenäartig; de fijne menſchen-onderzoeker, die weet, hoe veel men op het werktuiglijke der menschlijke vrijheid rekenen mag, en hoe ver het geoorloofd is, *Analogisch* te beſluiten, zal menige ondervinding uit dit vak in zijne ziels-leere overbrengen, en voor het zedelijk leven bearbeiden.

Het menschlijk hart is iet zoo eenvormigs, en tevens weder zoo ingewikkeld en ſaamgeſteld; ééne en dezelfde hebbelijkheid of begeerte kan in duizenderleië vormen en richtingen ſpeelen, kan duizend ſtrijdige verſchijnzelen voortbrengen, kan in duizend karakters zich anders gemengd voordoen, en duizend ongelijke karakters kunnen weder uit dezelfde neiging ſaamgeweeven zijn, alſchoon ook de mensch, van wien geſproken wordt, niets min dan eene zoodanige naauwe verwandſchap vermoedt.

Tegen deze aanmerking misdoen wij echter vaak; wij zien den ongelukkigen misdaadiger, die nogthans in het uur, wanneer hij de misdaad pleegde, even zoo wel als in het uur, toen hij daar voor boette, mensch was als wij, voor een ander soort van schepzel aan, wiens bloed anders omloopt dan het onze, wiens wil aan andere regelen gehoorzaamt, dan de onze, en zijne lotgevallen doen ons weinig aan, dewijl aandoening zich alleen grondt op eene duistere bewustheid van een soortgelijk gevaar, en wij echter verre af zijn, van zoodanige gelijkheid in zulk geval zelfs maar te droomen.

ô Gij, wier deugd nooit op de proef werdt gesteld! Gij, die nooit de schokken van geweldige van buiten aankomende, en uwe deugd bestormende, uwe hartstogten en driften ontvlammende gebeurenissen, voorwerpen, of omstandigheden, het zij die dreigden of streelden, hebt ondergaan, die even daarôm met wreeden hoon en trotsche zekerheid op uwen gevallen medemensch nederziet, maakt u de hier aangeroerde aanmerking eigen, en erkent haare waarheid, zij zal u den zachten geest van verdraagzaamheid en medelijden inboezemen, gij zult belijden, ook een mensch te zijn, wien al wat menschlijk is ook overkomen kan!

Hoe

Hoe groot, opdat ik dit in het voorbijgaan aanmerke, hoe groot is de menschkunde, die de groote Onderwijzer van het menschdom ten toon ſpreidde, wanneer hij ons daaglijks beval te bidden, dat wij toch in geene verzoekingen geleid mogen worden; zelden, zeer zelden bleef de deugd tegen dezelven beſtandt. —— Evenwel zo zij ſtand houdt, zo de deugd op de verzoekingen zegeviert, dan ja dan ſchijnt zij te luiſterijker! dan vertoont zij zich in haare grootheid, en verwekt den eerbied der menſchen, gelijk zij de goedkeuring van het Opperwezen heeft. —— In dit opzicht roemen wij den man, die verzoekingen ondergaat, gelukkig! Groote mannen vormden zich alleen door de beproevingen hunner deugd!

Deze zelfde aanmerking, welke waarachtig is, in bijzondere perſonen, mag ook toegepast worden op geheele volken. —— Wanneer een volk in ſtille vrede, ongeſtoord, op eenen gelijken voet voortleeft, wanneer het onopgemerkt de vruchten van zijnen vlijt geniet, zoo lang jaaren van rust voortlopen, zullen de eigenaartige zeden van zoodanig volk weinige ſtof voor den opmerker opleveren. —— De zedeleeraar zal misſchien ondeugden of deugden meenen te beſpeuren, ten minſten den aanleg en de kiemen van dezelven te ontwaaren, maar hij zal moeite hebben, om ze aan te toonen, omdat

in deze rust de deugden geene gelegenheid hebben, om zich geheel en volkomen te ontwikkelen, en de ondeugden door de goede orde, de gewoonte, en de lands wetten verſtikt worden. —— Maar laat zoodanig volk geſtoord worden in zijne rust, door oorlogen, door rampen, bijzonder door inwendige burgertwisten, dan wordt de ſlagboom, welke de deugden en ondeugden beperkte, geöpend, en beiden vertoonen zich onverhinderd, zoodat de lof of de berisping van den zedenmeeſter door de daaden, die geöefend worden, bevestigd of wederlegd worden.

Nooit hebben de ondeugden van een door weelde en dartelheid verdorven volk zich ſterker voorgedaan, dan toen de *Romeinen* door hunne burger-oorlogen aanleiding kreegen, om alle de woede der hartstogten uit te laten. —— Geene wreedheid, valschheid, ontrouw, eigenbelang bleef ongeöefend. —— Veelen ſcheenen de menschlijkheid uitgetogen, de natuur verzaakt, en alle bezeffen van eer en pligt, alle gevoelen van geweten en deugd, geheel verloren te hebben. —— Nogthans moet men tevens bekennen, dat geene eeuwen aan de geſchiedſchrijvers meer voorbeelden van verhoogde deugden hebben opgeleverd, dan geduurende die zelfde rampzalige tijden. —— Men vondt vrienden, die voor de vriendſchap alles

over

over hadden, echtgenooten, die elkanderen getrouw bleven in ballingſchap en dood, ouders en kinderen, die de natuurlijke liefde tot den hoogſten trap voerden, ſlaaven zelfs, die voor hunne meeſters ſtierven.

Ons *Nederland* heeft, van dat wij een volk waren, menigvuldige ſchokken en Lands-omwentelingen ondergaan, maar nooit geene, volmaakt gelijk aan dien ſchok, welken wij in deze jaaren beleefd hebben. — Ondertuſſchen hebben zich telkens op zoodanige rampen de eigenäartige zeden, die over het geheel aan onze landgenoten eigen zijn, en hen kenmerken, in haar waare licht vertoond; ſomtijds echter behielden de ſlechte, ſomtijds de goede hoedanigheden meest de overhand. — Een ſamenloop van omſtandigheden heeft in den laatſten ſchok ongelukkig te weeg gebracht, dat de *Nederlandſche* Natie haare tegenwoordige zedelijke geſteldheid in geen gunſtig daglicht geplaatst heeft.

De oorzaaken en gevolgen van dezen ſchok hebben ons de maatſchappelijke deugden en ondeugden der Natie helaas! meer dan te veel leeren kennen. — Gelukkig, indien wij er door gebracht worden tot aankweeking der eerſten en tot verbetering der laatſten.

Ik heb nodig geoordeeld, deze aanmerkingen voor af te laten gaan, eer ik, in den loop

van dit werk, de zeden der *Nederlandſche Natie* beſchreef, welke meer tot de gantſche maatſchappij betrekking hebben. —

In die behandeling zal ik de volgende orde, als eenen leiddraad, in het oog houden. —— *Eerst* zal ik de zeden der *Nederlanderen*, welke zij in hunne verkeering en omgang met elkanderen ontdekken, doen opmerken. —— Vervolgends zullen wij die *zeden* overwegen, welke veeläl afhanglijk zijn van het Temperament der Natie, en het *klimaat* van ons land —— waar na die gevoeglijk volgen zullen, welken meer betrekking hebben tot de middelen van beſtaan. —— En eindelijk zullen wij dit Boek ſluiten, met die deugden en ondeugden, welke voortvloeiën uit het denkbeeld van het algemeene *Vaderland*.

*

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

De mensch is een gezellig wezen; hij heeft eene neiging, om met zijns gelijken, met zijne natuurgenooten te verkeeren, en ROUSSEAU hadt buiten kijf ongelijk, wanneer hij zich aan zijne gemelijkheid overgaf, en den mensch tot een wezen verlaagde, wiens natuurstaat wildheid en ongezelligе onbeschaafdheid ware. —— „ De samenleving, zegt zeker Schrijver —— „ of verkeering met menschen is eene van on„ ze algemeenste Natuurbehoeften. — Geen „ Mensch kan zonder dezelve *zoo* worden, „ *dat geen* verrichten, tot *dien* trap van ont„ wikkelde redelijkheid geraaken, waartoe hij „ op dezen aardbol is geplaatst. Van de sa„ menleving hangt meest al ons welzijn en „ genoegen af; en ook is *welzijn* en *genoegen* „ de algemeene zeilsteen, waarop elks Natuur„ neiging of *Instinct* trekt, —— de algemeene „ Drijfveer van elks doen en laaten, —— het „ *eerste* voorstel, evenveel hoe men het noe„ me, welzijn, genoegen, geluk, vermaak, te „ vredenheid, belang, pligt, deugd, of wat „ naam men er ook aan geve."

Deze Schrijver *over den tegenwoordigen toestand der samenleving in onze Republiek* opzetlijk gehandeld hebbende, zal mij de moeite

spaa-

ſpaaren, om er hier wijdlopig over te zijn; voor die genen van mijne Lezeren, welken zijne verhandeling niet bij de hand hebben, zal eene beknopte ſamenvatting van zijne gezegden hier aangenaam en tevens voldoende wezen.

De verkeering met menſchen, dit is het hoofdzaaklijk, en naar waarheid opgemaakt bondig oordeel van den Schrijver, is hedendaagsch, behoudens het karakter van oprechtheid, en zijn eigen en zijns naaſten *waar* welzijn en genoegen, eene zaak geworden van de uiterſte oplettendheid, omzigtigheid en zorgen, ja, eene allermoeilijkſte kunst. — Dit is eene algemeene waarheid, men heeft, het zij om te believen, het zij volgends eenen *verkieschten* ſmaak en *verfijnde* gevoeligheid, eene menigte kieschheden, omzichtigheden, onderſcheidingen, fratzen, grillen, gedienſtige veinzerijen overäl in de voornaame wereld ingevoerd. — Doch behalven dit algemeene is er in deze laatſte tijden nog eene geheel nieuwe volks-kwaal, een algemeene nieuwe ramp in de ſamenleving ontſtaan, die alle de gebreken in dezelve plotslijk te gelijk heeft doen opſtuiven — die dezelve geſtadig in nieuwe gistingen brengt — geduurig tegen elkanderen opjaagt en vermeerdert — en de verbetering in de ſamenleving achter uitzet ja ten eenemaal ſtuit.

Zie

Zie hier hoofdzaaklijk 's mans opmerkingen over dit onderwerp, en welken invloed, de voorgevallen gebeurenisſen in ons Vaderland, geduurende de laatst-verlopen jaaren, gehad hebben. —— Hij ſtelt tot een tijdperk, van waar de ſamenleving onder de *Nederlanderen* een beter aanzien begon te krijgen, den oorſprong der *Œconomie-kunde*, omtrent het jaar 1774. —— En nu vervolgt hij: „ Van 1774—1778. hadden de meeſte aanzienlijken en zeer veele deftige Burgers in de Œconomiſche Begrippen, voornemens, en poogingen van *Hollands* Maatſchappij der wetenſchappen, deel genomen. Deze waardige lieden, alömme verſpreid woonende, hadden hunne vermeerderde kundigheden of liefde voor het herſtel van de huishoudelijke welvaart dezer landen onder veele duizenden, men mag gerust zeggen, onder het grootſte gedeelte der Natie verſpreid —— ongemerkt was daardoor ontſtaan eene onderlinge achting en genegenheid —— meer bevordering van onderlinge belangen, —— meer vaderland-lievend gevoel voor het algemeen, —— meer burgerlijke gemeenzaamheid bij de voornaamen, en meer Nationale vriendſchap onder alle ſtanden. —— Ik voeg hier nog bij, als eene merkwaardige zaak, de zoo loflijke pogingen van het vernuft, om het beste pit en merg der overige Wetenſchappen algemeener onder de menſchen

ſchen te brengen, waardoor alle de overige *Verſtandelijke* en *Zedelijke* middelen tot verbetering der ſamenleving mede in eene nieuwe werking geraakten.

„ Zie daar! —— zoo ſchoon ſtondt het met de verbetering der ſamenleving geſchaapen, toen er eene *Verhaaſting* bijkwam, veröorzaakt door het langs hoe meer dreigend gevaar van allergrootſte verliezen, waar aan onze Koophandel, het hoofdbeſtaan van ons land, in 1778 en 79 blootſtondt. —— Was 'er iet natuurlijker? .... De Natie, uit haaren vorigen ſtaat van dofheid of onverſchilligheid opgewekt, was reeds kundiger en meer aanëengeſtrengeld, was 'er dan iet natuurlijker, dan dat zij toen bij elk ongelukkig voorval terſtond nog ſterker, nog algemeener in alle die drukkende verliezen of dreigende onheilen deel name? —— Het algemeen gevaar verëenigde ſchier aller gemoederen, gaf één hart en éénen zin ſchier aan allen. —— Elk zag, elk voelde den ſamenhang, het belang van allen, de waardij van elk werkend mensch. —— De geest der geheele Natie werdt algemeen, en bleef geheel op ernſtige, groote zaaken gevestigd. —— Uit de ſamenleving der beſchaafde wereld waren of werden meest alle *etiquettes* en aanzienlijke *bagatellen* als met eenen vaag weggevaagd. —— Oprechtheid, burgerlijke gemeenzaamheid namen hand over

over hand toe. —— Maar deze plotslijke of *verſnelde* voortgang in de verbetering der ſamenleving, hoe natuurlijk ook, ſtondt nogthans niet in evenredigheid met de begonnen innerlijke verſtands- en gemoeds-verbetering van den mensch zelven. Zij was dus wezenlijk eene verhaasting, een *ſprong*. —— Helaas! — moest die ſprong, door andere bijkomende onvoorziene omſtandigheden onaangevuld blijven, en daaröm naderhand zoo gevaarlijk worden!" — —

„ In het tijdvak van oorlog met *Engeland* en van gevaarlijke onlusten met den Keizer van 1781 — 1784 veränderde de voorheen zoo gelukkig begonnen verbetering der ſamenleving —— geheel van *oorzaaken*. —— Zij was (algemeen geſproken,) niet meer het natuurlijk gevolg der *grondelijke menſchen-verbetering* zelve; maar zij was of werdt nu verder meeſt-al geheel en al het *voortſnellend* gewrogt van algemeen drukkenden rampſpoed of van dreigende gevaaren. —— Zij veränderde geheel van *onderwerp*. —— Zij beſtondt niet meer in het *grondelijk* wegnemen van verſtandelijke en zedelijke verkeerdheden, en in het aanleeren van beter kundigheden ten aanzien van gewoone levens-zaaken, of van daaglijkſche beroeps-pligten; maar zij beſtondt nu meest enkel in het *ophouden* van de werking dier verkeerdheden. —— Vorige gebreken bleeven, derzelver werking hieldt ſlechts op,

en

en 'er was geen verdere aanwas van die kundigheden, die alleen de zekere oorzaaken der waare levens verbetering zijn."

„ Omtrent het jaar 1784, toen eene openlijk gevestigde ſcheuring der Natie meer en meer tot beſlag kwam, komen met betrekking tot de ſamenleving twee zeer onderſcheidene zaaken op den voorgrond, *deels* de *vijändſchap*, welke tusſchen beide partijën zoo ongelukkig heerschte, —— *deels* de hand over hand toenemende ſchier voorbeeldeloze *gemeenzaamheid* in elke Partij."

„ De gevolgen der eerſte waren voor de ſamenleving, gelijk van zelf ſpreekt, zeer ſchadelijk, zo niet geheel vernietigend voor alle de overblijfzelen van de verbetering der ſamenleving. —— Zij doofden trouwens de twee gewigtige hoofdhoedanigheden van alle goede ſamenleving en verkeering, *onderlinge waardijerkenning*, en de daarmede gepaard gaande *onderlinge achting* en *genegenheid* geheel uit."

De Schrijver toont dit vervolgends in verſcheiden bijzonderheden, hoe men wederzijds elkanders *waare* of *vermeende* gebreken, ſlechtheden, en ondeugden voor den dag haalde, en trekt eindelijk dit beſluit: „ Dat onder en door dit alles de ſamenleving geſtadig geſchokt, geſtadig ontrust, geſtadig een opgeruide vloed bleef, en meer en meer werdt, —— en dat daar-

daardoor zeer zeker alle voorgaande grondelijke menſchen-verbetering van het eerſte Tijdvak geheel geſtaakt —— ik zeg niet veel, als ik zeg, geheel vernietigd werdt."

Schoon verders *Burgerlijke gemeenzaamheid* op zich zelve altijd eene allerbeſte, allerbeminlijkſte hoedanigheid is, —— ſchoon zij altijd de kenſchets was van alle die voorname mannen onder onze vooröuderen, wier roem onſterflijk is, — ſchoon zij altijd, en met recht, in de eerſte plaats geroemd wordt, wanneer van onzen goeden landäard de ſpraak is, echter was, het geen de ſchrijver in de tweede plaats opmerkt, de *overijld* toenemende burgerlijke gemeenzaamheid in dit Tijdvak ſchadelijk, omdat zij niet in evenredigheid ſtondt met de *waare innerlijke menſchen-verbetering* zelve, die nu meest ophieldt of vernietigd werdt.

„ Overweegt eens, bid ik u; de volgende lijst van *uitwerkzels* of *aankleefzels* der overijld toenemende gemeenzaamheid bij *elke* partij, welke zich in dit Tijdvak vertoonden."

„ *Onbepaalde* openhartigheid, het zij altijd of in hartstochtelijke oogenblikken, — vertrouwlijke mededeeling dikwijls van alles, van alle heimlijke gedachten, voornemens, maatregelen, goede en kwaade kunstgreepen enz — *onbezorgde* vrijpostigheid van elkanderen ronduit

te zeggen, zoo als men dacht, en zoo als men van elkanderen goed of kwaad dacht, — onderlinge bekentenisſen, onderlinge onbeſcheidenheden, onderlinge berispingen en uitvaaringen, plotslijke hevigheden, plotslijke verzoeningen, dikwijls enkel om het woord *Patriot* of *Prinsgezind* — onderlinge gelegenheid, om elkanders zwakke zijden of gebreken te ontdekken, of om uit te ſpieden, waar in men elkanderen voor uit was, en zo het ééns elders te pas mogt komen, zou kunnen verkloeken; om uit te ſpieden het gevaarlijke van iemands karakter, naar eigen meening beöordeeld — onderlinge meesttijds onbepaalde Pretenſiën, of vorderingen van allerhande ſoort, zoodanig, dat zeer dikwijls iet, het geen heden enkel heuschheid of vriendelijkheid was, morgen reeds een pligt werdt gerekend, die niet mogt geweigerd worden. — „ Wie kan hier alles optellen?" —

Van hier af tot aan de omwending toe, ſchildert de meergemelde ſchrijver zijn treurig tafereel dus:

„ Een holle vloed, geſtadig door rukwinden beſtookt. — Reeks van gelijktijdige of elkander volgende, meest plotslijke voorvallen, die de driften wederzijdsch geweldig opjoegen; — onafmeetbare verwijderingen; — gevaarlijke verbitteringen; hier en daar onverhoedſche woeſte uitberſtingen. — — Zoo partij tegen partij." —

„ En

„ En dan bij elke Partij een *wonderlijke geest*, — (gewrogt van *overijlde gemeenzaamheid*) — een geest ſchier bij elk mensch, om alles te beöordeelen, alles te regelen volgends zijn begrip, en wat hij niet begreep, te verwerpen, klein te achten, of te verdenken. — — Voorts wantrouwen van allerlei slag — wantrouwen uit de *minſte* of *afgetrokkenſte* moogli:kheid, die 's menſchen onzeker of bedorven verſtand kon uitdenken, dat iemands denkwi:ze of daaden twijfelächtig *konden* zijn; — wantrouwen uit iemands toevallig ſtuursch voorkomen, 't geen men op zich toepaste; — uit den harden of zagten, ſtouten of bedeesden toon, waar op iemand ſprak; — uit een' vergeeten groet; — uit de onvriendelijkheid van een' dienstbode, bij deze of gene deur; — uit eene gebrekkig overgebriefde boodſchap of ontmoeting; — wantrouwen uit het toevallig ſtilſtaan bij iemand op ſtraat, of uit het voortwandelen met iemand; — wantrouwen uit het vertrek van iemand uit de Stad, of uit zijn te huis blijven; — wantrouwen op den vloer, waar op men zat, op de deuren of op de muuren, tusſchen welken men ſprak; — wantrouwen op zijne naaste maagen, zelfs ſomtijds op zijne vrouw, kinderen..... Wie kan of mag hier wederöm alles opnoemen? — En bij al dit en het

verder *onnoembaar* wantrouwen een heerſchende *verſpied*- of *verklikgeest*; — en dan het heimlijk leger, door deze beiden aangevoerd, van veinzerijën, van behendigheden, van onderhandſche polſingen." ....

„ Wat moest onvermijdelijk, *ten aanzien der ſamenleving*, volgen, zoodra de Staatsgeſchillen der voorgaande tijdvakken door de omwending in 1787 geſtaakt en als vernietigd werden?....

„ Wat volgt, zoodra een ſtorm in den oceaan plotslijk ophoudt? —— —— Dan is er wel geene ſtreekswijze voortjaaging meer; maar dan zwalpt en wiegt en waagt alles op zichzelven in den ontroerden vloed; —— dan ſtorten en breken alle Zeën in en door elkanderen; —— dan is 'er naauwelijks voor de beste ſtuurlieden koers te houden."

„ Zoo was het ook plotslijk geſteld met de geheele ſamenleving in dit Tijdvak, —— en ook even zoo *noodzaaklijk*. —— Het volgde van weêrskanten uit 's menſchen natuur. —— De zaak is eigenlijk deze."

„ De Staats-geſchillen hadden in de voorgaande Tijdvakken over en weder aller begrippen en hartstochten geheel bezig gehouden. — De Staats-geſchillen met alle het perſoneel aankleeven van dien, waren toen het *algemeen onderwerp*, omtrent welk de menschlijke gebreken dier Tijdvakken verkeerden, en ook

met

met welke, die gebreken waren ontſtaan of vermeerderd. —— Nu werdt dat *algemeen onderwerp* bij de omwending plotslijk als vernietigd. — Maar wat bleef toen overig, en ſchier in elk mensch? — *Immers die gebreken.*"

Doch dit zij genoeg, om ons een denkbeeld te geven van de treurige geſteldheid der ſamenleving in *Nederland*, in deze laatſte jaaren —— dit alleen moet hier nog bijgevoegd worden, het welk de bedoelde ſchrijver ook nog aanmerkt," dat in deze optelling niet ééns de groote volks-hoop genoemd is, dat is, die *niet denkende* menigte, die, helaas! weinig meer dan *dierlijk gevoel* bezit, en wel *zulk een dierlijk gevoel*, het geen nu nog verder zoo allerjammerlijkst is bedorven, — het geen, bij het minſte onbedachtzaam woord, bij het minſte greindjen van misverſtand, als ziedende olie opbruischt .... als een Electriek vuur ſnel van oogen tot oogen voortvliegt, en ſomtijds in min dan ééne minuut in duizenden het bloed aan 't kooken, en alle de hartstochten in hollende woede kan jaagen!"....

Ik zal bij de aanmerkingen van dezen ſchrijver alleen het volgende voegen, ter nadere beſchouwing van de geſteldheid der verkeering of ſamenleving in *Nederland*. — Volgends de invloeden van ons luchtgeſtel en het meest heerſchend Temperament van onze *Natie*, is de

Nederlander uit den aard niet zeer geſchikt tot eene luchtige en bevallige verkeering —— dit vertoont zich allerzigtbaarst in die plaatzen, daar de oude zeden nog meeste onverânderd zijn overgebleeven. — Eene zekere ſtugen ſtijfheid kenmerkt daar den *Nederlander*; hij is ſtroef, en ſtaat voornaamlijk verlegen, wanneer hij in een gezelſchap komt, waar de beſchaafde wereld *Etiquettes* en *Complimenten* heeft ingevoerd; dan maakt hij zich niet zelden belagchlijk bij deze beſchaafde lieden, gelijk dezen integendeel niet min verlegen zouden zijn, wanneer zij eensklaps verplaatst werden in een gezelſchap, waar die oude gemeenzaamheid zonder eenigen omſlag van laſtige gebruiklijkheden nog heerschte, waar men hunne buitenſpoorige hoflijkheden niet min beſpotlijk zou vinden.

Bij zoodanige geſteldheid eener Natie behoorde het verſtand verlicht, de kundigheden uitgebreid, het hart ten besten verbeterd, de geheele mensch beſchaafd te worden, dan zou zeker naar evenredigheid de *Nederlandſche Natie* in het gezellig leven uitmunten. —— Men verbeelde zich een gezelſchap van rondborſtige, oprechte, maar tevens deftige lieden, welke genoegzame kundigheden bezitten, om een geſprek levendig te houden, en die, daar zij wezenlijke onderwerpen van geſprek hebben, en ſtoffe genoeg in zich zelven vinden, niet behoe-

hoeven om te zien naar beuzelingen, ten einde den voor hun traag-ſtappenden tijd beter te doen ſpoeden; wier harten vol menschlievendheid en gezindheid tot deugd zijn, die dus de waarde van een' mensch kennen, en dezelve in anderen achten, zulk een gezelſchap zal waarlijk een allerbehaaglijkst toneel opleveren: daar geene laffe buigingen, en niets betekenende hoofſche woorden, maar beſcheidene lieftaligheid, gemeenzame vriendelijkheid, en inſchiklijke beleefdheid de hoofdrol zullen hebben.

Niettegenſtaande het geen boven is opgemerkt nopens de heilloze gevolgen, welke de gebeurenisſen der laatſte jaaren ten opzigte der verkeering en ſamenleving gehad hebben, helaas! meer dan te veel waarheids in zich behelzen, echter heb ik dikwijls met genoegen den avond doorgebracht in gezelſchap met waare *Nederlanders*, welke alle die goede zeden, die de gezellige verkeering tot een wezenlijk goed voor den mensch maaken, met zich brachten, zoodat wij niets min nodig hadden, dan in het ſpel tijdverdrijf te zoeken, maar ons veel meer beklaagden, dat de tijd, onder nuttige en leerzame geſprekken, te ſnel ontglipt was.

Doch hoe veel verſchillen hier van de meest gewoone gezelſchappen! — Zie hier de beſchrijving van eene ſatzoenlijke avondpartij —

Door de dienstboden binnen gelaten in eene prachtige zaal, die aan alle kanten met waskaarsſen verlicht is, ziet men aan het einde der zaal eene rei met Dames zitten, allen op het prachtigst uitgedoscht; welke men met eenige buigingen achter elkanderen, zonder een enkel woord te ſpreken, begroet, van zijne hoogächting verzekert, en misſchien te gelijker tijd, van zijnen welſtand verwittigt.

De Heeren zijn op een koppeltjen voor den haard geplaatst, en worden op dezelfde wijze, zonder weder eenige verſtaanbare woorden te uiten, begroet.

De Dames zitten, gelijk ſprakeloze beelden bij elkander, uitgezonderd, dat men haar, onder het gebruiken van eenige kopjens thee, die haar door een bediende, knecht of meid, rond gebracht worden, nu en dan eenige bastaardwoorden van *obligeeren*, *excuſeeren*, en *preſenteeren* hoort ontvallen; — voor het overige ſchijnt elke Dame het meest met zich zelve op te hebben, en bezig te zijn, met haaren fraaïen opſchik te bewonderen, en bij die van de andere Dames te vergelijken.

De Heeren geraaken in een ernſtig geſprek over het weder, en over de voortekenen van hetzelve, het welk wel ſoms door een ander, even min belangrijk, wordt afgebroken, doch

ook

ook telkens weder opgevat, zoodra zich een nieuwe gast, na het afleggen der pligtplegingen, bij het gezelſchap vervoegt.

Eindelijk alle de gasten tegenwoordig zijnde, wordt door den Gastheer voorgeſlagen of het gezelſchap geen vermaak hebbe, een kaartjen te ſpelen? — En nu raaken de ſnaaren los — het gantſche gezelſchap keurt door eene nederige buiging den voorſlag van den vriendelijken Gastheer goed, en daadlijk komen de dienstboden, die daar van ſchijnen overtuigd te wezen, met de ſpeeltafeltjens en het verder benodigde aandragen; elk maakt partij, en dus wordt de avond doorgebragt.

Ik heb deze beſchrijving, die juist naar waarheid is, hier geplaatst, niet om te kennen te geven, dat ik met eenige ſtuurſche zedenmeesters alle ſpellen zou afkeuren, daar omtrent geloof ik, dat een verſtandige altijd tijd en wijze zal weten, en dat, wanneer men de nodige bepaalingen, en voorbehoedzelen maakt, en omtrent de uitſpanningen, als mannen en vrijë lieden, maar niet als kinderen of ſlaaven denkt, er weinig grond om te twisten over de al of niet geöorloofdheid van het ſpel, zou overblijven, maar omdat een deftig *Nederlander* noodwendig zoodanige verkeering laf en onwaardig voor vernuftige, en dat meer is, voor beſchaafde menſchen, vinden moet.

Daar heeft ten opzigte van de ſamenleving en verkeering, mijns oordeels, nog een groot gebrek in *Nederland* plaats. —— Wij hebben geene openbare volks-feesten of vermaaklijkheden, gelijk de wijsheid der Ouden in alle de landen, welke eene Republikeinſche regeerings-vorm hadden, gevestigd hadt, en welke de wijze Wetgever der *Hebreën* zoo naauw met den Godsdienst hadt verbonden, dat de vrolijkheid door den eerbied, aan den Godsdienst verſchuldigd, getemperd, en de Godsdienst door de vrolijkheid der Feesten bevallig gemaakt wierdt. — De achtbare Oudſten des volks, de eerwaardige Prieſterſchaar, vernederden zich, om met het volk te deelen in de openbare en algemeene vreugdebetooningen, en hunne deftigheid betoomde alle buitenſpoorigheden, terwijl zij den toon gaf aan de vrolijkheid — dit ſchiep eenen geest van vergenoegdheid, welke alle de leden van de maatſchappij bezielende, eensgezindheid, en onderling vertrouwen tot zijn gewrocht hadt, die weder vermogend werkten, om de veerkracht der Natie regelmatig te ſpannen, en haar eene werkzaamheid in te boezemen, waar door elk in zijnen kring met lust en genoegen zijnen arbeid vervolgde. —— Ons ontbreekt het aan zoodanige geregelde en wel-ingerichte volksfeesten, en van daar dat in de ſamenleving

de

de onderſcheiden rangen en klaſſen van menſchen zich te veel verdeelen, en dat die vertrouwelijke achting, en beminlijke genegenheid koeſterende gemeenzaamheid, welke eigen behoort te wezen aan Republiekeinen, verdwijnt —— veele grooten en aanzienlijken zouden zich verlaagd rekenen, indien zij gemeenzaam met den deftigen burger verkeerden, onze geeſtelijken mogen, zoo ver is het verval in de zeden, zonder blaam, naauwlijks dan in hunnen kring verkeeren, waar door de weldaadige invloed, dien een leeraar des volks in de verkeering, ter beſchaaving en verlichting zijner medeburgeren, rondom zich kan verſpreiden, geheel vernietigd wordt — en onze gemeene lieden worden geheel over het hoofd gezien en voorbij gegaan —— deze dus aan zich zelven overgelaten, moeten noodwendig verbasteren, in eene ſlaaffche geaardheid vallen, en alle de gebreken en ondeugden zich eigen maaken, welke een ſtaat van verachting, vernedering, moedeloosheid enz. gewoon is met zich te voeren. —— En welke ſchroomlijke gevolgen dit hebbe, heeft ons de ondervinding meermaalen getoond, en kan elk berekenen, die overweegt, het geen wij in het eerſte Deel geſegd hebben van den invloed der uitwendige omſtandigheden, waar in zich iemand bevindt, op de zeden van zoodanig mensch —— met

één

één woord, wanneer zoodanige volſtrekte afzondering der onderſcheiden klaſſen van menſchen in eene Republiek ſtand grijpt, zal een korzel misnoegen, jaloerſche afgunst, wrevele barschheid, en norſche ſtuurschheid zich overäl voordoen — wij hebben, wel is waar, nog overblijſzelen van die oude inrichtingen in onze zoogenaamde *kermiſſen*, die jaarlijks gehouden worden in de ſteden, en ten platten lande; maar in plaats dat dezelve het bedoelde oogmerk zouden bereiken, zijn zij meestäl berucht door de dartelſte buitenſpoorigheden, en door de toomelooste ongebondenheid, waar aan veelen zich geduurende dien tijd overgeven, terwijl de vermaaken en uitſpanningen vaak niet alleen van het laagſte maar ook van het vuilſte ſoort zijn — zoo dat wij met reden mogen beweeren, dat deze volks-vreugde-tijden hunne bedoeling misſen, en dat wij volſtrekt geene inrichting van dien aart hebben, welke geſchikt is, om eene verëeniging van gemoederen en genegenheden tusſchen onderſcheiden rangen en klaſſen van menſchen, eene onderlinge waardij-erkenning en wederzijdſche achting, welke onder een VRIJ volk alleen de ſamenleving genoeglijk kunnen maaken, te verwekken of aan te kweeken.

Men kan uit het gezegde reeds van zelf afleiden, en de ondervinding bevestigt het, hoeda-

danig het met de gezelſchappen en vriendelijke bijëenkomſten in *Nederland* geſteld zij; in de eerſte plaats bepaalt de verkeering en omgang zich voor elke klaſſe en rang van menſchen binnen hunnen onderſcheiden kring; lieden van aanzien en, gelijk men ſpreekt, van *fatzoen* mijden het gezelſchap van burgerlieden, hoe kundig en deugdzaam zij ook wezen mogen, en dezen weder van hunnen kant ſchuwen alle verkeering met grooten, of, zo zij zich eens in derzelver tegenwoordigheid bevinden, zijn zij ſtijf en ſtroef, met zekere bedeesdheid en angstvalligen ſchroom bezet, veröorzaakt door den affland, op welken zij door dezen gehouden worden, en die de edeläartige ziel van den VRIJEN burger drukt; welke bedeesdheid niet weinig vermeerderd wordt, door hunne onkunde en onërvaarenheid in de menigvuldige beleefdheden en complimenten eener wellevende en beſchaafde wereld, in welke deze goede maar eenvouwige menſchen geheel vreemd zijnde, juist door hunne ſchroomvalligheid zich niet zelden belagchlijk maaken.

Daarënboven, wanneer eenig gezelſchap ſamen komt, zijn zij, die hetzelve uitmaaken, of van éene denkwijze omtrent de *Politieke* zaaken, of zij verſchillen onderling — in het eerſte geval, is het onderwerp van het geſprek, door de eenzelvigheid, in het zelve heerſchende,

dra

dra verveelend; terwijl in het laatſte het verſchil van denkwijze voor openhartige gulheid den toegang ſluit, en de verkeering een treurig voorkomen geeft, terwijl elk op zijne woorden, en op die van de overige leden van het gezelſchap let, om voor zich behoedzaam, achterhoudend, of dubbelzinnig te zijn, en in anderen derzelver gezegden met alle opmerkzaamheid gade te ſlaan, om naar te ſpeuren, of en welken zin dezelven nog in ſchuilhoeken achterhouden. ——

Dit gebrek aan goed onderhoud in gezelſchappen is des te grooter, dewijl de tegenwoordige ſmaak der eeuw verbiedt, om in een gezelſchap, voornaamlijk van den *ton*, het geſprek te leiden op eenig zedekundig, en voorál niet op eenig godsdienſtig onderwerp; wie dit in een gezelſchap van den *ton* zou willen beſtaan, zou zijne onwellevendheid verraaden, en ten duidlijkſten doen blijken, dat hij zijne wereld niet verſtaat.

Is het nu, met dit alles wel te verwonderen, dat de gezelſchappen, wien het aan wezenlijk onderhoud ontbreekt, nadat het onderwerp van het weder, het lopend Stadsnieuws en ſoortgelijke kleinigheden is afgelopen, zich aan de ſpeeltafel ſchikt, en met het ſpel den verveelenden tijd doorbrengt? ——

DER-

*

DERDE HOOFDSTUK.

Wij gaan thans over tot het beſchouwen van die volks-deugden en ondeugden, welke met het ligchaams-geſtel en het klimaat in naauwe betrekking ſtaan.

In het III. Boek 2 Hoofdstuk hebben wij aangewezen, hoe het meest-heerſchende temperament van onze *Nederlanderen* naar het *phlegmatike* overhelt, en tevens in het daar op volgende Hoofdſtuk opgemerkt, dat onze luchtsgeſteldheid niet zeer voordeelig te ſchatten is; wij zeiden, dat de zedelijke toeſtand, die door beiden te weeg gebracht wordt, zeer onderſcheiden kan wezen, naar mate van andere van buiten aankomende omſtandigheden, van den Godsdienst of regeerings-vorm.

Om dit te duidlijker te verſtaan, heeft men ſlechts te overweegen, hoe naa de deugden en ondeugden aan elkanderen grenzen, zoo na, dat men de ſcheidpaalen van beiden naauwlijks weet te onderſcheiden. —— Nederigheid, en zelfsverloochening wordt ligt laaghartig- en ongevoeligheid; kennis van zijne waarde, en betaamlijke eigenliefde verändert ligt in hoogmoed en eigen waan — geduld en taaïe lijdzaamheid, grenzen na aan ſlaaffche gezindheid, en liefde tot rust aan traage werkloosheid, en dus

met

met de meeſte deugden en ondeugden. —— En dat dit bijzonder eigen is aan den zedelijken toeſtand, welke den *Phlegmatiken* kenmerkt, is zeker —— Hier van, dat het *Phlegmatiek* geſtel der *Nederlanderen*, onder den invloed der deugd, ten tijde onzer voorvaderen veele goede en lofwaardige hoedanigheden voortbracht, terwijl, die veêrkracht verſlapt zijnde, of geheel ophoudende te werken, de beſchouwer van *Nederlands* zedelijken toeſtand de deugden mist, en bijna alleen de ondeugden waarneemt.

Dat wij hier niet te ſterk ſpreken, zal ons terſtond blijken, zoodra wij in bijzonderheden komen.

Hoe edel is de tekening, welke TACITUS ergens geeft, van de bewustheid van hunne waarde, welke twee *Frieſche* afgezanten VERRITUS en MALORIX eens openbaarden, aan het Hof van den *Roomſchen* Keizer NERO —— zij werden in den Schouwburg van POMPEJUS geleid, om daar eene vertooning van de Roomſche grootheid te aanſchouwen. Hier zaten de *Friezen* ledig rondsömme te zien; want in 't ſpeelen, waar van zij geen verſtand hadden, vondenze ook geen vermaak. Zij vraagden ondertusſchen die genen, welken hen geleidden, naar de perſoonen, die in 't ruim zaten, naar het onderſcheid des rangs, wie de Ridderſchap, en waar de Raad ware? eindelijk zagen ze eenigen,

gen, in uitheemsch gewaad, in de zetèls der Raadspersoonen zitten, en gevraagd hebbende, wie dezelven waren, kregenze tot antwoord, dat men deze eer bewees aan gezanten van volken, die, in dapperheid en vriendschap jegens de *Romeinen*, uitstaken: *Generlei menschen*, riepen ze daar op uit, *gaan de Germaanen in wapenen of trouwe te boven.* —— Zulke edele bewustheid van zich zelven betaamt een edel en deugdzaam volk! —— Deze was ook eigen aan onze deftige voorvaderen in de beide voorige eeuwen van ons Gemeenebest, en niemand kon ze euvel nemen, daar hunne volksdeugden, die hen recht tot deze verhevenheid van Geest gaven, openbaar waren ——

De eigenliefde is over het gemeen aan de stervelingen in eene grooter of kleiner mate eigen, bijzonder vloeit uit het *Phlegmatieke* gestel voort, eigenliefde in een' vrij hoogen trap te bezitten; doch zoodra deze zelfsliefde gepaard gaat met onkunde en domheid, en ontbloot is van waare verdienste, ontaart zij in waan en hoogmoed —— en hoe belagchlijk ook zoodanige eigenliefde in een bijzonder persoon, of in een gantsch volk zijn moge, echter zijn de *Nederlanders* daar van, over het geheel genomen, geenszins vrij te spreken.

De *Nederlanders* zijn over het algemeen schrander genoeg, om de gebreken, die onder

hun plaats hebben, te bezeffen, wanneer zij voor hunne aandacht gebracht worden, ondertusſchen vindt men helaas! bijna geen mensch, die ter verbetering van dezelven zijne pogingen aanwendt — zeker wijsgeer ſchrijft dit toe aan de eigenliefde, welke hen bezielt, en van welke hij dus ſpreekt.

„ De *Nederlanders* hebben een gebrek, 't welk onder hun bijna algemeen is, dat zij door eene al te groote eigenliefde vervoerd, de gebreken van zich zelven geheel over het hoofd zien, en die op eene zeer behendige wijze tot andere perſoonen weten over te brengen. — De proeven, die mij van deze waarheid overtuigd hebben, zijn deze navolgende.

„ Een jong vriend, die met menigvuldige gebreken behebt is, las ik onlangs met opzet eenige bladzijden voor, uit de hekelſchriften van RABENER, waar in zijn karakter met zulke levendige kleuren werdt afgeſchilderd, dat er aan het hoofd niets dan zijn naam ſcheen te ontbreken.

„ Doch men zou zich voorzeker niet van lagchen hebben kunnen onthouden, indien men gehoord hadt, hoe vlug en vaardig hij was, om voor ieder gebrek één van zijne goede vrienden uit te vinden, en tot een voorbeeld bij te brengen, zonder dat het hem ſcheen te binnen te komen, om ook ééns tot zich zelven

te

te keeren; — daar ik volſtrekt verzekerd ben, dat hij niemand kon uitdenken, die, in alle deelen, zoo volmaakt met de juiste tekening van RABENER overëenkwam, als hij zelve.

„ Wanneer men het waagt, om aan een huis, daar de weelde volmaakt op den troon zit, en daar de kinderen van den kleinſten tot den grootſten even als komedianten gekleed zijn, wanneer men het waagt, zeg ik, om zich daar tegen de weelde als het bederf van volk en zeden vrijmoedig uit te laten, zullen alle de huisgenooten uwe gezegden volmaakt toeſtemmen, en zelfs uwe aanmerkingen met hunne gepaste bijvoegzelen vermeerderen, zonder dat iemand van hun ſchijnt in den zin te komen, dat zij ook rijklijk daar aan ſchuldig zijn, en dus zoo ſterk als iemand tot bederf van hun vaderland medewerken.

„ Eene Juffrouw, die zich geheele uuren voor een ſpiegel bezig houdt met kleeden, kappen, en de juiste plaats voor een moesjen op het aangezigt te bepaalen, zal in een gezelſchap zeer geregeld over *verwaarlozing van den tijd* medepraaten, verſcheiden van haare kennisſen als daar aan ſchuldig veröordeelen, zonder ééns de hand in haaren eigen boezem te ſteken, of met behoorlijke onzijdigheid haar eigen gedrag te overweegen."

Dat deze ſchrijver de waarheid zegt, in het geen hij van de eigenliefde der Nederlanderen ſchrijft, zal wel waar zijn, doch als hij daar uit alleen wil afleiden de ongeneigdheid der Natie, om de gebreken, die haar aangewezen worden, of die zij in zich zelve erkent en algemeen belijdt, te verbeteren, zal hij, mijns achtens, voorbij gezien hebben, dat de liefde tot rust, die in eene vadzige traag-en lusteloze werkloosheid verbasterd is, ook tot dit gebrek der Natie het haare toebrengt, doch van deze traag-en lusteloosheid zullen wij in het vervolg ſpreken.

Ten opzigte der eigenliefde voegen wij er dit bij; dat dezelve zich aan het oog van allen openbaart, wanneer men ſlechts in aanmerking neemt het gedrag onzer kerkgangeren, ook der ijverigſten onder dezelven — laat den Predikant eene beſtraffende leerreden houden, laat hem onderſcheiden toepaſſen, gelijk men het noemt, wat meent gij, dat de Toehoorer aan zich zelven zal denken? niets min dan dit. — Elk ziet op zijnen buurman, elk denkt bij iedere beſtraffing eener ondeugd aan eenen zijner bekenden, en elk vergeet zich zelven.

Zoodanige eigenliefde brengt waan, trotschheid, hoogmoed, verächting van anderen, als eene vruchtbare moeder voort. — En zijn niet veeläl de *Nederlanders* met deze ondeugden

den beſmet? Wien is het onbekend, welke zelfsverbeeldingen in *Nederland* gekoeſterd worden! Hoe veel ſtaats wordt er bij voorbeeld, niet gemaakt op het *Hollandſche* geld! Hoe menigmaal hoort men niet de *Nederlanders* hunnen waan te kennen geven, dat *Nederland* door zijn geld den gewigtigſten invloed op *Europa* heeft, terwijl zij andere volken klein en gering ſchatten, en zich even daardoor niet zelden bij vreemden beſpotlijk maaken.

Is het deze waan en hoogmoed, uit zelfsliefde geboren, niet, die zoo veelen van onze landgenooten op ingebeelde kunde en wetenſchap doet ſtoffen! waar door een ongebaarde jongeling, die pas het ſchoolſtof heeft afgeſchud, zich wijzer waant dan zijne leermeesteren? Waar door een Katechizeermeester, omdat hij een weinig meer denkt te weten, dan een gemeen lidmaat der kerk, in zijn eigen oog een groot Godgeleerde is, in ſtaat, om tegen *Socinianen*, *Arminiäänen*, en welke ketters hij meer ontdekt, te ſtrijden, altijd van de overwinning verzekerd, omdat hij, door zijne eigenliefde en waan aangevuurd, zich verbeeldt, de gantſche Godgeleerdheid te hebben uitgeput. —

Deze eigenliefde en waan is tevens weder de bron van die ſtijfhoofdigheid, welke aan veelen onzer landgenooten eigen is, waardoor zij éénmaal aan zeker gevoelen vastgehecht

daarbij ook blijven tegens de klaarſte en overredendſte bewijzen aan —— op zekeren tijd ondervond ik daar van een allerſterkſt voorbeeld; met wijlen den Profeſor CURTENIUS op zijne eerſte ſtandplaats *Durgerdam*, eenen deftigen grijsaard, die ouderling van die gemeente geweest was, bezoekende, noemde deze onder het praten de tegenwoordige eeuw de zeventiende eeuw, een van ons beiden beduidde hem, dat de tegenwoordige de achttiende eeuw was, maar dewijl hij ze één de zeventiende hadt genoemd, hieldt hij ſtijfhoofdig ſtaande, ze te recht dus genoemd te hebben, en niettegenſtaande wij hem op het duidelijkst van het tegendeel overtuigden, echter moeſten wij ten laatſten af- en hem zijn gezegde laten behouden. —— Zeker een treffende blijk van ſtijfhoofdigheid uit waan en eigenmin ontſtaande.

Hoe minder omgang en verkeering ſommige oorden van *Nederland* met vreemdelingen hebben, hoe meer men deze eigenliefde en waan bij hen zal ontdekken, welk zeker ook de reden is, waarom men algemeen klaagt over deze ſtijfhoofdigheid bij de *Noordhollanders*, de *Zeeuwen*, de *Friezen*, en andere afgelegene gewesten en plaatzen.

Hoe gemaklijk echter zouden deze gebreken weder te herſtellen zijn in de oude deugden onzer

zer voorvaderen, gelijk zij daar van proeven hebben gegeven, indien slechts de kennis onder onze Landgenoten uitgebreid, en zij op voortreflijke voorwerpen bepaald wierden ——

O *Nederlanders!* indien gij waarlijk een verlicht, een vrij, een deugdzaam volk zijt, indien gij hier van gevoel en zelfsovertuiging hebt, dan zal het bezef uwer waarde, uwer uitmuntendheid, uwe eigenmin verëdelen en verhoogen! Wie zou u dan den roem weigeren of onthouden, die aan zoodanig volk toebehoort, en die verlichting, en deugd altijd verzelt? —— Dan, maar ook eerst dan zullen vreemdelingen u in waarheid achten, u eerbied toedragen, en gij zult die plaats hernemen onder de volken van *Europa*, welke uwe voorvaders hebben bekleed, en die gij door uwen ongegronden waan, en ijdelen hoogmoed vergeefsch poogt te handhaaven, terwijl gij integendeel even daardoor in het oog der wijzen en verstandigen laager daalt.

Misschien zal iemand mijner lezeren eene tegenstrijdigheid meenen te ontdekken, tusschen het geen ik hier van de eigenliefde, waan, zelfsverbeelding, en hoogmoed der natie schrijve, en tusschen het geen in het voorgaande *eerste Deel* gezegd is van de laage zucht ter navolging, welke zich in de *Nederlanderen* vertoont met betrekking tot de klederpracht, de

mode, de weelde en dartelheid, over welke alle waare beminnaars van het Vaderland treuren, en waar uit zij de heillooste gevolgen duchten, dat echter beiden waarlijk plaats heeft, zal niemand, die in den zedelijken toeſtand der natie eenigzins kundig is, ontkennen kunnen, en hij, die eenige kennis heeft van het menschlijk hart, zal zich deze ſchijnſtrijdigheid ligt verklaaren —— een mensch, of volk, dat met zich zelven is ingenomen, zal natuurlijk trachten, zich boven anderen te doen gelden; gelukkig, wanneer zulks door uitſtekende daaden en prijswaardige deugden en hoedanigheden kan geſchieden, doch, als wij ſtellen, dat zoodanig mensch of volk te zwak, of te lusteloos wordt, om zich door dezen te verheffen, zal het, ten einde zijnen waan te koeſteren, zich vergaapen aan uiterlijkheden, en kans ziende, om daar in nog iet te doen, terwijl tevens zijn gemak en traagheid gekoeſterd wordt, en het hem weinig moeite kost, in dezelven voorrecht zoeken — zie daar! de waare bron, waaröm de *Nederlanders*, hunne veêrkracht verloren hebbende, die hen tot gewigtige ondernemingen in ſtaat ſtelde, nu de weelde en pracht van uitheemſche natiën geern navolgen, om zich door dat ſchitterende aanzien te geven; waar bij komt, dat deze pracht en weelde een gevolg zijn van de rijkdommen, en welvaart, die onze wak-

wakkere voorvaderen zich door hunnen vlijt, arbeidzaamheid, ſpaarzaamheid en matigheid hadden verworven, en die wij, hunne nakomelingen, hebben willen genieten, hoe zeer ook tot ons eigen nadeel, terwijl de grootere mate van eigenliefde en zelfsbehagen haaren grondſlag heeft in het *Phlegmatiek* temperament, dat aan de *Nederlanderen* over het geheel eigen is.

Deze eigenmin en waan, gepaard met de eigenäartige traagheid der *Phlegmatieken*, brengen ook die verkleefdheid aan oude gebruiken en gewoonten voort, welke in de *Nederlanderen* zoo zigtbaar is, dat zij zich op generleië wijze ligt van oude gewoonten laten aftrekken. Ik zal mij hier ſlechts tot een voorbeeld bepaalen, de gewoonte naamlijk, om de dooden in de kerken te begraaven, het welk onze opmerking genoeg kan bewijzen ——

Onbegrijpelijk is het, dat eene verkleefdheid aan de oude gewoonten, die toch dikwijls enkel uit bijgeloof ontſtaan zijn, gelijk deze gewoonte, om de dooden in de kerken te begraaven, zich zoo hardnekkig kan ſtaande houden —— van alle beſchaafde volken der oudheid vindt men, dat hunne begraaf-plaatzen buiten de ſteden waren, eerst toen het Christendom met bijgeloof beſmet werdt, begon men, uit eene ſoort van hoogächting, dit te vergunnen aan Bisſchoppen, en andere geestelijken,

als ook aan de Stichters en begunſtigers van eene kerk, vervolgends werdt aan de zoodanigen, die door een voorbeeldig en heilig leven die eere ſcheenen verdiend te hebben, toegeſtaan in de kerk begraven te worden; tot dat de geeſtelijkheid daar in allengs gemaklijker wordende, zulks naderhand voor een prijsjen aan dezen en genen, die het betaalen kon, verkocht —— het geen eindelijk tot een algemeen gebruik is overgeſlagen —— zelfs maakte het bijgeloof onderſcheid tusſchen grafplaatzen en grafplaatzen in eene kerk —— die het dichtſte bij het altaar waren, werden meest gezocht, en voor heiliger of eerwaardiger gehouden.

En ſchoon het licht der waarheid, in laater tijden door de dikke duiſternis van domheid en bijgeloof weder is doorgebroken, echter is deze dwaaze gewoonte niet weggenomen, maar blijft in deze zoo verlichte dagen onder een verlicht volk nog ſtand grijpen; zelfs worden de grafplaatzen, graven of kelders, duurer betaald, die dichtst bij den predikſtoel zijn, dan die bij ééne der kerkdeuren of langs den muur der kerk in den omtrek gevonden worden, welke meestäl beſtemd blijven voor kerkgraven, waar in zulken worden bijgezet, die geen eigen graf hebben. —— Het is ondertusſchen niet vreemd gedacht, dat de voordeelen, welken de ker-

kerken uit deze gewoonte trekken, veel toebrengen tot in ſtandhouding van dit gebruik, nogthans zou het van zelf vervallen moeten, indien de *Nederlanders* niet tot bijgeloovigheid toe gehecht bleeven aan hunne gewoonten.

Vruchteloos hebben verſtandige mannen geheele verhandelingen geſchreven, om deze gewoonte, uit welke zoo veel nadeels voor de gezondheid der levenden geboren word, te beſtrijden —— deze verhandelingen hebben geen beter lot ondergaan, dan datze gelezen, goedgekeurd, misſchien bewonderd, en vervolgends in de boekerijën geplaatst zijn, zonder dat men zich heeft laten beweegen, om werkzame middelen te gebruiken, ten einde die dwaaze gewoonte voor eene betere te verwisſelen, niettegenſtaande men algemeen de noodzaaklijkheid dezer verbetering ſchijnt te begrijpen.

Het is waar, dat hier en elders, bij voorbeeld, buiten *'s Hage* tusſchen te duinen, buiten *Utrecht* te *Zuilen* enz. door vermogende familiën begraafplaatzen zijn aangelegd, doch dewijl dit ſlechts bijzondere begraafplaatzen zijn, en misſchien de eerzucht ruim zoo veel deel daar in gehad heeft, als de edeler zucht, om een goed voorbeeld te geven, heeft dit geene navolging gevonden, even min als het voorbeeld van eenige weinige menſchenvrienden, die uit een zuiver beginſel bevolen hebben, dat

men

men hunne ontzielde ligchaamen buiten de ſteden zou ter aarde beſtellen, ten einde zij, die in hun leven niemand laſtig, maar allen voordeelig poogden te zijn, ook na hunnen dood geen nadeel zouden veröorzaaken.

Met dit begraven der dooden in de kerken gaat nog eene gewoonte gepaard, in welke ijdelheid en hoogmoed zich niet weinig vereenigen —— in veele ſteden zijn de kerken verfierd — liever ontluisterd — met eene menigte wapenborden, die in ſommigen zoo menigvuldig zijn, dat zij de kerk verduisteren, en het licht uitſluiten, maar ook het geluid van den leeraar verhinderen, hem het ſpreken ongemaklijk, en den toehoorer het hooren moeilijk maaken — indien een man van verdienſten, die het vaderland, of de kerk, of de gantſche maatſchappij weldaaden hadt bewezen, en door zijn voorbeeldig leven de nakomelingſchap ter navolging kon opſpooren, op eene bijzondere wijze met zulke of dergelijke gedachtenis vereerd werdt, ten einde zijn naam en deugden te vereeuwigen, niemand zou het kunnen afkeuren, maar wat komt het in de kerk te pas, hoe behoort het tot de plaats van den Godsdienst, wapenſchilden op te hangen, ten grootſten deele van lieden, van welken het bord niets kan melden dan het wapen en de kwartieren van hun aanzienlijk geſlacht,

ſlacht, en dat zij geleefd hebben en geſtorven zijn?

Dwaaze mensch! Die nog zelfs na uwen dood, in het ſtof, waar rang, geboorte, en aanzien een einde nemen, waar de beenderen van den regent niet kunnen onderſcheiden worden uit die van den armſten burger —— in het ſtof, waar de moeilijkheden ophouden, die de menſchen elkanderen in dit leven veröorzaakt hebben, de tekenen van uwen waan en trotschheid wilt vertoonen, niet gedachtig, dat alleen weldaadige verrichtingen, deugden en godzaligheid volduuren, na dat dit leven een einde heeft genomen, en dat alleen de werken van godsvrucht, deugd, en menschlievendheid den waaren Christen ook in de eeuwigheid navolgen en verzellen. ——

Doch keeren wij nog eens te rug tot de uitwerkzelen der eigenliefde. Niettegenſtaande de Eigenliefde, uit hoofde van het Phlegmatiek ligchaams-geſtel ook bij onze voorvaderen plaats greep, werdt dezelve bij hun vaak tot eene deugd gemaakt, door dien zij beſtuurd werdt door Vaderlands-liefde, om ten nutte van het algemeen Vaderland werkzaam te zijn, zijnde elk voor zich moedig op den roem van een *Nederlander* te wezen, doch onder elkanderen waren de bewooners van dit land gul, gemeenzaam, en nederig, verre af van alle

pracht

pracht en verwaandheid. —— Hoe wenschte ik te kunnen getuigen, dat hier omtrent geene verändering ware voorgevallen! Maar wie de waarheid hulde wil doen, moet erkennen, dat de gedaante der zaken geheel is omgekeerd. — Naar evenredigheid, dat de roem der *Nederlanderen* gedaald is bij de volken van *Europa*, naar die evenredigheid ſchijnt de hoogmoed in het hart der inwooneren toegenomen te wezen. — Ik ſpreek hier niet weder van de *luxe* en pracht, welke zich in het huishouden, in kleederen, in levenswijze, en ſoortgelijke vertoont, daar van is op zijne plaats genoeg gezegd, maar van den hoogmoed, dien men vertoont in zijne denkwijze en omgang met zijnen medeburger, bijzonder die van geringer ſtand of min vermogend zijn. —

Hoe weinigen zijn er, die op deugd en verdienſte roem kunnen dragen! —— Hoe weinig worden dezen in *Nederland* geacht en aangemoedigd! —— Men verheft zich op geboorte, op rang, op rijkdom, en rekent zich uit dien hoofde onder de *fatzoenlijke* wereld. Niet alleen, dat er weinig of geene verkeering of betrekking plaats heeft tuſſchen de voornaame lieden en lieden van den Burgerſtand, gelijk wij in het *Hoofdſtuk* over de *verkeering* en *ſamenleving* gezien hebben, maar veelen behandelen den burger met eene minachting, en norsch-

norschheid, die genoegzaam te kennen geeft, dat zij zich voor een edeler ſoort van wezens houden dan andere menſchen. Ter naauwernood verwaardigen veelen den deftigen burger met een antwoord, wanneer zij hem op openbare plaatzen ontmoeten, zij vermijden hem, en wanneer zij hem te ſpraak moeten ſtaan, willen zij alle wegvoeglijkheid niet met voeten treden, zoo zijn hunne woorden afgebroken, hunne houding is ſtroef, en zij doen alle pogingen, om hem op eenen verren afſtand te houden, en hem eerbied en ontzag voor zich in te boezemen. —— Toen wij van de *opvoeding* handelden, hebben wij reeds aangemerkt, hoe men dezen hoogmoed den kinderen zelfs inprent, en hoe dezelve wordt aangekweekt door de meer en meer de overhand nemende gewoonte, om hen van de ſchoolen te onthouden, en eene opvoeding in huis te geven, daar zij niemand kennen ieeren, dan het huisgezin, en dus in zich zelven eindigen, zich zelven tot het middenpunt van alle hunne gedachten en werkzaamheden ſtellen.

Zoodanige zelfsverbeelding kan de menſchenkenner en Wijsgeer eenigzins inſchikken, zo zij ooit te verſchoonen is! in lieden, die wezenlijk van geboorte zijn, op welken de roem en verdienſte der voorvaderen nog glans verſpreidt, ſchoon lieftalige vriendelijkheid, en deftige

tige gemeenzaamheid zelfs den hoogſten en oudſten adel nooit kan benadeelen, maar dien integendeel tot een ſieraad ſtrekt, en liefde en genegenheid te weeg brengt, maar hoe diep is men vervallen, wanneer in een vrij Gemeenebest, daar alle Burgers in gelijke betrekking tot het Vaderland ſtaan, daar alleen verdienſte en bekwaamheden rang moesten verſchaffen, ſommigen, die eerst onlangs uit het ſtof verheeven zijn, zich aanmatigen, om hunnen medeburger, die hen in bekwaamheden en deugden evenaart, misſchien zelfs overtreft, en in het oog van het Opperwezen en van den wijzen boven hen uitmunt, over ſchouder aan te zien.

Door eene verkeerde opvoeding en valſche grondbeginſelen is deze dwaaze hoogmoed bijzonder het eigendom van veele aanzienlijke vrouwen, die van burgervrouwen niet dan vernederende denkbeelden koeſteren, en zich wel wachten zouden, om op eenige wijze met dezelven gemeenzaam te wezen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Onder de eigenſchappen, welke een *Phlegmatiek* Temperament met zich voert, is geduld en taaïe lijdzaamheid, doch deze, ontaardende, wordt eene ongevoeligheid, die geheel voor het edele en ſchoone onvatbaar wordt, en alles zelfs vernederingen en mishandelingen zich laat welgevallen. — En welke met hetzelfde recht, waarmede de eerstgemelde onder de lofwaardige deugden gerekend worden, geplaatst wordt op de lijst der ondeugden, welke een volk verlaagen, en van zijnen roem berooven. — Geduld en lijdzaamheid kunnen met werkzaamheid en ijver gepaard gaan, maar ongevoeligheid verſlapt de veêrkracht der natiën, en maakt haar onbekwaam tot het ondernemen van zulke handelingen, door welken een land, als *Nederland*, dat zijn' geheele welvaart verſchuldigd is aan de arbeidzaamheid en vlijt zijner burgeren, alleen kan ſtaande blijven.

O *Nederlanders!* eertijds waart gij een nijver volk, den werkzamen bijën gelijk, die uit elke bloem honig puuren, en ſteeds in hunne korven arbeiden ten nutte van zich zelven en van het menschdom. — Geene gevaaren, geene moeilijkheden waren in ſtaat, om u van gewigtige en voor u zelven en het Vaderland

voordeelige ondernemingen af te ſchrikken, geene zeeën waren zoo uitgeſtrekt, of gij ondernaamt ze te beploegen met uwe ſchepen, om den koophandel en zeevaardij uit te breiden. — Noeſtige handen bouwden t'huis het land, of werkten aan fabrieken en trafieken, welker bloei elken burger ja zelfs den gemeenen man het leven genoeglijk deedt ſlijten, dewijl hij daar door zijn beſtaan had, en eigen brood kon eten. — Het geduld en lijdzaamheid aan uw karakter eigen, beſteeddet gij, om alle ongemakken en wederwaardigheden met taaie ſtandvastigheid en een effenbaar gemoed te verduuren, tot dat gij het doel, dat gij u voorſtelddet, bereikt hadt; tachtig jaaren lang weerſtondt uw geduld den felſten oorlog met alle deszelfs rampen, onder voor- en tegenſpoed, tot dat eindelijk de bevestiging uwer vrijheid uwe volſtandigheid bekroonde! — Maar hoe is thans uwe veêrkracht verſlapt, uwe arbeidzaamheid verdweenen, en in eene gevoeloosheid zonder wedergade, veränderd! — Gij ziet — elk uwer klaagt 'er over — den koophandel kwijnen, neeringen en handteeringen vervallen, zeevaardij verminderen, armoede en gebrek de overhand nemen, en hoe veelen, die zich des weinig bekreunen, de rampen en het verval des vaderlands zich niet aantrekken, noch aandoenlijk zijn voor de zuchten hunner me-

medebroederen. —— O wanneer eéns dit verval des lands zoo verre ging, dat uwe zeehavens ledig waren van ſchepen, dat uwe koopſteden tot visſchersdorpen wederkeerden, en dat *Nederland* weder, gelijk in de oudſte eeuwen, een land wierdt van poelen en moerasſen, hoe zoudt gij u dan, indien gij dit beleefdet, beklaagen, hoe zouden na uwen dood uwe Nakomelingen dan vervloeken, uwe ongevoelige onlandoenlijkheid vervlocken, gij, die nu wel te vrede zijt, indien gij uwe pijp en uwe *goede ſlesch*, zoo ſpreekt gij immers? behouden moogt!

Gij bemint de rust, ik weet het, de rust is aangenaam voor elken *Nederlander*, maar welke rust? —— vrede, ongeſtoorde bezitting van zijne eigendommen, doch niet eene werkloze vadzigheid, en deze is misſchien het geen gij onder dien naam begrijpt, doch door welke gij, zoo veel in u is, het vaderland een onberekenbaar nadeel veröorzaakt. —— Daar zijn onder ons veele Kapitalisten, die van hunne interesten min of meer onbekrompen leeven, en verders niets doen, indien dezen ééns beſlooten, om werkzame leden der maatſchappij te worden, en in plaats van door geldleeningen andere volken te ſtijven, en in ſtaat te ſtellen, om hunnen handel uit te breiden ten nadeele van *Nederland*, of hunne magt te vergrooten, waar-

door zij geducht kunnen worden, een gedeelte van hunnen rijkdom te beſteden, om arbeidzame handen aan het werk te helpen, of het koopbelang van nijvere handelaaren te ſchraagen, hoe veel goeds zouden zij kunnen ſtichten! — Dan zou het geld weder in omloop komen, het welk nu zich op eenen hoop verzamelt, het welk in het Staatsligchaam ſoortgelijke onheilen veröorzaakt, als de volheid van bloed in een gedeelte des ligchaams, terwijl de overige leden van gebrek kwijnen, waardoor het gantſche ligchaam voor ziekte, ja voor den dood en het verderf blootſtaat. —

Door dit gebrek trouwens wordt de burger en gemeene man van dag tot dag ongevoeliger, en door die ongevoeligheid ſlaafachtiger van aard en gedrag. — De hoop op verbetering zijner omſtandigheden opgevende, laat hij de handen ſlap hangen, wordt laag van geest, en wordt door geene edele eerzucht en gevoel zijner waarde aangeprikkeld. — Hoe menig burgerman, die thans laag bukt, om een ambtjen, het welk voorheenen naauwlijks door den geringſten werdt aangenomen! Hoe veele beledigingen, hoon, verachting duldt hij, als ongevoelig, indien hij ſlechts ſlaagen mag in zijn oogmerk! — Hij zou misſchien, ware hij ijverig werkzaam, kende hij grootmoedigheid, nog zich zelven kunnen onderhouden, maar luste-

loos-

loosheid en traagheid heeft bij hem de overhand gekregen, en kan hij een ambtjen bejaagen, daar hij een beſtaan van kan hebben, hij zal dit verkieslijker achten, al moet hij in hetzelve van anderen afhangen, dan dat hij door arbeidzaamheid zijne onäfhanglijkheid zou handhaaven.

En hoe laag is ons gemeen vervallen! Hoe zondigt het op de inrichtingen van liefdaadigheid, die in *Nederland* zoo menigvuldig zijn! alömme klaagt men over gebrek van gelegenheden om de kost te kunnen winnen, en tevens klaagt men alömme over gebrek aan handen! De landman heeft handen, arbeidzame handen, nodig, en kan geene daglooners bekomen. De nog overige fabrikeurs in ons land en in de binnenſteden klaagen over gebrek aan goede en ijverige werklieden, onze zeevaardij heeft ſteeds den toevoer van vreemdelingen nodig, en kan ter naauwer nood de nodige manſchap ter bemanning der ſchepen bekomen? Van waar dit alles? Immers van de traagheid en werkeloosheid, waartoe ons volk, over het geheel geſproken, vervallen is.

Indien eens de geest van naarijver, van betaamlijke eerzucht de *Nederlanderen* weder aanvuurde, indien elk voor zich van de laagſte tot de hoogſte klaſſen, in alle levens-ſtanden, de oude arbeidzamheid begon te oefenen, dan was 'er,

hoe zeer ook alles kwijnt, nogthans uitzigt, dat dat geduld, die aanhoudendheid, die onvermoeide doorzetting, waartoe de *Nederlanders* boven alle andere volken geſchikt, en als van natuure aangelegd zijn, het geen vervallen is, met den tijd herſtellen, den voorigen welvaard, die geweken is, wederbrengen, en den ondergang van *Nederland* verhoeden zou! — Zoo ergens, in *Nederland* is de Spreuk waarheid: *de hand des vlijtigen maakt rijk!*

*

VIJF-

*

VIJFDE HOOFDSTUK.

Ten allen tijde zijn de *Nederlanders* vermaard geweest door de deugd van menschlievendheid; menigvuldig zijn de geſtichten der mildaadigheid in alle de *Nederlandſche* gewesten en ſteden; en in geen land der wereld vindt de armoede zoo véele onderſteuning en daadlijke hulp —— zelfs zijn ten allen tijde aanzienlijke geldſommen beſteed, om verdrukte en ongelukkige vreemdelingen, bijzonder zulken, die om den godsdienst, welken zij belijden, wederwaardigheden ondergaan, of gebrek lijden, te bezorgen. —— Om niet te zeggen, dat *Nederland* altijd de ſchuilplaats was der verdrukten, welke een gul onthaal aanbiedt aan alle vreemdelingen, die tot de menschlievendheid der *Nederlanderen* den toevlucht nemen. ——

Deze menschlievendheid is zoo kenbaar en onloochenbaar, dat zelfs, wanneer de ijver van den Redenaar op plegtige Boetdagen hem de zeden van *Neêrlands* volk als geheel verbasterd deedt beſchouwen, deze zorg voor de armen nog ſteeds eene uitzondering maakte, en geteld werdt onder *de goede dingen, die in ons* Juda *gevonden worden.*

Daar wij den zedelijken toeſtand der *Natie* beſchouwen, mogen wij derhalven dit onder-

werp niet met ſtilzwijgen voorbijgaan. —— Wij zullen echter de twee volgende ſtukken wel moeten onderſcheiden ; de menschlievendheid der *Nederlanderen* en hunne handelwijze omtrent vreemdelingen.

Misſchien zal iemand een contraſt vinden tusſchen het geen wij van de *onäandoenlijkheid* der *Nederlandſche* natie gezegd hebben, en tusſchen deze liefdaadigheid jegens armen en noodlijdenden, welke wij hier in haar prijzen, doch zijne bevreemding zal dra bedaaren, wanneer hij bedenkt, uit hoe verſchillende bronnen deze liefdaadigheid bij den mensch, wiens hart diepten heeft, welke niet ligt te peilen zijn, kan voortvloeiën.

De liefdaadigheid en het werkzaam medelijden jegens een ongelukkig voorwerp heeft eene zuivere bron, wanneer zij waarlijk medelijden mag heeten, wanneer wij deelnemen, hartlijk deelnemen in de rampen en wederwaardigheden van onzen natuurgenoot, omdat hij een mensch is, wiens leed wij trachten te verzachten, wiens heil wij pogen bewerken —— dan heeft eene edele grootmoedigheid plaats, eene liefdegezindheid, welke den mensch tot het waare beeld maakt van zijnen Hemelſchen Vader, den liefderijken Weldoener van allen.

Maar de *onäandoenlijke*, en ongevoelige *Phlegmatieke* kan ook liefdaadig zijn, uit eene min zui-

zuivere beweegreden. —— Hij bemint de rust, deze rust wordt geſtoord door het klaagen en jammeren der ellendigen, dit verveelt, en om er zich van te ontdoen, wordt de beurs geöpend, en een aalmoes uitgedeeld. —— Wanneer hier eigenliefde en zelfs-verbeelding bijkomt, wanneer dezen zich voelen ſtreelen, door den lof, welke niet ſpaarzaam aan de mededeelzaamheid wordt geſchonken, en welke voor eene kleine ſomme gelds in *Nederland* op deze wijze verkrijgbaar is, zullen de liefdegaven verdubbeld worden. —— En dat dit wezenlijk het geval is met veele *Nederlanderen*, leert ons, dunkt mij, klaar, de gewoonte, om op de jaarlijkſche Bededagen door den druk gemeen te maaken de ſomme der liefde-giften, die in de openbare kerken verzameld zijn, welke zelfs in ſommige ſteden meer bijzonder worden aangekondigd, hoe veel bij elken Predikant verzameld is. Deze gewoonte, die in zich zelven zeer ongerijmd is, en volſtrekt ſtrijdig met die les van den Zaligmaker, dat wij onze aalmoeſſen in het verborgen zullen doen, en dat, bij werken van liefdaadigheid, onze linkehand niet behoort te weten, wat de rechte doet, heeft ongetwijfeld haaren oorſprong, en blijft daarom aanhouden, omdat men een zekeren naarijver beſpeurt tuſſchen de onderſcheiden gemeenten der ſteden, om in den roem van mildaadigheid

uit te munten boven anderen, ja zelfs eenen naarijver in dezelfde gemeenten, tusschen de leden, om bij de door hun begunstigde predikanten de hoogste liefdegift te doen verzameld worden. ——

Hier mede wil ik echter de liefdaadigheid der *Nederlanderen* niet verkleind, noch de Natie den roem, dien zij waardig is, ontnomen of verminderd hebben; alleen strekt mijne aanmerking, om de schijnbare strijdigheid, welke zich hier voordoet, weg te nemen, en tevens kan dezelve dienen, om de groote verbeelding, welke niet weinigen onzer Landgenooten zich vormen, van de waarde der milddaadigheden in het oog der Godheid, te maatigen, alzoo wij steeds behooren te bedenken, dat God niet zoo zeer op het uitwendige der daaden ziet, gelijk wij menschen gewoon zijn, voor wien het hart onkenbaar is, en de bron der daaden zich dikwijls verschuilt, maar dat Hij, de Alwetende, oordeelt naar het beginzel, waar uit, de wijze hoe, en het oogmerk, waarmede wij onze deugdzame handelingen verrichten.

Bij het gezegde verdient nog het volgende gevoegd te worden. —— Dat zekere hoogmoed en ijdelheid in dit stuk bij veelen plaats heeft, kan ook daar uit blijken, dewijl er plaatzen in *Nederland* zijn, waar men aanzienlijke gestichten heeft opgerecht, met alle uiterlijke pracht

en

en ſchoonheid opgebouwd, om daar in armen en behoeftigen te huisvesten, alſchoon men op dezelve plaatzen ſlegts één of anderen armen en behoeftigen heeft, dien men daar in kan huisvesten, zoodat een zoodanig ruim en prachtig gebouw genoegzaam enkel door een' binnenvader en moeder met derzelver bedienden bewoond wordt. — Kan men van zoodanige onderneming wel andere reden opdelven, dan zeker beginzel van hoogmoed, om het vermogen en de rijke liefdaadigheid van zulke plaatzen ten toon te ſpreiden? —— Ten ware men dit voor eene voorzorge wilde nemen, tegen eenen toekomenden tijd, doch zal dan niet de wensch wezen van alle *Nederlanderen*, dat men nooit zoodanige gebouwen op die plaatzen zal nodig hebben, maar dat zij integendeel blijven welvaaren, zoodat elk der ingezetenen daar zijn eigen brood kan eten? — Men overwege zelfs, of niet juist door dergelijke overdaadigheid de traag- en werkeloosheid kan worden aangeſpoord? — Hier van ſtaat mij voor, een merkwaardig voorbeeld gelezen te hebben, het welk in zekere plaats of van *Gelderland* of van *Overijſſel* zou gebeurd zijn. — Te dezer plaats was de kas der Diakonie geheel onvoorzien, en hadt geene andere inkomſten, dan de gewoone liefdeverzamelingen, die op den Zondag geſchiedden, zoodat men niet in ſtaat was,

éénen

éénen armen of behoeftigen te kunnen bijſtaan. — Doch de bewustheid, welke de gantſche gemeente hadt van dit onvermogen ſpoorde elk tot vlijt, naarſtigheid en arbeidzaamheid aan, als wetende, geen' anderen toevlucht te hebben dan bij zijne arbeidzaamheid en den zegen van het Opperwezen. Wat gebeurt? zekere aanzienlijke Mevrouw, in de nabuurſchap, maakte bij uiterſten wil, aan de armen-kas van deze plaats een zeer aanzienlijk kapitaal, om dus de Diäkonen in ſtaat te ſtellen, om de noodlijdende armoê bij te ſtaan. — Ondertuſſchen was er in de gantſche plaats ſlechts éene bejaarde vrouw, die ten dien tijde onderſtand verzocht, en nu ook terſtond verkreeg. — En welk was het gevolg van dit ruimer vermogen van liefdaadigheid? Welhaast lieten veelen hunnen ijver zakken, en de armen ſlap hangen, hunne arbeidzaamheid nam zichtbaar af, omdat zij daar op ſteunden, dat er nu een middel was, om gemaklijk, ten koste der armenkas, te kunnen leeven, en thans, zegt het verhaal, is deze plaats, welëer voorbeeldig door de naarſtigheid der bewooneren, en in welke volſtrekte armoede onder de ingezetenen iet onbekends was, vervuld met behoeftigen, zoo zelfs, dat de interesten van het bovengemelde kapitaal ver of na niet toereikende zijn, om allen te kunnen helpen, en de armbezorgers zich meeſtäl in de grootſte ongelegenheid bevinden.

Wan-

Wanneer men wat dieper delft, en omtrent de deugd van waare menschlievendheid zijne waarnemingen bepaalt, vindt men onder de hedendaagsche zeden weinige voorbeelden van dezelve. — Of is dat menschlievendheid, wanneer eene rijke Mevrouw, anders zelfs gezet, om den naam van milddaadig omtrent de armen te hebben, en die door uitmuntendheid in Godsvrucht bekend is, haare bediende, die in haaren dienst ziek wordt, terstond uit haar huis zendt, en, zo de lijderesse geene ouders of nabestaanden heeft, naa het gasthuis laat overvoeren, zonder verders meer aan haar te denken; schoon zij misschien zelve haar geliefd schoothondjen zou oppassen, indien het beestjen ongesteld of onpaslijk ware? — En ontbreekt het wel aan oorspronglijke voorwerpen tot dit *Ideäal*? —

Waarlijk, ik duchte, dat, naar mate de weelde en werkloosheid heeft toegenomen, de waare menschlievendheid naar evenredigheid afneemt, en hoe veel deze deugd, zedert de laatste beroerten verminderd is, verkieze ik liever aan den opmerkzaamen Lezer ter overweging over te laten.

ZESDE HOOFDSTUK.

Onder de voorſchriften der oude wetgevende Wijsheid was bijzonder de gastvrijheid omtrent vreemdelingen. — Deze werdt ten allen tijde als ééne der voornaamſte Maatſchappelijke deugden aangemerkt. —— Deze wordt door het eenparig getuigenis van allen toegekend aan de *Nederlandſche* Natie.

Meer dan eene reden heeft van tijd tot tijd vreemdelingen genoopt, om naa *Nederland* te verhuizen. — De koophandel en de bloei der neeringen lokten arbeidzame lieden, om hier hun fortuin te konnen maaken, het welk aan zeer veelen in de daad gelukt is. — De VRIJHEID in den Godsdienst en Burgerſtaat was echter de voornaamſte zeilſteen, welke een aantal vreemdelingen herwaards trok, welke, in hun eigen land gedrukt door vervolgzucht of door eene *despotieke* regeering uitgeput, onder den lommer der *Nederlandſche* VRIJHEID troost en verkwikking zochten en vonden.

Het belang des Vaderlands geboodt onze voorvaderen, hen met opene armen te ontvangen. — Zij brachten nijvere handen met zich, vestigden zich in onze ſteden, en deeden den bloei der Fabrieken merklijk toenemen, dus

werdt

werdt de gastvrijheid beloond, en *Nederland* hadt reden, om zich geluk te wenſchen, dat het de deugd van herbergzaamheid geöefend hadt.

Ach! waaröm hebben wij moeten beleeven, dat in onze dagen gevallen gebeurd zijn, welke eene aanzienlijke menigte van onze Landgenooten huis en hof, haardſteden en altaaren hebben doen verlaten, die nog in vreemde Landen omzwerven; mijn geest treurt over deze gebeurenisſen, over *Nederland*, het welk thans niet in ſtaat is, om ſoortgelijke ſchokken te kunnen wederſtaan! —

Doch bepaalen wij ons tot ons onderwerp. — Omtrent de vreemdelingen is het gedrag der *Nederlanderen* aanmerklijk, door de ongelijkheid, welke zich bij den eerſten opſlag daar in vertoond. — Wij ſpreken hier van bijzondere perſoonen, om dit te onderſcheiden van de openbare handelwijze omtrent vreemdelingen, waar op de vrijheid, het belang des Vaderlands en de wijze ſtaatkunde invloed heeft. — Aan den éénen kant verneemt men veele voorbeelden van zwervende vreemdelingen en gelukzoekers, die den ligtgeloovigen en onbezonnen *Nederlander* hebben misleid en onbegrijpelijk opgeligt. — Zoodra een vreemdeling de kunst verſtaat, om breed optegeven en te ſnoeven, ontbreekt het hem zelden hier te lande aan lie-

lieden, die hem gehoor geven, en zich aan hem, ook ten koste van hunne beurs, vergaapen. —— Waar dit aan toe te ſchrijven zij, blijkt niet duidelijk, zou het een gevolg zijn van de eigenliefde, of van traagheid, en zucht tot rust? doch dat de zaak zoo is, lijdt geen' twijfel; en dat het zonderlingst hier bij moet voorkomen, is, dat hoe dikwijls de uitkomst de Natie of bijzondere perſoonen met ſchade of ſchande, dikwijls met beiden, geleerd heeft, men nogthans in die zelfde geäardheid blijft volharden.

Zeer dikwijls ziet men hier te land voorbeelden, dat vreemdelingen zelfs boven inboorlingen getrokken en voortgezet worden. —— Veele huisbedienden der grooten zijn vreemdelingen, dikwijls worden ambten en bedieningen aan vreemdelingen geſchonken. — Algemeene en luide klagten zijn hier over, niet heden of gisteren, maar genoegzaam ten allen tijde aangeheven, en, dat zeldzaam is, men hoort die klagten ſomtijds van lieden, wier voorouders zelven vreemdelingen waren, die boven eenen inboorling verkozen werden tot eenig ambt of bediening, doch wier nakomelingen thans, hunne vreemde afkomst vergetende, en als, genaturaliſeerd zijnde, nu op hunne beurt klaagen over het begunſtigen van vreemden.

On-

Ondertusſchen is het mij nooit vreemd voorgekomen, dat aanzienlijke lieden vreemde dienstboden verkozen, en, het geen dikwijls een gevolg hier van was, dat vreemdelingen tot ambten en bedieningen geraakten, terwijl inboorlingen voorbij werden gegaan. — Wie ſlechts bedenkt, het geen wij van het gewoon karakter van vrijë Republiekeinen, die, al ware het ſlechts op den naam van *vrijheid*, zich veel vermeeten, gezegd hebben in onze vooräfgaande aanmerkingen, zal ras den ſleutel vinden tot deze bijzonderheid. — Zulk iemand kan zich niet vernederen, zijnen wil niet zoo gemaklijk aan den wil van eenen heer en meester onderwerpen, hij kan niet buigen, geen voeten ſtrijken, niet ſlikflooiën. — Dit alles kan een vreemdeling, die zijn eigen Vaderland verlaat, om elders zijn fortuin te maaken, en die getroost is, zich op het laagst te vernederen, ten einde ééns zijn oogmerk te bereiken, en zich te hooger te verheffen. — Deze is reeds eene waarheid, in den aard van den mensch als mensch gegrond; maar hoe veel meer kracht moet dezelve erlangen, wanneer men 'er bij in overweeging neemt, dat die Republiekein ligt tot werkeloosheid, traagheid, en ongevoeligheid overhelt, terwijl zijn waan en eigenmin hem groote verbeeldingen van zich zelven doet maaken. — Is het dan wel wonder, indien hij niet behaagen kan, geene

gunſte kan winnen? En zeker, zouden de aanzienlijken niet geheel met genegenheid jegens hunne landgenooten doortrokken moeten zijn; indien zij liever verkozen door dezelven, dikwijls vrij grillig, en met luimen, gediend te worden, dan de vaardige en nooit tegenſprekende gehoorzaamheid van eenen vreemden, zelfs dikwijls met min loon, te kunnen genieten. — En dat zulke dienst den eenen of anderen tijd door gunst, of voorſpraak bij anderen, beloond wordt, vindt ik niet oneigen!

Ik maak deze aanmerking niet, om de zaak zelve goed te keuren, dat vreemdelingen worden voorgetrokken, indien bekwaamheid, geſchiktheid, vaardigheid en alle andere vereischten gelijk ſtaan, alleen wilde ik, dat men geene onbillijke klagten aanhieve; zeker, mijne Landgenooten! vriendelijkheid, dienstvaardigheid, wakkerheid en naarſtige ijver, welke met de waare *vrijheid* niet alleen beſtaan, maar dezelve wezenlijk verſieren — tot laag kruipen, tot vleijen zal geen *Nederlander* u roepen! — zouden u aangenaam maaken en gunst doen verwerven bij alle edelmoedige zielen, en ik twijfel niet, of alle waare *Nederlanders* zouden, deze hoedanigheden in hunne landgenooten ontdekkende, hen zeker boven vreemdelingen ſtellen; de natuurlijke genegenheid zou hen zelve daar toe aanſpooren, te meer dewijl niet zelden de laage vleijerijen,

vleijerijën, waar toe vreemdelingen zich vernederen, den edelen geest tegen de borst ſtuiten.

Maar hoe zijn de gedragingen der *Nederlanderen* jegens vreemdelingen, wanneer de tot hier gemelde oorzaaken niet werken, en zij door geene derzelven gedreven worden? —— Men kan het vooruit reeds afleiden uit het geen van de eigenliefde der Natie gezegd is. —— En het wordt door de ervaaring bevestigd. Een vreemdeling heeft dan niet zeer te roemen over de behandeling, die hij geniet. ——

Onze ſtranden, in de eerſte plaats, kunnen, ach! waaröm moet ik deze treurige waarheid erkennen? niet in den ruimen zin, *gastvrij* genoemd worden. Hij, dien het onheil treft, dat hij ſchipbreuk lijdt op onze kusten, heeft daar van te dikwijls de droeve ervaaring! Onze ſtrand-bewooners zijn veelăl weinig beſchaafd, en zoo ruw als het barre ſtrand, zoo ongevoelig als de golven der zee. —— Hebzucht doet hen vaak, om de goederen te bergen, en zich te eigenen, de menſchen verwaarlozen. —— Evenwel men kan dit niet van allen zeggen. De laatſte oorlog met *Engeland* heeft een tafereel opgeleverd, tot lof van de *Nederlandſche* gastvrijheid en edelmoedigheid, die zelfs vijandelijke ſchipbreukelingen met weldaaden overlaadde, en gereed was tot hunne hulp. ——

Doch, dewijl wij van de zeden der Natie ſpreken, was het wenschlijk, dat wij, niet in één of ander bijzonder geval, maar over het geheel de gastvrijheid roemen konden.

Verders moet men omtrent de behandeling der vreemdelingen in de tweede plaats onderſcheid maaken tusſchen onze koopſteden en binnenlandſche of meer afgelegen oorden, ook tusſchen het meer beſchaafde gedeelte onzer Natie en het gemeen. —— In onze koopſteden beveiligt zeker het belang van den koophandel den vreemdeling, en men gedraagt zich omtrent denzelven doorgaands zoo, dat hij reden hebbe, om vergenoegd te zijn. —— Alle beſchaafde lieden weten ook, hoe men omtrent vreemdelingen behoore te verkeeren. — Maar zoo is het niet daar, waar zich de zeden onzer Natie vrij en onverhinderd openbaaren. —— Hoedanig de gezindheid omtrent vreemdelingen is, kan men opmaaken uit de beſpotting, waarmede men eenen kromtongenden vreemdeling, die de Hollandſche tongval niet treffen kan, overlaadt. — Menigmaal heb ik mij zelven ook geërgerd, als ik zag, hoe men den verlegen of verdwaalden vreemdeling uitlagchte, in plaats van hem te recht te helpen. — Behalven dat het geenszins vreemd is, dat niet alleen ſchippers, voerlieden, kruiërs en zulk ſoort van menſchen op eene onbillijke wijze den vreemdeling

ling knevelen, en onbehoorlijk geld afvorderen, ja zelfs over het algemeen zal men eenen vreemdeling ten duurſten laaten betaalen, even of men recht had, hem, omdat hij een vreemdeling is, eene ſoort van ſchatting te mogen opleggen.

Natuurlijk vloeit deze handelwijze weder voort uit de eigenliefde, waarmede men jegens zich zelven is ingenomen, eene eigenliefde, die al ras waant, dat andere Natiën min vernuftig, min achtenswaardig zijn, dan onze eigene. — En waaröm laat men dan nog toe, dat zoodanige minächting voor vreemdelingen aangekweekt, en in de tedere gemoederen der jeugd ingeprent wordt, door boekjens van zulken inhoud, als de zogenaamde *Franſche Tijrannij* in de Schoolen te gebruiken, welke nog, niettegenſtaande de zoo vaak herhaalde gegronde aanmerkingen, in veele ſchoolen hunne oude plaats blijven bekleeden, welk gebrek ook geenszins verholpen is, door op dezelfde wijze eene *Engelſche Tijrannij* te ſchrijven, en in het licht te geeven. — Zulke ondernemingen kunnen nergens toe ſtrekken, dan om volkshaat tegen vreemden te koeſteren. — En zeker, niets is gemaklijker, dan zoodanige *Tijrannijen* op te ſtellen, en voorbeelden van wreedheid door bijzondere perſoonen geöefend te verzamelen, om dan eene geheele Natie daar

van te beſchuldigen. — Men zou zeer gemaklijk ſoortgelijke werkjens van de Duitſchers, Pruiſen, Spanjaarden en anderen kunnen vervaardigen, ja zou het wel onmooglijk zijn eene *Nederlandſche Tijrannij* te ſchrijven?

Hier ontzet zich de zachte *Nederlander!* Ik ſchrijf dit zelf onwillig, en voel, dat mijne liefde jegens mijne landgenoten, mijne vooringenomenheid met den roem van *Nederland* hier onder lijdt, en zich verloochenen moet; maar daar ik de heiligſte en zuiverſte grondbeginzelen van onpartijdige waarheid-liefde, in het ſamenſtellen van dit werk, heb aangenomen, mag ik daar aan niet ontrouw wezen. — Het ſtaat mij niet vrij, de Natie te vleijen, zoo min als te bezwaaren.

Weleer, o *Nederlanders!* waart gij met eene bedaardheid en edelmoedigheid dapper in het voorſtaan van uw vaderland, van uwe vrijheid, en van uwe voorrechten. — Uwe vijänden hebben uwen moed ondervonden, en *Nederland* heeft helden uitgeleverd, wier naamen onſterflijk zullen blijven, zoo lang de waare heldendeugd zal toegejuicht en gepreezen worden. — En nog is de moed der *Bataaven* niet geheel verflaauwd; *Doggersbank* zal getuigenis dragen, van de krijgsdapperheid der *Nederlanderen.* — Hoe zeer de *Nederlanders* ook in veele opzigten verbasterd zijn van hunne

ne voorvaderen, geheel echter zijn in hun niet alle volks-deugden verſtikt. —— Doch, gelijk het niet zonder voorbeeld is, in de geſchiedenisſen onzer voorvaderen, dat de *Nederlanders* hunnen krijgsroem met den blaam der wreedheid bevlekt hebben, zoo hebben onze dagen, die dagen van verwarring, voorbeelden van wreedheid opgeleverd, geöefend niet tegen vijänden, maar tegen medeburgers, tegen landgenooten, tegen mede-christenen. —— o *Nederlanders!* daar is bloed!... —— Doch hier bedwinge zich mijne pen! — Men veröntſchuldige, men bedekke, men bewimpele vrij deze ſnoode daaden. —— Ik weet het, hoe hevig burgertwist gewoon is te vlammen; ik weet, hoe in dezen tijd, daar een tuimelgeest meer Landen dan *Nederland* heeft aangeſtoken, ook meer Landen voorbeelden van wreede woede aanſchouwd hebben. —— Maar zal dit den *Nederlander*, die hier ſchuldig ſtaat, verſchoonen in de vierſchaar der gerechtigheid, die de bedrijven der Natiën oordeelt?

Wanneer de Engelſche Schrijvers der *Algemeene Hiſtorie* de *Nederlanders* verbeelden, als *zonder hartstogten* zijnde, heeft de zeer verdienſtelijke verdeediger van de eer onzer *Natie* te recht aangemerkt, dat dit eene ongerijmdheid in zich bevat, omdat wij naauwlijks, of geheel geen, begrip kunnen maaken van een ſchepzel, uit

ziel en ligchaam beſtaande, dat van hartstogten geheel ontbloot zoude zijn. „ Om de waarheid recht te doen, zegt hij, willen wij liever bekennen, dat de twist, toorn, wraakgierigheid en andere gebreken hunne wortelen geſchoten hebben in *Nederlandſche* harten zoo wel, als in die van andere *Natiën*, hoewel bij hen de uitwerkzels op verre na zoo openlijk, noch verwoeſtende zijn; het geduld onderdrukt dezelve veeltijds; berst de vlam eens uit tot daadlijkheid, wel verre van dit met genoegen aan te zien, of den brand aan te ſtooken, bemoeit zich een iegelijk, om de handgemeen zijnde partijën te ſcheiden, en den twist bij te leggen " enz. —

Ondertusſchen kan men niet ontkennen, dat het meest-eigenäartig geſtel der *Nederlanderen*, gelijk wij zeiden, tot zekere ongevoeligheid of hartstogteloosheid neigt; zoo dat men zelden de hartstogten ziet werken, ten zij die door te veel gebruik van wijn, of ſterken drank, gaande gemaakt en verhit zijn, gelijk men daar van voorbeelden plagt te hebben, bijzonder op de kermisſen ten platten lande, die zelden gewoon waren op eene andere wijze te eindigen, dan op welke onze boertende, maar veel waarheid meldende Dichter ROTGANS zijne *Boerekermis*, dus beſluit:

— Ter-

— — Terwijl hij praat,
Ontſtaat 'er een gerucht en moordkreet op de ſtraat.
De kermisvedel zwijgt. De dansſer vliegt naar buiten.
De meid grijpt naar heur knecht, maar kan zijn loop niet ſtuiten.
De ſtoel vliegt door 't vertrek. De wijnkruik ſpoelt den grond,
De tafels valien neêr, daar eer de bierkan ſtond.
Men ploſt in 't nat, en trapt op halfgebroken glazen,
De meisjens ſtaan verſtomt of gilien onder 't raazen.
Daar vechten voor de deur, als dol en onvervaard,
De zoon van JOCHEM SCHRAM en MEWIS GEITEBAARD.
Men ziet ze als tijgers of getergde Leeuwen ſtrijden.
De meſſen blinken in de vulſten onder 't ſnijden.
Zij blijven op hun plaats, en veegen voet aan voet,
En worden op den duur, meer hevig en verwoed.
d'Een roept: ſtaa vast, houd daar, en boet zijn lust met vloeken,
En d'ander zoekt door kunst zijn vijänd te verkloeken.
Maar MEWIS GEITEBAARD werdt in zijn rechte wang
Geraakt, en kreeg een ſnee ruim zeven duimen lang.
Toen dacht ik, 't gaat te hoog, dit ſpel mogt ons bedriegen;
't Wordt laat: de viedermuis begint alreê te vliegen.
't Is hier niet veilig; en de dronkert past op wet
Noch reden. Laat ons gaan, de nachtuil roept: naar bed.

Doch laat ons tot zachter en edeläartiger onderwerpen overgaan. ——

Tegen over twist, gekijf, en derzelver gevolgen ſtaat liefde en vriendſchap. — Hoe de zeden der *Nederlanderen* met betrekking tot de liefde geſteld zijn, is ons reeds in het voor-

gaande gebleken. De hemelſche vriendſchap nodigt ons thans, om van haar te handelen.

Men heeft reeds voorlang aangemerkt, dat waare en beſtendige vriendſchap, waardoor de één geheel voor den anderen leeft, zich, voornaamlijk in tegenheden, de zaak van zijnen vriend aantrekt, en hem in alle omſtandigheden getrouw blijft, men heeft, zeg ik, reeds voor lang aangemerkt, dat zoodanige vriendſchap, hoe zeer ook het wenschlijkſte goed op aarde, nogthans een zeer zeldzaam verſchijnzel is onder de ſtervelingen, en geen wonder, deze Hemeltelg ſchiet geene wortelen, dan in edele en belangloze harten, gekoesterd, en verwarmd door het vuur der deugd. — Een DAVID en JONATHAN zijn geene gewoone menſchen, maar munten in ziels-geäartheid uit boven hunne natuurgenoten. Gevoel, vuur, werkzaamheid, en leven moeten de hoedanigheden zijn, die eene edele ziel tot vriendſchap ſtemmen. —

Men heeft ook van den anderen kant aangemerkt, dat niets gemeener is, en in den mond van allen als beſtorven, dan de heilige naam van *vriend*, en dat de betuigingen van *vriendſchap* in de welleevende wereld zoo overvloedig als niets beduidende zijn, — dat het eigenbelang vriendſchap even ſpoedig verbreekt, als maakt, en bijzonder zegt men, dat de Koop-

Koopman zelden andere Vrienden kent, dan die hij bedient, of met welken hij handelt.

Dit zegt men, en de menschkundige proefnemingen hebben het onder alle volken en in alle eeuwen bevestigd. — Doch is dit zoo, dan zal men in de daad niet veele voorbeelden van edele vriendſchap onder de *Nederlanderen* verwachten kunnen; wanneer men in oogſchouw neemt hunne koele geſteldheid, en daarbij bedenkt, dat de *Nederlanders* een handeldrijvend volk zijn. — Hier bij komt nog die ongevoelige ſluimering, in welke de *Natie* zigtbaar vervalt, de *luxe*, en die geſteldheid van zeden, welke wij tot hier toe hebben aangetroffen. Deze allen hinderen de deugd van vriendſchap, om haare ſchoone en verhevene waarde te doen opmerken en gevoelen. — Ik bid u, welke vriendſchap zal men verwachten onder een volk, daar de huwlijksliefde, daar de natuurlijke liefde van ouders jegens kinderen en van kinderen jegens ouderen zoo verwelkt, dat zij bijna onkenbaar is geworden? — En nu ſla men het oog op de *Nederlanders!* en zoeke, indien men de betuigingen van vriendſchap, die de taal der wellevendheid overvloedig in zich bevat, en indien men de vriendſchap, die door eigenbelang wordt voorgeſchreven, afzondert, men zoeke eens waare vrienden! — Evenwel de tijden, die wij beleefd heb-

hebben, en welke zoo menige vriendſchap, zoo wel als eerlijkheid, op den toets hebben geſteld, zijn niet geheel ontbloot geweest van voorbeelden, die, indien zij bekend waren, of konden wezen, de Natie eere zouden aandoen, daar zij blijken zouden opleveren, dat alle gevoel, alle aandoenlijkheid, alle deugd nog niet geheel is uitgeſtorven. — Doch zoo is het, waare deugd is nederig en zedig, zij bemint de ſtilte, en haare waare grootheid is daar in gelegen, dat zij zich met zich zelve vergenoegt en te vrede houdt, en geene weidſche loftuitingen bejaagt. —— Maar hoe veele voorbeelden daarëntegen zou men kunnen aanwijzen van zulken, die hunne vrienden niet alleen in den nood verlaten, maar zelfs geheel verzaakt hebben, en geern de herinnering, dat zij ooit met deze en gene verkeering hadden gehad, zouden hebben uitgedelgd. —— Hoe veelen, die vriendſchap, te vooren genoten, met de ſnoodſte ondankbaarheid hebben vergolden, en zelfs hunne vorige vrienden onäangenaamheden, om niet erger te zeggen, hebben aangedaan, ten einde zich zelven te dekken, en zich in de gunst van anderen in te wikkelen, of, om niet gehouden te worden voor de genen, dié zij te voren met zoo veel ijver wilden vertoonen te zijn.

De

De ronde en oprechte *Nederlander* is, met innig leedwezen, over zulke voorbeelden geërgerd, en hij kan zelfs niet nalaten, zijnen afkeer van ſoortgelijke trouwloosheden te kennen te geven.

Deze waarneming leidt mij, om, eer ik dit HOOFDSTUK ſluite, ook van deze hoedanigheid, met één woord, te gewaagen. Rondheid, gulheid, en oprechtheid waren van ouds de deugden, die in de *Nederlandſche* zeden zich voordeeden. —— List, geveinsdheid, misleiding en bedrog was in *Nederland* vreemd; het hart lag op de tong; en in die oorden en onder die klaſſen van menſchen, waar de zeden nog minst van het oorſpronglijke zijn afgeweken, neemt men deze deugden ook nog heden waar. — Bij den echten en oorſpronglijken *Nederlander* ontdekt, indien niet de tong, ten minſten zijn gelaad en geheele voorkomen, hoe zijn hart geſteld is. Hij kan niet van zich verkrijgen, om met toejuiching goed te keuren, het geen zijn hart kwaad keurt. — Dit, ik beken het, geeft, wanneer de natuur aan zich zelf gelaten, en haar de vrijë teugel gevierd wordt, dikwijls aanleiding tot onäangename ontmoetingen en bejegeningen, doch wie doordenkt, zal nogthans beter keuren, dat hij in de woorden of in het gelaad van hem, tegenwien hij ſpreekt, of met wien hij moet handelen,

len, lezen kan, de genegenheid van het hart; zonder dat er veinzen kan plaats hebben, dan dat hij, onder veel bedoog van vriendelijkheid en oprechtheid, onder de ſterkſte verzekeringen van genegenheid, op zijne hoede moet zijn, om niet achterhaald of bedrogen te worden. — Maar helaas! waar is die oude rondborſtigheid! Is zij bij de wellevende wereld, die u van haare achting verzekert, terwijl zij u in haar hart verâcht? Is zij in die beſchaafdheid en *ton*; welke eenige nederige en ootmoedige dienaars maakt; die, in plaats van dienst, u misſchien te gronde zouden helpen, indien ze konden? — Hoe menigmalen behandelen twee menſchen, die elkanderen zelfs doodlijk haaten, elkanderen voor het uitwendig oog, op die wijze, als men van de beste vrienden zou kunnen verlangen. — Hoe veele bedriegelijke tongen en dubbelhartige menſchen! — Ja, heeft dit niet zoodanig in onze zeden de overhand genomen, dat men in de gezelſchappen den man, van wien men, even voor zijn komst, of na zijn vertrek, alle kwaad en nadeel gezegd heeft, of zeggen zal, in zijne tegenwoordigheid met de uiterſte vriendelijkheid en hoflijkheid ziet behandelen! En als men dit waarneemt, moet dan in ons de gedachten niet oprijzen, even dus handelt men ook met mij! en moet dit niet alle goed vertrouwen alle openhartige rondborſtigheid in ons hart verdooven?

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Ik heb reeds in het voorgaande (*a*) gezegd, welke zeden de wijze opmerkers van het menschdom gelooven, dat eigenäartig met den koophandel verzeld gaan; wie dit herleest, en daarbij overdenkt, hoe de *Nederlandſche* Natie eene der voornaamſten is onder de handeldrijvende volken der laater wereld, zal van verſcheiden verſchijnzelen, die wij waarnemen, zich zelven reden kunnen geven, en bij vergelijking van de *Nederlandſche* zeden, het gemelde bericht meer dan te veel bewaarheid vinden.

Wanneer wij onze aanzienlijkſte koopſteden bezoeken, bewonderen wij ons met recht over de verbaazende gevolgen, welke de koophandel aanvoert, maar helaas! in onze tijden zoodanige gevolgen, welke den naauwkeurigen opmerker doen vreezen, dat *Nederland*, den hoogſten trap zijner welvaard reeds bereikt hebbende, nu, naar het lot van 's werelds ſtandwisſelinge, merklijk daalt, ja, indien eene verbetering van zeden, onder den zegen des Almagtigen, zulks niet verhoedt, ten ondergang neigt.

Wij hebben in onze geſchiedenisſen, voorbeelden, van dien invloed, welken de koophandel

(*a*) 1 *Deel* III. *Boek.* V. *Hoofdſt. Bladz.* 159. volgg.

del op de zeden eener Natie heeft. —— Wanneer men in de geſchiedenisſen van ons Vaderland leest, hoe ten tijde, toen Vader WILLEM geld nodig hadt, om krijgsbenden in *Duitschland* op de been te brengen, ten einde, gewapender hand, het verdrukte *Nederland* uit de *Spaanſche* ſlaavernij te verlosſen, veelen wel intekenden voor aanzienlijke geldſommen, om zijne magt te ſterken, maar toen het op het daadlijk opbrengen van penningen aankwam, zich zelven achterlijk betoonden, in die te ſchieten, en zulks, onder allerhande voorwendzels, nalieten, zal men geneigd zijn, om dit als een gevolg van den Handelgeest aan te merken, die, op geld en winst gezet, niet ligtelijk, zonder waarſchijnlijk goede uitzigten, en min of meer verzekering van den voordeeligen uitſlag, van gereede penningen afſtaat.

Wanneer men leest, van eenen koopman, die den vijänd, midden in den hevigſten oorlog, met krijgsvoorraad voorzag, en daar over onderhouden, dit merkwaardig antwoord gaf, dat hij, indien hij wist, winst te zullen bejaagen, zijne ſcheepen zelfs naar de hel zou zenden, alſchoon ook de zeilen verbranden mogten, men zal zich zoo zeer niet bevreemden.

Wanneer ons een voorbeeld verhaald wordt, van eenen koopman, die eenen vreemdeling, welke zich jegens hem beklaagde dat hij, uit hoof-

hoofde van zijn onkunde in de taal, hem geen aangenaam en vriendſchappelijk onderhoud kon verſchaffen, koeltjens ten antwoord zou hebben gegeven: „Daar is niets aan verbeurd, dewijl ik niet weet, dat wij ſaamen iet te verhandelen hebben," —— zullen wij het niet ongerijmd, noch ongelooflijk vinden.

Zelfs het geen wij reeds van de weelde, het geen wij van de ongevoeligheid, van de liefdaadigheid en andere deugden en ondeugden in den zedelijken toeſtand der Natie gezegd hebben, ontvangt uit deze aanmerkingen opheldering.

Wij zullen ook in het volgende HOOFDSTUK, daar wij van de Vaderlands-liefde enz. ſpreken, gelegenheid ontmoeten, om het één en ander te zeggen.

Hier bepaalen wij ons alleen tot de volgende deugden: trouw, eerlijkheid, en zuinige ſpaarzaamheid, als zedelijke hoedanigheden, welke een handeldrijvend volk zoo hoogſtnoodzaaklijk zijn, en wij onderzoeken, of dezelve nog heden, op het einde der achttiende eeuw, bij onze Natie gevonden worden in dien trap en mate, als zij van ouds aan onze Voorvaderen bijzonder eigen waren.

Trouw en eerlijkheid waren zoo ingevlochten in het zedelijk beſtaan der oude *Nederlanderen*, dat men op hun woord zoo goed af

kon, als op de eeden van andere volken — trouw en eerlijkheid voegt bijzonder aan eene handeldrijvende Natie, en zonder dezelve kan geen koophandel met voordeel gedreven worden. Deze trouw en eerlijkheid der *Nederlanderen* plagt zoo verre te gaan, dat men elkanderen op het woord af, of op een enkel handſchrift, zelfs aanmerklijke ſommen toevertrouwde; het is nog niet lang geleeden, dat de inwooners van het Eiland *Marken* in de Zuiderzee zoo goed van vertrouwen waren, omdat zij naamlijk, van hun eigen eerlijkheid en oprechtheid bewust, van anderen ook geen kwaad vermoedden, dat zij in winkels, waar zij hunne waaren kochten, hunne beurzen overgaven, en 'er den winkelier ter goeder trouw uit lieten nemen, het geen hij voor de verkochte waaren hebben moest. — Doch thans zijn zij door de ervaring, dewijl zij bedrogen en misleid werden, anders geleerd, en wantrouwend en argwaanend geworden, ja zij zelven oefenen niet meer de voorvaderlijke trouwe. — En dus is het naar evenredigheid over het algemeen. Immers een welgezegelde, en door eenen openbaaren Beambtſchrijver opgeſtelde, getekende, en met getuigen bekrachtigde ſchuldbrief is hedendaagsch, omdat naamlijk de meer geöefende ſcherpzinnigheid zoo veele ſluipwegen weet te verzinnen, dikwijls een min veilig en zeker onderpand

voor

voor uitgeſchoten gelden, dan voorheenen het bloote woord of een eenvouwig handſchrift.

De oude trouw is lang begraaven!

zong reeds in zijnen tijd onze *Abswouder* Dichter; wat zou hij thans op het einde dezer achtiende eeuw zeggen?

Het zij de invloed van den Koopmans aard, het zij de menigvuldige behoeften, die in veele opzichten hier grooter zijn, dan in andere landen, de ſchuld hebben, zeker is het, dat geld bij de *Nederlanderen* op zeer hoogen prijs ſtaat, en dat veeler goud hun God is. Zulken offeren aan het geld alles op, eer, deugd, vaderland, met één woord, het dierbaarſte, dat op de wereld te vinden is. —— Hoe wenschte ik, dat derzulken aantal gering ware! —— Deze zucht tot geld vertoont zich allerwegen, en het is zeker, dat in *Nederland* bijna niets zonder geldbelooning uit beginzelen van zuivere edelmodigheid gedaan wordt. —— Iemand zal, bij voorbeeld, eenen vreemdeling naauwlijks den weg wijzen, of hij zal daar voor zekere wezenlijke erkentenis vorderen. —— Van hier leide ik ook die gewoonte af, dat men in *Nederland* niets kan bezichtigen, ten zij men de handen vulle der genen, die iemand rond leiden —— als ook die gewoonte, dat men bij goede vrienden te eten, in ſommige ſteden zelfs enkel op een kopjen thee, geweest zijnde,

de, gehouden is, aan de meid of knecht een geſchenk te geven, en in de hand te ſtoppen, eene gewoonte, waar over zeker Schrijver de volgende aanmerking maakt. —

„ Het is eene zeer kwaade gewoonte, en waarlijk geene eere voor onze natie, zijne vrienden voor een maaltijd eten, en vreemdelingen voor het bezien van eenig gebouw te laten betaalen. — 't Kost dikwijls al zoo veel eenige huizen, als eene *Opera*, te gaan zien, en bij eenige perſoonen te gaan, als in eene voorname *ordinaris* te gaan eten. — 't Eenigſte middel, om zich van die ſchandelijke gewoonte te ontdoen, is, dat de lieden van fatzoen hunnen dienstboden eene grooter belooning in het jaar toeleggen, het gebrek van verval dus zonder hunne ſchade te gemoet komen, en hen verbieden, bij dergelijke gelegenheid iet aan te nemen. — Hierbij behoorden wij allen gezamenlijk op te ſtemmen, om, daar wij uit eten gaan, niets te geven. — Dusdanig een beſluit, zo het onderhouden werdt, zou deze gewoonte in het kort doen eindigen."

Doch ook in dit opzicht ſchijnt plaats te hebben, het geen ik in het voorgaande reeds heb gezegd, dat de *Nederlanders* niet ligt tot verbeteringen komen, en dat, ſchoon men ſommige gewoonten algemeen kwaad keurt, niemand echter zijn hoofd breekt, om ze af te ſchaffen.

Dus

Dus heeft in de meeſte *Nederlandſche* ſteden ook eene gewoonte plaats, welke van jaar tot jaar zich verder uitbreidt — Zij is deze: Op Kermis en Nieuwjaar gaan verſcheiden klaſſen van lieden, die geringe ambten en bedieningen hebben, aschkarrelieden, lantaarn - opſtekers, nachtwachten, toorenwachters, tot zelfs de dienaars der Juſtitie, bij de huizen der burgeren en ingezetenen rond, om eene vermaaklijke Kermis en een gelukkig Nieuwjaar te wenſchen, voor welken wensch, en een daarbij gevoegd gedicht, of tegen het Nieuwejaar een almanak, zij eene gifte verwachten, welke zij als iet ſchijnen aan te merken, welk hun rechtens toekomt, alzoo zij niet alleen heel kwalijk te vrede zijn, wanneer zij eenvouwig bedankt, en met eenen zegenwensch beäntwoord worden, maar ook indien de gifte aan hunne verwachting niet voldoet. —— Eene gewoonte zeker, die in de daad niets anders is dan een fatzoenlijk bedelwerk, en een onderhands onder *Contributie* ſtellen van de goede burgerij.

Dewijl, uit het geen in het voorgaande van de weelde en pracht reeds gezegd is, genoeg kan worden opgemaakt, hoe de zuinige ſpaarzaamheid der *Nederlanderen* bijna geheel verdwenen is, zal ik daarvan geen woord meer bijvoegen.

*

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Nu hebben wij nog eene belanglijke ſtoffe in dit Boek, betreffende de Maatſchappelijke deugden en ondeugden, te behandelen, waar toe wij dit HOOFDSTUK geſchikt hebben. —— Hoedanig is hedendaagsch de zedelijke toeſtand en gezindheid der *Nederlanderen* omtrent de pligten, die voor den *Republikein* zoo dierbaar en heilig behooren te wezen, de liefde tot het Vaderland, en tot de vrijheid? — En hoe is onze Natie geſteld met betrekking tot dat geen, het welk de *Franſchen Esprit publicq* noemen?

Eene belangrijke ſtoffe in de daad! —— Zoo lang toch de liefde tot het vaderland en de vrijheid in de harten der inwooneren van een VRIJ Gemeenebest heerſchende is, zoo lang het algemeen belang het belang van elk der burgeren uitmaakt, zoo lang blijft zulk een Gemeenebest ſtand houden, trots alle wederwaardigheden, en rampen, die het zelve dreigen. —— Maar daarëntegen, wanneer het algemeen belang zijne werkkracht verliest, wanneer de geest en ijver voor den algemeenen welvaart verflaauwt, wanneer vaderland en vrijheid naamen worden, ijdele klanken, daar de zin en ziel aan ontbreekt, dan zegge men volmondig:

Het

Het einde van zoodanig Gemeenebest is nabij! — Eer men het vermoedt, zal het niet meer zijn dan enkel in de geſchiedboeken der volken.

Moeilijk is het, dit onderwerp in onze dagen, en na de gebeurenisſen, welke wij beleefd hebben, te behandelen. — Nogthans zoo niet, of eene voorzichtige oprechtheid zal, het geen wezenlijk ter zaak dient, kunnen zeggen, zonder iemand te ſtooren, of de waarheid te kort te doen. Laat ons het beproeven.

Niets moest bij den *Nederlander* de liefde tot het VADERLAND en VRIJHEID te boven gaan! Zo eenig volk reden heeft, om zijn Vaderland te ſchatten, en op prijs te ſtellen, de *Nederlander* is daartoe door eene menigte beweegredenen, de ééne ſterker dan de andere, verpligt. — Het voorbeeld, welk hem zijne voorvaders hebben nagelaten, moest hem geheel voor zijn Vaderland doen leeven. — Vreemdelingen zoo wel als inlanders hebben derzelver liefde tot het Vaderland geroemd, en vereeuwigd, zoo lang 'er volken op deze aarde zijn zullen. — Daarënboven is *Nederland* met veele voordeelen beſchonken, welke in de daad de genegenheid van deszelfs inwooners tot zich trekken moeten, en die wij, naast den zegen van het Opperwezen, aan onze loflijke voorvaders te danken hebben. — Dezen hebben bijzonder

zich bevlijtigd, om de grootſte van alle aardſche zegeningen, eene godsdienſtige en burgerlijke vrijheid, te bekomen, en in *Nederland* te vestigen. —— Daar voor hebben zij tachtig jaaren lang hun goed en bloed opgeöfferd. —— Deze Vrijheid bijzonder, benevens veele andere voordeelen, door de nijverheid, arbeidzaamheid, matigheid, en andere deugden verworven, maaken het kleine *Nederland*, hoe zeer het in zich zelf niet dan moeras en veen, of heide is, en ſlechts weinige uit den aard vruchtbare ſtreeken bevat, tot een gezegend land, zoodat alle vreemdelingen, die het bezoeken, met deszelfs voortreflijkheid zijn ingenomen, en alle *Nederlanders*, die uitheemſche landen gezien hebben, hoe goed zij het ook daar hadden, nogthans uit éénen mond belijden, *Nederland* is wenschlijker!

Dit in aanmerking genomen zijnde, moest het eene wonderſpreuk ſchijnen, indien iemand ſlechts wilde twijfelen, of de *Nederlandſche* harten ook nog voor het VADERLAND klopten, en de VRIJHEID beminden? en zeker! indien men hier aan met grond kan twijfelen, dan moet men tevens erkennen, dat het nageſlacht der *Bataaven* geheel ontaard en verbasterd is van deszelfs doorluchtige Voorvaderen; ja dan is het te duchten, dat en *Vaderland* en *Vrijheid* dra tot ijdele naamen zullen worden, en

voor

voor den *Nederlander* geene wezenlijkheid meer hebben zullen.

En echter niettegenſtaande deze akelige gevolgen en vooruitzigten, heeft men de gewigtigſte redenen, om te twijfelen, wanneer men den zedelijken toeſtand der *Nederlanderen* beſchouwt. —— Men overweege eens het volgende:

De liefde tot het Vaderland beſtaat niet in dien natuurlijken trek, welken alle menſchen gevoelen voor dat plekjen gronds, daar zij geboren en opgevoed zijn, omdat zij daar de genoeglijkheden der kindſche jaaren hebben geſmaakt; deze trek kan zelfs door waan en verbeelding, gelijk wij hier voor gezien hebben, nog merklijk verhoogd worden, zonder dat men eigenlijk zeggen kan, dat 'er eene waare liefde tot het Vaderland ſtand grijpt.

Wie waarlijk liefde voor zijn Vaderland zal bezitten en oefenen, behoort derhalven te weten, wat eigenlijk het Vaderland is; en welke pligten hetzelve van hem vordert, waar geene kennis van het één of ander plaats heeft, kan ook geen eigenlijk gezegde liefde gevonden worden.

Even zeker is het, dat 'er geene waare liefde tot het Vaderland kan geöefend worden, zonder die zucht tot het algemeen welzijn, welke de *Franſchen Esprit publicq* noemen,

waardoor alles, alle krachten, alle werkzaamheden in één punt, het algemeen belang, en het welzijn van het geheel, ſamenloopt, met ter zijdeſtelling en opöffering van alle bijzonder belang, eigen voordeel, en bijzondere inzigten. — Indedaad, wat men ook voorwenden moge, waar deze geest niet heerscht, daar is geene liefde voor het Vaderland.

Deze geest bezielde de oude *Grieken*, en deedt hen zoo veele treflijke daaden bedrijven, die de verwondering van de laatſte nakomelingſchap tot zich trekken. — Deze geest verëdelde den *Romein*, en deedt hem aan de liefde van het Vaderland alles opofferen, voor het Vaderland alles ten beste geven. — Deze geest beheerschte onze voorvaderen, en verëenigde hunne gemoederen, om hen tot overwinnaars van ALVA's wreedheid en FILIPS dwinglandij te maaken. — Zonder dezen geest is de liefde voor het Vaderland een ijdele klank!

Maar nu wende men de oogen rond! Nu beſchouwe men den zedelijken toeſtand der *Natie!* en beöordeele, of zij deze edele kundigheden, dezen hoogen geest, over het geheel geſproken, bezitte? — Men vraage de *Nederlanderen*, wat zij voor hun Vaderland houden? welke, huns oordeels, de pligten zijn, die zij jegens hetzelve hebben uit te oefenen? Helaas! zullen niet verre de meeſten om een antwoord ver-

verlegen wezen, of op zoodanige wijze antwoorden, dat men 'er over verbaasd zal moeten ſtaan?

Waar zijn de blijken van dien geest, welke allen en alles verënigt, om gezamenlijk werkzaam te zijn tot heil van het algemeen? Wat heerscht in *Nederland?* het algemeen of het eigenbelang? Ik laat de beäntwoording dezer vraag aan elken mijner lezeren over, en dan ben ik verzekerd van eene bijna algemeene klagte over den invloed van het bijzonder belang en eigenbaat —— van eene algemeene klagte, die zich niet bepaalt tot dezen of genen, tot eene of andere bijzondere klaſſe of rang van menſchen, maar zich vrij onbepaald uitſtrekt tot allerleië ſtaaten en toeſtanden enz.

O indien onze voorvaders uit hunne graven opzagen, die zoo veel uit liefde voor het Vaderland geleden en geſtreden hebben, indien zij ons hun nageſlacht beſchouwden, hoe zouden zij zich over onze verbastering, over onze laauwen flaauwheid, over onze onverſchilligheid, ſchaamen! Neen! zij zouden ons weigeren voor hunne nakomelingen te erkennen, en loochenen, dat wij uit hun edel zaad waren voortgegeſprooten!

't Is waar, alle geſprekken lopen over het verval van *Nederland*, alle monden ſtorten klagten uit over den zorgelijken ſtaat, waar in het

het Vaderland zich bevindt! maar waar worden de handen uitgeſtoken? waar worden pogingen aangewend tot herſtel? Verëenigen zich wel alle harten, om door die eendragt iet goeds uit te werken? Men heeft den avond met klagten, onder het rooken van een pijp en het drinken van een glas wijn, doorgebracht, men ſcheidt, en keert tot lusteloze traagheid weder. —— En wat zullen dan alle klagten baaten?

Vergeefsch helaas! ſchijnt in de laatſte jaaren eene flikkering van vaderlandsliefde, en zucht voor het algemeen welzijn, onze hoop gekoeſterd te hebben. — Deze flikkering heeft het traage hart der lustelozen niet kunnen ontvlammen. — Ik doel bijzonder op de pogingen van den *Oeconomiſchen Tak*, en van verſcheiden Maatſchappijën, die zich in ons Vaderland gevormd hebben, om, indien mooglijk, de *Nederlanderen* uit de diepe ſluimering op te wekken, bijzonder de *Maatſchappij tot nut van het algemeen*, wier loflijke bedoelingen zich uitſtrekten tot het meest verwaarloosde gedeelte der Natie, om aan deze kundigheden en lust in te boezemen, welke zaaden konden zijn, die ééns eenen rijken oogst mogten doen hoopen. — Maar! .... de Maatſchappijën houden nog ſtand, zijn werkzaam, doch welke zijn de vruchten, die men zich van haare loflijke onder-

dernemingen beloofd hadt! Hoe ſchaarsch! Hoe dor! — Evenwel, elk rechtgeäard *Nederlander*, die zijn Vaderland waarlijk bemint, wenscht, dat zij den moed niet opgeven, maar, hoe weinig zij ook opgebeurd en aangeſpoord worden door de gevolgen, volharden, en voortvaaren, om alles te beproeven, ten einde de veêrkracht en werkzaamheid in de Natie te herſtellen! — Daar zijn toch nog *Nederlanders*, in wier harten de gloed van *Vaderlands*-liefde niet is uitgedoofd, die, met hun gantsch vermogen, alles, wat tot heil des Vaderlands ondernomen wordt, onderſteunen zullen.

Vaderland en *Vrijheid* gaan bij eenen waaren *Nederlander* onäfſcheidbaar ſaamgepaard; en de VRIJHEID werdt in *Nederland* ſteeds voor het hoogſte aardſche goed gehouden. Wat zelfs de naam van *Vrijheid* bij het *Nederlandſche* volk heeft kunnen uitvoeren, kan ons het gezegde van den grooten HUIG DE GROOT leeren, „ dat men in ſtaat is, om de *Neder-*
„ *landeren* naar zijnen zin te wenden, zoo als
„ men wil, indien men hen ſlechts ſtreelt met
„ den naam van *Vrijheid.*" — Maar hoe thans de zeden der *Nederlanderen* over het geheel genomen omtrent dit gewigtig en zoo belangrijk ſtuk geſteld zijn, kan men ligtelijk beſluiten, zonder dat ik het breedvoerig behoeve te behandelen; indien men zich ſlechts afvraage;

ge; hoe het mooglijk zij, dat eene Natie, die zich aan wellust, ongevoeligheid en zedenbederf overgeeft, bij welke de liefde tot het Vaderland verkoeld is, zich rechte denkbeelden van de *Vrijheid*, welke alleen bij deugdzame, en haare eigene waarde kennende en levendig gevoelende volken, haaren zetel vestigt, zou kunnen vormen, en door haare hemelsche schoonheid verrukt, haar op de rechte wijze zou vereëren. — Menschen, die door weelde verbasterd, door eigenbelang geheel ingenomen zijn, kunnen de edele *Vrijheid* niet handhaaven, dewijl zij hunne eigene waarde verloren hebben. — De weelde vermeerdert daaglijks hunne behoeften, eigenbaat doet hen kruipen; beiden noopen hen, om de gunst van zulken te bejaagen, van wien zij voordeel hoopen kunnen — terwijl in anderen het verlies der deugd aan de ziel een slaafsch gevoel inboezemt, en haar ongeschikt maakt tot die verheven gezindheden, welke de VRIJHEID in haare beminnaaren vereischt! — Een volk, welk *vrij* zal wezen, en zijne vrijheid zal handhaaven, moet deugdzaam, werkzaam, met weinig te vrede, niet verwijfd of wellustig, zuinig en spaarzaam zijn. Zijn deze nu de deugden der *Nederlanderen*, over het geheel genomen? Men overwege het geen in dit BOEK *van de Maatschappelijke Deugden* geschreven is, en men oordeele!

IX. BOEK.

*

IX. BOEK.

GELEERDHEID

EN

VOLKS-SMAAK.

EERSTE HOOFDSTUK.

Geleerdheid, kunſten, en wetenſchappen maaken den ſieraad van eene Natie uit; zij deelen haar licht mede aan het volk, en de beſchaafdheid wordt daardoor uitgebreid, de volks-ſmaak verbeterd en gevestigd. — Het is niet het noodzaaklijk gevolg van den bloei van kunſten en wetenſchappen, gelijk ROUSSEAU, een liefhebber van wonderſpreuken, heeft willen beweeren, dat zij een volk verwijfd en wellustig zouden maaken, ſchoon, door de verbastering der zeden, dikwijls veröorzaakt wordt, dat zij vaak aan dit overhandnemend verderf dienstbaar zijn. —

Men heeft aan de *Nederlanders* verweten, dat zij geen' geest bezitten, dat zij van vernuft ont-

ontbloot zijn, dat zij de wetenſchappen en kunſten ſlechts werktuiglijk hebben geöefend, en zelfs heeft een VAN EFFEN geklaagd, „ dat de zanggodinnen in *Nederland noch beſcherming, noch altaaren vinden.*" — Doch anderen hebben, ter handhaaving van de *Nederlandſche* eer, te recht aangemerkt, dat dit land groote mannen in allerleië takken van geleerdheid; groote geesten en oorſpronglijke vernuften heeft voortgebracht; en dit, niettegenſtaande het over het geheel waar is, dat in handeldrijvende Gemeenebesten, door de drukte en bezigheden van den koophandel, de wetenſchappen en kunſten zelden die aanmoediging vonden, welken zij in andere landen ontmoetten.

Ook kunnen wij nog roemen op geleerde en kundige mannen in alle wetenſchappen; nog is de liefhebberij voor de kunſten niet uitgebluscht. — Vernuft en geest worden nog bij ſommigen aangekweekt, en daar zijn voortbrengzelen van beiden, die voor vreemden niet behoeven te wijken.

Zelfs, indien wij op het aantal genootſchappen en Maatſchappijën van Dichtkunst, Letterkunde, proefondervindelijke Natuurkunde, kortöm in alle ſoorten van wetenſchappen het oog ſlaan, indien wij daar bij voegen het aantal boeken, die jaarlijks in *Nederland* het licht zien, zou men geneigd zijn, om te beſluiten, dat

dat de toeſtand van geleerdheid en verlichting onder de *Nederlandſche* Natie vrij bloeiënde is.

Doch wanneer wij de zaak nader inzien, en ons niet aan den ſchijn vergaapen, zullen wij geene zoo groote reden hebben, om van den ſtaat der geleerdheid onder de *Nederlanderen* breed te roemen, in vergelijking van voorige jaaren, ja wij zullen dan, misſchien, bevinden, dat de geleerdheid in verval is; en dit is zeker, dat de verlichting der Natie over het geheel ſlechts op eenen laagen trap ſtaat, en dat de volks-ſmaak verre is, van goed en zuiver te wezen.

Over het geheel is het onbegrijpelijk, hoe groot de onkunde is, welke onder het gros der *Nederlandſche* Natie heerscht. —— Ik zal niet herhaalen, het geen reeds bij gelegenheid in het voorgaande is gezegd, van den gemeenen man, die voor het grootſte gedeelte noch lezen noch ſchrijven kan, die op eene onverſchoonlijke wijze wordt verwaarloosd, en in de diepſte onkunde omdwaalt, zonder zelfs de eerſte beginzelen van kunde te bezeffen. —— Ach! vertraagt niet in uwen ijver, gij loflijke Maatſchappij *tot nut van 't algemeen!* de gemeene man is waarlijk het medelijden van alle menſchenvrienden waardig. — Dat toch alle uwe leden, elk in zijnen kring, uw verheven oogmerk zich ſteeds voorſtellen, om naamlijk licht te ontſteken in de

dikſte duiſternisſen; dat elk uwer leden zich van zijnen invloed, dien hij in meer of minder mate kan uitöefenen, bediene, om in dit zoo beklaaglijk gebrek van den gemeenen man te voorzien. —— Deze klasſe maakt toch zulk een aanmerklijk gedeelte van de inwooneren van *Nederland* uit; en blijven zij in hunne onkunde, wordt dezelve, gelijk natuurlijk volgen moet, van dag tot dag grooter, wat ſtaat 'er dan van *Nederland* te wachten? Een ieder berekene bij zich zelven de gevolgen, wanneer het gemeen dom en onwetend blijft, en dus als een lijdelijk werktuig ten dienst kan ſtaan voor elken, die 'er een misbruik van zou willen maaken tot ſlinkſche oogmerken. ——

Doch deze laage klasſe van menſchen nog daar gelaten, hoe is de toeſtand van kennis bij onze burgerlieden! Zoudt gij het gelooven, Lezer! als iemand u zeide, dat 'er geheele ſtreeken in *Nederland* zijn, daar deze klasſe en zelfs zulken, die nog boven dezelven zijn, niets lezen, niets met vrucht lezen kunnen? —— Daar men niets weet van eenige kundigheden, betreklijk tot eenige wetenſchap of kunst? En evenwel het is zoo. Zelfs met de kundigheden van den godsdienst is het niet beter geſteld, doch daarvan in het volgende *Boek*, in het welk ik den toeſtand van den godsdienst in *Nederland* zal moeten beſchouwen.

Nu

Nu zal men ligtelijk het beſluit kunnen opmaaken tot den volks-ſmaak; hoe het daarmede gelegen is, kan best beöordeeld worden, uit den inhoud dier boeken, welken onder het gedeelte der Natie, welk nog leest, met de meeste graagte ontvangen worden, uit de geſteldheid van die papieren, welke onder de laagſte klaſſe meest zijn getrokken, en voor hun worden opgeſteld, gemeene volks- en ſtraat-liedjens enz.

Onder de boeken, welke in *Nederland* in het licht verſchijnen, zijn de meesten Vertaalingen uit het *Hoogduitsch*, *Fransch*, of *Engelsch*, en wanneer men derzelver aantal vergelijkt met het klein getal der weinige Nationale Schriften, die hunnen oorſprong aan *Nederland* zelfs verſchuldigd zijn, zou men neigen, om te gelooven, dat 'er bijna geene geleerdheid in *Nederland* gevonden wierdt, maar naast aan de waarheid zal men zijn, wanneer men vastſtelt, dat de geringe aftrek van oordeelkundige en waarlijk nuttige werken te weeg brengt, dat derzelver getal hoe langer hoe meer vermindert, alzoo de waare geleerden mismoedig worden, en de pen nederleggen, omdat zij zien, dat werken van geen belang, die op zijn best alleen voor een oogenblik vermaaken kunnen, getrokken worden boven werken, daar arbeid en tijd aan beſteed is.

Dat 'er zelfs onder het lezend gedeelte der Natie niet altijd met oordeel gelezen wordt, en welke hulpmiddelen de boekverkopers al nodig hebben, om ten minſten eenigzins de Natie aan het lezen te houden, ten einde hunne Negotie, dit verſtaat zich, niet geheel te doen kwijnen, kan aan eenen opmerkzamen waarnemer blijken, uit de *mode*, die ook in betrekking tot de boeken heerscht. —— Wij hebben in de laatſten jaaren een' tijd gehad, in welken niet dan Schriften voor kinderen, een' tijd, waarin reisbeſchrijvingen, een' tijd, waarin alles op de wijze van katechismusſen moest behandeld worden. —— Eenigen tijd lang heeft het zoogenaamde *ſentimenteele* geheerscht, doch daar van ſchijnt echter de Natie ſpoedig te rug gekomen zijn. — Niet min heerscht de Mode in het formaat en uitwendige gedaante der boeken —— welke thans reeds tot dat, het welk men *duodecimo* noemt, ſchijnt te dalen, waar in men zelfs *algemeene geſchiedenisſen* en andere werken leest.

Voornaamlijk moet men zich ſchaamen, wanneer men die geſchriften, liedjens enz. inziet, die voor den gemeenen man geſchikt worden; ten aanzien van inhoud, ſtijl, taal, met één woord in alle opzichten, dragen zij blijken van den lompſten ſmaak, en welke moeite aangewend mag worden door volks-vrienden, ten ein-

einde dien ſmaak te verbeteren, alles is volſtrekt vruchteloos.

Men beöordeelt dikwijls den ſmaak eener Natie uit den toeſtand, en geſteldheid van het Toneel of Schouwburg; doch ook, wanneer wij dit kenmerk raadpleegen, en de uitſpraak van bevoegde kunstrechters volgen, geeft het zelve geen voordeelig getuigenis van den ſmaak der Natie voor het edele, waare groote, en echt gevoelige, integendeel getuigen zij vrij eenparig, dat de ſmaak neigt tot het grove, boerſche, valſch vernuft, en laage dubbelzinnigheden, zoodat een gemeen en daagliksch toneelſpel van het gros der aanſchouweren dikwijls meer wordt toegejuicht dan een geestrijk opgeſteld en wel uitgevoerd kunstſtuk. —— Doch laat ons ten aanzien van den toeſtand der geleerdheid nog eenige bijzonderheden in overweging nemen.

*

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

De eerſte beginzelen der geleerdheid plagten van ouds gelegd te worden in de Latijnſche Schoolen; men vindt dezelve in *Nederland* in groot aantal, en zij waren eertijds wel voorzien van Scholieren. —— Volgends derzelver eerſte inrichting, moest der jeugd in dezelve, behalven de kennis der Latijnſche en Griekſche taalen, ook de eerſte ſmaak van hiſtoriekunde, welſprekendheid, dichtkunde, en een algemeen denkbeeld van de letteröefeningen worden ingeboezemd. —— Men vindt ook overäl in dezelven gepaste middelen verördend, om de leerlingen, door eerzucht, roem, naarijver en beloonningen tot vlijt en naarſtigheid in het beöefenen der wetenſchappen op te leiden. —— Men moet ook erkennen, dat het in veelen van de Latijnſche Schoolen in *Nederland* niet ontbreekt aan kundige en bekwaame onderwijzers, onderwijzers, onder welken zelfs mannen zijn, die zich met roem in het Gemeenebest der Letteren eenen naam verworven hebben.

En desniettegenſtaande zijn deze Schoolen genoegzaam overäl in eenen kwijnenden ſtaat. — Men heeft 'er reeds in veele ſteden, die zoo goed als ledig ſtaan, en in de voornaamſte zijn ſlechts weinige leerlingen.

En

En wanneer dezen die Schoolen verlaten en nu tot de Hoogeſchoolen bevorderd worden, zou men zich zeer bedriegen, indien men geloofde, dat zij nu de Latijnſche en Griekſche taalen verſtonden, dat zij behoorlijk waren toegerust, om met vrucht de lesſen der Hoogleeräaren te kunnen bijwoonen en aanhooren, ten einde zich dus op de Hooge Schoolen volkomen te vormen in alle takken van geleerdheid. — Dit plagt voor dezen dus plaats te hebben, doch men hoore thans Hoogleeräaren; zij klaagen algemeen, dat de jongelingen, die op de Hooge Schoolen komen, ſlechts weinigen uitgezonderd, niet zoo veel van het Latijn weten, dat zij de lesſen, welke in die taal gehouden worden, verſtaan kunnen; en die Hoogleeräars, die in de Latijnſche of Griekſche taal onderwijs geven, zien zich genoodzaakt, ten einde de jonge lieden te gemoet te komen, zich af te laten tot die eerſte beginzelen, welke eigenlijk in de Schoolen behoorden afgedaan te worden.

Zoodanig is de toeſtand der Latijnſche Schoolen. — Zeker, dit geeft geen gunſtig vooruitzicht voor de geleerdheid in het vervolg van tijd. — Uit dezen toch moeten, als uit planthoven, die genen te voorſchijn komen, welken het Vaderland, de Kerk, of de Maatſchappij van dienst zullen wezen. — En wat zal het zijn, indien deze planthoven ledig

ſtaan, en geene bruikbare plantſoenen opleveren?

Misſchien vraagt iemand, van waar dit verval? en: hoe komt het, dat men de Latijnſche Schoolen over het geheel zoo verminderd ziet in getal van leerlingen? Ten tweeden: van waar, dat zij, die 'er nog uit voortkomen, zoo weinig weten van het geen zij echter, naar het oogmerk en inrichting der Schoolen, daar, onderſteld moeſten worden, te hebben kunnen leeren?

Van het eerſte zou men misſchien eenige reden kunnen zoeken in de meer en meer overhand nemende gewoonte, om de kinderen eene opvoeding in huis door *Pædagogen* te geven, bijzonder onder de grooten en aanzienlijken, het welk noodwendig eene vermindering in de Schoolen moet te weeg brengen; ook kunnen daartoe het hunne doen de zulken, die hier en daar in *Nederland* aan hunne huizen onderwijs geven, aan jonge lieden, en wel, volgends hun voorwenden en hoogdraavende beloften, niet alleen in de zoogenaamde geleerde Taalen, maar ook in de Geſchiedenisſen, Wijsbegeerte, met één woord in alle voorbereidende wetenſchappen, die bijzonder voor iemand nodig en dienſtig zijn, die zich aan de Godgeleerdheid zal toewijden. —— Daar door gaan veele jonge lieden de Latijnſche Schoolen mis, en het

één

één met het ander ſaamgevoegd, doet dezelve zoo merklijk afnemen; de voornaamſte oorzaak echter van het verval der Latijnſche Schoolen is, dat 'er weinig of geene opgewektheid bij de ouders is, om hunne kinderen tot de wetenſchappen te ſchikken, uit hoofde van de geringe aanmoediging en ſobere vooruitzigten; want hoe zal hier in *Nederland* de wetenſchap en geleerdheid iemand een beſtaan of bevordering geven? — De ouders worden afgeſchrikt, en verkiezen daaröm liever hunne kinderen iet anders te leeren, dan hen te kwellen, met wetenſchappen, die geen voordeel geven. — Wanneer wij dit nu ſamenvoegen, de grooten en rijken houden hunne kinderen t'huis, verſcheiden jongelingen leeren bij bijzondere onderwijzers, de voorige ijver en drift, om de kinderen voornaamlijk tot de Godgeleerdheid op te leiden, is verkoeld, gelijk wij van dit laatſte nog iet zullen moeten zeggen in het volgende Boek, wanneer wij, zeg ik, dit alles ſamenvoegen, kan het ons niet vreemd voorkomen, dat de Latijnſche Schoolen zoo vrij algemeen in verval zijn.

Maar in de tweede plaats, wordt gevraagd, van waar het kome, dat de jongelingen, die op de Hoogeſchoolen verſchijnen, thans doorgaands nog zoo weinig van de Latijnſche en Griekſche taalen weten, gelijk wij gezien heb-

ben, en dat zij over het geheel nog bijna geene denkbeelden van eenige wetenſchappen, geene kundigheden, geenen ſmaak hebben, zoodat voorname Hoogleeraaren klaagen, dat zij in hunne leſſen en onderwijs zich vernederen en aflaten moeten tot de eerſte beginzelen, met welken echter de jongelingen onderſteld moeſten worden toegerust te zijn? —— Op deze vraag kan, mijns bedunkens, meer dan eene reden worden aangevoerd, en wel onderſcheiden, naar mate de jongelingen de Latijnſche Schoolen al of niet hebben bijgewoond en doorgelopen. —— In het eerſte geval, kan het iemand niet zeer bevreemden, die overweegt, hoe het bijzonder onderwijs, waar de naarijver en aanprikkeling door de voorbeelden van anderen ontbreken, die uitwerking niet kan te weeg brengen, welke jonge lieden van het openbaar onderwijs trekken kunnen, onderſteld, dat de kundigheden en oplettendheid der onderwijzers bijderzijds gelijk ſtaan, en enkel uitgezonderd ſommige vernuftige kinderen, wier geestvermogens uitſtekend, en wier trek tot de wetenſchappen uitmuntend is; doch hoe weinigen zijn dezen in vergelijking van de middelmatige en van zulken, die niet dan door naarijver zich ontwikkelen? ——

En wat het tweede geval betreft, onderſteld, dat de jongelingen de Schoolen hebben doorgelopen, kan men derzelver mindere kundig-

dig-

digheid daar aan toeſchrijven, dat men tegenwoordig de kinderen doorgaands veel te jong naar het Latijnſche School zendt, en hen de Schoolen te ſpoedig doet verlaten, thans ziet men kinderen van 9 of 10 jaaren reeds naar het Latijnſche School gaan, en die met hun 14 of 15 jaar reeds verlaten, en naar de Hogeſchool bevorderd worden. Maar hier wederöm eenige weinige ſchrandere en vroegrijpe geesten uitgezonderd, kan men, naar den gewoonen loop der ontwikkeling van den menschlijken geest en zijne vermogens, van zoo jonge jaaren niet de behoorlijke oordeelkracht, en ſcherpte van vernuft verwachten, welke verëischt worden, om doode taalen, welke aan te leeren, veel meer arbeids verëischt, dan leevenden, zoo meester te zijn, dat men in derzelver aart indringe, met de ſchrijvers gemeenzaam worde, om die, in den eigenlijken zin geſproken, te verſtaan, en hij, die weet, welken verband genoegzaam alle wetenſchappen met de kennis der Latijnſche en Griekſche taalen hebben, zal moeten erkennen, dat men te veel van zoo tedere jaaren vordert, of zonder grond van dezelven verwacht, indien men van hun meer vordert of verwacht, dan gemeenlijk het geval is, wanneer zij de Hooge Schoolen bezoeken. — Onze vooröuders, die toch de menſchen ook beſtudeerd hadden, keurden zulke verwrikking

en

en vervroeging der Natuur zeer af; zij hadden 'er zelfs een ſpreekwoord van

Vroeg rijp, vroeg rot;
Vroeg wijs, vroeg zot.

Wat zouden zij zeggen, indien zij ſommigen onze vlugge en vroegrijpe vernuften zagen, die met den ouderdom van 15 of 16 jaaren de Hooge Schoolen niet alleen bezoeken, maar dikwijls reeds de pen willen voeren, terwijl hun kin nog glad, en van de moedermelk niet gezuiverd is?

Doch behalven dit alles, komt 'er nog eene hoofdreden van dit verval in aanmerking, te weten, reeds in onze kinderen is de natuur verwakt, en de veêrkracht verſlapt, de kinderen kunnen niet zoo ingeſpannen werken en arbeiden, als wel voorheenen, het teder en meer aandoenlijk zenuwgeſtel duldt geen zwaar en aanhoudend blokken, zonder het welk echter hier weinig kan worden uitgevoerd. Dus moeten de onderwijzers zich ſchikken naar den gang van het werk, en de uitkomst is, gelijk de ondervinding aanwijst.

Misſchien zullen ſommigen mijner Lezeren vermoeden, dat ik ruim lang genoeg op dit onderwerp ben blijven ſtaan, doch zij zullen dit ligtelijk verſchoonen, wanneer zij zich te binnen bren-

brengen, dat evenwel de toeſtand der Latijnſche Schoolen ons tot een maatſtaf kan verſtrekken, waarbij wij den ſtaat der wetenſchappen, en derzelver aanſtaanden bloei of verwelking kunnen afnemen. Immers indien de laage Schoolen geene bekwaame onderwerpen uitleveren, wat goeds kunnen wij dan in het toekomende te gemoet zien? Zullen wij dan niet meer reden hebben, om te vreezen dan om te hoopen?

*

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Laat ons van de laagere Schoolen overgaan tot de Hooge Schoolen in *Nederland*. Ook dezen zijn zeer wel ingericht. Voorzien van kundige geleerde mannen, hebben zij gebloeid, en haaren roem ſtaande gehouden, ook zelfs bij vreemde Natiën; en nog ontbreekt het haar niet aan waardige onderwijzers, ſchoon allen, juist gelijk het met alle zaaken gaat, niet even zeer uitmunten, niet even veele begaafdheden, niet even uitgeſtrekte geleerdheid bezitten. — Hoe het zij, zeker is het, dat de *Nederlandſche* jeugd hier eenen ſchat van geleerdheid kan vergaderen, indien zij haaren tijd met ijver en de nodige arbeidzaamheid beſteedde.

Doch ook de Hooge Schoolen zijn niet zoo bloeiënde als voorheenen; bij gelegenheid der eeuwfeesten in de twee voornaamſte Hoogeſchoolen in onzen leeftijd gevierd, is dit openlijk erkend, en de zaak is zoo. — Daar is over het heel een kleiner aantal van jongelingen, die ter beöefening der wetenſchappen de Hoogeſchoolen bezoeken, zoo dat men in ſommige takken, en op ſommige Hoogeſchoolen bijna zoo veele onderwijzers als leerlingen telt, en 'er wordt over het geheel niet zoo veel gewerkt, als het gewigt der zaaken vereïschte.

Zo

Zo veel ik gelegenheid heb gehad, om den zedelijken toeſtand der ſtudeerende jeugd van nabij gade te ſlaan, kan ik niet zeggen, dat die, wat den uiterlijken ſchijn betreft, verërgerd is; integendeel is, naar het voorkomen, het gedrag der jongelingen ſtiller, niet zoo dartel en ongebonden, als men wel van voorgaande tijden verhaalt, en onder de benaaming van Studentenkluchten en grappen bekend is. Zo 'er zijn, die zich op 's Heeren ſtraaten aan baldaadigheden ſchuldig maaken, deze worden door het grootſte gros hunner tijdgenooten veröordeeld; men zou evenwel te voorbaarig beſluiten, indien men nu geloofde, dat in het wezen der zaak onze jongelingſchap over het algemeen geſproken beter ware dan in voorige jaaren. — Neen de verleiding, waar aan de jeugd is blootgeſteld, is niet minder, en zelfs zoo veel te gevaarlijker, hoe jonger de jongelingen thans, gelijk wij reeds gezegd hebben in het voorgaande HOOFDSTUK, tot de Hoogeſcholen bevorderd worden. — Het zoogenaamd *ontgroenen*, bij welke gelegenheden menig jongeling door onmatig drinken in levens gevaar wordt gebracht, gelijk 'er zelfs voorbeelden geweest zijn, van zulken, die het met de dood hebben moeten bekoopen, heeft nog plaats. — In het ſpeelen, drinken, de ontucht en ſoortgelijke verderflijke, voor ziel en ligchaam hoogſtſcha-

ſchadelijke buitenſpoorigheden, oefenen veele jongelingen zich meer, dan in de Boek-oefeningen, en brengen dikwijls een ledig hoofd, een bedorven hart, en een ongezond ligchaam met zich van de Hogeſchoolen.

Voornaamlijk, vindt men dit offchoon niet alleen, bij zulken, die, op den rijkdom of het aanzien hunner ouderen ſteunende, zich zelven wijsmaaken, of door verleiders laten wijsmaaken, dat zij enkel op de Hoogeſchool komen, om den titel van Meester in de Rechten te verkrijgen, dien zij voor geld en goede woorden nog al bekomen kunnen. —— De weg tot bevordering in ámbten of bedieningen, waanen zij, ſtaat hun toch open door middel van den invloed van hunne ouders, of van hunne Familien. — Ik zeide echter met opzet, *offchoon niet alleen*, omdat ik ook onder zulken, die zich aan de Godgeleerdheid toewijden, voorbeelden gekend heb van een liederlijk gedrag, ſommigen van welken echter naderhand in de kerk bevorderd zijnde, dan zelfs eene meer dan gemeene vertooning van godsvrucht gemaakt hebben, ten einde daar door, het geen zij in wezenlijke kunde en deugd te kort ſchooten, te vergoeden.

Met dit alles zijn 'er braave jongelingen, die met edeler beginzelen bezield, door eerzucht en pligts-overtuiging gedreeven, de jaaren, die zij op de Hoogeſchool verkeeren, met vlijt, naarſtig-

ſtigheid en arbeidzaamheid beſteeden, en onwraakbare proeven van hunne vorderingen opleveren. — Daar door ontbreekt het in *Nederland* niet aan een aantal kundige Rechtsgeleerden, die hun vaderland waarlijk tot ſieraad, hunne leermeeſteren tot roem, en hunne medeburgeren tot nuttigheid ſtrekken. — Daar door zijn 'er nog Geneesheeren, die de toejuichingen der menſchenvrienden verdienen — en Geestlijken, die hunnen eerwaardigen ſtandwaardig bevonden worden.

*

X. BOEK.

GODSDIENST.

EERSTE HOOFDSTUK.

Elk beminnaar van zijn Vaderland, elk menſchenvriend verlangt, bij den aanvang van dit Boek, dat hij in hetzelve een goed getuigenis aangaande den zedelijken toeſtand der *Nederlandſche Natie* zal aantreffen, —— Hij herinnert zich de aanmerkingen, die in het Eerſte Deel gemaakt zijn, over den invloed van den Godsdienst op het heil van den Staat, en bijzonder over de Godsdienſtige Vrijheid in *Nederland* — Hij heeft daar uit het beſluit opgemaakt, dat, zoolang *Nederlands* volk een godsdienſtig volk is, het ook zoolang de gunst en beſcherming van dat Wezen, het welk de wereld beſtuurt, zal blijven genieten, maar integendeel, indien ook in dit opzigt de *Natie* ver-

verbasterd zij van haare voorvaderen; en den Godsdienst gering acht, of in een verkeerd oogpunt beſchouwt, dat dan de bijl aan den wortel des booms ligt, gereed, om denzelven, als vruchteloos den grond beſlaande, om te houwen en uit te roeïen.

En wat zal ik nu zeggen? Zal ik den wensch van den vriend van Godsdienst, deugd, en volk kunnen voldoen, indien ik eene waare ſchets van den Godsdienſtigen toeſtand van *Nederland* zal ontwerpen? Helaas! ik vreeze, dat dit tafereel de donkerſte kleuren van allen zal verëiſchen indien het ons een waar denkbeeld van het oorſpronglijke zal opleveren.

Het behoort geenszins tot mijn plan eene beſchrijving op te maaken van den ſtaat van den Godsdienst, ten opzigte van de verſchillende gezindheden in *Nederland*, en den toe of afnemenden bloei van dezelven; ook behoeve ik niets te zeggen van de vorm en inrichting van de Hervormde kerk in ons Vaderland, welke hier de Godsdienst van den Staat, of gelijk men gemeenlijk, doch geheel tegen den geest van het Christendom ſpreekt, *de heerſchende Godsdienst* is. — Mijn beſtek verëischt alleenlijk, dat ik van de gezindheid der *Natie* omtrent den Godsdienst gewaage, en mijne aanmerkingen, welke ik, door eene veeljaarige ondervinding, gelegenheid gehad heb

te maaken, desäangaande mede te deelen.

Om onze gedachten geregeld te leiden, zal ik hier de volgende orde in het oog houden.

De Godsdienst der Christenen is een redelijke Godsdienst, die het verſtand verlicht en het hart verbetert; wij kunnen derhalven de zedelijke geſteldheid der *Natie* omtrent den Godsdienst beſchouwen, of van den kant van het verſtand of van den kant van het hart, zoo als dit laatſte zich door de daaden en gedrag openbaart.

Toen de wereld door ongeloof en bijgeloof in de ſtikdonkerſte duisternis van onkunde omtrent God en zijnen dienst, en de rechte wijze, op welke het menschdom zijn wezenlijk geluk, gelegen in de verheerlijking van het Opperwezen, en het genieten van de uitlatingen zijner liefde kon bevorderen, bedolven lag, verſcheen de Zoon van God, de gezegende JEZUS, op de aarde, en predikte de kundigheden, welke tot herſtel van het menschdom, uit zijnen diepen val, en tot deszelfs zaligheid nodig en tevens toereikende zijn; HIJ bracht de onſterflijkheid en het eeuwig leven in het licht door zijn *Euängeli* — wanneer, bij het verloop der eeuwen, eene nieuwe duisternis, door de verbastering van het Christendom, de volken bedekt hadt, werdt bij de Kerkhervorming een nieuw licht

licht van kennis in *Europa* ontſtoken, en *Nederland* bijzonder heeft ſtoffe gehad, om zich te verblijden, en het Opperwezen te danken, dat hier de waarheid vrij onderrecht, vrij gekend, vrij beleden mogt worden.

Dit voorrecht, gevoegd bij de belangrijkheid der zaak, want niets is gewigtiger voor den mensch, dan dat hij rechte kundigheden van den Godsdienst hebbe, waarom ook de Godsdienst van JEZUS overäl opſpoort tot onderzoek, tot ijverig onderzoek van de waarheid, en zulken voor edele menſchen verklaart, die zich de moeite getroosten, om, het geen zij hooren of lezen, ter toetze te brengen, of het met de waarheid inſtemme, moest bij eene zoo bevoorrechte *Natie*, als de *Nederlandſche* in dit opzigt is, eenen wakkeren naarijver voortbrengen, om in de kundigheden van den Godsdienst uit te munten. —— Doch, naauwlijks zou men het gelooven, de onkunde omtrent den Godsdienst is onder het gros der *Natie* verbaazend groot. Men ga alle rangen en ſtaaten van menſchen in *Nederland* door, en de Godsdienstvriend vindt overäl de diepſte onkunde. —— Zelfs de eerſte beginzelen van den Godsdienst zijn aan eene groote menigte onbekend —— Men heeft geene onderſcheiden denkbeelden noch van de waarheden, die de voorwerpen van het geloof van eenen Christen uitmaaken, noch van de plig-

ten, welken den Godsdienst van JEZUS ons voorſchrijft, en door welken het geloof zig levend vertoont. —

Verſcheiden redenen loopen ſamen, welke deze treurige onkunde veröorzaaken: doch de volgenden zijn wel de voornaamſten. Vooreerst in de opvoeding der kinderen blijft hier eene gaping, men verzuimt de kinderen van jongs af denkbeelden van hunnen Schepper, en eerbied voor zijnen dienst, en bezeffen van het groot voorrecht, dat wij aan JEZUS verſchuldigd zijn, en van de pligten, welke uit dien hoofde voortvloeiën, en welke de dankbaarheid voor zoo groote liefde ons voorſchrijft, in te boezemen, of men verſtaat de rechte wijze niet, om de kinderen den Godsdienst ſmaaklijk en eigen te maaken — In dat gedeelte van ons werk, daar wij over de Opvoeding handelden, hebben wij reeds gezien, hoe de Godsdienst aan veele kinderen geheel onbekend blijft in hunne kindſche jaaren —— Dit herhaale ik thans niet. Maar zij zelven, die zich meenen van hunnen pligt in dezen te kwijten, op welke wijze gaan zij te werk? Men geeft den kinderen een zekeren taak uit het één of ander vraagboekjen of katechismus, welker geſteldheid en innerlijke waarde ik hier aan zijne plaats late, om dien van buiten te leeren; wanneer het kind de antwoorden als een papegaai kan naklappen, zonder met de

vraag,

vraag, daar elk antwoord op ſlaat, zich te bemoeiën, voldoet het; heeft het geen geheugen, om iet, daar het niets van verſtaat, noch het nut van inziet, te vatten, dan wordt het beknort, dikwijls geſtraft, en zelfs het leeren van deze antwoorden wordt als eene ſtraf gebruikt. — Door dit alles krijgen de kinders een tegenzin, in den Godsdienst, en zien dien als een juk aan, welk denkbeeld veelen aan blijft kleeven, ook wanneer zij in jaaren gevorderd zijn — Nog laat men de kinderen één of meer hoofdſtukken in den Bijbel lezen, en dit wordt hun weder als een taak opgelegd, die hun dikwijls een zwaare last is; en hier bij laat men het meestäl berusten; wanneer het kind wat ouder wordt, krijgt het een' katechizeermeeſter of katechizeervrouw, welke heel dikwijls het hoofd gevuld hebben met waan en verbeelding, en tot alles eer in ſtaat zijn, dan om een kinderlijk verſtand zaaden van echte kennis in te planten, en het kind te leeren, zijn verſtand te oefenen, en zijne redenvermogens te ontwikkelen en te gebruiken — Deze menſchen hebben dikwijls enkel hun ſamenſtel van rechtzinnigheid, elk van zijne gezindheid, in het geheugen, en bezitten weinige onderſcheiden denkbeelden en redelijke kundigheden, geen wonder derhalven, dat zij meestäl volſtrekt buiten ſtaat zijn, om die mede te deelen: Doorgaands hebben ook

deze lieden ſombere denkbeelden van den Godsdienst, zoodat zij dien den kinderen enkel van eene donkere zijde leeren kennen, waar van dikwijls, gelijk wij in het voorgaande zeiden, in de eerſte kinderſchooltjens, reeds een begin gemaakt wordt door veele vroome ſchoolvrouwen.

Het openbaar onderwijs in de predikatiën en katechizatiën is ook niet zeer geſchikt, tot uitbreiding van kundigheden; over het algemeen zijn de predikatiën, bij welke gezindheid ook, veel te *methodiek* ingericht, dan om het verſtand van ongeöefenden te verlichten, het zij de ééne gezindheid meer leerſtellige ſtukken van het ſamenſtel, het zij de andere meer de christelijke zedekunde behandelt, beide geſchiedt doorgaands te geleerd, en naar de regelen der ſchoolen, zoo dat de gemeene man daar door geene duidelijke kundigheden verzamelt, dewijl het hem boven het bereik zijner vatbaarheden gaat —— En veele leeraars onder alle gezindheden prediken of zich zelven, of de meeningen van hunne gezindheden, of hunne bijzondere opvattingen; hoe weinigen zuiver CHRISTUS en het *Euängeli!* ——

Het tot hier toe gezegde, het verzuim van alle onderwijs in den Godsdienst bij de opvoeding, het welk helaas! bij veele grooten en lieden van den *ton*, en ook bij den gemeenen man plaats vindt, en het verkeerde on-

der-

derwijs in den Godsdienst, de verkeerde behandeling der kinderen ten opzigte van dit gewigtig punt bij den burgerlijken middenſtand is ééne der voornaamſte redenen van de droevige onkunde, welke met betrekking tot den Godsdienst heerscht, en deze grond wordt niet weinig verſterkt door de lusteloos- en traagheid der menſchen zelven. Ach! hoe weinigen maaken 'er in *Nederland* hun werk van, om zich in den Godsdienst te oefenen en ervaaren te maaken, om dus te weten, wat zij te gelooven, wat zij te betrachten hebben! Dit verdient nader ontvouwd te worden.

Schoon de kinderen van aanzienlijke lieden dikwijls niets in hunne jeugd van den Godsdienst hebben aangeleerd, en die van den middenſtand ſlechts gebrekig zijn onderwezen; echter moeten zij, tot hunne jaaren gekomen, lidmaaten van de kerk worden, en eene belijdenis afleggen —— En hoe is het met dit ſtuk geſteld! Dat getuigt gij, leeraars! die uw geweten zoo dikwijls ontrust voelt, bij deze plegtige gelegenheid; en die weet, wat het eigenlijk zegt, dat een mensch, als Christen, belijdenis doet van het geen hij gelooft, en van het geen hij voorhemens is, uit hoofde van zijn geloof, te zullen betrachten; en die hem daar op als een Christen erkent, en als een lid van de gemeente der Heiligen aanneemt!

Men kan ligt begrijpen, van waar het kome, dat eene zoo gewigtige zaak zoo ſlordig behandeld wordt, indien men de beweegredenen nagaat, welke de menſchen aanſpooren, om zich als leden der Christenkerk aan te bieden. Deze redenen zijne onderſcheiden in onderſcheiden rangen van menſchen.

Het is onder de ſtaatswetten van *Nederland*, dat niemand eenigen regeeringspost, of aanzienlijk eerämbt bekleede, ten zij hij profesſie doe van de Christelijke Hervormde leere, zie daar de beweegreden, om welke veelen der grooten en aanzienlijken het lidmaatſchap der kerke begeeren. —— Daar zijn voorbeelden genoeg bekend, dat jonge lieden van onze *patrice familiën* zoo lang zich met geenen Godsdienst of Christendom bemoeiën, tot dat hun een ambt, of eerepost, of regeeringsplaats wordt opgedragen, dat geval daar zijnde, maakt men den uiterſten ſpoed, neemt eenige leſſen in de Godsdienst-leere, en men doet, zoo als men het noemt, belijdenisſe, waardoor men tevens behoedaanigd is voor het ambt, dat men in het oog heeft.

Bij den gemeenen man werkt niet min, wie zou het gelooven? het aardsch belang. Doorgaands zijn de kaſſen der Diakoniën vrij wel voorzien, en de uitdeelingen van aalmoeſen en onderſteuning der armen geſchieden uit dezen rijke-

kelijker dan uit de gemeene armen-fondzen; zie daar eene ſterke beweegreden voor den gemeenen man, om lidmaat te worden, dan kan hij eene ruimer bedeeling trekken. —— Ja 'er worden 'er zelfs gevonden, die, te traag om te werken, dezen weg inſlaan, en door dit middel tot hun oogmerk geraaken, om zonder werken de kost te hebben. —— Mij is een voorbeeld bekend, ten blijke, hoe verre dit gaat, van eenen man, die *Roomschgezind* was, en zulks blijvende tevens zich als lidmaat van de openbaare kerk hadt laten aannemen, ten einde eene ruimer bedeeling te trekken; gelijk hij die dan ook eenige jaaren genooten hadt, voor dat de zaak bij geval ontdekt, en hij toen uit het getal der ledemaaten weder uitgeſchrapt werdt.'

Het is waar, bij den middenſtand van deftige burgeren hebben deze beweegredenen geene plaats. Doch hier zijn weder andere, die waarlijk van geen edeler natuur zijn. De welvoeglijkheid vordert, dat een ordenlijk burgerman lidmaat zij, ook ſtaat hem dan een erepost van diaken of ouderling in de kerk open, bij veele burgerlieden is het ook een verëischte in jonge lieden, welke een huwelijk zullen aangaan, dat zij evenwel eerst lidmaat worden, voor dat de huwlijksplechtigheid worde voltrokken.

Daar

Daar nu zulke onzuivere beweegredenen de menſchen aanzetten tot het lidmaatſchap, kan men ligtelijk berekenen, hoe men 'er zich toe bereidt, en hoe het aarnemen tot het lidmaatſchap toegaat. — De toeberciding is, gelijk wij reeds zeiden, dat men eenige leſen van eenen katechizeermeester neemt, men prent eenige antwoorden en vraagen, en eenige ſchriftuurtekſten, in zijn geheugen, zonder dat men 'er iet van verſtaat, ja zelfs dikwijls zonder eenige kennis aan den Bijbel of aan deszelfs inhoud te hebben, waar uit die tekſten ontleend zijn, met welker verband en de bedoeling der ſchrijvers men zich in het geheel niet bekommert, en dus ook niet in ſtaat is, om de kracht der bewijzen te vatten. — Dus toegerust komt men bij den Predikant, die, van eenen ouderling verzeld, het onderzoek aanvangt, dikwijls van verſcheiden te gelijk, wanneer de tijd ſchielijker om is, en het onderzoek voor den genen, die niets weet, te gemaklijker valt. De Predikant volgt bij het onderzoek geleidelijk en naauwkeurig de leerwijze van den katechizeermeeſter of vrouw, die de aankomelingen geleerd hebben, en doet de vragen bij de rei af, zoodra toch als bij eene vraag overſlaat, of ſlechts met andere woorden voorſtelt, kan hij verzekerd wezen, of geheel geen, of een verkeerd antwoord te zullen bekomen — Het onderzoek ten einde gelopen zijn-

zijnde, maakt de Predikant wel bedenkingen, en is voor zich zelven niet voldaan, indien hij een redelijk man is, maar wat zal hij doen? De katechizeermeester of vrouw zou onvergenoegd zijn, indien hij de aankomelingen heen zondt, zonder ze aan te nemen, en de aankomelingen ontschuldigen zich, zij waren ontsteld, zij beloven, zich voortaan te zullen oefenen, en nu laat de Predikant zich overreeden, om hen met eene bestraffing en vermaaning aan te nemen.

Gelukkig, indien zij deze beloften hielden, doch, men is nu lidmaat, en dit voldoet, men heeft zijn oogmerk bereikt, het leerboek wordt geheel ter zijde gelegd, en men bekommert zich niet verder met het onderzoek van den Godsdienst; en het gevolg is, dat men, na eenig tijdsverloop zelfs dat weinige, dat men 'er met gebrek met al van geleerd hadt, vergeten is. —— Doch wat zwarigheid! de aanzienlijke man heeft zijn ambt en waardigheid, de burgerman trouwt nu, en voltrekt zijn huwelijk, wordt diaken en vervolgends ouderling, en in dezen laatsten post, dikwijls, hoe onkundiger een des te ijveriger schreeuwer voor de rechtzinnigheid —— En de gemeene man eindelijk vervoegt zich kort daarna bij de diakonie, en verkrijgt bedeeling, want hij is lidmaat van de kerk.

Zeg

Zeg ik wel te veel, wanneer ik zeg, dat deze de toeſtand is van den grootſten hoop der leden van de kerk. En even waarachtig is het, dat deze droevige onkunde van dag tot dag toeneemt.

Geen wonder! de traag-en vadzigheid van het menschdom brengt hier het haare toe, om allen lust tot onderzoek van den Godsdienst uit te dooven; welke nog geſterkt wordt door de kracht der vooröordeelen. — Ik zou, indien ik mij in dit ruime veld begeven wilde, een aantal vooröordelen kunnen opnoemen, die de natuurlijke luſteloosheid der menſchen tot een voorwendzel dienen, om de kundigheden van den Godsdienst te beſchouwen als min noodzaaklijk, en deszelfs onderzoek als den bijzonderen taak voor de geeſtelijken, die zich daar aan hebben toegewijd, die 'er ook voor betaald worden. —— Geen vooröordeel nogthans is gevaarlijker en vruchtbaarer in ſchroomlijke gevolgen, dan juist dat, welk wij zagen, dat nogthans reeds in de kinderſchooltjens in de tedere harten der kinderen geplant, en door zoo onverſtandige onderwijzers gekoeſterd en aangekweekt wordt; het vooröordeel, dat de Godsdienst een zwaare last is, dat de Godsdienst treurige droefgeeſtigheid vordert, ons in het zwart doet wandelen, en alle vreugde, ook de onſchuldigſte verbant —— Het menschdom bij zich

zich zelf bewust, dat het van jongs af zijnen pligt niet naar behooren heeft waargenomen, en daar van rekenſchap verſchuldigd is aan het Opperwezen, den heiligen Wetgever, ſchrikt eigenaartig reeds, om tot God te naderen —— En de natuurlijke neiging tot zinlijkheid houdt reeds genoeg den mensch af, om aan God en Godsdienst te denken; hoe veel meer, wanneer hij in het vooröordeel verkeert, dat de Godsdienst ſtuursch is in alle zijne voorſchriften, en dat hij gebod op gebod, regel op regel, vermenigvuldigt en lasten oplegt, die te zwaar zijn, om te draagen!

O gij vrienden van den Godsdienst! vrienden van het heil des menschdoms! veréenigt uwe krachten, om dit vooröordeel te keer te gaan, en, is het mogelijk, met wortel en tak uit te roeiën: verkondigt het menschdom, gelijk de waarheid is, dat de Godsdienst, de gezegende Godsdienst van JEZUS, die God zijnen Vader, als verzoend door het lijden en de gehoorzaamheid van zijnen Zoon, en als den Vader der menſchen voorſtelt; die de heerlijkſte pligten van Godzaligheid en deugd ter beöefening voorſchrijft, het heil der maatſchappijen, de zaligheid van derzelver bijzondere leden uitmaakt; dat de Godsdienst, die geloof en vertrouwen op God den weldaadigen, inboezemt, licht, vreugde, vertroosting verſpreidt op alle onze wegen,

ook

ook zelfs dan, wanneer onze ziel, door jammeren afgemat, niet vatbaar ſchijnt voor vertrooſtingen; dat hij in leven en ſterven een getrouw vriend is; dat zijne voorſchriften niet moeilijk, zijne geboden niet zwaar zijn, maar dat, wanneer wij als rechtvaardigen eene hebbelijkheid verkrijgen, om wel te doen, dat weldoen ons eene blijdſchap is!

De onkunde in den Godsdienst, welke het groote gros der *Natie* beheerscht, heeft tot haare gezellinnen *Ongeloof* en *Bijgeloof*. — Hoe hollen deze beiden door *Nederland* voort! — Hoe beſmetten zij met haaren vergiftigen adem de zielen des volks! — En hoe gering wordt het getal der waare Christenen! — Veele jonge lieden, en ach! hadden zij geene voorbeelden in lieden van meer gevorderden ouderdom, ſtellen 'er eene eer in; het is een teken van een' *ſterken* geest en een fraai vernuft, dat zij met den Godsdienst den ſpot drijven, en denzelven als een fabeltjen behandelen. — En hoe menigmaalen bevondt men niet dat de fraaïe heertjens, die wijsgeertjens van de *Mode*, de grootſte dommerikken zijn omtrent den Godsdienst, dien zij beſpotten, zoo dat men in volle kracht op hun het zeggen van den Apostel JUDAS mag toepaſſen: *Zij lasteren het geen zij niet verſtaan.* — Alles, wat heilig is, wordt van hun verguisd, en niets, wat tot den Godsdienst

dienst betrekking heeft, is veilig voor hunne beschimpingen. ——

Maar aan den anderen kant, schijnt het Bijgeloof ook daaglijksch toe te nemen. — Men zou kwalijk gelooven, hoe bijgeloovig veelen in *Nederland*, niet alleen ten platten lande, maar zelfs in aanzienlijke steden, en dat niet slechts onder het gemeen, maar ook onder zulken, die men voor verlicht en beschaafd groet, zijn, omtrent voortekenen, voorbeduidingen, starrewigchelarij, en alles, wat het domste Bijgeloof ooit heeft uitgedacht, om zich zelven en anderen te bedriegen. —— Kopjenskijkters, waarzeggers, en soortgelijk volkjen, vindt nog in *Nederland* meer geloof, dan men zich zou verbeelden.

De onkunde omtrent den Godsdienst vertoont zich ook zeer sterk in de geneigdheden van veelen tot dweeperij en geestdrijverij. — Veelen stellen hun Christendom in zekere houding, gebaaren, soort en kleur van kleeding; verbeelden zich veel van gezigten en openbaaringen; houden zich zelven en huns gelijken alleen voor *vroomen*, en verachten hunne medechristenen als wereldlingen en onbekeerden. — En hoe veelen heb ik 'er echter gevonden onder dit soort van lieden, die van de eerste beginselen zelven van den godsdienst niets wisten, geene redelijke denkbeelden van den godsdienst,

en nog minder een klaar en ontwikkeld begrip van de pligten hadden, die zij, in hunnen kring en betrekking, hadden waar te nemen; en welken nogthans, hoe zeer onkundig, desniettegenſtaande alles, behalven leerzaam en gezeglijk, waren.

Daar deze dingen zoo zijn, kan het, in de daad, met de waarneming en het verrichten van den godsdienst niet zeer bloeiënd geſteld zijn. —— Laat ons zien, hoe de openbare, en hoe de bijzondere huisgodsdienst wordt waargenomen.

Wat den openbaaren godsdienst betreft: om niet te ſpreken van hun, die door het ongeloof zich laten overmeeſteren, en gevolglijk den godsdienst minächten, en zo zij dien al bijwoonen, zulks doen, om niet den naam van geheel ongodsdienſtigen te hebben — men vindt veele menſchen in *Nederland*, die een geheel jaar door nooit den openbaren godsdienst bijwoonen, dan alleen op den jaarlijkſchen dank- vast- en bededag, welken dag zij heel godsdienſtig doorbrengen, even als of zij dan de rekening van hun gedrag wilden verëffenen, en nu weder *aflaat* voor een jaar dachten te verkrijgen. —— Hoe min verlicht de denkbeelden van veele *Nederlanders* omtrent den godsdienst zijn, bewijst ook die naauwgezetheid van herſtelde kraamvrouwen en zieken, die zich niet zouden veroorlooven uit te gaan, en de open lucht te genie-

nieten, voor dat zij hunnen *kerkgang*, dus noemt men het, gedaan hebben; dat is, aan God voor hunne herſtelling hunne openbare dankbaarheid hebben toegebracht; verre zij het van mij, opdat niemand mijne woorden hier bejaage, dat ik zou afkeuren, dat men den Gever van alle goed plegtig zoude danken voor genoten weldaaden, maar Hemel! welke begrippen en gevoelens van dankzegging zijn dezen, dat men, of, gelijk veelen, voor en na onkundig en ongodsdienſtig leeft, zonder door eenen Chriſtelijken handel en wandel, welke de waare dankbaarheid is, die alleen aan het Opperwezen behaagen kan, God te verheerlijken; of gelijk anderen, ten einde vrij weder te kunnen uit en ingaan, te vroegtijdig, nog zwak, en niet volkomen herſteld, te kerke gaat, en daar, dewijl onze kerken doorgaands, indien al niet eene onzuivere lucht hebben, ten minſten koud en tochtig zijn, gevaar loopt, om op nieuw in te ſtorten, het welk zelfs ſomtijds doodlijke gevolgen heeft. —— Geneeshceren weten, hoe dikwijls zij in gevallen komen, dat hun raad aan herſtellende zieken, om door eene kleine wandeling in de open lucht zich te verfriſchen en de krachten te herſtellen, niet eer wordt ingevolgd, voor dat de kerkgang gedaan is, waar door men dikwijls nog dagen ja weeken lang op nieuw het huis, in-

dien niet het bed, moet houden; welke denkbeelden van Godsdienst! even of het God ooit behaagen kon, dat men zijne gezondheid, Gods dierbaarst geſchenk hier op aarde, zou verwaarlozen, zonder eenige noodzake, terwijl de waare Godsdienſtige op de rechte wijze dankbaar zijnde, zijne openbare dankzegging niets in waarde vermindert, alſchoon zij ook tot zijne volkomene herſtelling wordt uitgeſteld. — Om nu niet meer aanmerkingen te maaken ten opzigte van dit ſtuk, de denkbeelden van veele dankenden, en ten opzigte van de dikwijls ſlordige voorſtelling van hunne dankzegging, welke meestal met een gewoon formulier, en met geene of weinige aandacht, geſchiedt.

Doch laat ons onderſcheiden beſchouwen, hoe de Godsdienst, zoo de openbare als de bijzondere, meestäl wordt waargenomen, wanneer ons meer dan te veel zal blijken, hoe jammerlijk het met den Godsdienst in *Nederland* geſteld is.

TWEE-

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Wij zullen in dit HOOFDSTUK onze aandacht bepaalen tot den openbaren en huislijken Godsdienst der *Nederlandſche Natie* — Wanneer wij onze openbare kerken naderen, zullen wij, door de verwaarlozing en ontheiliging, die wij omtrent dezelven opmerken, daar zij veeläl met drek en vuiligheid van rondsöm bezet zijn, reeds bij den eerſten opſlag geen grootsch denkbeeld vormen van den eerbied der *Nederlanderen* voor den openbaren Godsdienst. — Het zij zoo, dat dit het wezenlijke van den Godsdienst niet benadeele, nogthans ſtrijdt het met de eerwaardigheid der plaats, welke geſticht is tot een heiligdom, aan den Godsdienst gewijd, en tot een huis des gebeds voor den Allerhoogſten.

En nu, binnen getreden, wat verneemt men? Vooreerst een groot onderſcheid in het aantal van Godsdienst-vierers bij den éénen of bij den anderen leeräar, naarmate de één meer dan de ander in zekeren naam ſtaat, niet zoo zeer van bekwaamheid en kunde, als wel van meer gemoedelijk, meer naar den ſmaak van ſommige lieden, die zich boven anderen onderſcheiden door hunne naauwgezetheid, te prediken. Bij zoodanige leeraaren loopt dikwijls eene groo-

te menigte te hoop, en is de kerk zoo vol, dat 'er lieden genoeg zijn, die niets van den predikant hooren en nog veel min verſtaan kunnen, — Dit zou eenen ijver voor den Godsdienst aanduiden kunnen, indien deze ſlechts een zuivere ijver was, en niet gepaard ging met eene verachting en verſmading van andere leeraaren, die ook het *Euangelie* verkondigen, doch misſchien eene andere leiding of wijze van voorſtel volgen — Men verkiest liever, bij den grooten hoop, niets te verſtaan, dan bij eene kleine vergadering op zijn gemak te kunnen hooren, en dus geleerd en geſticht te worden. —— Maar hoe zeer dit ook het wezen van het kerkgaan uitmaake, wat wonder is het, dat het bij veelen niet in aanmerking komt, welke zich verbeelden, dat zij aan hunne Godsdienſtige pligten voldoen, wanneer zij op den zondag tweemaal te kerke geweest zijn?

De aanvang van den Godsdienst wordt gemaakt met het voorlezen van den Bijbel en het Pſalmgezang. Ik zal mij niet ophouden met eene overweeging, hoe het eerſte geſchiedt, waar over nog al het één en ander zou te zeggen vallen, dewijl het meestäl in dien gemaakten, eentoonigen, ſtijven ſtijl gedaan wordt, dat het met allen ſchijn van eerbied, de deftigheid en achtbaarheid van den Bijbel niet weinig benadeelt, maar hoe het ook geſchiedde, weinig

nig acht wordt 'er op gegeven, door de gemeente, die onder dit lezen te ſamen komt, rondkijkt, met den anderen praat, de laater komenden, ten aanzien van kleding, houding enz. beſtudeert, zonder op het voorlezen van den Bijbel te letten. —

Wij hebben, zedert eenige jaaren, in de openbare kerken dezer landen eene nieuwe en veel verbeterde Pſalmberijming bekomen, maar over het geheel genomen, kan men, geloof ik, vrijëlijk beweeren, dat het kreupelrijm van DATHEEN bij onze vaderen meer nut en ſtichting heeft gegeven, dan onze verbeterde en thans vrij goede Pſalmberijming. Veelen plagten zich de eerſte eigen te maaken, de gewoone zangwijzen te leeren, en ze niet alleen in het openbaar met de gemeente te zingen, maar ook in bijzondere uuren der eenzaamheid tot troost, bemoediging, of tot verheffing van het Opperwezen, te gebruiken, zoo dat eene ſlechte berijming met des te beter hart wierdt verëdeld. — Omtrent het openbaar Pſalmgezang heeft men in veele plaatzen de gewoonte, om de Pſalmen bij vervolg te zingen, zoo dat boetzangen, lofzangen, om niet te ſpreken van de zoogenaamde vloekpſalmen, vaak geheel ontijdig en bij ongepaste gelegenheden worden opgezongen — In veele plaatzen, (in ſommigen is dit verbeterd, maar niet in allen,) wordt ſlechts één of op zijn

meest twee verzen van eenen Pſalm gezongen, en zoodra de Predikant op den kanzel is geklommen, het Pſalmgezang geëindigd, oſſchoon de zin niet geëindigd, en 'er dikwijls niets gezongen is, dan eene aanſpraak aan de Godheid, als zijnde het hoofd van den *Pſalm*; zonder iet gebeden, gedankt, geroemd, of verheerlijkt te hebben. —

Thans neemt eerst, in de gedachten en het vooröordeel van veelen, de godsdienst zijnen aanvang, hoe zeer het lezen van den Bijbel en het Pſalmgezang 'er een wezenlijk, misſchien het wezenlijkſte, deel van uitmaaken. — De leeräar begint zijne redevoering; met eene vooräfſpraak, waar op een gebed volgt; geduurende het welk, voornaamlijk des namiddags, een groot gedeelte der vergaderde menigte gerust inſlaapt. — Evenwel dikwijls zeer onſchuldig, uit hoofde van de langdraadigheid en de inrichting van het gebed, welke zelfs den opmerkzamen en verſtandigen toehoorer vermoeiën, doch waar van meer te zeggen, thans niet in mijn beſtek valt.

Onder het voorſtel zelf en de verklaaring van den tekst of het onderwerp, welk de leeräar behandelt, zijn ook de meeste toehoorers lusteloos, en niets min dan oplettende, om te hooren en te verſtaan; en geen wonder, omdat zij, onkundig zijnde, niets hebben aan eene *methodieke* en elk in haare ſoort naar de geleerd-

leerdheid der ſchoolen ingerichte redenvoering, het zij daar in een tekst tot de kleinſte deelen en onderdeelen geſnipperd, en met veel ooſterſche en westerſche geleerdheid verklaard wordt; het zij dat 'er een leerſtellig ſtuk der Godgeleerdheid behandeld, en tegen allerhande ſoorten van verderflijke ketters, openbare vijänden, of geheime ondermijners gehandhaafd en met ijver verdeedigd wordt, of dat 'er eene zedenkundige verhandeling met veel ſieraad van menschlijke welſprekenheid wordt opgeſneden. —

Wat hebben onkundige toehoorers, laat dit, elk in zijn ſoort voortreflijk en met veele moeite beärbeid en uitgevoerd wezen, aan dit alles? —— Veelen hervatten derhalven hun middagſlaapjen, het welk door den ſtilſtand op het gebed, en de verändering van den toon des Leeräars, bij het opgeven van den tekst, was afgebroken, als ook door het opzoeken van dien tekst, het welk allen, die lezen kunnen, doorgaands zorgvuldig doen, en 'er dan een vouwtjen bij leggen, zonder zich verder met den tekst te bekreunen; uitgezonderd bij ſommige gemeenten op het platte land, bij welken dit leggen van vouwen bij den tekst dikwijls die nuttigheid heeft, dat men daardoor nagaat, of en hoe dikwijls de Predikant denzelfden tekst predikt. — Nuttig, en misſchien met dat oogmerk reeds vroeger ingevoerd, is derhalven de

gewoonte, dat de inzameling der liefdegaven door broederen diakonen geduurende de verklaaring geſchied, gaande de gemeente rond met fluweelen zakjens, aan welken een klein belletjen hangt, het welk niet alleen dienſtig is, opdat elk gereed zij met zijne liefdegift, maar ook dienſtig, om de ſlaapenden wakker te maaken, en te herinneren, dat zij in de kerk zijn.

Eindelijk komt de Leeräar aan de toepaſſing, en nu beginnen veelen hun gehoor eerst recht te ſcherpen; en over het algemeen is de gemeente in de openbare kerk er op gezet, dat deze toepaſſingen toch *gemoedelijk*, en *onderſcheiden* zijn: hoe ſtraffer de toepaſſing zij, hoe zwarter de wereldlingen worden afgemaald, hoe liever men zulks heeft, doch onder ééne voorwaarde, de toehoorer past het niet op zich zelven toe, vindt ook zich zelven niet ſchuldig aan de ondeugden, die beſtraft worden; ook is men daar juist niet op gezet, dat de ondeugden en gebreken met derzelver rechte kleuren gekenmerkt worden, zoodat men dezelve aan zich te ontegenzeglijk zou beſpeuren, dan dat men ze niet zou opmerken, hoe zeer men trouwens! voor onderſcheiden toepaſſen is, dit onderſcheiden en bijzonderen bemint men echter niet; hoe zeer men van gemoedelijke toepaſſingen houdt, deze moeten echter niet in bijzonderheden komen, maar alleen in akelige beſchrijvin-

gen

gen van de tijdelijke en eeuwige ellende der zondaren en godlozen enz. beſtaan; want, ſchoon men algemeen wel wil belijden, een zondaar te zijn, omdat men dan echter nog kan waanen, dat men toch niet ſlimmer is, dan een ander, echter wil men niet geern belijden, dat men aan deze of gene ondeugd ſchuldig ſtaat, en veel min neigt men, om dezelve te verbeteren. —— Het zou den zedeleeraar heel kwalijk van de meesten genoomen worden, indien hij, ſchoon de zaak openlijk bekend ware, den Zondaar met den Profeet wilde toeroepen: *gij zijt de man.*

Zelfs, ſchoon men de *onderſcheiden* toepaſſingen begeert, welke ook bij veele Predikanten gebruikt worden, zal men zelden menſchen vernemen, welke zich zelven onder ééne van die onderſcheiden ſoorten en ſtaaten van lieden, die de Predikant opnoemt, rangſchikken zullen, en allerminst onder *de begenadigden*; zeer weinigen uitgezonderd, die zich hier door onderſcheiden van hunne medemenſchen, dat zij 'er hunnen roem opdraagen, dat zij op eene bijzondere wijze gunſtelingen van den Hemel zijn, veelen echter van welken, gelijk elk erkennen zal, en daadlijk erkent, meer dweperij en harsſenſchimmen of zelfsverbeelding in het hooſd hebben, dan met den echten, redelijken, en nederigen geest van het Christendom beſtaan kan.

Doch

Doch over dit onderwerp zullen wij in het volgende nog meer moeten zeggen.

Wat zal men nu van zulken Godsdienst getuigen? En Helaas! dat dezelve echter meer dan te veel algemeen is, zal niemand, die oogen in het hoofd heeft, kunnen, niemand, die eerlijkheid en oprechtheid bezit, willen ontkennen. Het onderwerp is zelfs nog niet uitgeput, en verdient in het volgend HOOFDSTUK nog nader in het licht gesteld te worden.

*

DER-

*

DERDE HOOFDSTUK.

Laat ons in dit HOOFDSTUK ons onderwerp vervolgen

In veele ſteden van ons Vaderland is eene geldboete geſteld, wanneer een Predikant boven zekeren bepaalden tijd zijne leerreden rekt; niemand zal twijfelen, of het oogmerk van deze ſtelling is prijslijk, ſchoon het nog prijslijker ware, indien de leeräars zich zelven wisten te bekorten, en aan hunne leerredenen eene behoorlijke, en de mate niet te buiten gaande lengte te geven; gedachtig, dat eene te lange leerreden den toehoorer, zoo wel als den ſpreker, moet vermoeïen, en dat één wensch, dat de preek mogt afgelopen zijn, al de vrucht van het geen men gehoord heeft, vernietigt, doch hoe zeer het oogmerk niet te misprijzen is, de gevolgen zijn dikwijls weder zeer nadeelig voor den eerbied, dien men aan den Godsdienst verſchuldigd is. —— De Predikant heeft zijne leerreden gerekt, zoodat zijn tijd verlopen is, en echter moet het nagebed nog geſchieden. Wat gebeurt? Het zelve wordt zoodanig ſaamgetrokken, dat alles een enkel formulier wordt; en de belangen van Kerk en Vaderland, voorbiddingen, dankzeggingen, enz. met weinige woorden, dikwijls met groote verhaasting, die al-

allen eerbied wegneemt, ſlechts even worden aangeroerd; zoodat juist de orde, die onze voorvaders hielden, wordt omgekeerd; welke het gebed vóór de preek zeer kort, maar het nagebed meer uitgeſtrekt maakten, als begrijpende, dat het eerſte enkel eenen zegen over de Godsdienſtige ſamenkomst, als het voorname voorwerp, waarom men in hetzelve te bidden hadt, bevatte, terwijl het laatſte begrepen werdt, zich tot ongelijk meer voorwerpen, zoo algemeene als bijzondere, uit te ſtrekken. —

De vergaderde menigte, ook vermoeid van hooren, neen! veelen onder dezelve, van zitten, verlangt naar het einde, en door het voorbeeld van den leeräar mede geſleept, vestigt zij weinig aandacht op dit gebed, en maakt zich niet zelden, geduurende hetzelve, al gereed om de Pſalmen op te ſlaan, ten einde den *Pſalm*, dien de Predikant zal opgeven óm na te zingen, het welk veeläl met vrij wat verhaasting, om dezelfde reden, geſchiedt, vaardig te kunnen vinden.

Dit Pſalmgezang is dan ook doorgaands zeer kort, men kipt één der kortſte versjens uit, en naauwlijks is de laatſte toon verdweenen, of de Predikant haast zich, om den zegen te ſpreken, hebbende de gemeente vaak den tijd niet, om zich eerbiedig te ſchikken, ten einde denzelven behoorlijk te ontvangen.

On-

Onder de heilige plegtigheden van den Christen Godsdienst, zijn Doop en Avondmaal bijzonder eerwaardig, als door den Godlijken Leeraar zelven verördend en ingesteld — en hoe gedraagt men zich omtrent beiden? Indedaad zoo, dat men reden heeft, over een diep verval van den Godsdienst te treuren.

De doop, die plegtigheid, door welke de kinderen der Christenen in de kerk ingelijfd, aan den Godsdienst van Jesus toegewijd, en van de ontfermende liefde van God verzekerd worden, wordt in de openbare *Nederlandsche* kerk vaak op eene zoo flordige wijze behandeld, dat zij een treurig bewijs oplevert, hoe achteloos men omtrent de eerbiedwaardigste plegtigheden van den Godsdienst denkt; en dit geschiedt, zoo wel van den kant der bedienaaren van den Godsdienst, als van den kant der gemeente, en bijzonder van den kant van veele doopheffers en ouders.

Nadien de doop gewoonlijk bediend wordt na het eindigen der preek, gebeurt het dikwijls, dat de Predikant, wien tot deze plegtigheid, tot het nagebed, Psalmgezang en het uitspreken van den zegen naauwlijks 5 of 6 minuuten tijds overschiet, ten einde geene boete te verbeuren, het Dorps-formulier, het gebed om zegen over den doop, en de vragen, die aan de ouders en doopgetuigen worden voorgehouden,

al-

alles op éénen toon, en als 't ware, in éénen adem voort-rabbelt, en indien hij zelf den doop moet verrichten, zulks even overhaast doet, en dan dikwijls nog op de trappen van den Predikſtoel zijnde, reeds zijn nagebed begint, om toch geen' tijd te verzuimen — ter naauwer nood wordt dan ook, van wege de kortheid des tijds en den ſpoed, dien de Leeräar maakt, in de dankzegging, aan het gedoopte kind, of deszelfs ouderen gedacht, ten ware het aanzienlijke lieden zijn, welke hun kind ten doop aanbieden, wanneer er meer ſtaatlijkheid geöefend en meer uitgebreid voor den Doopeling, en deszelfs ouders gebeden en gedankt wordt.

Daar veele Leeräaren deze heilige plegtigheid dus onäandachtig verrichten, is het geen wonder, dat de gemeente ook deze plegtigheid gering, ten minſten onverſchillig ſchijnt te achten; zoodat ſlechts zeer weinigen eenige aandacht vestigen op het formulier, op het gebed, op de plegtigheid van het doopen zelve, en de meeſten integendeel, geduurende deze verrichting, rondzien, met elkanderen praaten, en over het geheel die houding vertoonen, als of hun de geheele plegtigheid niets aanging.

En allerjammerlijkst is de vertooning, welke de ouders en doopheffers doorgaands maaken. — Hier vertoont zich de allerſchandelijkſte onkunde, en ongelooflijkſte domheid in

vee-

veelen —— Men ziet niet zelden ouders, die, geduurende het lezen van het formulier, de hoed voor de oogen houden, even of er een gebed wordt gedaan, en die door den koster moeten aangeſtoten en gewaarſchuwd worden, wanneer zij de vragen, die hun door den Predikant geſchieden, moeten beäntwoorden —— Helaas! hoe weinig is de verlichting in deze, zoo vaak als verlicht geroemde eeuw, doorgedrongen! Met welke dikke duiſternis ligt het gros der Natie nog bedekt! Menſchenvrienden! Hoe veel is 'er voor uwen vlijt nog te doen!

Zoo ſlordig men met den Doop der Chriſtenen vaak te werk gaat, zoo naauw gezet, tot bijgeloovigheid toe, is men omtrent het Heilig Avondmaal, de andere groot kerkplegtigheid van het Christendom —— Deels door de wijze van voorſtel omtrent hetzelve, deels door de verwarde denkbeelden, die veelen zich daar van maaken, is voor eerst het aantal van die leden der kerk, welke het zelve vieren, op veele plaatzen zeer gering, en daarënboven vertoonen zich in veele Avondmaalgangers de tekenen van, ik weet niet welke, hoe zal ik het noemen? dweeperij, onkunde, of bijgeloof? omtrent dit onderwerp, op de gelaads-trekken. Welke ſchroomvalligheid in het naderen tot de gewijde tafel? Welke bedeesde houding! welke diepe zuchten! —— Daarënboven, moet men

zich verwonderen, welke verwachtingen veelen zich maaken van het geen zij, de gewijde tekenen gebruikende, genieten en ondervinden zullen, dikwijls gevormd naar de leenſpreukige, overdragtelijke, en figuurlijke voorſtellingen, welke deze of gene Leeraar in de voorbereidings-preek daar van gedaan heeft, en — welke treurigheid en neêrſlagtigheid op de te leurſtelling dezer hoop en uitzigten!

Aan den anderen kant zijn 'er ook nog veele Avondmaalgangers, die deze plegtigheid bijwoonen, omdat zij, zich dus van hunnen pligt gekweten hebbende, waanen, wonder veel te hebben verricht, zoo dat zij, eenige dagen voor het Avondmaal zich van deze en gene zaaken onthouden hebbende, na het gebruik van hetzelve, tot hunne gewoone levenswijze wederkeeren, even als of zij hunne zonden nu afgedaan, en, na God gehoorzaamheid gezworen te hebben, nu weder vrijheid hadden, om, naar hun goedvinden, voort te leeven. — Trouwens, over het geheel bepaalt zich de Godsdienſtigheid van zeer veelen alleen tot het uiterlijke en zinlijke van den Godsdienst.

Dit wordt men inzonderheid gewaar met betrekking tot het vieren van die dagen, welke tot eene openbaare Godsdienst-oefening geſchikt zijn. — Welk onderſcheid maaken veelen tusſchen dagen en dagen, tusſchen de Feestdagen en den eer-

eerſten dag der week, dien men met nadruk *den rustdag* noemt, en door welke benaaming zelve veelen zich, als door eene leuze, van hunne mede-Christenen onderſcheiden —— Veele vrije Christenen vieren den zelven met een even zoo, indien niet ſlaafachtiger, gemoed, dan de *Jooden* hunnen *Sabbath* —— Indien zij op den zelven niet verkocht, geen werk gedaan, twee of driemaal te kerk geweest zijn en nog misſchien eene oefening bijgewoond hebben, dan hebben zij dien dag Gode geheiligd; offchoon zij, door onkunde, of onoplettendheid, in geen opzigte wijzer of beter zijn geworden, of wezenlijk nut van het Godsdienſtig onderwijs hebben getrokken —— Van anderen, welken dien dag en andere feestdagen tot hunne uitſpanning of tot andere oogmerken beſteeden, behoeve ik niet te ſpreken, dewijl men, en niet zonder reden, veele klagten van de leeraaren des volks daar over telkens hoort aanheffen.

De katechizatiën tot onderwijs in de waarheden van den Godsdienst zijn insgelijks in eenen ſoberen toeſtand — Duidlijk wordt men, ten opzigte van de openbare katechizatiën, ontwaar, dat de lust tot onderzoek onder den burgerſtand vermindert, alzoo bijna nooit antwoorders zich tot dezelven opdoen, dan zulken, die, uit hoofde van hun ambt of beroep,

bij voorbeeld, de ſchoolmeeſters ten platten lande, of de katechizeermeesters en vrouwen in de ſteden, daar toe meer of min verbonden en verpligt zijn, en wanneer men met aandacht let, op de beäntwoordingen der vragen, die door den Predikant gedaan worden, vindt men 'er niet alleen heel dikwijls de doorſlaandſte blijken van onkunde in, ja zelfs van traagheid en lusteloosheid, om waarlijk tot eene redelijke kennis van den Godsdienst, van deszelfs leerſtukken en van de pligten, die hij ter beöefening voorſchrijft, te geraaken, maar ook in het midden van deze onkunde openbaart zich eene zelfsverbeelding en waan van wetenſchap, welke onverdraaglijk is.

✠

VIER-

*

VIERDE HOOFDSTUK.

Is dit de gedaante van den openbaaren Godsdienst, dan zullen wij ons niet veel goeds of uitmuntendts belooven kunnen van den ſtillen huis-godsdienst. — Het is waar, wij weten niet, wat iemand in zijne binnenkamer doet, wij kunnen de huizen niet beſpieden, noch beöordeelen, wat in het geheim verricht wordt, alleen de blijken, welken wij bij een naauwkeurig gadeſlaan, opſpooren kunnen, getuigen geheel niet gunſtig in dit opzigt van het gros der Natie. — In het HOOFDSTUK *over de opvoeding* hebben wij reeds gezien, hoe in dezelve het ſtuk van den Godsdienst hedendaags weinig in aanmerking komt, en bij veelen geheel verzuimd wordt, dit zou zeker geene plaats kunnen hebben, indien de vader des huisgezins eenen huis-godsdienst gewoon was te verrichten, of de kennis van en eerbied voor den Godsdienst geſtaadig aankweekte, dan zou deze zegen zich ook tot zijne kinderen uitbreiden, deze zou hij van dien zegen deelgenooten zoeken te maaken.

Zoo veel weten wij, dat bij de wellevende wereld de Godsdienst geheel over het hoofd gezien wordt, dat bij het eten, over tafel, naar den *ton*, de Gever der ſpijze en des dranks

niet geprezen, niet gedankt wordt —— Bij onze voorvaderen was een Bijbel met volkomen aantekeningen, en met koper beſlagen een noodzaaklijk ſtuk huisraads, het welk op eene daar toe geſchikte lezenaar veeläl geplaatst gezien werdt —— Thans zou zulk een ſtuk huisraads eene geheel bijzondere figuur maaken bij de wellevende wereld; ook verneemt men hetzelve niet, ten ware misſchien nog bij deze of gene burgerlieden, en wat zullen wij van het gebruik van den Bijbel, dat dierbaar geſchenk der Godheid, zeggen? — De onërvarenheid en onkunde, welke ik in woorden en daaden omtrent den inhoud van denzelven ook bij uiterlijk beſchaafde lieden, meermaalen gevonden heb, zoo zelfs, dat zij geen ander kenmerk van den Bijbel hadden, dan de letter, waarmede hij gedrukt, of de band, waar in hij gebonden was, heeft mij vaak doen ſchaamrooden — en treuren, dat ik dit vernam onder menſchen, die den naam van *Chriſtenen* voeren!

Daar zijn bovendien onder de genen, die dit Boek lezen, en dit lezen tot een gedeelte van hunnen huis-godsdienst maaken, menſchen genoeg, welker lezen enkel werktuiglijk is. — Dezen ſtellen zich dan eenen vasten taak van twee of meer Hoofdſtukken des morgens en des avonds, welke zij met eene temende ſtem, het welk zij voor eerbied houden, lezen, en dezen

zen taak ten einde hebbende, zonder zich te bekreunen, of zij ook midden in eene geſchiedenis, of in het aanëengeſchakeld verband eindigen, zonder zich zelven af te vragen: *verſtaat gij ook, wat gij leest?* ſluiten zij het boek toe, en verheugen zich hunnen Godsdienst-taak volbracht te hebben.

Zal ik verder gaan, en gewaagen van het bidden van veelen, die het gebed nog oefenen, en hoe het zelve geſteld is, waar toe mij wel gelegenheden zijn voorgekomen, om mijne opmerking daar op te vestigen? —— *Bidden* en *werken* paarden alle waare Godvruchtigen ten allen tijde ſamen, in onze tijden ſchijnt men in *Nederland* deze twee zaaken meer dan te veel van elkanderen af te zonderen, daar veelen het gebed verwaarloozen, terwijl anderen verzuimen met het bidden een verbeteren van hun hart, van hunne gezindheden, van hunne verkeerde neigingen en driften, en een beöefenen van wezenlijke deugd en de waare kracht der Godzaligheid, te paaren? —— Zeker, het ontbreekt in *Nederland* niet aan bidders, hoedanigen de Apostel JAKOBUS beſchrijft: *gij bidt, en gij ontvangt niet, omdat gij kwalijk bidt* —— *Formuliergebeden*, gelijk men ze noemt, zijn genoegzaam geheel in onbruik, en, door het misbruik, welk men niet ontkennen kan, dat van dezelven dikwijls gemaakt wordt, zoo in

vergetelheid geraakt, dat men 'er bijna geen gewag van hoort maaken; en het volmaakſte zelfs van alle gebeden, die ooit aan het menschdom werden voorgeſchreven, begint in dit lot der vergetelheid te deelen. Ach! hadt eene kwalijk geplaatſte gemoedelijkheid hier niet te veel aanleiding toe gegeven — Dan, hoe veel verſchilt de praktijk des Chriſtendoms van onzen tijd bij die van onze eenvouwige, maar oprechte voorvaderen! — Hoe veelen zouden het in onzen tijd niet bijna als eene roekeloosheid beſchouwen, dat men, met een kinderlijk toeverzicht op onzen God en Vader, in den naam van zijnen grooten Zoon, het Opperwezen aanſpreekt, als *Onze Vader!* — Mijn lezer vergunne mij deze aanmerking, mijn hart ſpreekt, ik ben overreed, dat, zoo zondig een onbezonnen en onbedacht gebruik van dit gebed is, even zeker het verwaarlozen van hetzelve, het zij uit ongodsdienſtigheid, het zij uit zekere ſchroomvalligheid of gemoedelijkheid, hoe zal ik mij hier best uitdrukken? een blijk is van het verval van het waare Chriſtendom, het welk daar alleen bloeit, waar de mensch, geloovende in den naam van JEZUS, in diepen ootmoed over zijne misdaaden en gebreken, het beeld van een kind in zijn gedrag jegens het Opperwezen uitdrukt; naar dat woord van den grootſten Leeraar: *Indien gij niet den kin-*

kinderen gelijk wordt, kunt gij geen onderdaan van het Godsrijk zijn.

Doch ik trede in geen meer bijzonderheden, nopens den toeſtand van den Huislijken Godsdienst. — De huizen der Christenen behoorden zoo veele Tempelen te zijn, in welken de Godheid veréerd werdt, men beſchouwe de huizen der *Nederlanderen* en — men blooze!

VIJFDE HOOFDSTUK.

Akeliger dan dit alles zijn de gevolgen van zoodanige onkunde en verkeerde bevattingen van den Godsdienst. —— Aan den eenen kant vindt men, even om deze reden, zeer veele menſchen, die, zo zij al niet tot ongeloof vervallen, van hoedanigen wij reeds geſproken hebben, ten minſten zeer laauw en onverſchillig zijn omtrent den godsdienst, en dien als een ſtuk van de ſtaatkunde aanmerken; daar moet een godsdienst wezen, meenen zij, om, door middel van denzelven, het domme gemeen te beteugelen, maar de meer aanzienlijke man heeft denzelven niet van node. —— En ach! vondt men geene lieden, die, gelijk zeker ſchrijver zich uitdrukt; „ den Godsdienst beſchouwen, als een werktuig in de handen van de Overheid, waarvan deze, naar goedvinden, en naar eisch van tijd en omſtandigheden, gebruik mag maaken, die meenen, dat de godsdienst voor een toom en breidel dient, waarmede het eenvouwig gemeen in onderwerping gehouden wordt; waar toe dus alleen dit laatſte maar niet de eerſte verbonden zou zijn!"

Sommige lieden vervallen tot een ander uiterſte en ſlaan over tot dweepzucht en eenen verkeerden ijver, en tot eene neiging, om zich af

te

te zonderen. —— Terwijl, waarlijk, ſommigen door laauwheid in het ſtuk van den Godsdienst, deszelfs belangen geheel ſchijnen voorbij te zien, zijn 'er anderen, die in hunnen ijver te verre gaan; wier Godsdienst vrij na grenst aan dweepzucht, die zich boven hunne mede-christenen verheffen, en dezelven, zoodra zij niet in alles met hun inſtemmen, of zich naar hunne houding, gebaaren, wijze van ſpreken enz. ſchikken, als *vijanden* van alle Godsvrucht beſchouwen, en behandelen, hoedanig een gedrag, zoo ſtrijdig met de liefde, de hoogſte wet van het Christendom, niet kan misſen, partijdigheid en verdeeldheden voort te brengen, gelijk altijd, wanneer de menſchen zich uitnemender achten dan anderen, juist het tegengeſtelde van het geen het van zich zelf nederig gevoelend Christendom vordert, dat men naamlijk eenen anderen hooger en uitmuntender zal achten, dan zich zelven —— Van hier de zucht tot *ketter-makerij*, en om medebroederen moeite aan te doen, het welk men *ijver* voor den Godsdienst en voor de waarheid noemt, niet gedenkende, dat de waare *ijver* voor den Godsdienst en de waarheid zich openbaart in het kennen, belijden, en betrachten der waarheid, zoo dat men dezelve, door liefderijke overtuiging, en een beſcheiden gedrag, aan de gemoederen zijner medemenſchen aangenaam maakt.

Met

Met één woord, om alles ſaam te vatten, geloof en liefde, de twee hoofdzaaken in den gezegenden Godsdienst der Christenen kwijnen. Waar vindt men het geloof, het welk met een eerbiedig vertrouwen God verheerlijkt? Waar vindt men Christenen onder de Christenen? Dat is, zulke menſchen, die, terwijl zij hier in dit leven zich benaarſtigen, om den wil van God, als hunnen hemelſchen Vader, te doen, tevens roemen in de hoope der heerlijkheid hier namaals? — Wordt zulk geloof zelfs niet van veelen afgekeurd, als een *ijdel*, als een *roekeloos* vertrouwen? En kan men evenwel, zonder dit geloof aan God behaagen? Kan de waare Godsdienst anders wortelen ſchieten dan in een hart, dat gereinigd is door het geloof? — Helaas! uitgezonderd eenige weinige menſchen, die zich als *begenadigden* aanmerken, en dikwijls op zekere bijzondere, onmidlijke, en bovennatuurlijke werkingen en ontdekkingen des Hemels zich gerustſtellen, en zich zelven nu als kinderen van God boven hunne mede-christenen groeten en laten groeten, durven menſchen, die zich *Christenen* noemen, zich zelven niet als Christenen aanmerken; zelfs veele Leeräars van het Christendom durven zich *zoo veel* niet aanmatigen; en het geen mij altijd verwondert in menſchen, welke het als eene afwijking van de rechtzinnigheid zouden beſchou-

ſchouwen, indien iemand ook de minſte vermogens aan den mensch toeſchreef, om tot zijne zaligheid iet te werken, is, dat ik zie, dat zij zo veele hebbelijkheden, voorverëischten, gemoedsgeſtalten, zielswerkzaamheden, en hoe zij het noemen, vorderen, voor dat zij veröorlooven, om zich de gunst van God in JEZUS aan het menschdom geſchonken, toe te paſſen, en dan nog niet meer vergunnen dan een *waagen*, *een toevlucht nemen*, zoo dat zij niet meer zouden kunnen vorderen, al bracht hunne leere het volmaakt tegengeſtelde met zich, van het geen de echte leere der *Proteſtanten* in zich bevat — Hier in dit onderwerp verder te treden, zou buiten de bedoeling van dit tegenwoordig werk gaan, ondertuſſchen heb ik het niet mogen voorbijſtappen, omdat ik overtuigd ben, dat men door deze handelwijze een onbeſchrijflijk nadeel veröorzaakt, aan de belangen van den Godsdienst van JEZUS, en aan de zedelijke geſteldheid der natie, een groot gedeelte van welke juist daar door aanleiding krijgt, om den Godsdienst en de deugd te verwaarloozen, omdat zij in de war gebracht, en in hun ongeloof verſterkt, wanhoopen, dat 'er voor hun ooit een wezenlijk heil uit den Godsdienst te wachten ſtaat, waaröm zij liever hunne zinnelijke vermaaken volgen, en van dit leven *zoo*

veel

veel genieten willen, als zij bekomen kunnen.

Waar het geloof en vertrouwen op het Opperwezen, en de eerbied voor zijnen dienst verzwakt, daar moet noodwendig de liefde verkoelen —— Liefde, die sieraad van het Christendom, welke op dezen Godsdienst het kenmerk van Godlijkheid zet, liefde is in *Nederland* in deze laatste jaaren iet vreemds geworden. —— Broedertwist, haat, partijschap, hollen langs onze straaten; verdenkingen van onrechtzinnigheid, beschuldigingen van snoode oogmerken en inzichten, schimp, laster, en hoonende wenschen bestaan de *pamphlets*, die in menigte rondzwerven, en wier schrijvers zich schijnen te verbeelden, dat hun alles vrijstaat te schrijven, hoe strijdig het ook zijn moge niet alleen met de liefderijke voorschriften van het Christendom, maar zelfs met de wetten der wellevendheid onder beschaafde menschen, indien zij hun geschrijf slechts met den schijn van ijver voor de partij, die zij zijn toegedaan, en voor hunne rechtzinnigheid vernisen. —— o Liefde! hoe wordt gij in *Nederland* mishandeld! En welk zal het gevolg zijn van zoo veel wroks en wrevels? —— Doch de lezer vergunne mij voor dit tafereel eene gordijn te schuiven!

ZES-

ZESDE HOOFDSTUK.

Moeten wij aan de verſlapping in, en minachting voor den Godsdienst ook toeſchrijven, die aanmerklijke ſchaarschheid in jongelingen, welke zich aan de Godgeleerdheid toewijden, en tot den predikdienst bekwaam maaken? — Eene ſchaarschheid, die zoo treffend is, dat zij reeds de aandacht van klasſikaale en ſijnodale kerkvergaderingen verwekt, en zelfs de overweging van de Overigheid verdiend heeft? — Het heugt mij, toen ik op de Akademie kwam, hoe 'er tusſchen de 300 en 400 proponenten geteld werden, en hoe op één der geringſte plaatsjens in ons land, wanneer het predikantsambt daar open was, echter meer dan 40 proponenten hunnen dienst aan die gemeente aanboden — Dit was in het jaar 1755, maar thans in 1791. bedraagt het geheele getal der proponenten in *Nederland*, door alle de 7 gewesten, en in de gantſche Republiek nauwlijks 40 of 50. —— Men heeft zelfs, om deze ſchaarschheids wille, verſcheiden middelen ter hand genomen men heeft prijsvragen uitgeſchreven, voor hun, die het beste middel aan de hand gaven, om 'er in te voorzien; doch tot hier toe met geen gevolg en zonder vrucht. ——

„ De

„ De vrees voor gebrek, zegt zeker ſchrijver, aan zulke mannen, die het woord van den levenden GOD getrouw verkondigen, is thans al te gegrond. En waar wil het heenen, met den wijnberg des HEEREN, indien deszelfs arbeiders van tijd tot tijd verminderen? Zal dan niet het onkruid weliger opgroeiën, en zullen 'er dan niet eerlang geene druiven meer te lezen zijn? Waar wil het met ons dierbaar Vaderland heenen, indien het van zijne zeden geheel verbastert?"

„ De openbaare Godsdienst-oefening, zegt een ander, is waarlijk een allerheilzaamst, een voor de Maatſchappij onöntbeerlijk middel, om dien uiterſten trap van verderf te verhoeden, tot welken heerſchende ligtzinnigheid gevaar loopt over te ſlaan, en in tegendeel die deugden te ontvonken, welker betrachting een volk voorſpoedig maakt. Zij is dus één dier ſtukken, waar in de Overheid, als onmidlijk *verpligt*, om voor het algemeene heil te waaken, en voords ieder weldenkend en welgezind burger, een allerwezenlijkst belang moet ſtellen. Geene drangredenen derhalven kunnen te ſterk zijn, om den algemeenen ijver thans op te wekken, daar 'er, in de daad, in alle Chriſtelijke gezindheden van ons Vaderland, maar bijzonderlijk in de Hoofdkerk van den Staat gebrek aan openbaare Leeräars heerscht. Dan wij

vree-

vreezen, dat ook dit kwaad, zoo als, helaas! zeer veele anderen, in ons *Nederland* niet gemaklijk zal te herſtellen zijn, althans niet zonder allergewigtigſte veränderingen in de kerklijke inrichtingen, zoo als dezelve thans plaats hebben." ——

Waar aan moet men deze ſchaarschheid, dit gebrek toeſchrijven? welke zijn 'er de oorzaaken van?

Men heeft 'er verſcheiden opgeſpoord; doch ik twijfel, of men de rechten wel heeft ontdekt en bloot gelegd. — Te zeggen, dat ouders van geringen ſtand te veel zwaarigheden zien, om hunne kinderen tot Predikant te ſchikken, kan wel in aanmerking komen, maar dit hadt toch ook te vooren plaats, en toen zelfs was 'er nog meer zwaarigheid in, omdat het groot aantal der Proponenten het moeilijk maakte, voor een' jongeling, om ſpoedig met eene vaste ſtandplaats voorzien te worden, daar thans in tegendeel iemand naauwlijks Proponent is, of hij heeft een beroep, ja veelen zelfs nog in den loop hunner oefeningen op de Hoogeſchool de toezegging van een beroep ontvangen, en zich even daaröm haasten, om dezelven ten einde te brengen. —— Veeleer zou men denken, dat veelen uit den minderen burgerſtand daar door zouden uitgelokt worden, om hunne kinderen tot Predikanten te ſchikken, en dat 'er dus doende

reden van vreezen kon zijn, dat deze eerwaardige bediening even daar door in te meer minächting konde geraaken, als veelen uit de geringſten des volks daar toe werden verördend; gelijk het in *Israël* was, in de tijden van JEROBEÄM den eerſten.

Men zegt verders, dat meer aanzienlijke ouders hunne kinderen afhouden, om zich tot het Leeräar-ambt te bekwaamen, en ik geloof het, maar waaröm houden dezen thans hunne kinderen meer te rug, dan voormaals, wanneer men Predikanten hadt uit de edelſten en aanzienlijkſten des volks?

Ten derden zegt men, dat eene voorname oorzaak van het klein getal der genen, die zich tot den openbaaren Predikdienst voorbereiden, is toe te ſchrijven aan de minächting, in welke dezelve van tijd tot tijd geraakt. —— „ Hoe veel verſchilt, zegt iemand, de tijd, dien wij beleeven, van dien onzer vaderen! Waar is die eerbied, dat ontzag, die toegenegenheid en liefde, welk ieder edeldenkende aan de bedienaaren des Euangeliums behoorde toe te kennen? Hoe laag wordt hun dienst, die zoo voortreflijk is — geſchat! Acht men denzelven wel hooger, dan een gewoon ambacht? Voorheen plagt men 'er doorgaands eer in te ſtellen, om in het gezelſchap van Predikanten te zijn, en nu is men ſchuw voor dezelven, en eenigen, die om re-

reden hun gezelſchap niet kunnen ontgaan, ontduiken het, zoo veel zij kunnen. Is de openbaare Godsdienst wel ooit in zulk een verval geweest, als heden, en neemt dit verval niet hand over hand toe, zonder dat men uitzicht op verbetering heeft? Hoe grievende, hoe ſmartelijk is het voor ieder getrouwen Leeräar, die al zijn tijd en vlijt beſteedt, om met wel uitgewerkte redevoeringen te voorſchijn te komen, dat hij zijne werkzaamheid zoo ſchraal beloond ziet, daar zij, tot wier nut hij zijne leerredenen opſtelde, weigerig zijn, om dezelve te hooren. Welke tegenſtrijdigheid! Om eene goede redevoering te maaken zijn 'er uuren, ſomtijds dagen, werks van node, en eene gemeente, of althans het grootſte gedeelte derzelve, kan koel en onverſchillig genoeg zijn, om dezelven moedwillig te verzuimen! Zoude men, indien de ondervinding zulke verönächtzaming niet bevestigde, dezelve wel gelooven kunnen? Ondertusſchen is deze minächting van den Euängeliedienst en van de perſoonen, die het eerwaardigſte van alle ambten bekleeden, eene oorzaak van het klein aantal der genen, die zich tot den openbaren Predikdienst voorbereiden. Is het niet een allerdroevigst vooruitzicht voor eenen jongeling, die het voorgeſtelde perk wel haast doorlopen is, dat, daar hij nu van zijne vergaarde kundigheden weldra zoude gebruik maa-

ken ten nutte zijner medemenſchen, hij zich tevens moet voorſtellen, dat hij in de verkondiging des Euängeliums, niet gelukkiger zal ſlaagen, dan ánderen? De laauwheid en traagheid is algemeen doorgedrongen, en zoude hij die knnnen vernietigen! Hoe wenſchelijk ware dit; maar het is tevens onwaarſchijnlijk. In welken tweeſtrijd moet hem dit brengen! Hij weet reeds dat het ambt, waar toe hij zich voorbereidt, hem aan veele zwaarigheden bloot ſtelt; maar hij weet tevens aanvanglijk, dat hij, door aanhoudend ſtrijden, waaken, en bidden, veel kan overwinnen; doch traagheid en laauwheid in den Godsdienst, welke zijnen dienst, en alle zijne pogingen, ter behoudenis van onſterflijke zielen, vruchteloos maaken, zijn hem onverwinlijk."

In deze woorden zijn zeker veele waarheden opgeſloten, doch alles is 'er niet in uitgeput —— Daar lopen meer redenen te ſamen, en niet min krachtige dan dezen. Bij voorbeeld; niet alleen de minächting voor, maar ook de ontäarting van den openbaaren Godsdienst in dweeperij en geestdrijverij heeft 'er veel aan toegebracht, welke zelfs door het gedrag van ſommige Predikanten geſterkt is geworden —— Hier door worden edele en vrijë zielen afgeſchrikt, om een ambt te zoeken, waarin zij aan den éénen kant met de minächting

van

van veelen te kampen, en aan den anderen de veröordeelingen en misſchien verketteringen van dweepächtige menſchen te duchten hebben — De groote overvloed van Proponenten voor eenige jaaren heeft ook, gelijk het gaat, oorzaak gegeven tot dit gebrek. Menig jongeling moest jaaren achter een ledig ſtaan, en daarënboven van waanwijze boeren en ook ſtedelingen veele beproevingen ondergaan, en dan het geen meest treffend was, nog dikwijls, hoe zeer zijne kunde en bekwaamheden overweegden, wijken voor anderen, die zich meer naar den volk-ſmaak wisten te ſchikken, of een vroomer gelaad te vertoonen —— Geen wonder, dat dit veelen heeft afgeſchrikt — Ik zoude hier nog meer kunnen bijvoegen, maar zal dit liever aan het nadenken mijner Lezeren over laten. „ Wij hebben dagen van verwarring be-
„ leefd! De priesters des Heeren weenden, en
„ zou het lot, dat veelen hunner getroffen
„ heeft, de aankomende jongelingſchap niet doen
„ beeven!" —— Zegt zeker ſchrijver, en wij met hem.

*

XI. BOEK.

BIJZONDERE STANDEN.

EERSTE HOOFDSTUK.

Wie het menschdom met oplettendheid gadeslaat, zal hebben opgemerkt, dat 'er een zichtbaar onderscheid plaats heeft tusschen de bijzondere standen van menschen, de aanzienlijken en grooten, en allen, welken men tot de beschaafde en wellevende wereld gewoon is te betrekken, den deftigen burgerstand, en den gemeenen man. Dit onderscheid geeft ons ook, in het beschouwen der zeden van de *Nederlandsche Natie* eene zoo groote verschillendheid aan de hand, dat het wel der moeite waardig zij, om op deze standen afzonderlijk het oog te vestigen.

Over het algemeen zal men onder alle standen in ons Vaderland nog lieden vinden, die der

der oude deugden onzer voorvaderen getrouw blijven, ook hunne zeden gekuischt houden; en van welken men de woorden van den Dichter SNAKENBURG mag overnemen, welke, in het midden dezer eeuw, over dit onderwerp zich dus liet hooren:

Nog vindt m' er, Klorimeen,
Die zich in al hun daaden,
Alleenlg ſchikken naar het richtſnoer van de reên,
Men vindt nog (overäl) oprechte Batavieren;
Die, in het hedendaagsch gewaad,
Zich echter houden aan de deftige manieren
Van dien alöuden Staat.
Men vindt nog vaders, die, tot leſen aan hun zoonen,
't Volmaakte voorbeeld van hun eigen wandel toonen.
Men vindt nog zoonen, die, op 's vaders tred,
Het weldoen achten voor hunn' eerſte en grootſte wet.

En het ware reeds voorlang met *Nederland* gedaan geweest, indien niet zoodanige deugdzamen, als zoo veele pilaaren, het wankelend gemeenebest onderſchraagd hadden. — Doch, aan den anderen kant, is het eene treurige ervarenis, dat het zedenbederf allerwegen, en in alle ſtanden, is doorgedrongen; en de groote wereld en midden-burgerſtand, en het laag gemeen even zeer, elk naar evenredigheid, verbasterd heeft.

In een handeldrijvend en vrij gemeenebest, gelijk dat van *Nederland*, in het welk de

koophandel en de vrijheid, eene zekere gelijkheid heeft ingevoerd, kan men den Adel, hoe zeer zij ook daar haare voorrechten blijft beweeren, naauwlijks als eenen bijzonderen ſtand aanmerken, doch doordien *patrice* familien in zoodanige gemeenebesten, aan welke de koophandel, de nijverheid, de deugd der ſtamvaderen, aanzien, rijkdom of vermogen heeft geſchonken, zich benaarſtigen den adel, zoo als men die in Monarchaale regeeringsvormen zich in allen haaren luister ziet vertoonen, ten opzigte van zeden en levenswijze, op zijde te ſtreeven, kan men dezen, met genoegzamen grond onder benaaming van de *groote*, of gelijk zij zich liever hooren noemen, van de *fatzoenlijke*, *wellevende*, *beſchaafde wereld*, ſamenvatten, wanneer de *zeden* het voorwerp van onze beſpiegelingen zijn.

De gewoone zeden dezer groote wereld in *Nederland*, zijn ons, in den loop van dit werk, in verſcheiden bijzondere gedeelten, reeds voorgekomen; wat de zoogenaamde *Bon Ton*, ten opzigte van de opvoeding, het huwelijk, en anderzins, met zich brengt, is ons reeds gebleken; dit alles herhaalen wij hier niet, maar zullen ons enkel vergenoegen, met eene algemeene beſchouwing van de zeden der *groote* of *fatzoenlijke* wereld, waarvan de oorſpronglijken helaas! meer dan te veel worden aangetroffen.

Voor

Voor alles is de algemeene klagt meer dan al te waar, dat bij veele rijke, aanzienlijke en vermogende lieden de *luxe* of weelde, benevens de pracht en dartelheid, ten hoogſten top geklommen is. — In ſpilzucht en verkwistingen poogt, als 't ware, de één den anderen om ſtrijd te overtreffen; terwijl de inkomſten van veelen de uitgaven niet kunnende goedmaaken, zij ſchulden op ſchulden hoopen, en daar door den burger, uit hoofde van wanbetaaling, drukken, gelijk men dan dezen zich vrij algemeen over de ſlechte betaaling hoort bezwaaren, des te drukkender, omdat de burger den aanzienlijken man niet of naauwlijks om zijn geld durft aanſpreken, zonder deszelfs ongenoegen te ondervinden, en met verlies van zijne gunst gedreigd te worden.

Door den ſteigerenden hoogmoed van veelen, die op den burger en gemeenen man zoo laag nederzien, als of dezen niet menſchen van gelijke beweging als zij, maar een ander ſoort van wezens waren, enkel, naar hunne verbeelding, geſchapen, om hun ten dienst te wezen, en aan hun onderwerpen te zijn, gaat die gelijkheid, die gulhartige gemeenzaamheid, die de band van verëeniging en betrekking tuſſchen de onderſcheiden Standen in een VRIJ gemeenebest uitmaaken, geheel verlooren, en deze onderſcheiden ſtanden worden geheel van elkanderen

afgezonderd, het welk dit natuurlijk gevolg heeft, dat de deftige burgerſtand, gelijk wij zien zullen, bijna geheel verdwijnt, nademaal zij, die eenigen voorſpoed genieten, zich dra verheffen, en ook, zoo veel mooglijk, ja boven hun vermogen dikwijls, tot de groote wereld voegen, terwijl anderen van dag tot dag vermageren, moedeloos worden, en tot den ſtaat der lagere klaſſe nederzinken. — Doch laat ons de zeden der groote wereld verder beſchouwen.

De zoogenaamde *Bon ton*, eene dwingelandesſe, en onderdrukſter der goede zeden, en verheven grondbeginſelen, ſchrijft aan de groote wereld voor, den dag in den nacht te herſcheppen, en alle geregeldheid en orde om te keeren. — De morgen, die voor een groot gedeelte met ſlaapen is doorgebracht, wordt voor het overige verſpild, door de *Dames* voornaamlijk, met het *Dejunée* en *toilet*, de middag met het *Dinée*, en de avond met een *opera*, *komedie*, *aſſemblee*, *concert*, of *Bal* bij te woonen, het welk tot laat in den nacht wordt uitgerekt.

De *Bon ton* verbant den godsdienst en alle deszelfs voorſchriften en leſſen uit haare heerſchappij, en duldt voor haare ſlaaven, dien zij haar prangend juk op de ſchouderen gelegd heeft, geen anderen beſtuurer en leider der zeden nevens zich. — Deze ongelukkigen ver-

verbeelden zich, dat de godsdienst te verre beneden zich is, en alleen geſchikt voor den burgerman en het gemeen, boven welken zij zich te zeer verheeven achten, om met hun iet gemeens te hebben.

De *Bon ton* verſcheurt de heilige banden van het Huwelijk, en verloochent deszelfs zaligheden. — De huwelijken worden, volgends haare voorſchriften, enkel geſloten, welſtaans-halven, en om de grootheid der familie te handhaaven — vooràf offert de jongeling, naar welgevallen, aan de wellust en zinnelijkheid, zoo dat zeer dikwijls niet dan een verzwakt en ontzenuwd ligchaam aan het huwlijk gewijd wordt; en in het huwelijk zelf is het te gemeen, te burgerlijk, dat de echtgenoten zich met kieschheid aan elkanderen verbonden zouden rekenen, neen, elk moet zijne vrijheid hebben, van handelen, verkeeren, en leeven, zonder daarvan eenige rekenſchap verſchuldigd te zijn.

De groote bedoeling van veelen in de groote wereld zijn eereposten en bedieningen, om daar door, niet het Vaderland en Volk te dienen, maar het aanzien der familiën te handhaaven, en eigen belang uit te breiden, van hier bij veelen laag-kruipen voor hun, wier gunst en invloed zij nodig hebben, en naar evenredigheid, ter vergoeding van het geen zij te verkroppen heb-

hebben, onderdrukking en trotschheid jegens de minderen.

Gij, rechtschapen *Nederlanders!* die gij met de edele en zuivere beginselen van volks-en Vaderlands-liefde bezield, uw aanzien, uwe magt, uwen invloed poogt te besteeden, om het waggelend staatsgebouw te schraagen, het zinkend *Nederland* van zijn verderf te redden, hoe treurt gij, omdat gij zoo veele slaaven van heerschzucht en eigenbelang ontmoet, ontrouwe vlijers, die den huik naar den wind hangen, en in de daad, alles, ook het dierbaarste ter wereld, veil hebben voor hun eigenbelang en vuig voordeel!

Zoodanig is de zedelijke toestand der groote wereld! over het geheel verbasterd van de oudvaderlandsche zeden; zoo zelfs dat niets naar den smaak van veelen is, het welk echt *Nederlandsch* genoemd kan worden. Men moet op de wijze der vreemden leeven, en het geen tot de *luxe*, en pracht, behoort, moet geen inlandsch maakzel, maar in andere landen, *Engeland* en elders, vervaardigd zijn; even of in *Nederland* geen verstand, geene kunst, geen vernuft kon worden aangekweekt —— Trouwens, indien nog de overhand nemende *luxe* haare verspillingen binnens lands aan inlandsche kunstenaaren en vernuften besteedde, men zou zich daar mede troosten, dat het geld, de zenuw van

van een handeldrijvend volk, bij hetzelve bleef maar nu alles, wat tot de *luxe* behoort, uit vreemde Landen moet komen, in vreemde voortbrengzelen moet beſtaan, door vreemdelingen moet vervaardigd zijn, nu is de *luxe* en pracht dubbel voor *Nederland* nadeelig, en verhaast deszelfs ondergang en val naar evenredigheid, dat de vreemdelingen niet alleen onze ſchatten uitvoeren, maar ook met gereed geld betaald worden, terwijl de goede burger en ingezeten gedrukt wordt, door dien hij, dat geen, het welk hij nog levert, dikwijls jaaren lang, op borg geven moet, en over wanbetaaling klaagt.

Soortgelijke zedelijke toeſtand van de groote wereld in de bedorven tijden van het Joodsch gemeenebest ontſtak den ijver in de borst der edele Vaderlanders, de oude Profeeten, en deedt hen, die roerende klagten, die dringende beſtraffingen, die getrouwe vermaaningen, die geduchte voorzeggingen, aanvoeren, welke wij in hunne ſchriften lezen, tot dat de tijden zoo boos wierden, dat de verſtandigen zweegen —— De Hemel bewaare *Nederland!* dat het nooit zoo verre met hetzelve kome!

TWEE-

*

TWEEDE HOOFDSTUK.

Geen ſtand is er in de Maatſchappij, die meer invloed kan hebben op de zeden der volken, dan de eerwaardige orde van de bedienaaren van den godsdienst, en leeräaren des volks; de Geestelijkheid en Priesters waren ten alle rijden, en bij alle volken, in zoo hoogen eerbied, dat, naar hun voorbeeld, de volken uitmuntten in volks-deugden, of, wanneer zij hunne heerschzucht den toom vierden, en het volk om die reden blind en onkundig hielden, was het volk bijgelovig, en dweepächtig, of de gebreken der Priesteren te duidelijk beſpeurende, verviel het tot ongodsdienſtigheid en allerleië lasteren en ondeugden.

Gelukkig dat volk, waar de leeräars, en openbare bedienaars van den Godsdienst eerwaardige mannen zijn, niet door hunne onderſcheiden kleeding, noch door gemaakte deftigheid, noch door de eerwaardigheid van hun ambt alleen, maar door hunne uitmuntende hoedanigheden. — Waar zij, zelven wijze mannen, rondöm zich een licht van wezenlijke kundigheden verſpreiden, en nuttige en nodige waarheden, die algemeen voordeelige gevolgen kunnen voortbrengen, aan hunne hoorderen leeren — Waarheden, die geloovige, op God vertrouwende,

de, en deugdzame Christenen, rechtſchapen menſchen, Vaderland-minnende en werkzame burgeren in, of beſtuurers van den Staat, voorbeeldige huisvaders, gehoorzame en leerzuchtige kinderen kunnen vormen. — Waar deze leeräars, door klaarheid, bevallige lieftaligheid, krachtige overtuiging, beſcheidene beſtraffingen en vermaaningen tot het hart ſpreken. — Maar voornaamlijk gelukkig dat volk, waar de leeräars hunne leſſen door hun voorbeeld bekrachtigen, en zelven die deugden uitöefenen, welken zij aan anderen prediken, niet door zich van de menſchen af te zonderen, een' ſchijn te geven, in voorkomen, gebaarden, toon van ſpreken, houding enz. als of zij het verder dan het menschlijke gebracht hadden, en hunne godzaligheid tot dien trap volmaakt, dat zij den Engelen nader gelijken dan den menſchen, waardoor hunne hoorers of leerlingen zich verbeelden, dat het boven hun bereik ga, om hen na te volgen, en den moed opgeven, om zulks iet, zelfs van verre, te beſtaan, terwijl aan den anderen kant het gevaar groot is, dat zoodra eenige menschlijkheid deze leeräaren overvalt, of dat het volk begint ontwaar te worden, dat zij, in hunne afzondering, niet die zijn, welke zij, in hun openbaar voorkomen, vertoonen, de groote hoop zich niet alleen ergert, maar ligtelijk overſlaat, om de orde gering te ach-

achten, ja, hetgeen nog verder gaat, en het geen echter de ondervinding, helaas! meermaalen geleerd heeft, niet zelden de verſmaading der leeräaren van den godsdienst overbrengt op den godsdienst zelven. —

Waaröm toch heeft de Vader der menſchen gewild, dat menſchen hunne broederen zouden leeren, onderwijzen, vermaanen? Was het ook niet, onder anderen, omdat zijne Wijsheid de zwakheid der menſchen te gemoet wilde komen, die, wanneer zij onzondige Wezens, bij voorbeeld, Engelen, tot hunne leermeeteren in den godsdienst en deugd hadden, het onmooglijk vindende, om hunne verheven voorbeelden na te volgen, niets zouden beproeven, maar zich daarmede zouden ontſchuldigen, wij zijn ſlechts menſchen, geene Engelen! gelijk men nu die zelfde ontſchuldiging of duidelijk of ingewikkeld hoort bij den gemeenen man, die den leeräar van den godsdienst, zelden of nooit van nabij en in zijn waare geſteldheid, maar alleen op eenen afſtand, en bekleed met alle de eerwaardigheid van zijn ambt, kent.

Gij, waardige Leeräars van het menschdom, leeräars van Christenen, waare menſchenvrienden, gij hebt kennis van u zelven, en dus nedrige bezeffen, ootmoedige gevoelens, gij weet, dat gij menſchen zijt van gelijke beweging, als alle andere menſchen, en daaröm, dewijl gij te-

tevens eenen afkeer hebt van alle geveinsdheid en gemaakte vertooning, doet gij u zelven niet anders voor, dan gij waarlijk zijt, doch tevens toont gij door uw voorbeeld, hoe zwakheden en gebreken beſtreden, hoe ongeloof overwonnen wordt door het geloof, en hoe verre het menſchen brengen kunnen in de beöefening van deugd en in het ſtreeven naar de volmaaktheid. —— Zonder voor te wenden, dat gij volmaakt zijt, of dat gij alrede het groote doel uwer beſtemming bereikt hebt, maar daar naar jagende, en u uitſtrekkende naar hetgeen voor is, zijt gij, menſchenvrienden, eerlijk, oprecht, ongeveinsd, beminnaars der waarheid, verdraagzaam, inſchiklijk, gezeglijk, medelijdend, lieftalig, vriendelijk, beminnaars van het vaderland, eerbiedigers der wetten, waardige burgers, wijze huisvaders, die uwe kinderen weet op te voeden in alle goede zeden, en uwe huisgenoten wel te beſtuuren, en welke deugden meer den mensch en Christen betaamen en verſieren.

Gelukkig nog ééns het volk, welk zulke waardige, wijze, nederige, en deugdzame mannen tot leeraaren heeft!

Maar zal het wel zijn, en zullen zoodanige mannen hunnen arbeid met blijdſchap en niet al zuchtende, met nut en vrucht, en niet als of zij barre rotzen beploegden, verrichten, dan

moet ook het volk voor dezen ſtand den behoorlijken eerbied en achting hebben, zich voor hunne leſſen en vermaaningen leerzaam betoonen, en van hun onderwijs en raad gebruik maaken, en hun voorbeeld navolgen.

Waarlijk, hoe nadelig voor het wezenlijk geluk van het menſchdom het ook zij, wanneer de heerſchzucht der geeſtelijkheid zich eenen al te grooten invloed aanmatigt op het volk, en wanneer het volk blindelings gelooft, al wat hun de geeſtelijken voorpraaten, waardoor het blind, onkundig, dom, en bijgeloovig wordt of blijft, zoo handelen aan den anderen kant die genen onverſtandig, welke waardige Leeräaren gering achten, en de onderwijzers des volks verguizen.

Daar moet eene *harmonie*, eene wederzijdſche overëenſtemming, plaats grijpen, tuſſchen alle Leeräaren en hunne leerlingen, dus voornaamlijk tuſſchen openbaare volks-leeräaren en het volk, welk zij onderwijzen — De eerſten moeten hunne gewigtige pligten met getrouwheid volbrengen, de laatſten met oplettende naarſtigheid hooren, de voorgeſtelde leſſen en onderwijs onderzoeken, en dus in kennis en deugd toenemen — Wie bezeft niet, hoe gelukkig zoodanig volk, waar deze hemelſche overëenſtemming heerſchte, wezen zou!

Maar

Maar welk een afſtand tuſſchen dit denkbeeldig geluk, en de wezenlijke geſteldheid der zaaken, ook in *Nederland!* —— Laat ons dezelve in haar geheel beſchouwen.

Hoe menigmaal gebeurt het niet, dat ouders, door, ik weet niet welke, vooröordeelen en hooge gedachten betreffende het Leeräarämbt ingenomen, hunne kinderen van de geboorte af voorſchikken, om *Predikant* te worden — Veele moeders voornaamlijk waanen, dat zij dus het geluk hunner kinderen reeds bevorderen, of wel een Godsdienſtig voornemen ontwerpen, en de Kerk eene bijzondere weldaad bewijzen, dat zij haar zaad aan den Heere toewijden —— Zonder dat bedacht wordt, of het kind nodige bekwaamheden, vermogens van ziel en ligchaam, heerſchende lust en genegenheid, tot dezen zwaaren en moeilijken post bezitten zal —— Ondertuſſchen wordt dit, tot Predikant beſtemde, kind van jongs af ingeboezemd, welk aanzien, welken eerbied de Predikanten hebben —— Eene ſtijve houding, gemaakte toon in het ſpreken, gang en tred, hoogmoed en verbeelding van zich zelven wordt den jongen ingeprent, en zijne geheele opvoeding ingericht naar de denkbeelden, welken de goede ouders zich maaken, van het geen een Predikant nodig zal hebben —— Men geeft hem al vroeg tekſten uit den Bijbel, vraagen uit den katechismus en andere leerboekjens

te leeren, onder deze opvoeding groeit hij op, het verſtand opgevuld met eene menigte kundigheden, die, zij mogen dan al of niet waarheden zijn, bij hem ten minſten niet hooger dan als vooröordeelen kunnen aangemerkt worden, en het hart overlopende van hoogmoed en verwaandheid, omdat hij boven alle zijne makkers kan katechizeeren, en reeds jong de vragen openlijk in de Kerk met eene ſtaatelijke houding heeft opgezegd enz.

Met zoodanige vooröordeelen komt hij, dikwijls zonder een Latijnsch ſchool gezien of betreden te hebben, maar alleen langs eene van die bijzondere manieren van onderwijs, daar wij op zijne plaats van geſproken hebben, met eenige, doch zeer geringe kennis van de eerſte beginſelen van het Latijn en Grieksch, nu — waartoe zou hij aan deze taalen of aan eenige andere wetenſchap veel werks behoeven te beſteeden, hij kan immers buiten dien wel leeren preeken? — op de Hoogeſchool. Dewijl hij eigenlijk van de leſſen der Hoogleeraaren door zijne onkunde in de taal, geen voordeel kan trekken, houdt hij zich enkel bezig, om het ſamenſtel der openbare kerk zich vast in het geheugen te prenten, ten einde het *Examen* te kunnen doorſtaan, hij woont oefeningen bij, en is dikwijls ſpreker in dezelven, in zijn eerſte, uiterlijk in zijn tweede Akademiejaar predikt

dikt hij, met alle ſtoutheid, in den toon van iemand, die door jaaren ondervinding, zich gezag in het openbaar leeren verworven heeft. Hij doet uitſpraak over alles, wederlegt de ketters en onrechtzinnigen, beſtraft ſcherp enz. Van tijd tot tijd laat hij ook zijne gaven reeds ten platten lande hooren, het welk zoo ſterk dikwijls geſchied is, dat men er op ſommige plaatzen door wetten en beſluiten eene bepaaling aan heeft moeten geven. — Eindelijk van geene zijner vooröordeelen bevrijd, maar integendeel met eene aanmerklijke vermeerdering van dezelve, wordt hij, die in de daad tot niets min dan tot dit gewigtig ambt geſchikt is, een openbaar leeräar des volks.

Zie daar het gevolg, het geen zich meesttijds vertoont, wanneer kinderen van de wieg af beſtemd worden, om predikant te worden. — Weinigen ſlechts gelukt het, om, wanneer zij opwaſſen, van hunne vooröordeelen en waan genezen te worden.

Doch er is iet, het welk nog veel erger is; één mijner vrienden, die verſcheiden kinderen hadt, hadt onder dezelven een jongetjen, dat geheel zwak was in geest- en ligchaams-vermogens, en daar bij gebreklijk van gedaante; van zijne kinderen ſprekende, in een gezelſchap, daar ik tegenwoordig was, voegde hij onder anderen dit in zijn geſprek: maar waar ik *Pietjen*

toe zal opbrengen, weet ik niet. Hij ſchijnt nergens bekwaam toe te zijn, ik mag hem derhalven *Domine* laten worden! Ik kon mij niet onthouden van mijne verwondering en verbaazing te kennen te geven, wanneer mijn vriend niet alleen, maar het gantſche gezelſchap eenpaarig mij verzekerde, dat het plan van onzen vriend niet geheel vreemd, noch zonder voorbeelden was in *Nederland.* —— Hoe ver moet niet alles vervallen zijn, daar het mogelijk is, dat zoodanige plans in de gedachten opkomen, en hoe veel meer, daar zij werkſtellig gemaakt worden. —— Een kind, dat men nergens bekwaam toe oordeelt, tot predikant op te brengen, een ambt, het welk, zo eenig ander, eene gezonde ziel in een gezond ligchaam en boven anderen uitſtekende bekwaamheden en hoedanigheden verëischt!

Beſchouwen wij het gedrag van ſommige jongelingen, die zich aan de Godgeleerdheid toewijden, het welk zij op de Hoogeſchoolen houden, dan vinden wij reden, om ons te ſchaamen. Als wij overwegen, dat zij ééns leeraars van het volk zijn, en misſchien in de hoogſte posten en aanzienlijkſte gemeenten zullen geplaatst worden —— Ik doel nu niet op de zulken, daar ik zoo even van geſproken heb, die, met ter zijde ſtelling van het onderzoeken van voor eenen Godgeleerden nuttige en noodzaaklijke we-

wetenſchappen zich enkel tot het bijwoonen van vroome en ſtichtelijke gezelſchappen en oefeningen, het van buiten leeren van hun ſamenſtel, en het opmaaken van predikatien bepaalen, deze mogen eens geene uitmuntende *Herders* worden, zij kunnen toch goede *Schaapen* zijn, gelijk *Doctor* LUTHER zich plagt uit te drukken; maar ik ſpreek van zulken, die zich ſchijnen te verbeelden, dat zij den korten tijd van hunne Akademie-jaaren zorgvuldig beſteeden moeten, om vrolijk te leeven, en hunne lusten en zinlijkheden te voldoen, omdat zij, eerlang in de bediening komende, zich voorſtellen, zelfs de voor anderen geöorloofde uitſpanningen en vermaaken te zullen moeten misſen, en ingetoogen te leeven —— ten minſten, de droevige ervaarenis leert ons zulke jongelingen kennen, die niet alleen tot buitenſporigheid toe, zich aan jeugdige dartel-en wulpsheden, op de Hoogeſchool, hebben overgegeven, maar die, het geen erger is, allerleie ongeregeldheden en zedeloosheid pleegden, doch een jaar of zoo, voor dat zij zich dachten aan te geven tot het onderzoek, veränderen zij eensklaps van houding, van kleeding, van uitbandige losheid, en worden, wat het uitwendige betreft, ingetogen, ja nemen een voorkomen aan, als of zij iet bijzonders waren, en dus worden zij Predikanten.

Ik ken de zwakheid der buigzame en ligt verleidelijke jeugd, ik ben geen ſtreng berisper, noch ſomber tuchtmeester, maar dit weet ik tevens, dat, wanneer iemand zich zoo verdiept heeft in zedeloosheid, dezelve ligtelijk in eene tweede Natuur verkeert, welke niet ligt te onder te brengen, noch zoo te beteugelen is, dat zij zich niet onvoorziens weder bloot geve, en is dit niet misſchien de oorzaak van ongeregeldheden, en ergernisſen, daar nu en dan wel voorbeelden van voorkomen in het levensgedrag van Predikanten? — Zeker, al zoekt men dan deze ingewortelde zeden nog zoo te verbergen door een' bijzonderen ijver te vertoonen voor rechtzinnigheid, voor gemoedelijkheid, dezelve vertoonen zich ſoms met nieuw geweld, en in allen gevalle, hoe moet het zulken niet altijd tegen de borst ſtuiten, wanneer zij tot deugd vermaanen, en ondeugden beſtraffen, indien zij zich hunne jeugd niet dan met bloozen herinneren kunnen?

Wanneer ik nu overga tot de beſchouwing der zeden onzer Geestelijken, zij het verre van mij, dat ik bedoelen zoude, om die eerwaardige orde ook ſlechts van verre te willen beleedigen! Mijne oogmerken zijn oprecht, dit getuigt mij mijn geweten, en gij, waardige Leeräars des volks! zult erkennen, doch met droef-

droefheid erkennen, dat ik niet te ſterk getekend heb.

Wij hebben in het voorgaande Boek geſproken van de minächting, welke tegenwoordig plaats heeft omtrent den Godsdienst en deszelfs bedienaaren, en hoe deze laatſten reden hebben, om deswegens hunne klagten aan te heffen, maar moeten wij aan den anderen kant niet belijden, dat veele Predikanten zelve aanleiding geven tot deze minächting der orde?

Wanneer zulken, die Leeräars des volks zullen zijn, een' bekrompen geest, een zwak verſtand, en eene bijna ongelooflijke onkunde ontdekken, in eene eeuw, die zich veel laat voorſtaan op haare verlichting, gelijk de onze; wanneer zij zonderling zijn in al hun voorkomen, en zich eenen ſchijn van wijsheid, deftigheid, en vroomheid aanmatigen, die meer inwendigen hoogmoed en zelfsverbeelding verraadt, dan van hunne kunde en deugd getuigt; wanneer Predikanten met elkanderen kibbelen over zaaken van weinig of geen aanbelang, en partijſchappen koeſteren om beuzelingen, die zij als gewigtige waarheden doen voorkomen; wanneer Predikanten geene menschlievendheid, tederheid, milddaadigheid, hulpvaardigheid, zachtzinnigheid, en vredelievendheid ademen; wanneer in hunne huishoudingen twist en tweedragt, in hunne kinderen ongebondenheid heerſchen, een

blijk van hun onvermogen of zuimächtigheid, om hun huis wel te beſtuuren, terwijl zij ondertusſchen in vergaderingen en elders naar het meeſterſchap ſtaan, en eene neiging tot heerschzucht vertoonen, die midden uit hunne nederigheid uitblinkt, indien dit, herhaal ik, plaats vindt, en openbaar wordt, kan het dan, bij mooglijkheid, wel anders, of 'er moet eene geringächting jegens zoodanige Predikanten ontſtaan, en hoe ligt ſlaan de menſchen over, om het geen van één en ander bijzonder onderwerp met te veel waarheid gezegd kan worden, over te brengen op eenen geheelen ſtand of orde?

En hoe wenschte ik, hoe wenſchen waardige volks-leeräars met mij! dat men, naar waarheid, zeggen konde, dat zoodanige voorbeelden ontbreken onder de Predikanten in *Nederland*, en dat de minächting voor de orde geheel ongegrond is, en alleen uit eene opvatting en vermoeden ontſtaat, zonder eenigen grond van wezenlijkheid te hebben!

Men heeft opgemerkt, zich grondende op de geſchiedenis, niet van *een* volk noch van *eene* eeuw, maar van *alle* volken en van de verſchillendſte tijden, dat *ſtreeven naar onäfhanglijkheid en heerſchappij* zich op eene zeer uitſtekende wijze bij den geeſtelijken ſtand geöpenbaard hebbe. Wijsgeeren hebben aangetoond, dat men hier

van

van eene voldoende reden kon vinden in den aart en natuur der zaaken zelve. —— Hoe ligt, zeggen zij, kan een te verregaande ijver den Dienaar van den Godsdienst tot den waan brengen, dat men zich van allerhande middelen bedienen mag, om eene zoo goede en nodige zaak, als de Godsdienst en waarheid is, te handhaaven en te verbreiden! — Alſchoon de rede, en de Godsdienst zelf, zeggen, dat, om het hart en het verſtand te verbeteren, niet geweld, maar overtuiging en overreding door onderwijs, leering, en voorbeeld, het rechte middel is, en dat wij, bij onze beste inzichten en bedoelingen, geene middelen gebruiken mogen, welke ſtrijdig zijn met de grondwetten der gerechtigheid, der algemeene zekerheid, en welvaard; maar dat wij het aan den Godlijken wil moeten overlaten, wat 'er geſchieden zal, wanneer ons billijke middelen ontbreken; en dat wij ons dus in 't bijzonder gedragen moeten, in die omſtandigheden en voorwerpen, in welken ons verſtand zoo ligtelijk dwaalt, en in welken het zoo moeilijk is, om de grenslijnen tusſchen waar- en onwaarheid te trekken, echter erkent de mensch niet altijd, het geen de rede en Godsdienst zeggen, en allerminst luiſtert men naar deze voorſchriften, wanneer men zich zelven van edele en groote bedoelingen, en van ijver voor dezelven bewust is.

De

De zwakke ſterveling, wien de deugd zoo veel ſtrijds kost, ſtelt zich al ligt te vrede, met de halve vervulling van zijnen pligt, en rekent zich ook ligt gerechtvaardigd omtrent de middelen, wanneer hij gelooft, goede oogmerken te bevorderen.

Elk mensch is van natuure meer geneigd, om te heerſchen, dan om te gehoorzaamen. Bij den geeſtelijken ſtand komt hier nog, behalven de waardigheid van den Godsdienst, bij, dat veele andere natuurlijke neigingen bij denzelven beperkt worden. Daar voor wil het hart eene ſchadeloosſtelling hebben. De drift tot heerſchappij kan derhalven zoo veel ſterker worden, hoe meer de begeerte van andere oogmerken en bedoelingen afgeleid wordt; en deze drift kan daar zoo veel te gemaklijker de heerſchende worden, hoe ligter zij haare waare gedaante verbergen, en zich onder het mom der deugd, ja, zelfs van ootmoed en verloochening, handhaaven kan. Zij kan zelfs door deze verhinderingen zoo veel te eer gaande gemaakt worden, hoe minder het mooglijk is, haar alle wegen, die tot derzelver doel leiden, af te ſnijden.

Dus redekavelt de wijsgeerige beſchouwer der menſchen, en doet ons tevens opmerken, hoe nuttig het zelfs voor lieden van den geeſtelijken ſtand zij, ter bewaaring van hun-

hunne deugd, dat zij weten, uit welke gronden heerschzucht bij geeſtelijken kunne voortkomen, en welke drijfveeren daar bij werkzaam zijn.

Het ambt van Leeräaren des volks bevat niet alleen in zich het openbaar prediken, en onderwijzen, maar bijzonder, het geen men het eigenlijk Herders-werk noemt, hetwelk het bijzonder raadgeven, vermaanen, beſtraffen, en vertroosten, der menſchen in zich beſluit. —— Dit, zeker niet het min gewigtigſte deel van het ambt der Predikanten, ligt, helaas! bijna geheel vergeten en verzuimd! En 'er is niets van overgebleven dan de zoogenaamde *huisbezoeking*, en het bezoeken van kranken, om voor dezelven nog een gebed te doen. —— En wat maakt thans die zoogenaamde huisbezoeking uit? Welk een diep verval? De Predikant, verzeld van zijnen Ouderling, gaat twee of driemaalen, ook wel maar eens, in het jaar rond bij de leden der gemeente, tekent op, welke leden in zijne wijk zijn komen woonen, doet eene aanſpraak, die in dezelfde bewoordingen herhaald wordt, ſommigen voegen 'er eenige vragen bij, die doorgaands de uitwerking hebben, dat veele lieden eene volgende keer zich afwezend houden, en den Predikant niet te ſpraak ſtaan. —— Welk nut, welk wezenlijk voordeel geeft dit? —— Voor het overige van het jaar ziet of ſpreekt de bur-

burger en nog veel minder de gemeene man eenen Predikant, ten minſten in de ſteden, en welke nadeelige gevolgen met betrekking tot de zeden heeft deze afzondering echter niet? Wij zullen dat in de volgende Hoofdſtukken zien.

*

DER-

*

DERDE HOOFDSTUK.

De vergelijking, welke VOLTAIRE ergens in zijne ſchriften van de *Engelſche* Natie gemaakt heeft, wanneer hij die vergeleek bij een ton van hun eigen ſterk bier, waar van het bovenſte ſchuim, het onderſte droesſem, doch het middelſte uitmuntend is, willende zeggen, dat de aanzienlijke *Engelſchen* en het gemeen meest-al zedeloos zijn, maar hun burgerſtand prijswaardige hoedanigheden heeft, kan, volgends eene doorgaande waarneming, zeer dikwijls op alle volken worden toegepast.

Het ſchijnt ten minſten niet in twijfel te kunnen getrokken worden, dat bij de verbastering eener Natie de middelmatige en deftige burgerſtand het langst vrij blijft van de beſmetting, en de voorvaderlijke zeden het langst blijft aankleeven; en wanneer wij nu ons bepaalen tot de *Nederlanderen*, zal niemand ligtelijk ontkennen, dat wij de oude eerlijkheid, rondborſtigheid, werkzaamheid, ſpaarzaamheid, en door welke deugden meer onze voorvaders zich vermaard hebben gemaakt, nog het meest in de huizen van deftige en onafhanglijke burgers zullen aantreffen —— Bij den burgerſtaat worden de rechten en pligten van het huwelijk meest en best geëerbiedigd; de opvoeding der kin-

kinderen behartigd; de deftige en ſtille burger verwaardigt zich, ja vindt 'er niet zelden zijn vermaak in, om zelf zijn oog op zijne kinderen te houden, en hun door zijne leſſen en voorbeeld te vormen; in de huizen der burgeren wordt niet alleen de deugd, maar ook de Godsdienst nog veréerd, en betracht, daar viert men nog den ſtillen huisgodsdienst. daar wordt de Gever van alles voor zijne weldaaden geprezen, en ſoms door een ſtichtelijk lied of Pſalm verheerlijkt. —— Men zal ten minſten, over het geheel geſproken, van dit alles meer voorbeelden bij den middelſtand vinden, dan bij hooger of laager klaſſen van menſchen — terwijl de eerſten door de weelde vertederd, door de voorbeelden der *mode* en zoogenaamde wellevendheid verleid, of door hunne omſtandigheden genoopt worden, om met den ſtroom mede te drijven, alſchoon zij ook menigwerven iet beters zien, en beter gevoelen —— terwijl de laatſten, in de armoede gedompeld, eene ſlaaffche geaardheid verkrijgen, en beneden de waarde van menſchen nederzinken — handhaaft de burger in de gulden matigheid zijne waarde, en bewandelt, in zijn ſtil huislijk leven, de paden der deugd.

Ondertuſſchen zou men der waarheid, vreeze ik, ontrouw wezen, indien men wilde beweeren, dat in de laatſte jaaren, het zedenverderf, ook

ook niet tot den burgerſtand zou zijn door gedrongen. —— De zucht tot navolging heeft den burgerſtand het vergif der *weelde* doen drinken, en dat doodlijk kwaad heeft zich allerwege verſpreid. — De burgerſtand heeft zich willen verheffen en de aanzienlijken nadren, en veelen zijn daardoor reeds gedaald tot de laager klaſſen. — Indien dit zoo voortga, zal men dra in *Nederland* niet meer dan twee ſtanden tellen kunnen, rijken of grooten, en armen of geringe lieden, en de deftige, wel gezeten burgerſtand, die nogthans door alle wijzen in alle VRIJE gemeenebesten voor de bloem der Natie, en de onwankelbaarſte ſteun des Vaderlands gehouden wordt, zal niet meer zijn. — Ongelukkig! wanneer een gemeenebest in zijnen ſchoot niet bevat dan dartele en door weelde bedorven, of op hunne ſchatten ſteunende rijken, en moedeloze onvermogende armen, die ten prooi ſtaan voor onderdrukking en heerschzucht. —

Hoe het met onzen burgerſtand achteruitgaat, door het verval van neering en handteering, door het kwijnen onzer Fabrieken en Traficquen, is elk een' meer dan te veel bekend, en kan ten overvloede blijken uit het hunkeren naar ambten en bedieningen, om welken te bekomen men door ſommigen laagheden ziet begaan, die den vrijen *Nederlander* doen ſchaamrooden. — Doch hier van te ſpreken, is buiten de bedoe-

ling van dit werk, het welk alleen den zedenlijken toeſtand ten onderwerp heeft. —— Hier toe wil ik mij dan alleen bepaalen.

De *luxe* neemt onder den burgerſtand ook meer en meer toe; burgervrouwen en dochters kleeden zich prachtig, het uitwendig vertoon van huisraad en meubelen, gezelſchappen, het ſpel, met één woord, alles boorst de groote wereld na, en menig burger bederft zich en zijn huisgezin, om het genoegen, van eenigen tijd met de groote wereld te hebben mede gedaan; menige burgervrouw en dochter brengt haare eere en geluk in gevaar, om haare zucht, om naar de *Mode* te leeven, te voldoen.

De kennis van nuttige waarheden mindert onder dezen ſtand oogſchijnlijk —— en de eerbied voor den Godsdienst neemt van tijd tot tijd af, terwijl anderen, door onkunde, tot de doolweegen van het bijgeloof vervallen. —— De opvoeding der kinderen wordt verwaarloosd, of verkeerd ingericht; eerlijke en gulle openhartigheid en een rondborſtig beſtaan, voor dezen het ſieraad van den *Nederlander*, wordt ook zelfs bij den burger verwisſeld met ſtreeken en liſten, en uitwendige vertooningen en welleevende pligtplegingen, daar het hart aan ontbreekt.

Met een woord, de middelſtand, die den deftigen en welgezeten burger uitmaakt, is

is in *Nederland* geenszins vrij van het beſmettend kwaad, het welk als een voortëtende kanker alles aanſteekt —— ook in dezen ſtand, is de oude voorvaderlijke deugd kwijnende, en de Godsdienſt treurt.

*

VIERDE HOOFDSTUK.

En daalen wij nu neder tot de laager klasse, tot het gemeen in onze ſteden; gaan wij het zelve in de achterſtraaten en ſteegen bezoeken; beſchouwen wij hunne manier van denken, hunne levenswijze; helaas! hebben wij dan niet moeite, om in hun, ik zal niet zeggen, Christenen, ik zal niet zeggen *Nederlanders*, maar menſchen te herkennen? ——

Geheel ontbloot van kundigheden, geheel zonder bezeffen of nadenken aangaande hunnen oorſprong, pligten, en beſtemming, onkundig aan God en zijn gebod, leeft een groot gedeelte van deze ongelukkigen alleen naar hunne driften, en zijn niet dan in gedaante van het redeloze vee onderſcheiden. —— Hun geest is geheel nedergedrukt door ſlaaſſche gezindheden, zij ſidderen voor grooten, terwijl zij op andere tijden onbeſchoft en baldaadig zijn; geheel onbeſchaafd, weten zij van geene levensregelen, dan die de zinlijke Natuur hun voorſchrijft. —— Hoedanig het *Nederlandsch* gemeen in onze dagen is, heeft de droevige ervaaring geleerd, in zoo veele bewegingen, baldaadigheden, onbeſchoftheden, ja wreedheden, die tot ſchande van den *Nederlandſchen* naam gepleegd zijn geworden — zij ſchijnen eere noch ſchaamte te bezit-

zitten, hunne vermaaken zijn buitenſpoorigheden, hun gedrag is woestheid.

Ik weet het, onder de geringſte lieden worden echter ook eerlijke, deugdzame zielen gevonden, wier zeden min bedorven, wier oprechtheid zuiverer is dan die van veele aanzienlijken. —— Ik weet, dat de deugd zich niet zelden verſchuilt in de hut der armoede, wanneer zij, door de overhand nemende boosheid der menſchen, genoodzaakt wordt, zich te verbergen. —

De menſchenvriend heeft reden, om het lot der geringe lieden te betreuren. —— „ Droevige verbastering onzer Natie! —— zegt een Vaderlandsch Schrijver. —— Onder dezelve zorgt niemand bijna voor het gemeen. En wie maakt ondertusſchen den grootſten hoop onzer inwooneren uit? Waar ligt ons allen meer aangelegen? —— Wat is 'er voor het Vaderland te wachten, als het gemeen zal bedorven zijn? —— En wanneer dat bedorven zal zijn, zal 'er dan verbetering en herſtel op wezen?" — Ja, in de daad, de gemeene man wordt geheel verwaarloosd, ten aanzien van zijn zedelijk beſtaan, niemand ziet naar hem om, ten einde hem onderwijs, of vermaaning, of vertroosting mede te deelen. En ondertusſchen is het met het menschdom, ten aanzien van deszelfs zedelijken toeſtand, zoo gelegen dat, wanneer 'er niet geduurig aan deszelfs verbetering gearbeid wordt,

dezelve van tijd tot tijd achteruitgaat en verflimmert. Dus wordt dan de gemeene man moedeloos, hij laat de handen flap hangen, en vervalt tot een lui, traag, fpierloos, en geheel verwilderd leven. Welke verbastering!

Men zie, hoe onder de gemeene lieden de kinderen opgroeiën, zonder eenige leiding of beftuuring. —— Geheel overgelaten aan de Natuur, en geene andere voorbeelden ziende, geene andere redenen hoorende, dan die de blijken der ruwfte onbefchaafdheid dragen, geven zij een droevig vooruitzigt voor het volgende geflacht.

In zulken toeftand vinden wij het gemeen in *Nederland*, zoo geheel verbasterd, dat, hoe zeer onze Fabrieken in verval zijn, de weinige nog overgebleven Fabrikeurs, en allen, die werklieden nodig hebben, algemeen klaagen, dat zij geene goede, arbeidzame, bekwaame, nuchtere en vlijtige knechts bekomen kunnen; hetzelfde, het welk ook plaats heeft met betrekking tot dienstboden, om welke reden men ook zoo veele voorbeelden ziet, dat men vreemdelingen moet aannemen, het welk dan weder nieuwe ftoffe van klagen oplevert.

Waarlijk, het is fchande voor een Land, gelijk *Nederland*, dat een zoo groot gedeelte van deszelfs inwooners zoodanig verwaarloosd

loosd en verbasterd is, dat 'er misschien slechts weinige Landen zijn, ten minsten in het beschaafd *Europa*, in welken het gemeen dien trap van zedenbederf bereikt heeft, als in ons *Nederland*.

*

VIJFDE HOOFDSTUK.

Begeven wij ons van de ſtad naar het land, en zien wij daar, welke zeden onze landlieden thans volgen, helaas! ook hier ben ik getuigen geweest van een allergrootst verval.

Vooreerst is de onkunde verbaazend groot onder onze boeren, en, voor alle kundigheden onvatbaar, zijn zij geſchikt en blootgeſteld voor ligt- en bijgeloovigheid —— Het is onbetaamlijk, wanneer men den braaven landman voor eenen lompen boer uitmaakt, omdat hij zich naar de *etiquette* van het ſtadsleven niet weet te ſchikken, maar rond en oprecht te werk gaat; ik zal hem zulks niet ten kwaade duiden, wanneer hij ſpreekt en handelt, zoo als zijn hart hem opgeeft, zonder van listen en ſtreeken te weten, integendeel is zijne eenvouwigheid beminlijk, wanneer zij verzeld gaat met eene redelijke kennis van zijne pligten, en de beöefening van dat geen, het welk de kring van werkzaamheid, waar in hij geplaatst is, van hem vordert, maar eenvouwigheid en oprechtheid is toch geheel onderſcheiden van onbeſchaafde lomp-en domheid, en dat in de daad veele boeren in veele (niet in alle) oorden van *Nederland*, daar aan ſchuldig ſtaan, zullen veele Predikanten ten platten lande, door eene onaan-

aangename ervaring geleerd, mij ligtelijk toeſtemmen, die klaagen, dat zij, met den aanhoudendſten arbeid, zich dikwijls niet in ſtaat bevinden, om hunne dorpelingen tot menſchen, ik laat ſtaan, tot Christenen, te maaken.

Veele landlieden, die zich van de aarde en den grond, dien zij bebouwen, nooit hooger verheffen, noch den Hemel met deszelfs pracht beſchouwen, om den grooten Maaker van alles uit zijne ſchepzelen te kennen, en Hem te verheerlijken! — veelen, die in kunde en gebruik van verſtand niet boven hun redenloos vee uitmunten, maar zelfs, tot ſchande van den mensch, door hetzelve, in veele gevallen, overtroffen worden!

In deze domheid en onkunde zijn onze landlieden tevens ſtijfhoofdig, en kunnen, door geene redenen en overtuigingen, ligtelijk van hun ſtuk gebracht worden, al maakt gij hun de zaaken nog zoo klaar en duidelijk, gij zult hen hunne eens opgevatte vooröordeelen niet doen verlaten, zij blijven bij het oude, omdat hunne ouders zoo gedaan en geſproken hebben —

Voornaamlijk, hebben de *Nederlandſche* boeren den naam, en is het niet bij veelen ook de daad? dat zij zeer inhaalig en winzuchtig zijn, ja daar aan niet zelden de eerlijkheid en goede trouw opöfferen, in het vervalſchen en verminderen der waaren, die zij te merkt of in de ſtad te koop brengen. —

Behoeven wij ons wel te verwonderen, dat, in zulke geſteldheid, maar zeer weinigen van onze boeren eenige zucht voor Vaderland, eenige denkbeelden van de voorrechten der vrijheid vertoonen? voornaamlijk wanneer men 'er bijvoegt, hoe niet alleen in het gemeen de boer door de ſtedelingen vaak gehoond en voor het hoofd geſtooten wordt, maar ook hoe hij in ſommige oorden van zijne landheeren als anders gedrukt en in vreeze gehouden wordt —— Het één en ander toch brengt te wege, dat in die oorden de landlieden door eenen ſlaafachtigen geest gedreven worden, in zoo verre, dat ik voor mij voorbeelden ontmoet heb van boeren, die niet dan met omzigtigheid een ordenlijke burgerpot eten durfden klaarmaaken en gebruiken, ik heb ze ontmoet, die uit geen lange pijp durfden rooken, in hun huis, bekommerd, dat hun Landheer hen onvoorziens mogt bezoeken, of het op eene andere wijze te weten komen. — Welke denkbeelden! hoe laag voor een vrij volk, en voor den in zich zelven edelen landman!

Meer onafhanglijk zijn onze ſtrandbewooners, en viſchers, en het heugt mij, hoe ik voor 25 jaaren met genoegen bij deze lieden verſcheiden heb ontmoet, die niet geheel van kundigheden ontbloot, en in gulheid en rondheid van aard en zeden niet verachtlijk waren —— Maar ook bij dezen heb ik het verval waarge-

no-

nomen, ook dezen zijn niet, die zij plagten te wezen; onkunde met alle derzelver gevolgen, onbeſchaafdheid en zedeloosheid, nemen hand over hand onder hen toe. —— Men heeft altijd over de ruwheid van onze ſtrandbewooners geklaagd en de ſtoffe van klaagen is vermeerderd. —— Zelfs onze Eilanders, die het langst de voorvaderlijke zeden hebben behouden, beginnen te ontäarden en te verbasteren —— zoodat men, naar waarheid ſprekende, moet getuigen, dat het zedenbederf het gantſche ligchaam des *Nederlandſchen* volks, in het hart en in de uiterſte leden, beſmet en aangeſtoken heeft.

Onze Zeelieden en onze Soldaaten, die men ook nog als eene bijzondere klaſſe van menſchen kan aanmerken, ten opzichte van derzelver zeden, opmerkende, wat zullen wij vinden? Is het niet algemeen waar, dat de besten onder dezelven, dat de beſchaafdſten en zedigſten, doorgaands vreemdelingen zijn? Is het niet algemeen bekend, dat de zeden onder ons bootsvolk en onder onze Soldaaten in den hoogſten graad bedorven zijn? zoo bedorven, dat men, veelen hunner in hunne woestheid ziende, zich naauwlijks kan verbeelden, dat men menſchen voor zich heeft?

Eindelijk, beſluit ik dit Boek, met een enkel oog te ſlaan op de zeden der dienstboboden —— Derzelver aanzienlijk getal, welk,

met

met het toenemen der *luxe*, zoo merklijk is aangewasſen, dat men niet wel mede onder de fatzoenlijke lieden kan gerekend worden, indien men niet ten minſten twee meiden, eene werk- en eene keukenmeid, houdt, maakt, dat wij hen als eene bijzondere klasſe van menſchen kunnen aanmerken.

Niemand, die gewoon is geregeld te denken, en de redenen en verband der zaaken na te gaan, zal zich verwonderen, dat ook deze klasſe van lieden zeer verbasterde zeden, over het geheel geſproken, openbaare. Kan toch de verbastering van de zeden der natie over het algemeen wel andere gevolgen hebben? — Laat eene zoodanige verbastering, die voortëet als de kanker, zich wel bepaalen? en dringt zij niet, beginnende van de vermogenden, door, tot alle ſtanden, zonder te kunnen geſtuit worden, ten ware eene algemeene hervorming van zeden tot ſtand kon gebracht worden? Moest zelve deze verbastering het dienstbare gedeelte der natie niet te eer beſmetten, daar het zich onder de vermogenden ophoudt, en de meeſte gelegenheid heeft, om zich naar dezelven te vormen? Zeker, dit blijkt klaar, wijl het bederf onder hun min algemeen, min groot is in zulke gedeelten van de Republiek, waar een minder vermogen zoo veel voedzel tot weelde, en eene ſpaarzamer verkeering met bedorven vreem-

vreemdelingen zoo veele verbastering in zeden niet veröorzaakt heeft. Om welke reden men zich ook doorgaands uit die gewesten van een beter soort van knechten en meiden poogt te voorzien, die meestäl echter dra insgelijks aangestoken en besmet worden.

Ondertusschen is deze klasse en derzelver zeden van uitgestrekter invloed, dan men, bij den eersten opslag, zou waanen — Zij brengen niet alleen, hunne bedorven zeden over tot andere jonge lieden onder den minderen stand, met welken zij misschien verkeeren, of kennis hebben, maar zij zijn het, die de *luxe* het snelst doen toenemen onder den deftigen burgerstand. — De kinderen van burgeren willen toch niet onderdoen in kleeding, verteering, en alles, wat meer daarmede saamgepaard gaat, voor knechts of meiden. — En zoodanige dienstboden, welke, na eenigen tijd, met een ambt begunstigd, trouwen, en zich onder den burgerkring nederzetten, volgen dikwijls in hunne huishouding, levenswijze, kleeding, en zoo verders, de *luxe* in het klein na, die zij, in de huizen hunner Heeren en Mevrouwen daaglijks gezien hebben, en daar zij aan gewoon waren. Dit ontsteekt den naarijver van burgerlieden, die daar door aangezet worden, om insgelijks het spaarzame, het eenvouwige, het deftige, welk onze voorvaders kenmerkte, en voor den *Nederland-*

schen

ſchen burgerſtaat zoo zeer voegt en nodig is, indien die ſtaande zal blijven, te verlaten, en zich insgelijks aan de *luxe*, weelde en verſpilling over te geven, waardoor zoo veelen in dezen kring van tijd tot tijd te grond gaan en verarmen.

Dewijl de geringer klaſſe onzer Natie, gelijk wij in het voorgaande gezien hebben, geene *behoorlijke denkbeelden* van VRIJHEID bezit, zoo is tevens het *denkbeeld* van *ondergeſchiktheid*, en onderlinge *afhanglijkheid*, het welk met het denkbeeld van waare *vrijheid* zoo wezenlijk verbonden is, dat de ééne van de andere niet kan worden afgezonderd; *ondergeſchiktheid*, die zoo nuttig is in een gemeenebest, waar geene opperhoofdige regeering alles naar haar wil en wenken doet buigen; onder ons ſterk afgenomen, beide in het burgerlijke en Godsdienſtige. —— Wanneer men zich dat voorſtelt, dan begrijpt men ras, hoe het kome, dat dienstboden, die of op bevel hunner ouderen of uit nood het juk van dienstbaarheid op zich genomen hebben, of wel vrijwillig, maar uit eene zucht tot verändering, of om zich aan het oog der ouderen te onttrekken, dat ſchielijk moede worden, wanneer zij zich op den duur genoodzaakt vinden, om zich naar den zin van hunne Heeren en Vrouwen te ſchikken, en naar genoegen zich aan vermaaken en ongeregeldheden niet kunnen overgeven. Dus kunnen zij onmooglijk

met

met liefde en gewilligheid dienen, gelijk het behoort, en daar zij zelven zoeken voor meester en vrouw te ſpeelen, komen hun de bevelen en beſtraffingen van hunne meeſters en vrouwen, met welken zij zich durven gelijk ſtellen, ondraaglijk voor; zij verzetten er zich tegen op eene onbetaamlijke wijze; en moeten telkens, zoo lang zij zich zelven niet redden kunnen, van den eenen dienst tot den anderen overgaan, zelden beter wordende, dan zij van te vooren waren. *Godsdienst* is bij deze klaſſe vaak onbekend en eene voor hun geheel vreemde zaak. Deszelfs heilzaame invloeden, daar hij, door zijne voorſchriften, den menſch onderwijst, getrouw te zijn in de omſtandigheden, waar in de Voorzienigheid hem plaatst, en te vrede met den ſtaat, dien God hem toegevoegd heeft, worden gemist in de huisgezinnen, onder de dienstboden, ondat dezen niet meer weten, wat het beteekene, zijne Heeren en Vrouwen onderdaanigheid en trouwe te bewijzen, *om des Heeren wil*. *Arbeidzaamheid* en *ijver* behoort thans niet meer, volgends het voor heen gezegde, onder de prijswaardige hoedanigheden, waardoor onze voorouders zoo ſterk boven andere natien uitblonken. —— Hier van dat de dienstboden ras vergeten, waartoe zij gekomen zijn, en dat het werk hun ſchielijk te zwaar voorkomt, waar door hun getal meer dan te vooren moet ver-

me-

menigvuldigd worden, terwijl men, in evenredigheid van het grooter getal, des te minder dienst van hun trekt, en daartegen te grooter overlast van hun lijdt, dewijl zij het op elkanderen laten aankomen, elkanderen opſtoken en bederven, of geduurig overhoop liggen.

Aan *Eerlijkheid* en *Trouwe* denken de meesten volkomen voldaan te hebben, indien zij hun volk niet letterlijk beſtelen. —— Nademaal deze woorden, over het algemeen, van eene bekrompene betekenis bij ons geworden zijn, en bij veelen, in het gebruik, onder de verouderde en afgeſchafte woorden beginnen gerekend te worden, is het geen wonder, dat dezelve voorāl niet verder van meiden en knechts worden getrokken; dat zij niet begrijpen, dat zulken eerst den naam van *getrouwe* huisbedienden waardig zijn, die al hun tijd en vermogens aan den dienst van hun volk, aan welken zij zich verbonden hebben, zoo wel in derzelver afwezen als tegenwoordigheid, te koste leggen — die in het koopen en gebruiken van allerleiē ſpijze en behoeften het voordeel van hunne Meeſters en Vrouwen, als hun eigen behartigen, en derzelver goeden naam naar vermogen, bij alle gelegenheden verdedigen, volgends het oude *Hollandſche* zeggen: „ wiens brood men eet, wiens woord men ſpreekt."

Doch

Doch hoe kunnen wij ons verwonderen, dat over de klasse van dienstboden, waar onder men ook andere werklieden kan begrijpen, zoo veele klagten worden opgeheven, daar wij immers in het voorgaande gezien hebben, hoe de *opvoeding* onder den gemeenen man geheel verwaarloosd wordt, wiens kinderen tot de vaart, tot een ambacht, of tot het dienen zullen worden opgeleid. — Nadien de kinderen onzer geringe lieden niet van jongs af gehouden worden aan onderdanigheid en eerbied jegens de ouderen, hoe gering dezen ook zijn, nadien zij niet gewend worden aan naarstige oefening in het leeren of in den arbeid; is het dan wel wonder, dat zij het opzigt van vreemden, het welk, hoe gematigd, nogthans doorgaans gestrenger is dan dat van hunne ouderen, niet verdraagen kunnen? Zoodra zij deswegens klagtig vallen bij hunne ouderen, worden zij in het gelijk gesteld en beklaagd; moeder kan niet veelen, dat haar kind geduurig zou bekeeven worden, en zich dood zou werken; zoo lang men een stuk brood heeft, wil men het liever met hetzelve deelen. Wat zou dan den kinderen, daar zij zoo veel heul en troost, nevens eene gemaklijke 't huiskomst, bij hunne ouderen vinden, toch beweegen, om zich aan tucht en arbeid te gewennen? — En, gelijk de gemaklijke wijze, op welke men in ons barmhartig Vaderland aan

den armen geraaken kan, hiertoe veel aanleiding geeft, is hier ook eene wederkeerige oorzaak te vinden, waarôm de armen zoo zeer toenemen, en de Diakoniën nooit tot eenige verligting kunnen geraaken, gelijk moest geſchieden, indien de ouders niet alleen bijtijds van het onderhoud hunner kinderen ontſlagen werden, maar dezen, bij het winnen van hun eigen brood, hunne ouderen ook min of meer konden ondersteunen. —— En om alles saam te trekken, wat kan men bij zoodanige verzuimde opvoeding anders verwachten, dan dat zij, die nooit beginzelen van zedelijkheid in hunne jeugd hebben aangenomen, of geene goede geaardheid bezitten, hunne kwaade gewoonten nooit zullen willen afleggen, noch zich naauwkeurig gedraagen volgends de pligten, welke van een goed mensch in den ſtaat van dienstbaarheid billijk gevorderd worden?

Doch de oorzaaken van het verderf onder deze klaſſe van lieden alleen van de zijde der dienstboden zelven te willen zoeken, zou onbillijk wezen. —— De ervaarenis leert ons, dat bij de Heeren en Vrouwen, ten dezen opzigte, niet weinig 'ſchuld plaats heeft. —— Laat ons het een en ander zien.

Van ouds plagten de dochters, zelfs van de aanzienlijkſte geſlachten door haare moeders in het huisbeſtuur en alles wat tot eene geregelde huis-

huishouding betreklijk is, onderwezen te worden, opdat zij, wetende, hoe het behoort, te beter alles zouden kunnen nagaan, en haare bevelen geven, maar tegenwoordig wordt dit veel te laag gerekend voor Dames van eenigen rang; de moeders, die, zelven zoo opgebracht zijnde, nergens van weten, nergens naar omzien, kunnen haare dochters niet onderrichten, in het geen zij zelven niet verſtaan, en zijn al wel te vrede, zo haare dochters nevens haar op het *Sulet* wel *pareeren*, en onder de jonge Heeren en Juffrouwen haar *fatzoen maintineeren* kunnen. — Op de Franſche ſchool zullen zij, ten minſten gewoonlijk, geene andere onderrichting ontvangen, zulke ouwerwetſche matronen vindt men zelden, die de oudſte Juffrouwen van haar ſchool week om week, bij beurten, de huislijke zaaken onder haar oog laten waarnemen; men zal veeleer de jonge Juffrouwen in het denkbeeld brengen, dat huislijke zaaken alleen voor rekening van dienstboden of burgerdochters zijn, maar dat zij genoeg weten, wanneer zij haare wereld verſtaan, wat *Fransch* kennen, en eenige handwerken tot tijdverdrijf. Kan het nu, mag men vraagen, naar behooren gaan, in huishoudingen, waar van aan *Dames* van dien *ton* het opperbeſtuur is toebetrouwd, daar de boden met elkanderen, naar welgevallen, omſpringen? Is het wonder, dat in zulke huizen al-

lerlei ongeregeldheden plaats grijpen, vooral daar knechts zijn, en het getal der dienstboden groot is? — De onbedrevenheid en onöplettendheid van Mevrouw geeft niet alleen aanleiding, dat alles rijklijk en dikwerf overdaadig wordt aangetast, maar de rekeningen van uitschot worden vervalscht, de gekochte waaren te hoog opgegeven, en een ieder zoekt zijne beurs te maaken, terwijl het elks belang medebrengt, het bedrog van zijne mededienstboden te vergrooten. — Nog grooter wordt dit verderf, wanneer de Heer zich gemeenzaam maakt met de meiden, of Mevrouw den knecht of kamerdienaar wel lijden mag. Dan is men genoodzaakt, opdat 'er geene zaaken aan het licht zouden komen, die geen licht mogen veelen, alles over het hoofd te zien, terwijl de knechts en meiden onder elkanderen zeer schielijk navolgen, het geen zij aan hunne Heeren en Vrouwen bemerken.

Welke zuinigheid en trouw zullen dienstboden leeren bij zulke vrouwen, aan welke niets gevalt, of het moet van het duurste en zeldzaamste wezen; wier uitgiften niet zelden de inkomsten en winsten van haare mannen zeer ver te boven gaan, en die door dartelheid en pracht, door allerlei nodeloze en baldaadige geldverspillingen het zichtbaar aanleggen op een schandelijk bankroet, in verwachting, dat eene zoogenaamde Huwelijksche voorwaarde, of andere

slink-

ſlinkſche wegen haar ſpoedig redden zullen, ten nadeele van haare wettige ſchuldëisſchers. — Wanneer het toch op moet, is het immers het dienstvolk zoo kwalijk niet te nemen, dat zij hunne Meeſters en Vrouwen de hand leenen? Ondertusſchen is het zeker, dat zij daar door van verkwisting en ontrouw eene hebbelijkheid verkrijgen, en het ſteelen geene zonde rekenen, daar het in grooter trap door grooter lieden onbeſchaamd gepleegt wordt.

Verders, welke geſchiktheid tot Godsdienst, zullen de dienstboden erlangen in zulke huizen, daar geene de minſte Godsdienſtigheid plaats heeft, en men naauwlijks vrijheid zou durven vraagen, om des Zondags 's morgens of 's namiddags te kerke te gaan, waar de nacht geduurig in den dag verkeerd, en weinig of geene welvoeglijkheid in acht genomen wordt? — En zoodanige manier van huishouden neemt in *Nederland* hoe langer hoe meer toe.

De behandeling omtrent de dienstboden is ook zeer onderſcheiden, en vervalt tot uiterſten, die beiden even zeer nadeelig en verderflijk zijn. — Sommige Heeren en Vrouwen rekenen de dienstboden weinig beter dan honden, en niet zelden gebeurt het, dat Mevrouw meer werks maakt van een geliefd ſchoothondjen, dan van eene knappe werkmeid, vooral ziet men zulks, wanneer de dienstboden door ziekte wor-

den aangetast, wanneer zij al ſpoedig uit het huis verzonden worden. —— Doch aan den anderen kant gebeurt het ook, vooräl in burgerdienſten, met welken echter veelen eenen aanvang met dienen maaken, dat de Meeſters en Vrouwen met hun volk ſteeds op en neêrgaande; het ontzag niet weten te bewaaren. — In het eerſte geval, kan het ons niet bevreemden, dat de dienstboden weerbarſtig worden, dewijl zij de aanhoudende bekijvingen en andere kwaade behandelingen niet verdraagen kunnen of willen, vooräl niet van zulken, die zij weinig meer achten kunnen dan zich zelven. — In het laatſte geval ſtellen knechts of meiden zich met hunne Meeſters en Vrouwen gelijk, en willen bezwaarlijk hunne bevelen en beſtraffingen ontvangen, en ook bij anderen weinig ontzag betoonen, dewijl zij den pligt verleerd hebben, dien zij, als dienstbaaren, verſchuldigd waren.

Veele menſchen houden thans, daar de *luxe* heerscht, tot vertooning, meer dienstboden, dan zij nodig hebben, of werk kunnen geven. Hoe grooter menigte, hoe bezwaarlijker alles in orde kan gehouden worden, hoe gemaklijker één ſlechte onder den hoop kan geraaken, die de anderen bederft; dewijl zij geen geduurig werk hebben, zullen zij hetzelve telkens uitſtellen, het weinige, dat zij doen, te nooder verrichten, zich aan het gemak gewennen, door de ledigheid

heid zich onder elkanderen aan onördenlijkheden overgeven, waarvoor de geſtadige arbeid hen zou bewaard hebben. —— Zie daar het beloop van zaaken!

Dan daar is nog iet, naar mate het werk vermindert, rijzen de huurpenningen, en daardoor, als ook door middel van de fooitjens of drinkpenningen hebben de dienſtboden doorgaands veel meer geld te verteeren dan zij nodig hebben. —— Niet, dat ik zeggen wil, dat de arbeider zijnen loon niet waardig zou wezen, of dat iemand zich niet ten hoogſten tegen alle pligten bezondigt, die het loon zijner dienſtboden hun zou willen onthouden, maar ik zie op het misbruik —— voor dezen, toen de dienſtloonen ongelijk laager, en de drinkpenningen meer zeldzaam waren, zag men veele dienſtboden, door zuinigheid en ſpaarzaamheid, jaarlijks wat overhouden en weg leggen voor den ouden dag, of tegen het trouwen, maar thans wordt alles aan het lijf gehangen, verkwist, en doorgebracht, dikwerf aan beuzelingen. —— De een zoekt boven den anderen uit te ſteken, waardoor men geen onderſcheid tuſſchen veele dienſtmeiden en burgerjuffrouwen langer zien kan, het welk eene uitwerking en tevens wederkeerig eene oorzaak is van de toenemende pracht en verkwisting. —— Eene uitwerking, om dat veele vrouwen 'er op geſteld zijn, dat haare

dienstboden voor anderen in kleeding niet behoeven onder te doen, zonder te bedenken, dat zij van zulke pronkstertjens veel minder dienst te wachten hebben. — En aan den anderen kant is dit zelfde eene oorzaak van de zich meer en meer verbreidende pracht. —— Burgervrouwen en dochters willen evenwel zich onderscheiden van dienstboden, derhalven ook deze moeten in kleederpracht meer uitsteken, en zulke dienstboden, eens trouwende, kunnen zich, daar zij aan overdaad en pracht gewoon zijn gemaakt, van deze denkbeelden niet ontdoen, maar willen dit blijven aanhouden, waardoor tevens de pracht aanwast, maar ook de armoede vermenigvuldigt.

Dus hebben wij in dit Boek de heerschende zeden van alle bijzondere standen in *Nederland*, zeker niet ten strengsten, beoordeeld, maar slechts flaauw en met eene zachte hand geschetst. — Ondertusschen is 'er genoeg gezegd, het welk den Vaderland-minnenden *Nederlander* stoffe tot peinzen kan en zal opleveren, daar hij, met aandoening, ziet, hoe het zedenbederf tot alle standen en rangen van de inwooners des lands is doorgedrongen, en allen, den een' meer den anderen minder, besmet heeft.

*

XII. BOEK.

ALGEMEEN TAFEREEL.

UITZICHT IN HET TOEKOMENDE.

MIDDELEN VAN HERSTEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

Dus hebbe ik mijnen voorgenomen taak ditmaal weder afgedaan, en de zeden der *Nederlandſche Natie*, op het einde dezer achttiende eeuw, beſchouwd; het is waar, ik heb mij bij het algemeene bepaalende, in geene bijzonderheden mij ingelaten, doch zulks was ook niet mijne bedoeling. —— Ik wilde niemand beledigen, maar alleen tot nadenken brengen, en aan den waaren Vaderlander ſtoffe tot overweegen geeven, ten einde, indien mooglijk, de Natie over het algemeen de oogen opende, en een-

paarig de middelen van herſtel, die haar, onder den Godlijken zegen, zouden kunnen behouden van dat verderf, waar in zij anders, onvermijdelijk zal moeten nederſtorten, ter hand nam.

Laat ons thans het geheele tafereel van de zeden der Natie, zoo als wij die gevonden hebben, kortelijk ſchetzen en alles, wat tot hier toe gezegd is, onder één gezichtpunt ſamentrekken.

De *Nederlanders* bewoonen een land, het welk zijne inwooneren, ten zij derzelver vlijt en werkzaamheid, gepaard met liefde tot het Vaderland en het algemeen welzijn, en met zuinige ſpaarzaamheid, bijna bovenmenſchlijke pogingen oefene, en met taai geduld aanhoudend voortzette, niet voeden, noch beſtaan bezorgen kan. — Dezelfde nijvere werkzaamheid moet de gezondheid en geestvrolijkheid der Natie handhouden tegen de ſchadelijke en nadeelige invloeden van het vochtig en ligt veränderlijk luchtgeſtel. — De *Nederlanders* zijn, over het geheel geſproken, van een ligchaams-geſtel of Temperament, het welk, door rede, deugd, en Godsvrucht geleid, gelukkige uitwerkzelen kan voortbrengen, maar bij tegenſtelling, door ondeugd en verbastering van de voorvaderlijke zeden, allerverderflijkſte gevolgen kan voortbrengen. — De *Nederlanders* moeten, zullen zij welvaaren en gelukkig zijn, beſtraald worden door de koeſterende ſtraalen

len der Godsdienſtige, en burgerlijke VRIJHEIDS-zon. —— In deze omſtandigheden hebben wij de *Natie* gevonden. —— Dit was de Inhoud der drie eerſte Boeken. —— En wat hebben wij van deze voor de *Nederlanderen* zoo noodzaaklijke deugden ontdekt? Hoe is ons de zedelijke toeſtand der Natie voorgekomen? — De opvoeding der kinderen, daar wij in het vierde *Boek* onze aandacht op vestigden, en door welke de *Nederlander* behoort gevormd te worden tot eenen waardigen burger, wordt helaas! of geheel verzuimd, of verkeerdelijk ingericht: het kind der grooten meest-al door vreemden opgevoed, en al vroeg door dartelheid, weelde, en hoogmoed bedorven —— de kinderen der burgeren meer door luimen dan regelen beſtuurd en geleid —— en de kinderen van den gemeenen man genoegzaam geheel aan zich zelven, en de natuur over gelaten —— de geſteldheid der ſchoolen over het algemeen zeer gebrekkig, en weinig geſchikt, om de kundigheden te vermeerderen, en de natuurlijke vermogens der kinderen op eene behoorlijke wijze te ontwikkelen, en te wenden tot nut van het algemeen.

Het vijfde Boek leverde ons geene voordeeliger beſchouwing van *Neerlands Jongelingſchap*, wier krachten reeds vroeg verſpild worden door ſpoorloosheden; wier edelſte jaaren verlopen in ongebondenheden; en wier zielen ledig blijven van ver-

vereischste kundigheden, om ééns, elk in zijnen kring, het Vaderland en de samenleving van nut te kunnen zijn. —— Veele jongelingen van den *haut gout* verwijfd, wellustig, zonder beginzelen van Godsdienst en deugd, zonder zeden, zonder inspanning, om zich wetenschap te verkrijgen —— De jufferschap, verslaafd aan den *Ton*, en geheel ingenomen met de veränderlijke grillen der *Mode* te gehoorzaamen, het hoofd en hart vervuld met het zinlijke, en zich niet bemoejende met dat geen, het welk den geest met beminlijke hoedanigheden en nuttige volmaaktheden versieren kan.

Vervolgends zagen wij in het *zesde Boek*, de *Huwelijken* verminderen en zeldzamer worden — de Huwelijken, gesloten min door waare liefde en oprechte wederzijdsche genegenheid, dan door belang, door het vermogen van het geld, en soortgelijke —— gesloten, als of men over eene koopmanschap handelde, en dikwijls ontëerd door bedrieglijke zoogenoemde Huwlijksche voorwaarden.

Het kon ons derhalven niet bevreemden, dat wij in het *zevende Boek*, welk van *de Huishouding* handelt, zoo weinig huwlijks-liefde, die eenen echten man en vrouw als tot één persoon maakt, en geheel voor elkanderen doet leeven —— maar in tegendeel schenden van de Huwlijkstrouw, en allerhande wellustig bejag aantroffen ——

In

In de huishoudingen zelven de weelde, pracht, en verkwisting ten hoogſten top gevoerd, terwijl aan den anderen kant de gemeene man door de prangendſte armoede gedrukt wordt.

Het *achtſte Boek*, het welk ons meer algemeen *de maatſchappelijke deugden* deedt beſchouwen, leerde ons, dat de *Nederlanders*, omtrent dezelven meest-āl geheel ontāard zijn van hunne voorōuderen — de ſamenleving en onderlinge verkeering op den laagſten trap; de gulheid, rondborſtigheid, onderlinge achting en gemeenzaamheid verdrongen door buigingen, *komplimenten*, en *Etiquettes*, of veränderd in ſtroefheid, en onderlinge vermoedens, waar door al het genoeglijke en nuttige uit de ſamenleving geweerd wordt. —— Voor het overige de uitſpanningen en vermaaken of kinderächtig, of tijd en geld verkwistende, of ongeregeld. ——

Wij vonden bij de *Nederlanders* eigenliefde, waan en hoogmoed, welke weder de bron zijn van ſtijfhoofdigheid, en tevens, hoe onbeſtaanbaar dit ook ſchijnen moge, een verregaande — ja ſlaaffche zucht tot navolging van de zeden van andere volken, gepaard met eene verkleefdheid aan zekere oude gewoonten, die men hardnekkig blijft aanhouden. — Verheffing op geboorte, op rang, of op rijkdommen, met verächting van min aanzienlijken. —— De vêerkracht verſlapt, de arbeidzaamheid uitgedoofd, en de ijver in eene

ge-

gevoelloosheid en onäandoenlijkheid veränderd — Daar uit ſlaaffche geest, en luſteloosheid, bijzonder bij den burger, en vooräl bij den gemeenen man — de oude milddaadigheid, geſproten uit medelijden met den ongelukkigen, thans geöefend uit onzuivere beginzelen. — Zich zelven ongelijk in het gedrag jegens vreemdelingen — onze ſtranden niet gastvrij. — De Natie meer wreed en wrokkend dan moedig en dapper. — Weinig gevoel van vriendſchap, en de oude oprechtheid verwisſeld met list en bedrog — onderlinge afkeer of afgunst vernist met het ſchijnſchoon van eene uiterlijke wellevendheid. — Trouw, eerlijkheid, zuinige ſpaarzaamheid, alle hoofddeugden, die tot den welvaard en het behoud van *Nederland* zoo hoogstnoodzaakelijk zijn, genoegzaam verdweenen, en als veröuderd en buiten gebruik — verders de liefde tot het *Vaderland*, tot het algemeen belang, tot de *Vrijheid*, aan veelen onbekend, bij veelen verflaauwd, terwijl het bijzonder belang en vuige eigenbaat de harten van veelen vervuld heeft. — Deze was de belangrijke inhoud van ons *achtſte Boek*. —

De geleerdheid en volksſmaak waren de voorwerpen onzer beſchouwing in het *negende Boek*. — Hier beklaagden wij de droevige onkunde, welke, over het geheel geſproken, met vaale vlerken *Nederland* overdekt, en die bijzonder in den burgerſtaat en bij den gemeenen man plaats heeft

heeft gegrepen —— De volksſmaak over het geheel onnatuurlijk en valsch. —— De ſtaat der geleerdheid en wetenſchappen kwijnende — de toeſtand der *Latijnſche* ſchoolen verre van voordeelig te zijn, de *Hoogeſchoolen* verminderd in getal, en kunde, en ijver der leerlingen, en beiden over het geheel niet veel uitmuntends voor het toekomende beloovende.

De geſteldheid van den Godsdienst, in het *tiende Boek* beſchouwd, was, indien men in vergelijking zal ſpreken, nog verre weg de ongunſtigſte van allen. —— Onder het gros der Natie eene verbaazende onkennis in de eerſte beginſelen van den redelijken Godsdienst der Christenen —— het openbaar en bijzonder onderwijs weinig geſchikt, om kundigheden te verbreiden, en nutteloos gemaakt door gebrek aan onderzoeklust —— verzuim van het Godsdienſtig onderwijs, of verkeerde inrichting van hetzelve bij de opvoeding der kinderen — Verkeerde denkbeelden en gronden nopens het lidmaatſchap der gemeente, en de belijdenis van het geloof. —— Eene maargeeſtige verbeelding, als of de Godsdienst een last, iet donkers en treurigs ware, gevolgd door heilloos *ongeloof* of dweepziek *bijgeloof* —— Openbare en bijzondere of huisgodsdienst, beiden in het grootſte verval. —— Onëerbiedigheid omtrent de heiligſte plegtigheid van den Christen Godsdienst, den

Doop

Doop, en integendeel te naauw gezet, tot bijgeloof toe, omtrent het heilig Avondmaal, welks bedoeling van zeer veelen geheel gemist wordt. — De huisgodsdienst in veele huisgezinnen geheel verwaarloosd —— Veelen, die den Godsdienst beſchouwen als een breidel voor het gemeen in de handen der Overheid, anderen, door verkeerden ijver gedreven, neigende tot *kettermakerij*, en voor de rechtzinnigheid ijverende, terwijl zij de liefde verwaarloozen. —— Het geloof en vertrouwen op het Opperwezen iet geheel zeldzaams, maar broedertwist, verdenkingen, haatlijke beſchuldigingen menigvuldig. — Hier bij komt ſchaarschheid in jongelingen, die zich tot den Godsdienst wijden, en vooruitzicht van gebrek aan kundige en rechtſchapen Leeräaren van den Godsdienst.

Eindelijk keerden wij ons in het *elfde Boek* tot de beſchouwing der bijzondere ſtanden, en zie hier de ſlotſomme van onze opmerkingen — De zedelijke toeſtand der groote wereld geheel afgeweken van de deftigheid der oudvaderlandſche zeden. —— De Leeräarſtand niet zonder groote gebreken, en tevens eene minächting jegens denzelven, die ligtelijk tot minächting jegens den Godsdienst overſlaat. De burgerſtand, hoe zeer anders de oude zeden het langst behoudende, en in zijnen middenſtaat de voorſchriften der deugd volgende, niet meer vrij van de be-

beſmetting. —— De gemeene man bijkans geheel zedenloos, en alleen door de zinlijkheid geleid, en door vrees, maar niet door pligt beſtuurd —— Met één woord, het zedenbederf onder alle ſtanden verſpreid, onder de inwooners der ſteden en die ten platten lande, onder onze kustbewooners en eilanders, zeevarende en ſoldaaten, tot de klaſſe der dienstboden toe.

Zoo donker is het algemeene tafereel van den zedelijken toeſtand der *Nederlandſche* Natie op het einde der achttiende eeuw —— Niet dat 'er nog geene deugdzamen gevonden worden, doch derzelver getal is klein, en kan uit hoofde der algemeene verbastering, naauwlijks in aanmerking komen. —— En dat dit tafereel naar waarheid geſchetst is, getuigen alle monden, is de eenpaarige belijdenis, die men alömme hoort afleggen, hoe weinigen dan ook voor zich zelve hun deel aan het algemeen verderf bezeffen of erkennen zullen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Treurig ſtaart de Vaderlander op dit ſomber Tafereel, en de menſchenvriend loost eene diepe zucht uit den beklemden boezem. —— Beiden zijn in hun binnenſte diep getroffen, en zoo veel te meer, wanneer zij opmerken, dat wel allen, eenige weinigen, geheel ongevoelige, menſchen misſchien uitgezonderd, erkennen, dat de door ons gegeven tekening getrouw naar het leven is, ja veel meer verzacht dan verzwaard, — mijn Vaderlandſche geest zocht nog dikwijls vrolijker en ſtreelender voorwerpen uit te kiezen, om die zoo veel mooglijk, op den voorgrond van mijn Tafereel te plaatzen en in het beste licht te ſtellen, ik zeg, dat wel allen over het geheel erkennen zullen, dat *Nederlands* zedelijke toeſtand allerjammerlijkst bedorven is, doch dat het nogthans niet alleen bij die algemeene klagt en belijdenis blijft, terwijl het gros der Natie op den zelfden weg voorgaat, zonder aan de verbetering der zeden daadlijk handen te ſlaan, maar zelfs dat van tijd tot tijd de afwijking verder gaat —— geduurende den tijd, dat ik aan het opſtellen van dit werk geärbeid heb, zijn nog verſcheiden zaaken in ons land voorgevallen, die voorbeelden hebben opgeleverd, zoo in het kerklijke als burgerlijke, welke hebben doen blijken, dat de vlocd

der

der ongerechtigheden, hoe langer hoe hooger, gaat, zoo dat hij eindelijk alles dreigt te overſtroomen, voorbeelden van gebrek aan eerbied voor den Godsdienst, aan liefde jegens den evenmensch, aan zucht tot oude *Nederlandſche* deugden van rondborſtige eerlijkheid en oprechtheid.

Zo het nu geöorloofd is, een' blik op het toekomend lot, dat *Nederland*, langs dezen weg, te wachten heeft, te werpen. En waaröm zou dit niet geöorloofd zijn? Is het zelfs niet pligtelijk, is het niet wijs? *De rechtvaardige ziet het kwaad voor uit, en hij verbergt zich, terwijl de dwaas, die onöpmerkzaam blijft, daar in valt en omkomt!* —— Zo wij een blik werpen op ons toekomend lot, mijne Landgenoten! Hoe moet dan niet elk, die God eerbiedigt, vreezen voor zijne oordeelen!

Hoe ellendig zouden wij 'er aan zijn, indien wij ons zelven zegenden in ons hart, ons zelven geluk wenschten met zekerheid en veiligheid, om voords naar het goeddunken van ons hart te leeven, en ons te verbeelden, dat het wel met ons zal zijn!

Alles, alles waarſchuwt ons, alles ſpoort ons op, om op te merken, en, willen wij *Nederland* niet verloren zien gaan, onze zeden te verbeteren.

Beſchouwen wij ééns de geſteldheid van *Nederlands* welvaaren, kunnen wij dan *Nederland* nog wel het *gezegend Nederland* noemen; gelijk in de voorige jaaaren? Is 'er niet eene algemeene kwijning in neeringen en handteeringen? Gaat, mijne Landgenooten! Bezoekt de binnenlandſche ſteden, die door hunne Fabrieken plagten vermaard en beroemd te wezen, en zie, welk getuigenis ledig ſtaande huizen, vervallen gebouwen, vermeerderde en hooggaande armoede u berichten. —— Onze zeevaart- en koophandel, onze Oost- en West-indiſche Maatſchappijen, en zoo veel, dat men zou kunnen opnoemen, alle deze dingen getuigen eenparig, dat *Nederlands* welvaart gelijk is aan eene ondergaande zon, aan eenen dag, die ten avond neigt. —— Hoe is *Nederlands* achting en roem gedaald bij vreemdelingen! Men leze de daaden onze voorvaderen en hunne magt en invloed, en vergelijke daarmede onzen tegenwoordigen toeſtand. — Ik breide dit niet uit, omdat het niet opzetlijk tot mijnen taak behoort, genoeg is het, dat ik mijne lezeren daardoor opmerkzaam maake, om zelven te denken —— te vergelijken —— en te erkennen, dat 'er naauwlijks eene ſchaduw van *Nederlands* voormalige grootheid is overgebleven, en dat alles een uitzicht oplevert van verflimmering, maar niet van verbetering. — Mijn doel is, en o hoe geern zou ik het bereiken, tot welzijn

van

van mijn Vaderland! om de *Nederlanders* op te ſpooren, om met mij naar de bronnen van deze daling van onzen voorſpoed te zoeken! — Niet naar de misſchien meer onmidlijke natuurlijke of ſtaatkundige bronnen, welke die dan ook zijn mogten, maar naar de wel verder afzijnde, doch eigenlijk waare en eerſte zedelijke bronnen van dezelve, welke indien wij ze konden verzegelen en ſtoppen, zou 'er hoop wezen, dat het verderf niet zou voltooid worden door *Nederlands* geheelen en volſtrekten ondergang.

Het geen ik hier te neder ſtelle, rust op goede en onwederſpreeklijke gronden. — *Gerechtigheid*, zeide één der wijste en opmerkzaamſte onderzoekers van het verband der zaaken en der zelver gewrochten en uitwerkzelen, die tevens als een groot Vorst zijn land en volk onder zijne regeering tot den hoogſten bloeiſtand bracht, SALOMO, *Gerechtigheid verhoogt een volk, maar de zonde is de ſchandvlek der Natiën.* — Zoo is het; een deugdzaam, werzaam, ijverig, Vaderland- en Vrijheid-lievend volk, het welk, volgens de beginzelen van Godsdienst en de voorſchriften van pligt, te werk gaat, zal eensgezind met vereenigde pogingen arbeiden aan den algemeenen welvaart des Vaderlands, en daar algemeene welvaart bloeit, kan het niet anders, of dezelve ſtrekt zich ook uit tot den bij-

zonderen welvaart van elk lid van zoodanige prijswaardige Maatſchappij.

Maar integendeel een verbasterd, en door weelde, luiheid, en alle de ondeugden, die daarmede gepaard gaan, ontäard en verwijfd volk, dat ontbloot is van, of zich verzet tegen de voorſchriften van Godsdienst, en billijkheid, eerijkheid en welke deugden meer tot het welzijn van allen in 't gemeen en elk in 't bijzonder medewerken, zulk een volk ziet zijnen welvaart bij den dag verminderen, wordt arm, verächtelijk, mismoedig, en verteert zich zelven door onderlinge verdeeldheden, tot dat het ten laatſten een prooi wordt van vreemden.

Een deugdzaam volk is geächt en geëerd bij andere volken, dezen mogen het benijden, maar tevens zullen zij het ontzien, en deszelfs vriendſchap zoeken, maar eene verbasterde en verwijfde Natie, die door haare bedorven zeden zich zelven verlaagt, wordt een aanfluiting der nabuuren, een last voor haare vrienden, en een gemaklijke buit voor haare vijänden —— „ Niemand, — zegt een beroemd Schrijver —— kan gezegd worden recht gelukkig te zijn, dan hij, wiens daaden alle voortkomen uit den zuiveren grond van waare deugd; welke de voornaamſte ſteun en vastigheid is van ieders bijzonder geluk, en waar op 't welzijn van eenen Staat moet gebouwd zijn, zal dezelve ſtandvastig en onbeweeg-

weeglijk blijven." — „ Zo wij menſchen, ſchrijft een ander geächt *Nederlandsch* Schrijver, die *tot nut van 't algemeen* werkzaam is, de paden der deugd verlaten, tot die der ondeugd overgaan, en aldus de kwaade zeden moedwillig bij ons laten inwortelen, dan is ons burgerlijk heil, waar toe wij als leden en broeders in de menschlijke Maatſchappij, een onwederſprekelijk recht op elkander hebben, geen oogenblik beſtendig of bij ons verzekerd; en blijft men, niettegenſtaande alle vermaaningen en voorgeſtelde hulpmiddelen van waare menſchenvrienden, doof voor 't goede en ſtandvastig volharden in 't kwaad, dan bederft men zich zelven niet alleen, maar ook zijne medeburgers; en eindelijk ten laatſten, 't geheele gemeenebest."

Men leze de jaarboeken der volken, men overweege het verband tusſchen de zeden, deugden of ondeugden der Natiën en derzelver opkomst of ondergang, en men beöordeele mijne gezegden! —— Was het niet verbastering van zeden, verlaten van de voetſtappen der vooröuderen, verwaarlozen van den waaren Godsdienst, die den Joodſchen ſtaat, het volk van God, *Jeruſalem*, de ſtad des grooten Konings, en den Tempel, de wooning des Allerhoogſten, welke grootſche eertitels! —— doch die het zedenloos volk niet hebben kunnen behouden! —— geſloopt en ten gronde toe verwoest hebben?

Wat heeft het *Romeinsch* gemeenebest, die Vorstin der wereld, doen vallen, wat anders, dan de dartelheid en weelde, en de daar uit voortkomende menigte van allerleië lasteren —— *Rome* overwon *Asië* door zijn staal, maar *Asië* heeft *Rome*'s Vrijheid in een slaafsch *Despotisme* veränderd door zijn goud en schatten, welke de oude deugden bedorven. —— Deze is de eenpaarige aanmerking der *Romeinsche* Schrijveren, die de oorzaaken van het verlies hunner Vrijheid hebben nagespoord.

Wat behoeve ik hier breeder te zijn? daar alle gemeenebesten van *oud Griekenland*, alle Rijken en Mogendheden, die ooit zijn opgekomen en ondergegaan, de gronden van hunnen ondergang, niet enkel in de aan wereldsche zaaken zoo eigene omwenteling, maar ook en wel voornaamlijk in het verval hunner zeden gehad hebben. —— De Lezer vergelijke hier mede het geen in het begin dezes werks door mij geschreven is.

Bijzonder verzoek ik hem met aandacht na te lezen het laatste Hoofdstuk des *Eersten Boeks*, daar wij gesproken hebben van den invloed van den Godsdienst op het geluk der Maatschappijën, en dan overweege hij, welke en hoe groote redenen van vreeze de verächting, verwaarlozing, onkunde, verkeerde ijver in en omtrent den waaren Godsdienst, bij de *Nederlandsche* Na-

Natie thans zoo hoog gaande, moet veroorzaken bij allen, die beeven voor de oordeelen van een geducht Opperwezen, het welk het heil der menſchen, door onmetelijke liefde wil, en op alle mooglijke wijze bevordert, maar wiens te zeer getergde langmoedigheid, den hoon, zijne eeuwige liefde aangedaan, wanneer eene Natie die liefde moedwillig, als 't ware, verſchopt, met de ontzagchlijkſte betooningen van zijne rechtvaardigheid, als Rechter der wereld, eindelijk vergeldt, en, —— zullen de menſchen hem niet voor onverſchillig omtrent den deugdzaamen en ondeugenden houden —— ſtraffen moet.

En zeker, wie oogen in het voorhoofd heeft, ziet, doch ziet met ontzetting, hoe de Godheid *Nederland* wenkt met de tuchtende roede; zedert den geduchten watervloed van 1775, heeft geduurig de ééne ſlag op den anderen *Nederland* getroffen; ſtormen hebben onze dijken geſchud, wier toeſtand zoodanig is, dat zij niet, en dan zelfs nog ter naauwer nood, zonder onnoemlijke ſchatten kunnen gehouden, en beveiligd worden tegen het geweld der ſteeds hooger gaande zeegolven. — Buitenlandſche oorlog en binnenlandſche beroerten, en hollende tweedragt hebben de pijlaaren van *Neêrlands* ſtaatsgebouw doen waggelen, en wie, die alles ſamen vergelijkt, kan zich verzekeren, dat dezelve vastgeſteld en beveiligd zijn? —— Zijn 'er nog niet

geduurige oorlogen en geruchten van oorlogen? — Den Albeſtuurer alleen is het bekend, wat 'er voor de volken van *Europa*, wat 'er bijzonder voor *Nederland* te wachten ſtaat! —— Ik ben geen Dweeper, ik ben niet zwaarmoedig van geest, maar de voorzeggingen van den Bijbel, de geſteldheid van het menschdom omtrent Godsdienst en zeden, de gebeurenisſen, die voorgevallen zijn en nog daaglijks voorvallen, vergunnen mij niet te zwijgen, ik moet ſpreken, *Nederland! Nederland!* gij ſtaat op den kant van uwen ondergang! Uw verderf is onvermijdelijk, ten zij eene zoo ſpoedige als noodzaaklijke hervorming, den noodlottigen ſlag afkeerde, of ten minſten nog eenigen tijd uitſtelde.

*

DER-

DERDE HOOFDSTUK.

Evenwel, daar zijn nog deugdzamen onder alle klasſen van menſchen in *Nederland*, menſchenvrienden, die niet alleen in ſtilte klaagen over het algemeen bederf der zeden, die hunne wenſchen om het behoud van *Nederland* in hunne binnekameren voor den troon des Albeſtuurers brengen, maar die ook openlijk daar van ſpreken, daar omtrent betuigen, en dat meer is, werkzaam zijn, om de kennis en beginzelen van Godsdienst en deugd in *Nederland*, ook onder den gemeenen man, te brengen. —— Daar wordt nog geärbeid, om indien het mooglijk is, den ondergang van *Nederland* te verhoeden — Helaas! mogt ſlechts die arbeid, mogten die welmeenende pogingen gelukkig ſlaagen!

Zal deze wensch der oprechten in *Nederland* vervuld worden, zal de algoedheid onze hoop verleevendigen door de blijken van zijne gunst, wie, die bedaard denkt, erkent dan niet, dat het noodzaaklijk zij, het waare middel van behoud ter hand te nemen en in het werk te ſtellen? En welk middel is 'er, onder den zegen van GOD, anders, waar door *Nederland* gered kan worden, dan eene algemeene *Heryorming*? Eene herſtelling van den Godsdienst, door deszelfs kundigheden algemeener te maaken, den eer-

bied

bied voor denzelven te hernieuwen, en deszelfs voorſchriften van geloof en deugd daadlijk te beöefenen? Eene hervorming der zeden, door weder te keeren tot de deugden en loflijke hoedanigheden, door welken onzen voorvaders zich verdiend en beroemd hebben gemaakt? Met één woord, door de bron van het verderf te ſtoppen, waar door alleen alle zorgelijke gevolgen kunnen voorkomen worden?

Men zal het, hoop ik, op rekening van mijne hartlijke zucht voor het welzijn van *Nederland* ſtellen, als ik ten beſluite van dit werk, mij onderwinde, om deze middelen van herſtel aan te prijzen, en ieder, die het Vaderland bemint, op te wekken, om het zijne tot herſtel van het algemeen, toe te brengen.

In de eerſte plaats komt het mij voor, dat bloote klagten over het verval, werkloze beſchouwingen van het toenemend verderf, hier niets kunnen afdoen. — Is het dan helaas! zoo verre gekomen, dat het behoud des Lands hoopeloos is? Is de tijd zoo boos, dat de verſtandige geheel moet zwijgen? Is dan de drukpers, *die*, volgends de merkwaardige woorden van den laatſten Bededagsbrief, *vrij moet zijn, om nuttige waarheden onder het menschdom te verſpreiden*, niet meer een geſchikt middel, om heilzame raadgevingen mede te deelen? — Indien dit zoo ware, ja, dan kon de deugdzame niet ander;

ders doen, dan zich in den mantel zijner onſchuld wikkelen, en zich afzonderen in eenen of anderen verborgen hoek of winkel, en het noodlot van een bedorven volk aan de hand van den rechtvaardigen Rechter van hemel en aarde overlaten, tot dat die zwaare tijden voorbij gelopen zijn.

Maar is 'er nog eene flikkering van hoop, dan verdubbele elk, wien nog *Nederlandsch* bloed door de aderen loopt, zijne werkzaamheid, om tot hulp en redding van het veege *Nederland* toe te ſchieten. ——

Ik prijze zeer de opwekkingen, welke in de laatſte jaaren geſchied zijn, ſchoon zij tot hier toe, maar al te weinig vrucht hebben gedraagen, om toch *de opvoeding der kinderen* te verbeteren, en het zoo ellendig geſtelde ſchoolwezen te hervormen, en ik wenſche, dat ééns de Natie begrijpe, hoe veel belang het Vaderland heeft, dat het toekomend geſlacht, endeszelfs eerſte jeugd, reeds gevormd worde, tot eerlijke menſchen, rechte *Nederlanders*, en waarlijk Godvruchtige Christenen; ik wenſche, dat allen, die door hun gezag, aanzien, achtbaarheid en eerwaardigheid, den meesten nadruk kunnen bijzetten aan de verbetering der ſchoolen en der opvoeding, hunnen ijver tot dit zoo gewigtig en belangrijk oogmerk beſteeden met inſpanning van alle krachten, onvermoeid en onverdroten

be-

beſteeden; ja, ik ben verzekerd, dat, hoe ge ring ook tot nog toe de uitwerkzels der aangewende pogingen zijn mogen, zij met den tijd, niet geheel ijdel en vruchteloos bevonden zullen worden; doch met dit alles geloof ik, dat men de Hervorming niet alleen behoore noch behoeve te bepaalen tot het volgende geſlacht; ik geloof; dat, met vrucht, zou kunnen geärbeid worden aan de verbetering des volks, indien zij, die invloed op het volk hebben, dit werk recht ijverig aangrijpen, en op de rechte wijze, uitvoeren. Een werk, zoo voortreflijk als nodig, om een Land te behouden, dat het ooglijn van *Europa* plagt te wezen, en grond hadt, om zich op eenen bijzonderen zegen van de Algoedheid te beroemen, maar nu een Land, welks inwooners het verdorven hebben!

Men beginne met aan den Godsdienst zijnen luister weder te geven! — Dit kan en zal geſchieden, wanneer men dien in zijn eigen en waar licht voordraagt. — Gij Leeräars der Christenen! van welke gezindheid gij zijn moogt, gij, die door uwe bediening zulke groote en duure verplichting hebt, gij zijt het, eerwaardige Mannen! die tot verbetering van de Natie veel kunt uitwerken — gedenkt aan het voorſchrift van onzen gezegenden JEZUS, uwen en mijnen Heer, ſtelt de waarheid van den Godsdienst in deszelfs licht voor, opdat zij aan allen

len haaren glans vertoone! Predikt het *Euangelie* aan het menschdom!

Het *Euängelie!* —— Blijmare! — Zie daar den grooten inhoud van het Christendom! — De verkondiging, dat God de wereld met zich verzoend heeft door zijnen Zoon, en dat aan een' iegelijken, wie hij ook zij, die JEZUS aanneemt, en gelooft, vergeving van zijne zonden, en de gunst van God, als Hemelvader, geſchonken is — Wanneer het geloof aan God en zijne Voorzienigheid, dat geloof, het welk met vertrouwen en vrijmoedigheid tot den troon des Eeuwigen toetreedt, en den Vader der menſchen als zijnen Vader eerbiedigt en aanroept, welk geloof wij aan het *Euängelie* van JEZUS, en aan zijnen Geest te danken hebben, wortel ſchiet in het hart van den ſterveling, groeit het ſpoedig op tot eenen vruchtbaren boom, die de vruchten van alle deugden, goede gezindheden niet alleen maar voornaamlijk goede daaden en verrichtingen, tot eer van God en tot welzijn van het menschdom, draagt.

Wanneer de Christenen onder elkanderen twisten over hunne bijzondere leerſtelzels en meeningen, elkanderen, om hunne verſchillende gevoelens, liefdeloos verdenken, en haatlijk behandelen, dan zeker kan het niet anders, of de Godsdienst, wiens hoofdwet LIEFDE is, verliest zijnen luister, maar voornaamlijk verliest de Chris-

te-

telijke Godsdienst zijnen invloed, zoodra men zijne wezenlijke eigenſchap en bedoeling, welke is den ſterveling tot God weder te brengen, den ſterveling weder te vertroosten met de aankondiging van Gods, in CHRISTUS aan de wereld bewezen, gunſten, verdonkert, en die niet in derzelver wezenlijk ſchoon voordraagt. — Wanneer de menſchen zich God niet voorſtellen, als *hun God*, dan wijken zij verder en verder van dat zalig middenpunt onzer gantschlijke beſtemming af, en zoodra zij van God afwijken, Hem, den besten Vader, ten hunnen opzigte, als hard, ſtreng, of onverſchillig beſchouwen, en moedeloos worden, wie berekent in dat geval de gevolgen? — Zij laten den Godsdienst vaaren, willen zich met denzelven niet meer bekommeren, noch hunne ziel kwellen, zij beſluiten het tegenwoordig leven te genieten, zoo veel zij kunnen, en dit beſluit opent hun den weg, om alle ondeugden te pleegen, welke hun, in het een of ander opzicht, ſchijnen tot deze hunne laage bedoeling te kunnen dienen, en hun vermaak en genot in dit leven te verſchaffen.

Nu berekene men, welke gevolgen het veroorzaaken moet, wanneer men den mensch opſpoort, om, door de betrachting der deugd, God te behaagen, zonder hem vooräf te verzekeren, op duchtige gronden te verzekeren, dat God

God met hun verzoend is! — De weg der deugd is ſteil en moeilijk, en haare voorſchriften zijn ſtipt, de mensch bezwijkt, en eens zich ſchuldig bevindende, wordt hij moedeloos, en weet niet, waar aan zich te houden — Maar ook vooral berekene men, welke gevolgen het hebben moet, wanneer men den mensch geſtadig voorhoudt, dat hij van God geſcheiden en van deszelfs gunst beroofd zijnde, het Opperwezen ja wel hem *wil* genadig zijn, door en in JEZUS, dien hij *nodig* heeft; maar dat hij echter, ſchoon *Vrijheid* hebbende, om tot God te rug te keeren, daar toe geen *recht* heeft, ten zij hij zich *onder het Euängelie bevindt*, dus ſpreekt men — en dus ſprekende, ſchrikt men de menſchen af, maakt hen radeloos, verſterkt het ongeloof, en zij vervallen eindelijk, uit wanhoop, tot het verwaarloozen van allen Godsdienst.

Misſchien oordeelen ſommigen, dat ik hier al te diep mij in dit vak begeve, verder dan mijn beſtek ſchijnt mede te brengen, doch zij weten, dat ik, door ervaaring, overtuigd ben, dat dit waarlijk eene voornaame bron van het verval van Godsdienst, en het daarmede gepaard gaande verval van zeden, en daar uit weder voortvloeiënde verval van het algemeen welvaaren zij.

Het menschdom gevoelt gebreken, het menschdom is onrustig, omdat het naar rust verlangt. In het midden der tegenwoordige duisternisse, die misschien nog donkerer zal worden, bespeur ik echter reeds de schemering van dat licht, het welk eens de wereld zal bestraalen. —— Men herstelle in die ontruste, aan die bijna hoopeloze menschen het geloof en vertrouwen op eenen God, die rijk is in barmhartigheden, men geve hun verzekering, dat zij hunne misdaaden belijdende, en die latende, vergeving bij God hebben, dat hij, in JEZUS de wereld met zich verzoend hebbende, als een gunstrijk Vader die *allen*, die in JEZUS naam tot Hem komen, zijne gunsten wil bewijzen. —— Dan, dan zal dit geloof en de overtuiging, dat God zoo rijk is in barmhartigheden, het nu rusteloos omzwervende menschdom tot bedaaren, tot stille erkentenis van hunne verpligting, om den Hemelschen Vader lief te hebben, en ook hunne evenmenschen, als kinderen van dien zelfden Vader, te beminnen, weder brengen. —— Dit zal invloed hebben op al hun gedrag, ook als menschen en burgers in alle hunne betrekkingen, zij zullen leeren, het hunne te doen, en vertrouwen, dat God het zijne doen zal.

Hoe menige voorbeelden heb ik ontmoet, geduurende mijnen leeftijd en opmerking op mij-

mijne medemenſchen, van lieden, dien het hier haperde; en hoe heb ik mij altijd beijverd, om dit *geloof* te prediken, en het ongeloof te keer te gaan! — Maar helaas! met hoe weinige vrucht! Niets is moeilijker, dan het ongeloof te overwinnen, te meer wanneer dit verſterkt wordt door de wijze van voordragt van de Godsdienst-leere. — Ik leze van de verſpieders, door MOSES naa *Kanaän* gezonden, dat tien van dezelven, door een kwaad gerucht te over dat Land, en moeilijkheid, die het zou hebben, om het te vermeeſteren, oorzaak waren, dat geheel *Israël* ongeloovig werdt, en tot ſtraffe van dat ongeloof in de Woeſtijn moest omkomen, terwijl de twee braave vrienden des volks, JOSUA en KALEB, tegen dien ſtroom niet op konden, alſchoon zij zonder de waarheid iet te kort te doen, of de moeilijkheden te ontveinzen, het volk vermaanden, om op het Opperwezen hun vertrouwen te ſtellen. — Ik leze van de *Farizeën* in de tijden van den Zaligmaker, die zelven niet in het rijk van God ingingen, en anderen verhinderden om in te gaan, die regel op regel, gebod op gebod vermenigvuldigden, en dus den weg tot God als verſperden, en welk was het gevolg? een algemeen ongeloof onder de *Joden*, eene verachting van den Godsdienst, verwarringen, onëenigheden, bedorven zeden, op-

roeren, en eindelijk de ondergang van het Joodsch gemeenebest. —— O mijn God ſpaar, indien het mooglijk is, ſpaar *Nederland!* ——

Ondertusſchen ééns zal het menschdom, gelijk de Apostel PAULUS zich uitdrukt, *onder de zonde beſloten zijn*, het zal, bij ervaaring, zien, dat 'er geene andere uitkomst is, dan de gunst van God en het vertrouwen, op zijne goedheid, dan zal het, door ellenden, die het zich zelve op den hals gehaald heeft, geleerd, gelijk zijn aan eene dorre uitgedroogde aarde, en den verkwikkenden daauw en regen van de Euängelie-verkondiging met graagte aannemen, als den eenigſten troost in leven en in ſterven. —— Ja, uit de duisternis zal licht voortkomen, en ten tijde des avonds zal het licht wezen.

Doch, hoe zeer ik mij beter bewust ben, mijn Lezer zal misſchien denken, dat ik dit in eene ſoort van geestverrukking ſchrijve, ik herhaal dan, in een eenvouwiger ſtijl; de herſtelling van den waaren Godsdienst, den Godsdienst, die op God betrouwt, en Hem waarlijk en hartelijk bemint, zie daar het eerſte en voornaamſte middel van herſtel voor een verdorven volk! En voor een volk, dat zich Christenen noemt, de herſtelling van den Christen-Godsdienst in zijn oorſpronglijk ſchoon. —— Hier toe kunnen alle Leeräars van dezen Godsdienst

dienst veel toebrengen, indien zij, met ter zijde ſtelling van alle bijoogmerken, het menſchdom troosten, en de eeuwige en grenzeloze liefde van den Hemelſchen Vader, zoo als die, in het aangezicht van JEZUS, onzen Heiland, zich heerlijk vertoont, aankondigen, en op dien grond opſpooren, om aan die liefde van God, die ons eerst heeft liefgehad, nu te beäntwoorden, door een deugdzaam gedrag. — Men verbreide deze kundigheden onder de menſchen, men verlichte hen omtrent hunne waare betrekking jegens God, en de pligten, die daar uit voortvloejen, en beweege hen dus op eene redelijke en vatbaare wijze tot het geloof. — Men toone hun, dat de Godsdienst niet beſtaat in eene belijdenis met den mond, in veele fraaie woorden, maar in de kracht van een hart en zeden verbeterend, geloof; niet in uitwendige plegtigheden, maar in het volbrengen van zijne pligten. —

Zie daar de hoofdbron van herſtel geópend, waaruit de overige middelen ter verbetering van zelf zullen voortvloejen. Ik zal dit ſchetswijze voorſtellen, de uitbreiding aan het nadenken der Lezeren overlatende.

Zoodra de *Nederlander* zijn vertrouwen op den God zijner vaderen vernieuwd heeft, zal hij tevens *deugdzaam* worden; de Godsdienst zal hem verheffen tot de bezeffen van zijne

waarde als mensch, dit zal den grooten, den burger, den gemeenen man even gelijk verëdelen, wanneer zij zich zelven, en elk den anderen, als menschen, als kinderen van denzelfden vader, erkennen, bij wien al het onderscheid der redelijke schepselen daar in bestaat, dat zij al of niet op hem vertrouwen, al of niet hem gehoorzamen, al of niet deugdzaam zijn, en die, zonder aanneming van den persoon, oordeelt naar eens iegelijks werk; daar door zal de groote van hoogmoed en onderdrukking terug gehouden, en de burger en gemeene man opgespoord worden, om eere te bewijzen, dien hij eere, en eerbied, dien hij eerbied verschuldigd is. — Uit deze gezindheden zou eendracht en onderlinge liefde en hoogschatting noodwendig voortvloejen. — Zulke edele zielen zouden de VRIJHEID, in Godsdienst en burgerstaat, als het schoonste aardsche goed, beminnen, en bevorderen, VRIJHEID, die niet in wetteloze ongebondenheid, maar in de verëeniging van alle krachten, handelingen, en bedoelingen tot het algemeen welzijn van allen en elk, in de ondergeschiktheid aan de beste en heilzaamste wetten bestaat. —

Het genot dezer VRIJHEID zal in Christetenen de liefde tot het *Vaderland* ten hoogsten trap verheffen. — Wie zou niet een Vaderland beminnen, dat het genot van Godsdien-

dienſtige en burgerlijke VRIJHEID, met eensgezinde liefderijkheid van allen omtrent allen, geniet.

Deze Vrijheid en Vaderlands-liefde zou de verſlapte veêrkracht van den openbaaren geest (*eſprit publicq*) en van de nijvere arbeidzaamheid op nieuw verſterken; allen zouden, elk in zijnen kring, rang, en poſt, de ijverigſte pogingen aanwenden, om dat te doen, en werkſtellig te maaken, wat zijn pligt van hem vorderde, niet meer door de ſlinkſche inzigten van eigen baat en bijzonder voordeel, maar door de uitmuntende en waardige roerzels van het algemeen belang van allen gedreven. — En allen dus weder werkzaam wordende, zal elk, zich tot zijnen kring bepaalende, en zijnen pligt werkzaam volbrengende, tevens zijn eigen welzijn bevorderen, terwijl hij medewerkt tot nut van het algemeen, en de verbroken *Harmonie* zal herſteld worden, dewijl alle de leden ſlechts één geheel zullen uitmaaken.

De Godsdienst deze deugden herſteld hebbende, zal den invloed van pracht en weelde beteugelen, daar hij elk vergenoegd maakt met zijnen ſtaat, en den mensch verheft boven ijdele en niets waardige beuzelingen. — Hij zal de liefde herſtellen in de huisgezinnen tusſchen de echtgenoten, en de ouderen zich doen verëenigen, om hunne kinderen door eene

verſtandige en geregelde opvoeding, het geluk; dat zij ſmaaken, insgelijks deelachtig te doen worden.

Wanneer de menſchen den Godsdienst zullen ſtellen in kracht en niet in woorden, zal de Godsdienst hun matigheid, kuischheid, en alle zedelijke deugden voorſchrijven en ten krachtigſten inboezemen, hij zal eerlijkheid, trouw, oprechtheid in handel en wandel, gulle gemeenzaamheid in den omgang en verkeeringe, gepaard met beſchaafde welvoeglijkheid, verwekken. Edelmoedige liefderijkheid en hulpbetooning, en daadlijke deelneming in de rampen van ellendigen zal een gevolg zijn van de algemeene menschlievendheid, door den Godsdienst verhoogd tot broederlieſde, terwijl dezelfde Godsdienst den geringen man liever door vlijt zijn eigen brood zal doen eten, dan hui te teeren op de aalmoesſen der milddaadigheid. Met één woord, de Godsdienst zal de menſchen aftrekken van alles, waardoor zij hunnen hemelſchen Vader ongenoegen geven zouden kunnen, en integendeel doen betrachten alles, wat hen als menſchen, als leden der Maatſchappij, en voorāl als Christenen betaamt.

Dezen, dezen zijn de middelen van herſtel. — Gij vrienden van het menschdom; gij Leeräars van den Godsdienst! gij allen, die invloed,

vloed hebt op uwe medemenſchen! gij, allen, die tot nut van het algemeen aan uwe verpligtingen wilt voldoen, ſtelt deze kundigheden in het rechte licht; verlicht, verbetert dus uwe medemenſchen, dan, maar dan ook alleen, wanneer de mensch leert, wat hij is, de grootſte niet *meer* dan een *mensch*, de geringſte man, niet *min* dan een *mensch*, beide voorwerpen van Gods ontfermende goedheid, en, elk in zijnen kring, beſtemd tot de hooge en gewigtige oogmerken, om zelf gelukkig te wezen, en tot het geluk van anderen nuttig te zijn, dan zal men de deugden, die een volk grootmaaken, zien herleeven, en de ondeugden, die hetzelve ten ondergang brengen, zullen, even gelijk de nevelen voor de ſtraalen der heldere middagzon, verdwijnen.

Ik weet, hoe eenvouwig en waarachtig dit plan van herſtel en hervorming ook zij, dat het tevens, niet door zijne eigene natuur, maar door de ſchuld der menſchen, zeer moeilijk, en, zonder de genaderijke tusſchenkomst en zegen van de hoogſte Goedheid, onuitvoerbaar is. — Ik weet, dat heerschzucht en eigen belang ten allen tijde tegen de waare verlichting en verbetering van het menschdom aangewerkt, en zich benaarſtigd hebben, om de menſchen geheel onkundig en blind te houden, of hunne aandacht af te leiden, en te bepaalen

tot

tot twisten over bijzondere gevoelens en meeningen. — Ik weet, hoe verdeeld het Christendom is in zijne bijzondere opvattingen omtrent veele leerstukken. — Ik weet, hoe elk ijvert voor zijn bijzonder samenstel der leere, terwijl het waare en wezenlijke punt, waardoor, in de daad, het *Christendom*, zich van alle Godsdiensten onderscheidt, vrij algemeen over het hoofd wordt gezien. — Wanneer dit punt in het zuiver licht werdt gesteld, en de Christenen, hoe zeer dan ook in bijzondere begrippen verschillende, het daar in eens waren, dat zij daadlijk geloof, niet met den mond, maar met het hart, verlicht door de zaligmaakende kennis van JEZUS, gaven aan den inhoud van het Euängelie, dat God met hun verzoend is, wanneer door dat *geloof* de *liefde* zegevierde, zou 'er geene gelegenheid wezen voor den twist en heerschzucht van zulke menschen, die nu door het voorstaan en beweeren van hun samenstel, en het bestrijden der genen, die daarvan verschillen, zich eenen naam maaken, en aanzien verkrijgen, om over de gemoederen van eenvouwige en onkundige menschen heerschappij te voeren. — Dit alles weet ik, en bezef dus duidlijk genoeg, hoe veele hinderpaalen 'er opgeruimd, hoe veele zwaarigheden overwonnen zullen moeten worden, eer men dit groote middel zal zien werken. —.

Ik

Ik voorzie, dat men zelfs spoedig gereed zal wezen, om tegen het geen ik hier beweer, twee hoofdbeschuldigingen in te brengen. Men zal zeggen, dat ik mede behoore tot die nieuwe Hervormers, welke de leerstukken van den Godsdienst aan eene zijde zetten, en van het Christendom niet meer dan eenen natuurlijken Godsdienst maaken, dat ik een *Sijnerisme* wil invoeren. —— Men zal ten tweeden zeggen, dat ik de menschen wil koesteren met een *ijdel* vertrouwen, dat ik den naauwen en engen Hemelweg tot eenen breeden en ruimen weg maake, ik zal daar niets op antwoorden dan eenvouwig dit, dat de kerklijke geschiedenissen ten overvloede leeren, dat geene leerstukken van den Godsdienst ooit beter beslist zijn geworden, dan nadat alle drift en hevigheid der gemoederen bedaard ware, en dat ik voor mij geloove, dat het onderzoek van meer verheven leerstukken dan eerst met vrucht zal kunnen geschieden, wanneer de gemoederen door het geloof in, en eerbied voor God, en door de Christelijke liefde voor waarheid vatbaar zijn, en zonder eenige bijoogmerken enkel de waarheid zoeken. —— En wat het tweede betreft, zo men onder *Christenen* het vertrouwen op de waarheid van God, en op beloften, in het *Euängelie* van JEZUS bevat, een *ijdel* vertrouwen verkiest te noe-

men, zou ik mij bedroeven, en tevens te meer verzekerd zijn, dat het *ongeloof* te overwinnen, en waare *deugd* uit het beginzel van *geloof* te betrachten, in de daad, geen ruime en gemaklijke, maar een moeilijke en naauwe weg is, om welken het menschdom te doen bewandelen, hooger invloeden nodig zijn.

Met dit alles ben ik, door de beloften van de *Godlijke openbaring*, gesterkt door verscheiden redenen, afgeleid uit de natuur en het beloop der menschlijke zaaken, en het bestuur der Godlijke Voorzienigheid, verzekerd, dat éens de verlichting, dat eens het rijk van waarheid en deugd, het rijk van JESUS, zich in luister vertoonen zal, wanneer de aarde een toneel zal wezen van Gods heerlijkheid; doch hetgeen eens bij de herstelling van den *Joodschen* Staat; na de wederkomst uit *Babel*, den inhoud der Godspraak uitmaakte, blijft ook heden, waarheid: *Niet door kracht noch door geweld, maar door mijnen geest zal dit geschieden: spreekt* JEHOVA.

TOESTAND
DER
NEDERL.
NATIE.

TOESTAND
DER
NEDERL.
NATIE.